

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

До 50-річчя
Тернопільського національного
економічного університету

КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ В УКРАЇНІ

Монографія

*(за науковою редакцією доктора економічних наук,
професора З.-М. В. Задорожного)*

Тернопіль
TNEU
2015

Авторський колектив:

Задорожний З.-М. В. (передмова, підрозділ 1.1), Крупка Я. Д. (підрозділ 2.1), Омецінська І. Я. (підрозділ 4.3), Романів Р. В. (підрозділ 1.2), Гудзь Н. В., Мужевич Н. В. (підрозділ 1.3), Денчук П. Н. (підрозділ 1.4), Назарова І. Я. (підрозділ 1.5), Муравський В. В. (підрозділ 1.6), Судин Ю. А. (підрозділ 2.2), Богуцька Л. Т. (підрозділ 2.3), Кундеус О. М. (підрозділ 2.4), Ковальчук Є. К., Панасюк В. М. (підрозділ 2.5), Дерій М. В. (підрозділ 2.6), Костишин Н. С. (підрозділ 3.1), Фаріон В. Я. (підрозділ 3.2), Галещук С. М. (підрозділ 3.3), Шевчук О. А. (підрозділ 3.4), Мельничук І. В. (підрозділ 3.5), Ягмур К. А. (підрозділ 3.6), Давидович І. Є. (підрозділ 3.7), Римар Г. А. (підрозділ 3.8), Железняк Н. В. (підрозділ 4.1), Яковець Т. А. (підрозділ 4.2), Сафарова А. Т. (підрозділ 4.4), Іванечко У. В. (підрозділ 4.1).

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол № 5 від 26 листопада 2014 року)*

Рецензенти: **М. І. Бондар** – д. е. н., проф., завідувач кафедри обліку підприємницької діяльності ДВНЗ «Київський національний економічний університет ім. Вадима Гетьмана»;
Є. В. Калюга – д. е. н., професор кафедри обліку, аналізу та аудиту Національного університету біоресурсів та природокористування України;
В. А. Дерій – д. е. н., доцент, завідувач кафедри економічного аналізу і статистики Тернопільського національного економічного університету.

К 64 **Концепція** розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в Україні : моногр. / [З.-М. В. Задорожний, Я. Д. Крупка, І. Я. Омецінська та ін.] ; за наук. ред. д. е. н., проф. З. М.-В. Задорожного. – Тернопіль : ТНЕУ, 2015. – 320 с.
ISBN 978-966-654-399-1

У монографії подано результати наукових досліджень з питань концепції розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в Україні. Питання вищезазваної концепції розглянуто у розрізі основних об'єктів обліку: активів, витрат та доходів підприємств, їх капіталу та зобов'язань. Запропоновані шляхи вдосконалення обліку, аналізу та аудиту зазначених об'єктів відповідно до вимог міжнародних стандартів. Пропозиції з покращення обліку мають комплексний і системний характер та охоплюють питання первинного, аналітичного, синтетичного обліку та складання звітності.

Для докторантів, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, бухгалтерів.

ББК 65.052.9(4Укр)2
УДК 657

ISBN 978-966-654-399-1

© З.-М. В. Задорожний та кол. авт., 2015
© ТНЕУ, 2015

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
РОЗДІЛ І. Загально-теоретичні і організаційні проблеми реформування вітчизняного обліку	7
1.1. Концептуальні підходи до організації обліку в Україні.	7
1.2. Об'єкти та підходи до формування інтегрованої звітності підприємства.	17
1.3. Фінансова звітність підприємця відповідно до вимог П(С)БО та МСФЗ: проблеми гармонізації.....	25
1.4. Робочий план рахунків: підходи до побудови при автоматизації обліку.	60
1.5. Особливості формування облікової політики при об'єднанні підприємств.....	69
1.6. Банківські комунікації в автоматизації обліку безготівкових операцій.	79
РОЗДІЛ 2. Проблеми визнання та обліку в активів підприємств	87
2.1. Оцінка майна та інвестицій у системі бухгалтерського обліку: світовий досвід і вітчизняна практика.	87
2.2. Інституціональний підхід до обліку гудвілу в контексті впровадження міжнародних стандартів.	107
2.3. Особливості відображення у обліковій системі надходження об'єктів інвестиційної нерухомості.....	120
2.4. Проблемні аспекти обліку нарахування амортизації необоротних активів.	129
2.5. Проблеми обліку виробничих запасів.....	145
2.6. Шляхи вдосконалення обліку грошово-розрахункових операцій у житловому будівництві.	151
РОЗДІЛ 3. Шляхи вдосконалення обліку та аналізу витрат та доходів підприємств	163
3.1. Обліково-аналітичне забезпечення виробничої діяльності як інтегрована підсистема управління.....	163
3.2. Особливості обліку витрат операційної діяльності за місцями виникнення та сферами відповідальності.....	174
3.3. Проблемні питання обліку курсових різниць.....	187

3.4. Розвиток обліково-аналітичного відображення фінансової діяльності підприємства.....	202
3.5. Проблеми аналізу інноваційної діяльності підприємства.....	211
3.6. Регламентне забезпечення обліку витрат на забезпечення якості будівельної продукції.	218
3.7. Витрати періоду та їх місце у формуванні собівартості будівельної продукції.	236
3.8. Методи обліку та контролю витрат та їх роль в процесі ціноутворення у будівництві житла.....	248

РОЗДІЛ 4. Концептуальні підходи до реформування обліку, аналізу та аудиту пасивів підприємства.	263
4.1. Облік кругообороту власного капіталу: проблемні аспекти.....	263
4.2. Ідентифікація природного капіталу як нового об'єкта бухгалтерського обліку в умовах його концептуальної перебудови.	268
4.3. Інформаційне забезпечення та порядок проведення аналізу зобов'язань.....	276
4.4. Аудит поточних зобов'язань.	293
4.5. Організаційно-технологічні особливості будівництва і їх вплив на облік розрахунків зі страхування.	306

ПЕРЕДМОВА

Сучасний розвиток вітчизняної економіки вимагає належного інформаційного забезпечення менеджменту підприємств про їх діяльність та фінансовий стан. Основним джерелом такого забезпечення є бухгалтерський облік. Від його стану та розвитку в значній мірі залежать результати управління підприємством, конкурентоспроможність його продукції на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Необхідність концепції розвитку вітчизняного обліку продиктована новими вимогами, які ставляться перед ним відповідними користувачами. Окремі проблеми реформування бухгалтерського обліку нині пов'язані, перш за все, з недотриманням вимог системності та комплексного підходу до його розвитку, орієнтації на вимоги управління фінансовими потоками. Важливість розгляду теоретико-методологічних і практичних засад розробки та функціонування концепції розвитку вітчизняного обліку, яка б відповідала інтересам різних користувачів його інформації, підтверджує актуальність теми дослідження та її значення. У даній монографії автори спробували викласти своє бачення існуючих проблем розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту і запропонувати можливі шляхи їх вирішення.

Перший розділ «Загальнотеоретичні і організаційні проблеми реформування вітчизняного обліку» присвячено розгляду: концептуальних підходів до організації обліку в Україні; об'єктів та підходів до формування звітності сталого розвитку підприємства; проблем формування фінансової звітності підприємця відповідно до вимог П(С)БО та МСФЗ; підходів до побудови робочого плану рахунків при автоматизації обліку; особливостей формування облікової політики при об'єднанні підприємств; банківських комунікацій в автоматизації обліку безготівкових операцій.

У другому розділі монографії «Проблеми визнання та обліку активів підприємств» розглядаються питання оцінки майна та інвестицій у системі бухгалтерського обліку, інституційного підходу до обліку гудвілу в контексті впровадження міжнародних стандартів, особливостей відображення в обліковій системі об'єктів інвестиційної нерухомості, проблемних аспектів обліку нарахування амортизації необоротних активів, обліку виробничих запасів, обліку грошово-розрахункових операцій у житловому будівництві.

У третьому розділі «Шляхи вдосконалення обліку та аналізу витрат і доходів підприємств» досліджено питання обліково-аналітичного забезпечення виробничої діяльності, особливостей обліку витрат операційної діяльності за місцями виникнення та сферами відповідальності, проб-

лемні питання обліку курсових різниць, розвиток обліково-аналітичного відображення фінансової діяльності підприємства, проблеми аналізу інноваційної діяльності підприємства, витрати періоду та їх місце у формуванні собівартості будівельної продукції, методи обліку та контролю витрат та їх роль у процесі ціноутворення у будівництві житла, регламентаційне забезпечення обліку витрат на дотримання якості будівельної продукції.

У четвертому розділі «Концептуальні підходи до реформування обліку, аналізу та аудиту пасивів підприємства» розглянуто питання обліку кругообороту власного капіталу, ідентифікації природного капіталу як нового об'єкта бухгалтерського обліку в умовах концептуальної перебудови, інформаційного забезпечення та порядку проведення аналізу зобов'язань, аудиту поточних зобов'язань, організаційно-технологічних особливостей будівництва і їх впливу на облік розрахунків зі страхування.

Авторами окремих частин монографії є: доктор економічних наук, професор, проректор з наукової роботи Тернопільського національного економічного університету Задорожний З.-М. В. (передмова, підрозділ 1.1), доктор економічних наук, професор кафедри обліку у виробничій сфері Крупка Я. Д. (підрозділ 2.1), кандидат економічних наук, доцент Романів Р. В. (підрозділ 1.2), кандидат економічних наук, доцент Гудзь Н. В. і кандидат економічних наук, старший викладач Мужевич Н. В. (підрозділ 1.3), кандидат економічних наук, доцент Денчук П. Н. (підрозділ 1.4), кандидат економічних наук, доцент Назарова І. Я. (підрозділ 1.5), кандидат економічних наук, старший викладач Муравський В. В. (підрозділ 1.6), аспірантка Судин Ю. А. (підрозділ 2.2); кандидат економічних наук, старший викладач Богуцька Л. Т. (підрозділ 2.3), кандидат економічних наук, доцент Кундеус О. М. (підрозділ 2.4), кандидат економічних наук, доцент Ковальчук Є. К. і кандидат економічних наук, доцент Панасюк В. М. (підрозділ 2.5), кандидат економічних наук, старший викладач Дерій М. В. (підрозділ 2.6), кандидат економічних наук, старший викладач Костишин Н. С. (підрозділ 3.1), кандидат економічних наук, доцент Фаріон В. Я. (підрозділ 3.2), кандидат економічних наук, викладач Галешук С. М. (підрозділ 3.3), кандидат економічних наук, доцент Шевчук О. А. (підрозділ 3.4), кандидат економічних наук, доцент Мельничук І. В. (підрозділ 3.5), кандидат економічних наук, доцент Ягмур К. А. (підрозділ 3.6), кандидат економічних наук, доцент Давидович І. Є. (підрозділ 3.7), кандидат економічних наук, старший викладач Римар Г. А. (підрозділ 3.8), кандидат економічних наук, старший викладач Железняк Н. В. (підрозділ 4.1), кандидат економічних наук, старший викладач Яковець Т. А. (підрозділ 4.2), кандидат економічних наук, доцент Омецінська І. Я. (підрозділ 4.3), кандидат економічних наук, доцент Сафарова А. Т. (підрозділ 4.4), кандидат економічних наук, викладач Іванечко У. В. (підрозділ 4.1).

Монографія буде корисною для докторантів, аспірантів, викладачів та студентів вищих навчальних закладів, бухгалтерів.

РОЗДІЛ І

ЗАГАЛЬНО-ТЕОРЕТИЧНІ І ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ РЕФОРМУВАННЯ ВІТЧИЗНЯНОГО ОБЛІКУ

1.1. Концептуальні підходи до організації обліку в Україні

Глобалізація світової економіки і входження в неї національної вимагають від останньої постійного реформування з метою забезпечення конкурентоспроможності. Основним інформаційним джерелом про фінансовий стан суб'єктів національної економіки є бухгалтерський облік. Реформування останнього повинно здійснюватися на основі продуманої концепції розвитку.

Питанням побудови концепцій реформування вітчизняної системи обліку присвячені роботи таких науковців, як: Бутинець Ф. Ф. [1], Безверхий К. В. [2], Герасимович І. А. [4], Голов С. Ф. [5], Гуцайлюк З. В. [6], Жук В. М. [7], Канцуров О. О. [8], Кіндрацька Л. М. [9], Кірейцев Г. Г. [10], Корягін М. В. [11], Н. М. Малюга [12], Моссаковський В. Б. [13], Пархоменко В. М. [14, 15], Пушкар М. С. [16] та інші. У працях названих вчених не прослідковується єдина позиція щодо такої концепції. Є різне бачення розвитку вітчизняної системи обліку і його складових. Мало публікацій вітчизняних науковців, в яких були б узагальнені думки з концептуальних підходів щодо реформування бухгалтерського обліку в умовах глобалізації світової економіки. Вищезазначене підтверджує актуальність підготовки публікацій такого спрямування.

Як вірно стверджує І. А. Герасимович, сучасні концепції розвитку бухгалтерського обліку пов'язані з еволюцією підготовки та обробки обліково-аналітичної інформації, що генерується у рамках

облікової системи організації, якість і ефективність функціонування якої можливо оцінити тільки через призму задоволення інформаційних потреб господарюючих суб'єктів щодо інформації про облікову політику, зобов'язання, доходи та витрати для цілей прийняття ефективних управлінських рішень [4, с. 46].

Професор Л. М. Кіндрацька вважає, що науковцям, які займаються дослідженням бухгалтерського обліку, слід урахувати два важливі моменти. По-перше, необхідно визначити ключові елементи розвитку обліку в майбутньому; по-друге, важливо оцінити міру впливу міжнародних стандартів, регуляторної політики та професію бухгалтера загалом [9, с. 23].

Часті зміни у вітчизняному обліку, які відбуваються протягом років незалежності України, є наслідком того, що не була розроблена концепція реформування обліку на загальнодержавному рівні, а пропозиції науковців залишилися поза увагою відповідних державних інституцій.

За словами З. В. Гуцайлюка, попередня концепція потрібна для того, щоб вдосконалити у масштабах держави цілісну інформаційну систему, яка включає в себе вид практичної діяльності і бухгалтерський облік як науку, котра розвивається за своїми об'єктивними законами [6, с. 53].

Досить детально причини необхідності розробки концепції розвитку бухгалтерського обліку в Україні прописані у монографії Н. М. Малюги «Бухгалтерський облік в Україні: теорія і методологія, перспективи розвитку» [12]. За словами Н. М. Малюги, ігнорування концептуальних питань суттєво ускладнює і уповільнює вирішення конкретних проблем. Крім цього, на її думку, концепція бухгалтерського обліку має стати серйозним підґрунтям для керівників і власників підприємств при розробці перспективних програм їх розвитку в умовах жорсткої конкуренції; її наявність створює «психологічну комфортність» в бухгалтера у зв'язку з формуванням цілісної картини системи бухгалтерського обліку в Україні, вона удосконалила б підготовку бухгалтерських кадрів, прискорила б процес реформування обліку у зв'язку з новими тенденціями його розвитку [12, с. 465].

Відсутність загальнонаціональної концепції розвитку бухгалтерського обліку призвела до того, що в країні спочатку наголос робився на розробці національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку, потім міжнародних, а нині – на імplementації положень Директиви 2006/43/ЄС та 2013/34/ЄС. Саме на необхідності імplementації останніх робить акцент С. Ф. Голов [5, с. 12]. На його думку, для успішної імplementації положень Угоди про асоціацію з ЄС щодо бухгалтерського обліку і аудиту необхідно здійснити комплекс заходів методологічного та організаційного характеру, які охоплюють зокрема:

- перегляд відповідних нормативно-правових актів;
- перегляд порядку формування статистичної фінансової інформації;
- чіткий розподіл функцій щодо контролю та забезпечення дотримання МСФЗ і НП(С)БО;
- кадрові зміни, спрямовані на залучення та проведення зазначених вище заходів висококваліфікованих і патріотично налаштованих працівників;
- перегляд механізму формування і функціонування Методологічної ради бухгалтерського обліку [5, с. 12].

Крім вищезазначеного, за словами С. Ф. Голова, дотримання Регламенту (ЄС) № 1606/2002 потребує виключення із Закону про бухгалтерський облік положень, які обмежують застосування МСФЗ, а положення Директиви 2013/34/ЄС слід імplementувати шляхом внесення змін до Господарського кодексу України, Закону про бухгалтерський облік, Закону про аудиторську діяльність, Національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку [5, с. 12].

Як вірно стверджує О. О. Канцуров, «...з тим багажем негативу, який є сьогодні, ми не можемо перейти до Європейського Союзу. Ми маємо змінити внутрішній підхід до професії, а не лише наше законодавство» [8].

Стратегія розвитку вітчизняної системи бухгалтерського обліку у двох вищеназваних науковців майже не відрізняється, є відмінності у тактиці. Так, зокрема, О. О. Канцуров є представником групи науковців і практиків, які вважають, що складання фінансової звітності підприємств, навіть за міжнародними стандартами, повинно здійснюватися за

уніфікованими формами. С. Ф. Голов, навпаки, виступає за відмову від таких форм, посилаючись на вимоги МСФЗ. Аргументами групи науковців і практиків, представниками якої є О. О. Канцуров, слугують труднощі статистичних органів, міністерств, відомств при проведенні аналізу показників фінансової звітності, виведенні макроекономічних показників тощо, якщо звітність не буде уніфікованою. Потрібно зазначити також, що є розбіжності у поглядах вітчизняних науковців не тільки щодо структури фінансової звітності як одного з елементів методу бухгалтерського обліку, але й щодо доцільності зближення бухгалтерського обліку з податковими розрахунками, необхідності включення норм податкового законодавства у національні положення (стандарти) бухгалтерського обліку. Одним із противників такого зближення є В. М. Пархоменко. За його словами, в українському бухгалтерському обліку за останні декілька років утворені проблеми, які не забезпечують створення і подання інформації, що відповідає таким характеристикам та критеріям, як достовірність, повнота, упередженість, правдивість, нейтральність. Пояснення таких ситуацій, на його думку, вбачається у переході регулятора при створенні регламентів до «податкивізації» бухгалтерського обліку, тобто до першочергового обслуговування інформацією фіскальних потреб користувачів, а не до надання правдивої, повної, достовірної і нейтральної інформації про стан активів і зобов'язань та про результати діяльності підприємства [14, с. 3].

Так звана «податкивізація» бухгалтерського обліку була актуальна, на нашу думку, до 2015 року, коли прибуток, за даними бухгалтерського обліку, не був базою для оподаткування відповідним податком. Таке твердження пояснюється тим, що значно спрощувався процес ведення двох видів обліку (бухгалтерського і податкових розрахунків). У 2015 році у зв'язку зі зміною порядку обчислення об'єкта оподаткування податком на прибуток для більшості вітчизняних підприємств можна говорити про «деподаткивізацію» обліку, на необхідності якої наголошує В. М. Пархоменко [14, с. 3]. Мова йде про те, що підприємства, в яких річний дохід від будь-якої діяльності визначений за правилами бухгалтерського обліку за останній річний звітний (податковий) період не перевищує 20 млн. грн., можуть визначати об'єкт оподаткування податком на прибуток без коригування

фінансового результату до оподаткування на всі різниці, передбачені р. III ПКУ (крім від'ємного значення об'єкта оподаткування минулих звітних років). Тобто вищезазначені підприємства для сплати податку на прибуток у 2015 році беруть до уваги прибуток до оподаткування за даними фінансової звітності. Оскільки при складанні податкової звітності основою є дані бухгалтерського обліку, то в нормативну базу останнього можна знову ж таки внести зміни в плані узгодження обліку тепер вже із міжнародними стандартами і вилучити вимоги податкового законодавства.

Крім «деподаткивізації» вітчизняного бухгалтерського обліку, В. М. Пархоменко наголошує так само, як і С. Ф. Голов, на необхідності євроконвергенції національного регламенту бухгалтерського обліку або його наближення (усунення розбіжностей, приведення у відповідність) до Директиви 2013/34/ЄС [14, с. 5]. Як вірно стверджує науковець, євроконвергенція національної системи бухгалтерського обліку потребує виконання дослідницької та нормо-проектуючої роботи, узгодження її результатів із професійним середовищем [11, с. 6].

М. В. Корягін вважає, що основний акцент подальшого розвитку бухгалтерського обліку має бути зорієнтований на забезпечення надання поглибленої інформації про внутрішнє і зовнішнє середовище підприємства шляхом формування фінансової, нефінансової та інтегрованої звітності. Для виконання таких функцій має бути удосконалена методологія традиційного бухгалтерського обліку шляхом розширення його предмета в просторі і в часі, шляхом включення до складу його об'єктів зовнішнього середовища підприємств та впровадження прогностичних фактів господарського життя [11, с. 42]. Внесення таких кардинальних змін, на думку науковця, в облікову систему зумовлює необхідність як поступової трансформації «бухгалтерської свідомості», так і зміни ставлення зацікавлених користувачів до системи бухгалтерського обліку, яка має перетворитися на дієвий інструмент інформаційної підтримки прийняття оперативних, тактичних та стратегічних рішень [11, с. 42].

Важливе значення при формуванні концепції розвитку бухгалтерського обліку мають напрямки проведення змін в обліковому законодавстві, дотримання принципів бухгалтерського обліку, шляхи

формування облікових кадрів, орієнтири в розвитку бухгалтерського обліку як науки. Звичайно, вимоги міжнародних та європейських інституцій зобов'язують нас розвивати облік відповідно до Міжнародних стандартів та Директиви Ради 2013/34/ЄС. Водночас потрібно зауважити, що не завжди названі вимоги є кращими за ті, що використовуються у вітчизняній практиці. Тому можна погодитись зі словами В. Моссаковського і Т. Кононенко, що «...в сучасних умовах необхідно дослідити, чи доцільно в практиці підприємств України використовувати те, що передбачено в МСФЗ і що є кращим з того, що використовується вітчизняними підприємствами» [13, с. 40]. Саме на це, на думку названих авторів, доцільно сконцентрувати увагу українських науковців, як цього вимагає практика. Звичайно, така точка зору є надзвичайно неоднозначною, можна сказати, консервативною і водночас революційною. Вона потребує суттєвих доводів, але вже те, що і міжнародні стандарти переглядаються, в них вносяться зміни, говорить про те, що вони не позбавлені недоліків і не повинні бути «панацеєю». Хотілося б, щоб і до наукових розробок вітчизняних вчених прислуховувалися розробники міжнародних стандартів, а не тільки в основному американських. З цього приводу досить доречними є слова Я. В. Соколова, які процитували В. Моссаковський і Т. Кононенко: «Самий серйозний недолік американського обліку і аудиту бухгалтерської звітності в тому, що її носії вважають свої прийоми кращими і єдино правильними. Рідко можна зустріти бухгалтерську працю або роботу з теорії і практики аудиту, в яких цитувалися б німецькі, французькі, італійські та інші неамериканські автори. Це відбувається через почуття переваги всього американського над неамериканським (нехай ми вважаємо це помилковим...), Школа американського обліку і аудиту багато дала світу і дасть йому в майбутньому ще більше, але цю школу не можна експортувати в Росію цілком. Чи може російська бухгалтерія стати американською? Ні. А аудит? Тим більше ні» [13, с. 40].

Одним з важливих питань, пов'язаних із концепцією бухгалтерського обліку, є питання обліку як науки і наукової спеціальності. Як вірно стверджує Г. Г. Кірейцев, В. Литвиненко і Н. Мавріна, нехтування актуальністю проблем удосконалення і подальшого розвитку обліку як науки має розглядатися та оцінюватися як небажання

підвищувати власну конкурентну позицію, як прояв професійної неосвіченості й економічного неуцтва [10, с. 49]. На жаль, окремі вітчизняні науковці вважають, що сам термін «бухгалтерський облік» не має права на існування. Так, зокрема, проф. М. С. Пушкар стверджує, що нині замість бухгалтерського обліку з'явилася концепція системи обліку, яка складається з підсистем фінансового, управлінського і стратегічного обліку [16, с. 35]. На нашу думку, проблема не у назві, а в наповненості змісту цього терміна. Нині, відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», бухгалтерський облік – процес виявлення, вимірювання, реєстрації, накопичення, узагальнення, зберігання та передачі інформації про діяльність підприємства зовнішнім і внутрішнім користувачам для прийняття рішень. Термін «бухгалтерський облік» використовується і у назві відповідного Закону та назві наукової спеціальності. Пропонована МОН України її нова назва «Облік і оподаткування», на нашу думку, є не зовсім продуманою. Об'єднувати облік і оподаткування в одну наукову спеціальність недоречно. Оподаткування навіть і на мікрорівні має бути складовою спеціальності «Гроші, фінанси і кредит». Саме ця спеціальність повинна розглядати питання формування фінансових ресурсів держави, починаючи із мікрорівня – суб'єктів підприємницької діяльності. Щодо назви наукової спеціальності, то вона могла би звучати так: «Облік, аналіз і аудит». Слово «бухгалтерський» забрано з назви тому, що навіть у паспорті чинної спеціальності є методологія і організація управлінського обліку підприємств різних форм власності, ця спеціальність повинна розглядати питання податкових розрахунків, тому її назва повинна бути дещо ширшою за змістом. Водночас з назви поки що чинної спеціальності «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит (за видами економічної діяльності)» потрібно забрати слова «за видами економічної діяльності». Така конкретизація обліку, аналізу і аудиту не потрібна, тому що на практиці не так вже і багато є відмінностей в обліку підприємств різних галузей економіки.

Вносити зміни необхідно і у Закон України в плані доповнення його терміном «фінансовий облік», оскільки він використовується у країнах з розвинутою ринковою економікою. У протилежному випадку виникає запитання: що собою являє фінансовий облік, який викладається окремим курсом у всіх вищих навчальних закладах, які

здійснюють підготовку фахівців з обліку? Тобто зміни вносити потрібно, але вони повинні бути законодавчо закріплені. Крім вищезазначеної зміни, у Законі вимагає уточнення визначення внутрішньогосподарського (управлінського) обліку та облікової політики. Логічним було би щоб у Законі серед термінів у статті 1 розділу 1 «Загальні положення» було наведено визначення бухгалтерської і внутрішньогосподарської звітності, принципу бухгалтерського обліку, власного капіталу. Визначення названих звітностей необхідне для розуміння того, чим вони відрізняються від статистичної чи податкової. Щодо необхідності включення у Закон визначення терміна «принцип бухгалтерського обліку та фінансової звітності», то вона зумовлена доцільністю наявності загального коментаря до статті 4 «Основні принципи бухгалтерського обліку та фінансової звітності» розділу 1 цього Закону. Відповідно, доцільність введення у Закон терміна «власний капітал» пояснюється тим, що серед термінів, наведених у статті 1 розділу 1, є визначення активів і зобов'язань, а третя складова балансу «власний капітал» відсутня, чого не повинно бути. Потрібно зазначити, що визначення власного капіталу, бухгалтерської звітності, принципу бухгалтерського обліку наведені у Національному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», але це не означає, що їх не повинно бути у Законі, тому що вони, на нашу думку, є одними з основних. Зміст названих термінів, наведених у НП(С)БО 1, є досить вдалим, і тому їх можна автоматично перенести у Закон. Останній також би виграв, якщо у ньому були би чітко прописані функції бухгалтерського обліку, саме щодо них у науковій літературі ведеться вже тривалий час велика дискусія серед науковців. Висвітлення цього питання у Законі у певній мірі розв'язало б його. Хоча, з іншого боку, Закон теж не є догмою і до нього з часом вносяться зміни та доповнення або ж він повністю замінюється іншим. Щодо якісних характеристик фінансової діяльності, то до наявних у Н(П)СБО 1 доречності, достовірності, зрозумілості та зіставності доцільно було би додати ще й такі, як суттєвість, своєчасність, можливість перевірки, вартісне обмеження на корисну фінансову звітність. Такі характеристики звітності передбачені в «Концептуальній основі фінансової звітності». Цей документ було видано у вересні 2010 року Радою з міжнародних стандартів фінансової звітності. Він не входить до складу стандартів, проте вони ґрунтуються на його принципах.

Інформація є суттєвою, якщо її відсутність може вплинути на рішення, які приймають користувачі цієї інформації. Слід зазначити, що визначення суттєвості інформації наведено у НП(С)БО 1, але в переліку якісних характеристик вона відсутня. Своєчасність інформації означає можливість її отримання відповідними користувачами вчасно, так щоб ця інформація могла вплинути на їхні рішення. Можливість перевірки надає впевненості користувачам у правдивості інформації, оскільки остання може бути перевірена. Суть віртуального обмеження на корисну фінансову звітність полягає в тому, що витрати на підготовку інформації повинні бути виправдані вигодами від її подання у звітності.

Підсумовуючи все вищезазначене, можна зробити такі висновки:

– розвиток вітчизняного бухгалтерського обліку повинен здійснюватися відповідно до розробленої національної його концепції, розробка якої є одним з найважливіших завдань відповідних державних інституцій, науковців та практиків;

– при формуванні концепцій розвитку бухгалтерського обліку потрібно враховувати напрямки проведення змін в обліковому законодавстві, дотримання принципів бухгалтерського обліку, його функцій, шляхи підготовки облікових кадрів, орієнтири в розвитку бухгалтерського обліку як науки;

– покращенню діючої системи обліку в Україні повинно сприяти внесення запропонованих автором змін та доповнень до чинних законодавчих і нормативних документів.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Проблеми науки бухгалтерського обліку: реалії : моногр. – Житомир : ПП «Рута», 2005. – 324 с.

2. Безверхий К. Вітчизняна фінансова звітність за МСФЗ: міфологія від Мінфіну / К. Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 2. – С. 8–11.

3. Безверхий К. Інституціональна модель бухгалтерського обліку в Україні / К. Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 10. – С. 32–41.

4. Герасимович І. А. Сучасні підходи до вдосконалення обліково-аналітичного забезпечення процесу управління підприємством / І. А. Герасимович // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної

системи в Україні : матеріали III Міжнар. наук. практ. конф., 10–11 жовт. 2014 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 46–48.

5. Голов С. Ф. Регулювання бухгалтерського обліку і аудиту в ЄС та виклики для України / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 10. – С. 3–13.

6. Гуцайлюк З. В. Облік і контроль у ринковій економіці: елементи концепції : моногр. / З. В. Гуцайлюк. – Тернопіль : Крок, 2013. – 408 с.

7. Жук В. Н. Основы институциональной теории бухгалтерского учета : моногр. / В. Н. Жук. – К. : Аграрная наука, 2013. – 408 с.

8. Кіндрацька Л. М. Об'єктивні умови формування основної концепції розвитку бухгалтерського обліку / Л. М. Кіндрацька // Стан і перспективи розвитку обліково-інформаційної системи в Україні : матеріали III Міжнар. наук. практ. конф., 10–11 жовт. 2014 р. – Тернопіль : ТНЕУ, 2014. – С. 22–24.

9. Кірейцев Г. Вплив глобалізації економіки на розвиток системи обліку в Україні / Г. Кірейцев, В. Литвиненко, Н. Мавріна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 4. – С. 47–53.

10. Корягін М. Парадигмальне бачення розвитку бухгалтерської звітності / М. Корягін // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 12. – С. 38 – 43.

11. Малюга Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : моногр. / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548 с.

12. Моссаковський В. Основні напрямки удосконалення обліку в Україні / В. Моссаковський, Т. Кононенко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 6. – С. 35–40.

13. Пархоменко В. М. Сучасні проблеми бухгалтерського обліку / В. Пархоменко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2015. – № 1. – С. 3–6.

14. Пархоменко В. М. Євроконвергенція бухгалтерського обліку / В. Пархоменко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2014. – № 8. – С. 3–4.

15. Пушкар М. С. Метатеорія обліку, або якою повинна стати теорія : моногр. / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2007. – 359 с.

16. Соколов Я. В. Очерки развития аудита / Я. В. Соколов, Н. Д. Терехов. – М. : Финансы и статистика, 2004. – 248 с.

17. Бухгалтери та аудитори обговорили звітність за МСФЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://n-auditor.com.ua/uk/component/na_archive/1041?view=material.

1.2. Об'єкти та підходи до формування інтегрованої звітності підприємства

Підходи до формування корпоративної звітності, яка сьогодні генерується підприємством, обґрунтовано піддається різкій критиці як теоретиками, так і практиками в галузі управління, фінансів та обліку. Корпоративна звітність не вирішує поставлених завдань стосовно стану активів, оскільки відображає результати минулих подій. Крім того, більшість нематеріальних активів, створених у середині компанії, не проходять тест на їх визнання відповідно до МСФЗ і не відображаються в балансі. Іншим аспектом критики теперішньої моделі корпоративної звітності є той факт, що зараз в ній не приділяється достатньої уваги таким чинникам як ризик, стратегія, стійкість бізнес-моделей. Фінансова звітність, навіть розкривши інформацію, не може гарантувати інвесторам відсутність екологічних та соціальних ризиків у діяльності, тому навіть потрапляння в загальні списки Індекса Доу-Джонса за стійким розвитком веде до збільшення капіталізованої вартості підприємства. Інвестори все більше схильні розглядати соціальну та екологічну оцінку компанії як спосіб зменшення інвестиційних ризиків. Звітність має продемонструвати, що компанія адекватно оцінює такі нефінансові ризики та здатна ефективно реагувати на їх появу.

Сучасним інвесторам потрібна повна картина діяльності компанії, яка, крім традиційних фінансових, включає нефінансові показники. Тому одним із трендів корпоративної культури на сьогодні є підготовка інтегрованої звітності. На Заході цей вид звітності є або розділом корпоративних звітів, або видається паралельно із фінансовим звітом.

Захисники нової моделі інтегрованої звітності вважають, що включення всіх нефінансових компонентів у звітність дасть змогу покращити її якість і відобразити наявний вплив таких чинників. Як зауважують Ф. Ф. Бутинець і Н. І. Георгієва, подвійна (ринкова та постіндустріальна) трансформація національної економіки одночасно з розповсюдженням концепції сталого розвитку суспільства визначає появу нових облікових об'єктів (наприклад, екологічного, інтелектуального капіталу), а отже, вимагає адекватних змін у

теорії, методології та практиці вітчизняного бухгалтерського обліку [1, с. 11]. У зв'язку з цим виникає необхідність здійснення досліджень взаємозв'язку розвитку соціально-економічних умов господарювання і бухгалтерського обліку, розгляд соціального аспекту еволюції обліку, трактування дефініцій «соціальний облік» та «соціальна відповідальність бізнесу».

Нефінансові показники у звітності великих світових корпорацій займають сьогодні більшу частку у звітності, ніж традиційні фінансові. Статистика свідчить, що за останні 10 років обсягу фінансової інформації збільшився майже вдвічі, а нефінансової – в 6 разів і тепер займає майже 54% річного звіту (вбірка взята із звітів публічних компаній Великобританії). Вказану тенденцію демонструє звіт холдингу HSBC (табл. 1.1) [7, с. 15].

Таблиця 1.1

Річний звіт холдингу HSBC

Рік	Фінансові звіти, сторінки	Фінансові звіти, %	Інші звіти, сторінки	Інші звіти, %	Всього сторінок
1999	61	49	63	51	124
2008	119	25	353	75	472

Поняття «нефінансова звітність» не є новим і розглядалась різними авторами. Зокрема, О. Гриценко вважає, що це інструмент соціальної відповідальності бізнесу, який надає інформацію про вплив компанії на суспільство, економіку та навколишнє середовище [2, с. 31], А. Колот наголошує, що соціальна або нефінансова звітність – це звітність організації про економічні, екологічні та соціальні результати діяльності, це інституційне відображення у спеціальній документації стану впровадження КСВ [3, с. 8], О. Хамідова акцентує увагу на тому, що соціальний звіт – це публічний інструмент інформування акціонерів, співробітників, партнерів і всього суспільства про те, як і якими темпами підприємство реалізує програми соціально-відповідального маркетингу, які сприяють досягненню ним своїх стратегічних цілей – економічної стійкості, соціального благополуччя та екологічної безпеки [8, с. 223]. У цих визначеннях прослідковується висвітлення у такій звітності трьох напрямків, пов'язаних з діяльністю

підприємства: економічною, соціальною, та екологічною. Хоча можна посперечатися з авторами, що не обов'язково нефінансова звітність має ототожнюватись із соціальною. В деяких країнах нефінансова звітність складається, наприклад, виключно для розшифрування нематеріальної складової активів підприємства у негрошовому вимірнику.

У системі інтегрованої звітності нефінансові компоненти пов'язані із концепцією сталого розвитку підприємства. Експерти Всесвітнього банку визначили стійкий (сталий) розвиток як процес управління сукупністю активів, спрямований на збереження і розширення можливостей компанії. Активи в цьому визначенні включають не тільки традиційний фізичний капітал, а й природний та людський. Щоби бути стійким, розвиток має забезпечити зростання у часі цих активів.

Стійкий розвиток базується на ідеї, що якість життя людей і стан суспільства знаходяться під впливом сукупності економічних, соціальних та екологічних чинників.

У міру того як концепція сталого розвитку стає загально-визнаною основою публічної політики та корпоративної культури, все більше учасників бізнес-середовища починає формувати систему показників стійкого розвитку, які би враховували комплекс зовнішніх та внутрішніх чинників під час формування стратегії розвитку. Система комплексного аналізу та оцінки стійкого розвитку дає змогу підвищити конкурентоздатність фірми в умовах глобальної економіки за допомогою:

- аналізу основних проблемних питань та потенційних можливостей організації в економічній, екологічній та соціальній сферах;
- взаємозв'язку окремих корпоративних функцій (планування, обліку, маркетингу) в єдиний стратегічний напрямок;
- оцінки вкладу фірми в людський, природний та споживчий капітал. Така оцінка допомагає визначити соціальний та екологічний внесок організації в стійкий розвиток регіону, а також вплив такого внеску на зростання вартості торгової марки як нематеріального активу;

– створення та розвиток системи конструктивних комунікацій зі всіма зацікавленими сторонами: інвесторами, клієнтами, постачальниками, державними та суспільними організаціями.

Сьогодні Глобальна ініціатива із звітності при ООН сформулювала принципи, на яких має ґрунтуватися формування нефінансової звітності за екологічними, соціальними та економічними аспектами своєї діяльності. Важливість проблеми створення концепції інтегрованої звітності, яка включатиме фінансову та нефінансову форми, засвідчив створений у 2010 р. Комітет з Міжнародної інтегрованої звітності. Комітет з міжнародних стандартів фінансової звітності при ЄС видав Директиву із вдосконалення звітів Європейського союзу. Вимоги Директиви такі:

1. Річний звіт має включати адекватний огляд розвитку результатів роботи бізнесу і його теперішнього стану, а також опис існуючих ризиків і невизначеностей, які мають вплив на компанію. В огляді має наводитись зважений аналіз розвитку, результатів роботи і поточного стану відповідно до масштабів і складності операцій.

2. Для забезпечення розуміння бізнесу, його результатів і стану у звіт необхідно включити як фінансові, так і нефінансові показники ефективності, релевантні для даного бізнесу, в т. ч. питання соціальної відповідальності перед працівниками та навколишнім середовищем.

3. У рамках аналізу в річному звіті потрібно наводити посилання і давати додаткові коментарі щодо статей такої звітності.

Зростання кількості компаній, які впроваджують концепцію сталого розвитку і складання інтегрованої звітності, пов'язано з певними чинниками, серед яких можна виокремити такі: більш широке розуміння взаємозв'язку між економічними показниками та показниками нефінансового характеру; прогнозування та відслідковування тенденцій збільшення людського капіталу компанії та інших нематеріальних активів у майбутньому (наприклад, зростання вартості торгової марки забезпечується екологічною та соціально політикою компанії, що приваблює потенційних споживачів продукції); визнання ролі ризик-менеджменту та усвідомлення

економічної вигоди, яку організації можуть отримати в процесі інтеграції політики сталого розвитку та їх стратегії.

Прикладом концепції такого розвитку та корпоративної соціальної відповідальності можуть бути ситуації, коли будівництво має супроводжуватись збільшенням зелених насаджень, щоб не погіршувався стан довкілля; величина заробітної плати має компенсувати витрати на відновлення здоров'я, погіршеного через виконувану роботу.

За даними американської аналітичної організації Conference Board, у компаній, які впроваджують концепцію сталого розвитку, спостерігається вищими дохід на інвестований капітал (на 9,8%), дохід з активів (на 3,55%) і прибуток (63,5%), ніж у компаній, які ігнорують вказану концепцію. Нефінансова звітність дає змогу сформувати імідж прозорої компанії і завоювати таким чином довіру зацікавлених сторін. Дослідження засвідчили, що 82% представників північноамериканських компаній і 66% європейських компаній розглядають транспарентність організації як вирішальний аспект репутації компанії і беруть за основу на цей показник під час пошуку шляхів капіталовкладення. Показники транспарентності компанії значно перевищують частку респондентів, які назвали ключовими показниками якість продукції, а також безпосередньо фінансові результати [4]. Зростаючий ступінь відкритості компанії сприяє розповсюдженню корпоративного бренду та зростанню його вартості.

Світові компанії під час підготовки інтегрованої звітності використовують різні формати, але на сьогодні все більшої популярності набуває підготовка звітів у форматі, рекомендованому Глобальною Ініціативою Відкритої звітності (Global Reporting Initiative, GRI).

Цей стандарт був розроблений в 1997 р. і формує звітність за принципом «триєдиного підсумку»: економіка компанії, екологія виробництва та соціальна політика. Керівництво із звітності у сфері стійкого розвитку GRI розроблене Глобальною ініціативою із звітності в 2010 р. Воно містить конкретні рекомендації з публікації основних та додаткових збалансованих показників економічної, екологічної та соціальної відповідальності у сфері стійкого розвитку.

Сімейство документів стандарту GRI включає чотири блоки документів: рекомендації із звітності стійкого розвитку, які описують зміст та структуру звітів та є основою для інших документів; галузеві додатки, які враховують особливості та проблеми стійкого розвитку в різних галузях економіки; пояснювальні записки, які розшифровують окремі категорії стійкого розвитку; технічні протоколи, які пропонують конкретні вимірники показників стійкого розвитку з формулами їх розрахунку. Формування таких пакетів дає змогу забезпечити комплексний підхід до аналізу та оцінки стійкого розвитку для організацій різних галузей.

Головним аспектом, який відрізняє складання фінансового і нефінансового звіту є задіяння думки як внутрішніх (співробітники), так і зовнішніх (ділові партнери, акціонери, інвестори) зацікавлених сторін у процесі підготовки звіту, оскільки він має бути відповіддю на суспільні запити щодо діяльності компанії. Регулярність питань, поставлених компанії зацікавленими сторонами, дають змогу не тільки планувати діяльність у напрямку концепції сталого розвитку, а й моніторити їх величину через звітні проміжки.

Необхідно визначити пріоритети та механізми реалізації не фінансової компоненти інтегрованої моделі звітності. Вона може здійснюватись за такими напрямками:

- розвиток людського капіталу та кадрова політика (програми підвищення кваліфікації, соціальний пакет, програми формування корпоративної культури та матеріального стимулювання);

- екологічна політика (розвиток новацій стосовно ефективності ресурсозбереження, заходи зниження всіх видів забруднення, моніторинг впливу діяльності на стан оточуючого середовища і якість життя місцевих спільнот);

- розвиток споживчого капіталу (надання переваги у виробництві товарів і послуг соціальних (подовжений термін служби, додаткові гарантійні зобов'язання, заходи підвищення безпеки споживання) та екологічних (можливість повторної переробки, застосування енергозберігаючих технологій) переваг);

У скандинавських країнах (Швеція, Данія, Фінляндія, Норвегія), а також у Франції, Голландії державні компанії в обов'язковому порядку зобов'язані звітуватись стосовно концепції сталого розвитку, в інших

компаніях такий звіт є добровільним. Світова практика свідчить, що якщо в 1992 р. таких звітів було близько 100, в 2010 р. їх вже нараховувалось більше 3000. Слід констатувати той факт, що українські компанії не готові складати таку звітність – лише 8,3% з них публікують окремий нефінансовий звіт, який не завжди відповідає загальним принципам Глобального договору ООН, а 13,2 % надають екосоціальні показники у регулярному фінансовому звіті [5, С.19]. Однак все ж позитивна тенденція існує. Так, у 2012 р. в Україні кількість великих підприємств, які підготували нефінансові звіти, збільшилась майже в два рази: з 15 в 2011 р. до 35 у 2012 р. [6].

Водночас необхідно відзначити деякі проблеми щодо таких нових форм звітності. Зокрема, корпоративні звіти щодо стійкого розвитку маю значні розбіжності в типології розкриття показників ефективності і ця тенденція може перешкоджати здійсненню порівняльного аналізу та створювати труднощі під час визначення прогресу чи, навпаки, регресу в цьому напрямку.

Надійність даних інтегрованого звіту має забезпечуватись такими механізмами, як широке залучення зацікавлених осіб і проведення незалежної зовнішньої перевірки інформації. Перевірка достовірності інформації інтегрованої звітності має здійснюватися за міжнародними стандартами. Базовим є міжнародний стандарт проведення аудиторських перевірок ISAE 3000 «Завдання з підтвердження достовірності інформації, крім аудиту та огляду історичної фінансової інформації», розроблений у 2004 р. Радою з Міжнародних стандартів аудиту та надання впевненості. Другий стандарт перевірки – AA 1000AS – було розроблено британським інститутом Account Ability у 2008 р. Крім того, у деяких країнах можуть застосовуватись національні стандарти (наприклад, стандарт AT101, розроблений Американським інститутом дипломованих суспільних бухгалтерів, і розділ 5025 Керівництва, опублікованого Канадським товариством привілейованих бухгалтерів) [5, с. 27].

Висновки: 1. Створення сприятливого середовища з боку державних органів України для публікації інтегрованих звітів (фінансових та нефінансових) стимулюватиме розвиток відносин з інвесторами, в ролі яких часто виступають організації інших

держава. Доступність інформації про економічну, соціальну та екологічну діяльність компанії дасть змогу інвесторам провести більш ретельний аналіз ризиків і збільшить імовірність інвестування в її проекти, а також підвищить рівень інвестиційної привабливості країни.

2. Інтегрована звітність є тим засобом, який усуває фрагментарність подання інформації і на стратегічному рівні дасть змогу ув'язати в єдине ціле такі ізольовані функції, як фінансове планування, маркетинг, облік.

3. Інтегрована звітність, яка включатиме фінансову та нефінансову складову, сприятиме зниженню нестабільності і невизначеності цін на акції відкритих акціонерних товариств, а також зменшенню вартості позикового капіталу. Більш повне і регулярне розкриття інформації може підвищити фінансову стабільність компанії, оскільки сприятиме налагодженню довіри і співпраці з інвесторами.

4. Інтегрована звітність дасть змогу більш ефективно оцінювати інформацію стосовно таких дискусійних облікових об'єктів, як людський капітал. Вона допомагає виявити прямий фінансовий ефект діяльності організації і дає можливість проаналізувати соціальний та екологічний внесок організації в суспільне життя. Це сприятиме зростанню довіри не тільки з боку інвесторів, а й потенційних споживачів продукції, що забезпечить збільшення вартості бренду.

Література

1. Бутинець Ф. Ф. Функции учёта в социально ориентированой экономике / Ф. Ф. Бутинець, Н. И. Георгиева // Международный бухгалтерський учёт. – 2011. – № 8.

2. Гриценко О. І. Тенденції та проблеми формування інтегрованої звітності суб'єктами господарювання / О. І. Гриценко // Молодий вчений. – 2014. – № 2. – С. 31–34.

3. Колот А. Корпоративна соціальна відповідальність, соціальна звітність та аудит як сучасні інститути та технології соціального розвитку / А. М. Колот // Україна: аспекти праці. – 2010. – № 3. – С. 3–9.

4. Корпоративная социальная ответственность – новая философия бизнеса [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://veb.ru>common/upload/kso/ksobook2011.pdf>

5. Костирко Р. О. Інтегрована модель звітності компаній: передумови, принципи, складові / Р. О. Костирко // Економіка України. – 2013. – № 2. – С. 18–28.

6. Москалюк Г. О. Нефінансова звітність у реалізації концепції сталого розвитку в Україні [Електронний ресурс] / Г. О. Москалюк. – Режим доступу : <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/2990/3.pdf>

7. Сорокина К. В. Интегрированная отчётность – новая модель отчётности для бизнеса / К. В. Сорокина // Корпоративная финансовая отчётность. Международные стандарты. – 2011. – № 7.

8. Хамідова О. М. Складання соціальної звітності як важливий етап реалізації соціально-відповідального маркетингу підприємства галузі мінеральних добрив / О. М. Хамідова, А. Ш. Хамідова // Економіка Крима. – 2010. – № 2 – С. 222–226.

9. Шевчук В. Я. Макроекономічні проблеми сталого розвитку / Шевчук В. Я. – К. : Гео-принт, 2006. – 200 с.

1.3. Фінансова звітність підприємця відповідно до вимог П(С)БО та МСФЗ: проблеми гармонізації

Підсумкове узагальнення інформації та одержання узагальнюючих показників, що характеризують діяльність підприємства, здійснюють шляхом складання звітності за відповідний період. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» усі юридичні особи та представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності зобов'язані вести бухгалтерський облік та подавати фінансову звітність [2]. Складання фінансової звітності на сьогодні для України є складним й суперечливим питанням, якому присвячена значна кількість праць багатьох вчених, зокрема Ф. Ф. Бутинця, Ю.А. Вериги, С. В. Голова, Г. Г. Кірейцева, В. В. Сопка, В. О. Шевчука, П. Я. Хомина, Л. В. Чижевської та інших.

Мету, склад, принципи, а також вимоги до призначення та розкриття елементів фінансової звітності визначає Національне

положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1. Метою складання звітності є надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства. Мета складання звітності, яка зазначена в Концептуальних основах фінансової звітності, є іншою – надання фінансової інформації про суб'єкт господарювання, що звітує, яка є корисною для нинішніх та потенційних інвесторів, позикодавців та інших кредиторів у прийнятті рішень про надання ресурсів цьому суб'єктові господарювання. Такі рішення охоплюють придбання, продаж або утримування інструментів власного капіталу та боргових інструментів, а також надання або погашення позик та інших форм кредитів [6]. Тобто очевидне протиріччя у визначенні мети складання звітності у національних стандартах та МСФЗ, що потребує його усунення.

Поняття про фінансову звітність. Відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та П(С)БО фінансова звітність – це бухгалтерська звітність, яка дає інформацію про фінансовий стан, результати діяльності та рух грошових коштів підприємства за звітний період [2]. Також НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» визначає бухгалтерську звітність як звітність, яка складена на основі даних бухгалтерського обліку для задоволення потреб певних користувачів [11]. Отже, законодавчі акти розділяють ці два поняття, виокремлюючи фінансову звітність як складову бухгалтерської.

МСБО введений термін «фінансові звіти загального призначення», під якими розуміють фінансову звітність. Вони визначаються як звіти, що відповідають потребам користувачів, які не можуть вимагати звітів, складених з урахуванням їхніх конкретних інформаційних потреб [10].

Визначення фінансової звітності вітчизняних науковців-дослідників дуже схожі (табл. 1.2).

Фінансова звітність підприємства – це інформація про фінансовий та майновий стан підприємства, а також показники виробничо-господарської діяльності, яка є підсумковим етапом ведення обліку.

**Визначення фінансової звітності
вітчизняними вченими-дослідниками**

Автор	Визначення
О. Малиш-Кін [8]	Звітність – це система узагальнених підсумкових показників поточного обліку за найважливішими розділами фінансово-господарської діяльності підприємства, а саме: бухгалтерська (фінансова) звітність відображає найбільш важливі результати фінансово-господарської діяльності підприємства за квартал, рік. Фінансові звіти є своєрідними інформаційними моделями суб'єктів господарювання.
Н. Чебанова [15]	Фінансова (бухгалтерська) звітність – це документи, що містять інформацію про фінансовий стан, результати діяльності, про рух грошових коштів підприємства за звітний період.
Тлумачний словник бухгалтера [14]	Бухгалтерська звітність – це сукупність показників обліку, відображених у формі визначених таблиць, які характеризують рух майна та фінансового стану підприємства, установи за звітний період.
М. В. Кужельний [7]	Звітність – це сукупність затверджених в установленому порядку звітних форм, які об'єднують комплекс систематизованих показників, що всебічно характеризують виробничу та фінансово-господарську діяльність підприємств за відповідний період
В.В. Сопко, В.М. Пархоменко [12]	Фінансова звітність підприємств – це система узагальнених показників, які характеризують підсумки фінансово-господарської діяльності підприємства за минулий період (місяць, квартал, рік)
Н. Ткаченко [13]	Фінансова звітність – це сукупність форм звітності, які складені на основі даних фінансового обліку з метою отримання користувачем узагальненої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства, а також зміни у його фінансовому становищі за звітний період у встановленій формі для прийняття цим користувачем ділових рішень». Фінансову звітність визначають економічні показники суб'єкта господарської діяльності, що характеризують статистику і динаміку об'єктів бухгалтерського обліку.
О. Ільченко [4]	Фінансова звітність є джерелом інформації про фінансовий стан будь-якого суб'єкта господарювання, яка має містити лише доречну інформацію, оскільки ця інформація впливає на прийняття рішень користувачами і дає їм змогу оцінити минулі, теперішні та майбутні події.
Г. Г. Кірейцев [5]	Фінансова звітність – це сукупність форм звітності, складених на підставі даних фінансового обліку з метою надання користувачам узагальненої інформації про фінансовий стан і діяльність підприємства, а також зміни в його фінансовому стані за звітний період у зручній та зрозумілій формі для прийняття цими користувачами управлінських рішень.

Якщо виокремити серед визначень основні підходи до трактування фінансової звітності, то можна дати такі її короткі характеристики (рис. 1.1).

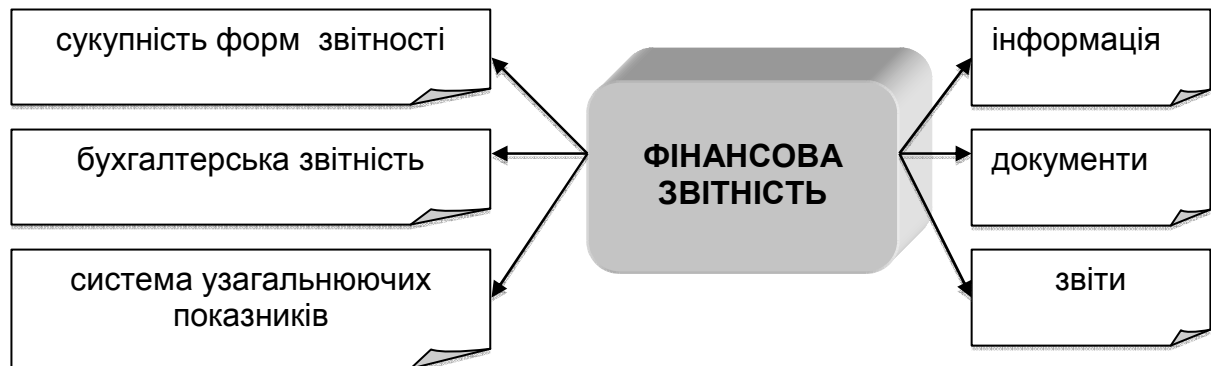

Рис. 1.1. Основні трактування фінансової звітності

Систематизуючи підходи законодавчих актів та погляди науковців, можемо сформулювати розширене визначення: фінансова звітність – це сукупність форм звітності, які містять систему узагальнюючих і взаємопов’язаних показників, що призначені для надання користувачам інформації про фінансовий стан та фінансові результати діяльності підприємства. Таке трактування фінансової звітності дає змогу узагальнити та згрупувати її основні економічні та правові ознаки: сукупність та види фінансових форм звітності, систему фінансово-економічних показників та інформативність для користувачів у процесі прийняття рішень.

Принципи та якісні характеристики побудови фінансової звітності. Процес входження України до Європейського Союзу потребує перегляду як чинного законодавства, так і чинної системи обліку, звітності й статистики. Законом України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» нормативно-правова база з регулювання бухгалтерського обліку віднесена до пріоритетних сфер адаптації.

Перехід на Міжнародні стандарти фінансової звітності відкриває для підприємств України нові можливості для узгодженості та ефективного функціонування інформаційної системи і подальшої гармонізації вимог до звітності. Застосування єдиних стандартів фінансової звітності дає змогу міжнародним фінансовим ринкам

оцінювати і порівнювати результати діяльності різних компаній, забезпечує відкритість, прозорість і зіставність фінансової звітності суб'єктів господарювання.

Під час складання звітності українські підприємства повинні дотримуватися відповідних принципів, які встановлені на законодавчому рівні.

Принципи бухгалтерського обліку – це правила, якими слід керуватися під час вимірювання, оцінки та реєстрації господарських операцій і відображення їх результатів у фінансовій звітності. Відомо, що Закон України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні» виокремлює десять принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності (рис. 1.2):

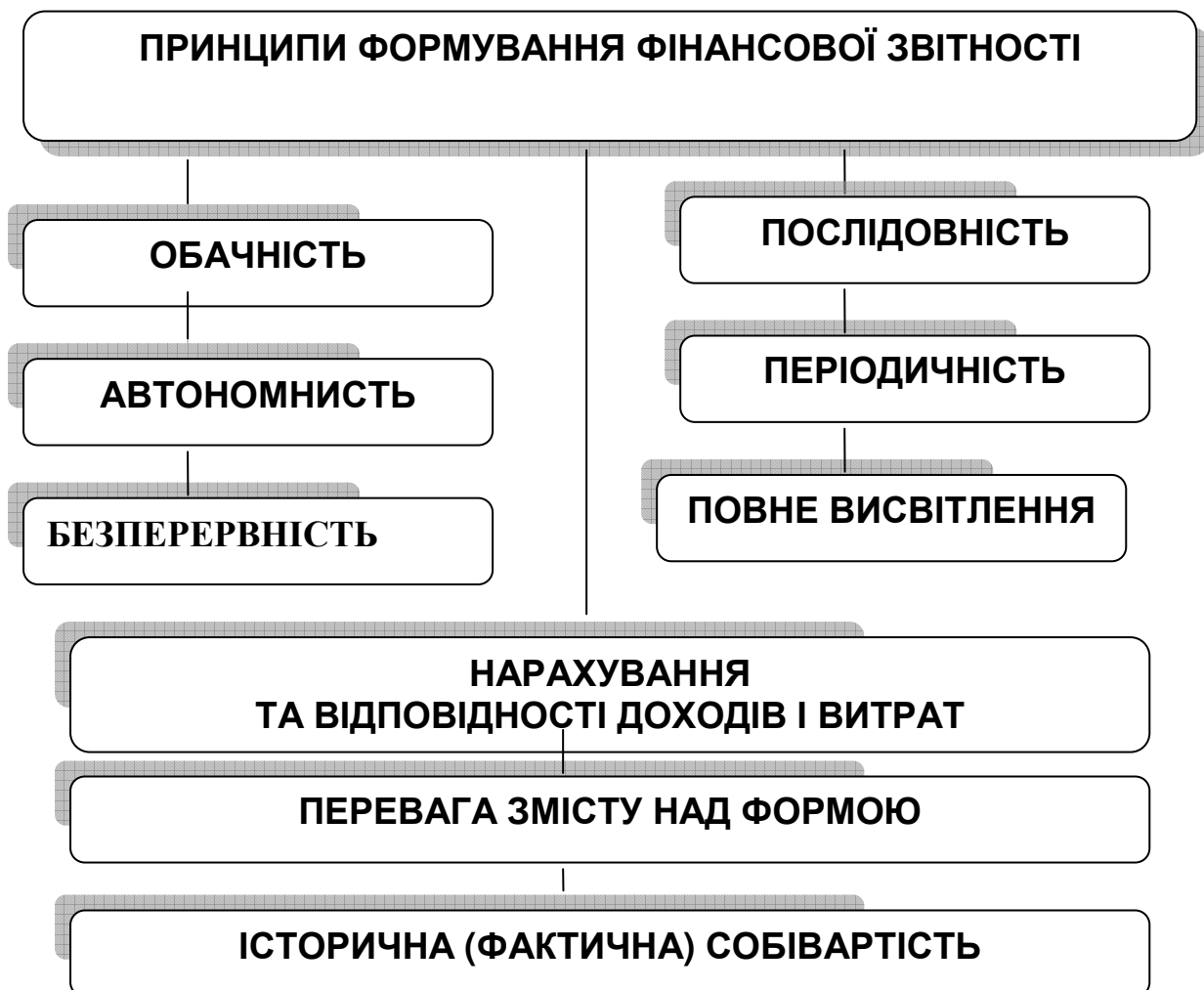

Рис. 1.2. Принципи формування фінансової звітності в Україні

1) обачність – застосування в бухгалтерському обліку методів оцінки, які мають запобігати заниженню оцінки зобов'язань і витрат та завищенню оцінки активів і доходів підприємства;

2) безперервність – оцінку активів і зобов'язань підприємства проводять з огляду на припущення, що його діяльність буде тривати;

3) автономність – кожне підприємство розглядають як юридичну особу, відособлену від його власників, у зв'язку із чим особисте майно й зобов'язання власників не потрібно відобразити у фінансовій звітності підприємства;

4) нарахування й відповідність доходів і витрат – для визначення фінансового результату звітного періоду необхідно порівняти доходи звітного періоду з витратами, які були здійснені для одержання цих доходів. Доходи й витрати відображають у бухгалтерському обліку й фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати коштів;

5) повне висвітлення – фінансова звітність має містити всю інформацію про фактичні й потенційні наслідки господарських операцій та подій, здатних вплинути на рішення, прийняті на її основі;

6) послідовність – застосування підприємством постійно щороку обраної облікової політики;

7) періодичність – можливість розподілу діяльності підприємства на певні періоди часу з метою складання фінансової звітності.

8) превалювання сутності над формою – операції відображають відповідно до їх сутності, а не тільки згідно з юридичною формою (наприклад, передавання активу у фінансову оренду не означає переходу права власності на нього від орендодавця до орендаря. Проте на практиці цей актив зараховують на баланс орендаря, оскільки до останнього фактично перейшли всі вигоди та ризики, пов'язані з використанням цього активу);

9) єдиний грошовий вимірник – вимір й узагальнення всіх господарських операцій підприємства в його фінансовій звітності здійснюють в єдиній грошовій оцінці – гривні;

10) історична (фактична) собівартість – пріоритетною є оцінка активів підприємства з урахуванням витрат на їх виробництво й придбання.

Фінансові звіти мають правдиво відображати фінансовий стан, фінансові результати діяльності та грошові потоки підприємства. Необхідною умовою правдивого відображення діяльності підприємства є подання інформації у спосіб, який забезпечує якісні характеристики фінансових звітів. Якісні характеристики визначають міру корисності інформації, що наведена у фінансових звітах. НП(С)БО 1, як і МСФЗ, виокремлює чотири основні якісні характеристики фінансової інформації (рис. 1.3): дохідливість; зіставність; достовірність; доречність.

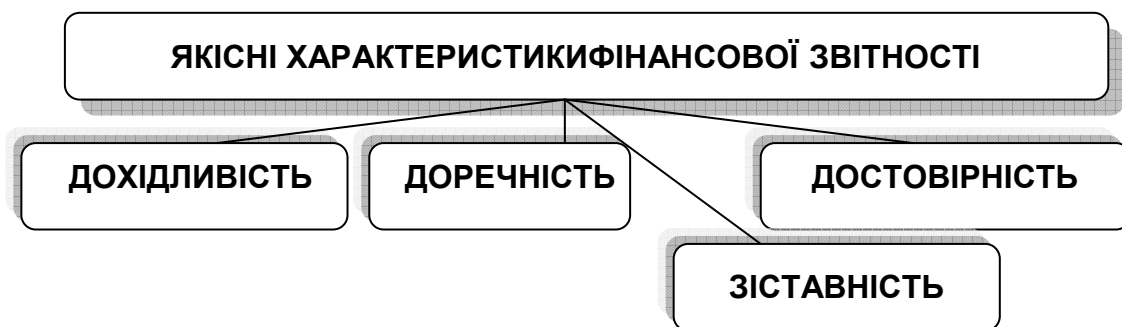

Рис. 1.3. Якісні характеристики фінансової інформації відповідно до НП(С)БО 1 та МСФЗ

Дохідливість – це якість інформації, яка дає можливість користувачам сприймати її значення. Однак із цього не випливає, що користувачі зможуть правильно зрозуміти зміст фінансових звітів без необхідних базових знань у галузі бізнесу, економіки та бухгалтерського обліку. У зв'язку із цим інформацію про складні поняття, що є корисною для прийняття економічних рішень, не потрібно виключати зі звітності через складність розуміння її окремими користувачами.

Достовірність інформації означає, що вона не містить помилок та перекручень, які здатні вплинути на рішення користувачів звітності. Згідно з Міжнародними стандартами фінансової звітності інформація є достовірною, якщо їй притаманні ознаки повноти, нейтральності, обачності, превалювання сутності над формою та правдивого відображення фінансового стану і результатів діяльності.

Зіставність інформації означає можливість користувачів порівнювати: фінансові звіти підприємства за різні періоди; фінансові звіти різних підприємств. Передумовою зіставності є наведення відповідної інформації попереднього періоду та розкриття інформації про облікову політику та її зміни.

В Україні триває реформування системи бухгалтерського обліку спрямоване на уніфікацію з Міжнародними стандартами фінансової звітності. Вже за 2012 р. публічні акціонерні товариства, банки та страхові компанії склали фінансову та консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами. За станом на 1 січня 2013 р. в Україні зареєстровано 1346 публічних акціонерних товариств (ПАТ), що становить 0,5% загальної кількості суб'єктів господарювання. Порівняно з 1 січнем 2012 року кількість зареєстрованих ПАТ зросла майже на 6% (1275) [1, 39]. Таким чином, кількість підприємств, що використовують міжнародні стандарти для ведення бухгалтерського обліку та складання і подання фінансової звітності постійно зростає.

Відповідно до нового Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» затверджено нові форми фінансової звітності, які застосовують юридичні особи усіх форм власності (крім банків та бюджетних установ), які зобов'язані подавати фінансову звітність.

Доречність характеризує здатність інформації впливати на рішення, які приймають на її основі. Доречність інформації визначається її суттєвістю, своєчасністю та можливістю використання для прогнозування.

П(С)БО містять мінімальний обсяг інформації, яка має бути наведена у фінансових звітах і примітках до них. Керівництво підприємства може включати до приміток додаткову інформацію, яка є важливою для користувачів фінансової звітності.

Найдостовірніша інформація втрачає сенс, якщо вона надана користувачам із запізненням. Тому фінансові звіти мають бути надані користувачам у строки, що забезпечують їх ефективне використання. З огляду на це згідно з Порядком подання фінансової звітності кварталну фінансову звітність підприємства подають не

пізніше 25-го числа місяця, що настає за звітним кварталом, а річну – не пізніше 28 лютого наступного за звітним року.

Інформація, наведена у фінансових звітах, має не тільки відображати результати минулої діяльності, а й бути корисною для прогнозування майбутніх прибутків, дивідендів та інших виплат.

Відповідно до НП(С)БО 1 підприємства можуть не наводити статті, за якими відсутня інформація за звітний період, крім випадків, якщо такі дані були в попередньому звітному періоді. З появою НП(С)БО підхід до структуризації звіту зазнав коригувань. Тепер до нормативно встановлених форм звітності можна вписувати додаткові статті в тому разі, якщо вони є суттєвими. Щоправда повної свободи в цьому питанні бухгалтерам не дали: усі можливі додаткові статті перелічені в третьому додатку до НП(С)БО 1, і кожна з них має свій «персональний» код. Ці статті можна використовувати за умови, що інформація є суттєвою та її оцінка може бути достовірно визначена. Згідно з П(С)БО суттєвою вважається інформація, відсутність якої може вплинути на рішення користувачів фінансової звітності.

Суттєвість статей звітності визначають НП(С)БО 1, МСФЗ та керівництво підприємства. Цей підхід відповідає міжнародним стандартам, що є позитивним моментом. Наявність обумовлених додаткових рядків знову не дає можливості бухгалтеру висловлювати свої професійні судження щодо інформації, яка є у формах звітності, що є негативним моментом.

З одного боку, згортання статей Звіту про фінансовий стан суттєво не впливає на показники фінансової звітності більшості підприємств, оскільки інформації про такі об'єкти бухгалтерського обліку у них немає (інформація про довгострокові біологічні активи, векселі, резерви та забезпечення тощо). Водночас, втрачається аналітичність інформації і щодо суттєвих її показників (залишків виробничих запасів, незавершеного виробництва, товарів, готової продукції), що унеможлиблює виконання превалюючої функції ведення бухгалтерського обліку і складання фінансової звітності – надання користувачам для прийняття рішень повної, правдивої та неупередженої інформації про фінансовий стан суб'єкта господарювання.

Умови згорання показників фінансової звітності одночасно збільшують «поле» для шахрайств, оскільки приховати реальну вартість активів, капіталу і зобов'язань у загальній сукупності значно легше. Це породжує одну з найважливіших проблем сучасного бухгалтерського обліку – фальсифікацію фінансової звітності. Викривлення показників фінансової звітності внаслідок фальсифікації створює інформаційний ризик прийняття рішень на їх основі, знижує ефективність ринку капіталу, призводить до зменшення прозорості недержавного сектору економіки, ускладнює і скорочує ефективність державного контролю. Для уникнення фальсифікації фінансової звітності необхідним є, по-перше, її виявлення, а по-друге – створення правового механізму та контролю, що перешкоджатиме її здійсненню.

Оскільки межі суттєвості нормуються в стандартах украї рідко, функцію їх установлення здебільшого бере на себе керівництво підприємства, і головну роль у цьому процесі відіграє головний бухгалтер. Отже, база та межі суттєвості для господарських операцій, подій і фінансової звітності різнитимуться. Мінфін рекомендує кількісні критерії та якісні ознаки суттєвості (табл. 1.3) інформації про господарські операції, події та статті фінансової звітності привести в розпорядчому документі про облікову політику [9].

Таблиця 1.3

Межі суттєвості для виокремлення статей фінзвітності

Форма звіту	Межі суттєвості статей
Баланс	5% підсумку балансу або 15% підсумку класу активів, власного капіталу, класу зобов'язань
Звіт про фінансові результати	5% суми чистого доходу від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) або 25% фінансового результату від операційної діяльності
Звіт про рух грошових коштів	5% суми чистого руху грошових коштів від операційної діяльності
Звіт про власний капітал	5% розміру власного капіталу підприємства

Також зауважимо, що відповідно до Методрекомендацій щодо облікової політики підприємства:

1) інформацію за статтями, які не відповідають критеріям і ознакам суттєвості, наводить у статтях, що призначені для розкриття інших складових класифікаційної групи активів, зобов'язань,

доходів і витрат, інших показників, які виокремлюють у фінансовій звітності;

2) стаття, яка може бути визнана несуттєвою для окремого подання її у фінансовому звіті, може бути доволі суттєвою для окремого розкриття її в примітках до фінансової звітності.

Приклад 1. Підприємство переважно працює з покупцями за системою оплати з відстроченням платежу. Передоплата вимагається лише в тих випадках, коли споживач не викликає довіри.

На дату балансу за даними обліку:

– заборгованість підприємства за отриманими авансами – 1000000 грн.;

– валюта балансу – 205000000 грн.;

– загальна сума зобов'язань підприємства – 25000000 грн.

Кредиторська заборгованість за авансами дорівнює:

– 0,49% підсумку балансу ($1000000/205000000$) < 5%;

– 4% підсумку класу зобов'язань ($1000000/25000000$) < 15%.

Висновок: сума авансової заборгованості не є суттєвою. Отже, аванси в балансі не виокремлюють, а наводиться за узагальненим рядком 1690 балансу «Інші поточні зобов'язання».

Приклад 2. Підприємство переважно працює із замовниками за системою стовідсоткової попередньої оплати.

На дату балансу за даними обліку:

– заборгованість підприємства за отриманими авансами – 10000000 грн.;

– валюта балансу – 205000000 грн.;

– загальна сума зобов'язань підприємства – 25000000 грн.

Кредиторська заборгованість за авансами становить:

– 4,9% підсумку балансу ($10000000/205000000$ грн), < 5%;

– 40% підсумку класу зобов'язань ($10000000/25000000$ грн) > 15%.

Звідси:

– якщо керівництво обрало як базу визначення кількісних критеріїв суттєвості підсумок балансу, сума авансової заборгованості не буде визначена суттєвою й наводитиметься в рядку 1690 «Інші поточні зобов'язання» балансу;

– якщо керівництво обрало як базу визначення кількісних критеріїв суттєвості підсумок класу зобов'язань, сума авансової заборгованості буде визначена суттєвою й наводитиметься в окремому рядку 1635 «Поточна кредиторська заборгованість за одержаними авансами».

Приклад 3. Підприємство має на балансі фінансові інвестиції (фінансовий інструмент) вартістю 3500000 грн., які, відповідно до П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» та П(С)БО 13 «Фінансові інструменти», обліковують за справедливою вартістю. Згідно з П(С)БО 12 та П(С)БО 13, зміни балансової вартості таких інвестицій від переоцінки відображають в складі інших доходів та інших витрат.

У звітному періоді ринкова вартість зазначених інвестицій зросла. Сума дооцінки становила 50000 грн. За звітній період:

– чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) становив 15000000 грн.;

– фінансовий результат від операційної діяльності – збиток 150000 грн.

Сума дооцінки дорівнює:

– $0,3\%$ чистого доходу ($50000/15000000$) $< 5\%$;

– $33,3\%$ збитку від операційної діяльності ($50000/150000$) $> 25\%$.

Звідси:

– якщо в Наказі про облікову політику базою визначення кількісних критеріїв суттєвості статей звіту про фінансові результати обрано показник чистого доходу, то сума дооцінки виокремленою не буде. Вона буде віднесена до загальної статті «Інші доходи» Звіту про фінансові результати за рядком 2240;

– якщо в Наказі про облікову політику базою визначення кількісних критеріїв суттєвості обрано показник фінансового результату від операційної діяльності, то сума дооцінки має бути виокремленою. Вона буде наведена за рядком 2121 «Дохід від зміни вартості активів», які оцінюють за справедливою вартістю Звіту про фінансові результати.

Тобто, якщо стаття визнана несуттєвою, її наводять у складі інших доходів, а коли вона визнана суттєвою, її сума у формі № 2 буде наведена між статтею інших операційних доходів (рядок 2120)

і статтею адміністративних витрат (рядок 2130). Фактично це приводить до того, що дооцінка фінансових інвестицій належатиме у звітності до операційної діяльності.

На наш погляд, такий підхід не є раціональним, оскільки сам факт подолання порогу суттєвості не має впливати на класифікацію економічної суті статті. Зауважимо, що мінфінівські методичні рекомендації щодо баз визначення кількісних критеріїв і відповідних порогів суттєвості – це лише рекомендації. Вони не мають нормативного характеру. Це означає, що менеджмент підприємства має повне право встановити інші бази та діапазони (як кількісні, так і якісні). Обмежувати думку керівництва в зазначеній сфері можуть хіба що аудитори, які підтверджуватимуть достовірність звітності.

Форми фінансової звітності. Починаючи з 2013 р. юридичні особи (крім банків та бюджетних установ) зобов'язані подавати фінансову звітність, застосовуючи нові форми фінансової звітності, визначені НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до складання фінансової звітності» (табл. 1.4).

Таблиця 1.4

Склад фінансової звітності

№	Форма звітності	Призначення форми звітності
1.	Баланс (Звіт про фінансовий стан)	Інформація про фінансовий стан підприємства, активи, зобов'язання, капітал на певну дату.
2.	Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)	Інформація про доходи і витрати, прибутки і збитки від діяльності підприємства за звітний період.
3.	Звіт про рух грошових коштів	Інформація про зміни, які відбулися у грошових коштах, джерелах їх надходження та напрямках використання.
4.	Звіт про власний капітал	Розкриття інформації про зміни у складі власного капіталу підприємства за звітний період.
5.	Примітки до річної фінансової звітності	Сукупність показників і пояснень, які забезпечують деталізацію й обґрунтування статей фінансових звітів та іншої інформації, розкриття якої передбачено П(С)БО.

Баланс (Звіт про фінансовий стан). Баланс (Звіт про фінансовий стан) віднедавна складається з трьох розділів активу та чотирьох пасиву (табл. 1.5).

Таблиця 1.5

Структура Балансу (Звіту про фінансовий стан)

АКТИВ	ПАСИВ
Розділ 1. Необоротні активи.	Розділ 1. Власний капітал.
Розділ 2. Оборотні активи.	Розділ 2. Довгострокові зобов'язання і забезпечення.
Розділ 3. Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття.	Розділ 3. Поточні зобов'язання і забезпечення.
	Розділ 4. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

За старою формою розділів було значно більше, як в активі, так і в пасиві. Змінилась також і наповненість кожного розділу Балансу (табл. 1.6).

Таблиця 1.6

Порівняльна характеристика форм фінансового звіту «Баланс (Звіт про фінансовий стан)» за вимогами НП(С)БО 1 та П(С)БО 2

Об'єкт бухгалтерського обліку	НП(С)БО 1		П(С)БО 2	
	Код рядка	Назва статті звіту	Код рядка	Назва статті звіту
1	2	3	4	5
Актив				
Інформація про інвестиційну нерухомість	1015	Інвестиційна нерухомість	–	–
Інформація про первісну вартість та знос довгострокових біологічних активів	1020	Довгострокові біологічні активи	035	справедлива (залишкова) вартість□
	–		036	первісна вартість
	–		037	накопичена амортизація
Інформація про виробничі запаси, незавершене виробництво, готову продукцію та товари	1100	Запаси	100	Виробничі запаси
			120	Незавершене виробництво
			130	Готова продукція
			140	Товари□
Інформація про векселі одержані	–	–	150	Векселі одержані

Продовження табл. 1.6

1	2	3	4	5
Інформація про первісну вартість дебіторської заборгованості та суму нарахованого резерву сумнівних боргів	1125	Дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги	160	чиста реалізаційна вартість
			161	первісна вартість
			162	резерв сумнівних боргів
Інформація про дебіторську заборгованість з нарахованих доходів	–		190	з нарахованих доходів
Інформація про дебіторську заборгованість із внутрішніх розрахунків	–		200	із внутрішніх розрахунків
Інформація про дебіторську заборгованість із нарахованого податку на прибуток	1136	у тому числі з податку на прибуток	–	–
Інформація про грошові кошти, що зберігаються в касі	–		231	у т.ч. в касі
Інформація про грошові кошти за національною валютою	–		230	в нац. валюті
			240	в інозем. валюті
Пасив				
Інформація про статутний (пайовий) капітал підприємства	1400	Зареєстрований капітал	300	Статутний капітал
			310	Пайовий капітал
Інформація про додатковий капітал	1405	Капітал у дооцінках	330	Інший додатковий капітал
	1410	Додатковий капітал	320	Додатковий вкладений капітал
Інформація про забезпечення	1520	Довгострокові забезпечення	410	Інші забезпечення
	1660	Поточні забезпечення	415	Сума страхових резервів
			416	Сума часток перестраховиків у страхових резервах □
Інформація про видані векселі		–	520	Векселі видані □

Продовження табл. 1.6

1	2	3	4	5
Інформація про кредиторську заборгованість з одержаних авансів		–	540	з одержаних авансів
Інформація про кредиторську заборгованість з позабюджетних платежів		–	560	з позабюджетних платежів
Інформація про кредиторську заборгованість з учасниками		–	590	з учасниками
Інформація про кредиторську заборгованість із внутрішніх розрахунків		–	600	№ із внутрішніх розрахунків
Інформація про кредиторську заборгованість із нарахованого податку на прибуток	1621	у тому числі з податку на прибуток	–	–

Значно менше стало обов'язкових статей, але збільшилась кількість додаткових. Заповнення обов'язкових статей можливе за умови їх достовірної оцінки та отримання /вибуття економічних вигід від їх використання /погашення. Використовувати додаткові статті необов'язково, якщо інформація про них відсутня і її не було в попередніх періодах. Методика складання форми 1, як і інших форм, викладена у Методичних рекомендаціях щодо заповнення форм фінансової звітності [9].

Загальноприйнятим та зрозумілим є той факт, що розділи формують шляхом об'єднання окремих статей, а отже, якщо у балансі є розділ, то у ньому мають бути виокремлені статті (показники). У попередній формі балансу (як в активі, так і в пасиві) були виокремлені розділи, хоча жодної статті у них не передбачено – розділ 3 «Витрати майбутніх періодів» в активі балансу та розділ 5 «Доходи майбутніх періодів» у пасиві балансу. Правомірним стало вилучення цих розділів зі структури балансу і відображення витрат майбутніх періодів у складі оборотних активів, доходів майбутніх періодів – у складі поточних зобов'язань. Хоча на деяких підприємствах можуть бути особливості щодо відображення витрат майбутніх періодів. Витрати майбутніх періодів, що включають, переважно, передоплату періодичних видань, у практиці господарювання підприємств є оборотними активами, але для сільськогосподарських формувань витрати на будівництво літніх таборів і

загонів для тварин, траншей для силосування, витрати на поліпшення земель є необоротними активами, що в новій формі Балансу, ймовірно, мають відобразитися у складі інших необоротних активів.

Зауважимо, що старі помилки щодо структури залишилися і у новій формі Балансу, на що вказує наявність в активі Розділу 3 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття» та в пасиві Розділу 4 «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття».

Спрощенню читання та розуміння фінансової звітності сприятиме наведення у Балансі (Звіті про фінансовий стан) інформації про інвестиційну нерухомість та довгострокові біологічні активи лише за справедливою (залишковою) вартістю, оскільки ці статті не є типовими для більшості підприємств, а наведення детальної інформації про такі активи призводить до перенасичення балансу надлишковою інформацією. Вилучення зі складу статей балансу гудвілу з цих позицій також є правомірним, однак суперечить Міжнародним стандартам фінансової звітності.

У попередньому балансі за статтею «Незавершене будівництво» показували вартість незавершеного будівництва, яке здійснювалося для власних потреб підприємства, а також авансові платежі для фінансування такого будівництва. Отже, в обліку такі витрати реєструють за дебетом рахунка 15 «Капітальні інвестиції», субрахунок «Капітальне будівництво». Водночас на рахунку 15 також відображають інші незавершені капітальні вкладення: вартість придбаних, але не введених в дію необоротних активів (основних засобів, нематеріальних активів, інших необоротних матеріальних активів тощо). Враховуючи те, що більшість статей Балансу відповідають назві рахунків, призначених для обліку відповідних об'єктів, було правомірним статтю «Незавершене будівництво» перейменувати на «Незавершені капітальні інвестиції».

У балансі відсутня інформація про вартість земельних ділянок, прав на землю, про вартість орендованих земельних ділянок, що не дає змоги об'єктивно оцінити ресурсний потенціал підприємства.

Некоректним, на нашу думку, є укрупнення статті «Запаси» та включення до її складу виробничих запасів, МШП, незавершеного

виробництва, готової продукції та товарів, оскільки склад запасів визначається особливостями діяльності виробничого, торговельного підприємства або підприємства, що надає послуги.

Відображення у звітності дебіторської заборгованості також зазнало змін. Якщо дебіторська заборгованість з нарахованих доходів та із внутрішніх розрахунків може бути відображена у додаткових статтях, то нарахований резерв сумнівних боргів у звітності не показують: дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги відображають вже за мінусом цього резерву.

Наведення в активі балансу статті «дебіторська заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги» тільки за чистою реалізаційною вартістю сприймається неоднозначно у зв'язку з тим, що розрахунок резерву сумнівних боргів запозичений із зарубіжної облікової практики. Крім того, до витрат у податковому обліку включаються витрати на створення резерву сумнівної заборгованості, але в сумі безнадійної дебіторської заборгованості. Тому нарахування резерву сумнівних боргів з прийняттям Податкового кодексу України також є обов'язковим.

Виділення в окремий рядок дебіторської заборгованості з податку на прибуток пов'язаний не тільки з гармонізацією обліку відповідно до міжнародних стандартів, а з введенням обов'язкової сплати авансових внесків з цього податку для контролю за ними, оскільки Податкова декларація з податку на прибуток буде подана лише після закінчення звітного року.

У Методичних рекомендаціях [9] зазначено, що в рядку 1136 Балансу потрібно відображати «дебіторську заборгованість з податку на прибуток». У П(С)БО 17 «Податок на прибуток» йдеться про те, що перевищення сплаченого податку на прибуток над сумою, яка підлягає сплаті, визнається дебіторською заборгованістю. Аванси з податку на прибуток, ідентифіковані як дебіторська заборгованість, мають бути включені у відповідний рядок 1136 «Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами, у тому числі з податку на прибуток». У Методичних рекомендаціях [9] висунуто інше припущення, згідно з яким аванси з податку на прибуток мають бути наведені у рядку 1130 «Дебіторська

заборгованість за розрахунками: за виданими авансами», призначеному для відображення розрахунків за виданими авансами. Суперечливість логіки ведення бухгалтерського обліку та роз'яснень Міністерства фінансів України щодо авансових платежів з податку на прибуток може бути обумовлена поправками до форм фінансової звітності, пов'язаними з коригуваннями МСФЗ. МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [10] запроваджена окрема репрезентація в балансі зобов'язань і активів з поточного податку на прибуток. Поточним податком на прибуток вважається податок, визначений у звітному періоді згідно з чинним законодавством. Якщо податок на прибуток не визначається щокварталу в податковій декларації, то в проміжних періодах такий податок відсутній. Отже, формально авансові платежі з податком на прибуток не пов'язані. Якщо припустити, що новий балансовий рядок 1136 «Дебіторська заборгованість за розрахунками: за виданими авансами, у тому числі з податку на прибуток» призначений саме для дебіторської заборгованості з поточного податку на прибуток, то цілком зрозуміло, що авансовий платіж не може бути за ним відображений. У будь-якому разі в новому балансі авансові платежі з податку на прибуток, з нового погляду на них, будуть віддистанційовані від звичайних переплат з податку на прибуток. Незмінним буде порядок їх відображення в системі бухгалтерського обліку – за дебетом рахунка 64 «Розрахунки за податками й платежами».

Складаючи баланс, обов'язково слід правильно поділяти всі активи підприємства на оборотні та необоротні. До оборотних активів відповідно до НП(С)БО 1 належать гроші та їх еквіваленти, що не обмежені у використанні, а також інші активи, призначені для реалізації чи споживання протягом операційного циклу або протягом дванадцяти місяців з дати балансу [11]. Активи, що не є оборотними, належать до необоротних активів.

Помилкою є відображення у складі оборотних активів дебіторської заборгованості, погашення якої не очікується протягом року з дати балансу. Така заборгованість вважається довгостроковою, тому її потрібно відображати у складі необоротних активів.

Що стосується грошових коштів, то їх відображають загальною сумою без поділу на валюти; лише у додаткових статтях ці кошти можна розділити на готівкові та безготівкові. Назва статті активу балансу «гроші та їх еквіваленти», на нашу думку, є некоректною, оскільки слово «гроші» є розмовним, а законодавча база України розкриває тільки сутність терміна «грошові кошти».

Пасив Баланс включає 4 розділи: 1. Власний капітал. 2. Довгострокові зобов'язання і забезпечення. 3. Поточні зобов'язання і забезпечення. 4. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття.

Зазнав нововведень розділ 1 пасиву. Так, змінено назву статті «Статутний капітал» на «Зареєстрований (пайовий) капітал», за якою відображають суму статутного або пайового капіталу відповідно до зареєстрованих установчих документів. Об'єднання інформації про статутний та пайовий капітал підприємства та відображення у статті «зареєстрований капітал» є обґрунтованою, оскільки підприємства залежно від форми власності формують тільки один вид зареєстрованого капіталу (статутний або пайовий), що відображено в установчих документах (статуті чи установчому договорі).

З усіх складових власного капіталу найбільших змін у відображенні в Балансі зазнав додатковий капітал. Як і раніше, його складові показують у двох статтях, однак тепер в окрему статтю виділено суми дооцінки необоротних активів і фінансових інструментів як капітал у дооцінках. Виокремлення в окрему статтю балансу «Капітал у дооцінках» забезпечує взаємозв'язок з розділом 2 «Сукупний дохід» Звіту про фінансові результати. Додатково можна показати емісійний дохід та накопичені курсові різниці.

Дещо змінилися назви розділів 2 та 3 у новій формі Балансу: Розділ 2. «Довгострокові зобов'язання і забезпечення» та Розділ 3. «Поточні зобов'язання і забезпечення». Цільове фінансування у повному обсязі включено до розділу 2 «Довгострокові зобов'язання і забезпечення». Забезпечення тепер можуть бути відображені й у складі поточних забезпечень. Створені забезпечення відображають нараховані у звітному періоді майбутні витрати та платежі (витрати на оплату майбутніх відпусток, гарантійні зобов'язання тощо), розмір яких на дату складання балансу може бути визначений

тільки шляхом попередніх прогностичних оцінок. Для правильного відображення у фінансовій звітності забезпечень – у наказі про облікову політику доцільно вказати види створюваних на підприємстві забезпечень відповідно до термінів їх використання.

Вилучення з пасиву балансу статті «поточні зобов'язання за розрахунками з одержаних авансів» з позицій податкового законодавства є недоцільним, оскільки ПДВ відображають в обліку та звітності за правилом «першої події» та потребує окремого відстежування передоплати, що отримана на поточний рахунок підприємства.

Доходи майбутніх періодів зараз відображають у розділі 3 «Поточні зобов'язання і забезпечення». Також спостерігаємо появу розділу «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу та групами вибуття». Якщо звернутися до МСФЗ, то вони не передбачають відображення цієї інформації в окремих розділах звітної форми.

Аналізуючи нововведення, внесені до форми Звіту про фінансовий стан, визначено згортання статей фінансової звітності, що зменшує її аналітичність для користувачів при прийнятті рішень. У зв'язку з цим, поступово втрачається корисність інформації, що надає фінансова звітність для користувачів, які мають доступ виключно до неї, оскільки лише фінансова звітність підприємства не є комерційною таємницею, відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік і фінансову звітність в Україні».

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи). Метою складання звіту про фінансові результати є надання користувачам повної, правдивої і неупередженої інформації про доходи, витрати, прибутки і збитки та сукупний дохід підприємства за звітний період.

Звіт про фінансові результати отримав з 2013 р. додаткову назву – Звіт про сукупний дохід. Він є частиною як квартальної, так і річної звітності підприємств, які повинні подавати фінансову звітність згідно з вимогами НП(С)БО 1. Звіт складають наростаючим підсумком з початку звітного року. Його показники зазначають у тисячах гривень без десяткового знака, крім розділу 4 звіту, грошові показники якого наводять у гривнях з копійками.

Форма складається із чотирьох розділів (табл. 1.7):

Структура Звіту про фінансові результати (Звіт про сукупні доходи)

РОЗДІЛ ЗВІТУ	ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЇ
Розділ 1. Фінансові результати	Розкривають інформацію про отримані доходи за видами діяльності підприємства та про витрати, пов'язані з отриманням цих доходів. На підставі цих показників визначають фінансові результати, відповідно, від операційної, потім від звичайної діяльності і обчислюють чистий прибуток або збиток. У новій формі скорочено кількість статей, які розшифровують порядок формування валового прибутку.
РОЗДІЛ ЗВІТУ	ЗМІСТ ІНФОРМАЦІЇ
Розділ 2. Сукупний дохід	Містить інформацію стосовно дооцінки необоротних активів, фінансових інструментів, накопичених курсових різниць, частки іншого сукупного доходу асоційованих та спільних підприємств, іншого доходу, податку на прибуток, пов'язаного з іншим сукупним доходом. Цей розділ є новим у звіті.
Розділ 3. Елементи операційних витрат	Відображають всі операційні витрати підприємства (на виробництво, збут, управління та ін.) у звітному періоді, за вирахуванням внутрішнього обороту – тих витрат, які формують собівартість продукції (робіт, послуг), виробленої та спожитої самим підприємством. У розділі не відображають: собівартість реалізованих товарів, запасів, іноземної валюти, втрати від операційних курсових різниць, штрафів, пені. Розділ залишився без змін.
Розділ 4. Розрахунок показників прибутковості акцій	Розділ залишився без змін. Розділ заповнюють тільки акціонерні товариства, прості акції або потенційно прості акції яких відкрито продаються та купуються на фондових біржах. Для розрахунку показників застосовують норми П(С)БО 24 «Прибуток на акцію». Показники розділу III обчислюють тільки для складання звіту, а в бухгалтерському обліку підприємства не відображають.

Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) за аналогією до Міжнародних стандартів фінансової звітності починається зі статті «чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)», що є цілком обґрунтованим з позицій спрощення читання фінансової звітності та її неперобтяження «податковою інформацією». Однак, у контексті такої зміни взаємоузгодження доходів відповідно до Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) та Податкової декларації з податку на прибуток підприємства буде проблемним.

Необхідно відзначити, що відповідно до НП(С)БО 1 у звіті не потрібно окремо виділяти надзвичайну діяльність, тобто статті «Надзвичайні доходи» та «Надзвичайні витрати» вилучено. Витрати, які раніше визнавалися надзвичайними, мають бути відображені у складі інших витрат.

Загалом, структура першого розділу майже не змінилась: фінансові результати визначають поступово, порівнюючи доходи і витрати від різних видів діяльності. Однак навіть у додаткових статтях, в яких наводять інформацію щодо доходів та витрат від зміни вартості активів, які оцінюють за справедливою вартістю, яких не було у попередній формі, та ряду статей, в яких відображають доходи і витрати страхових організацій, не передбачено статей, в яких би відображали доходи та витрати від надзвичайних подій.

Стаття «податок на прибуток від звичайної діяльності» у новій формі Звіту про фінансові результати перейменована на «витрати (дохід) з податку на прибуток», що, ймовірно, передбачає розрахунок податку на прибуток тільки за даними фінансового обліку. Інформація про тимчасові та постійні податкові різниці за рекомендацією Міністерства фінансів України має накопичуватися в реєстрах бухгалтерського обліку, зокрема шляхом виділення окремих граф для їх відображення (за відповідною класифікацією – тимчасова або постійна) або в інший спосіб (на вибір підприємства). Тому, ймовірно, у Звіті про фінансові результати податкові різниці не знайдуть належного відображення, а будуть розшифровуватися у Примітках до річної фінансової звітності.

Розділ 2. «Сукупний дохід» Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід) містить інформацію тільки про окремі види доходів підприємства, що не відповідає його назві.

Зауважимо недосконалість та незручність структури другого розділу Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід). Звертаючи увагу на назви рядків, треба поглянути на рядки 2445 «Інший сукупний дохід» та 2450 «Інший сукупний дохід до оподаткування». Відповідно до Методичних рекомендацій інший сукупний прибуток до оподаткування складається з показників дооцінки певних активів, капітальних курсових різниць, частин капіталу асоційованих і спільних підприємств та іншого сукупного

доходу. Тобто, щоб отримати показник іншого сукупного доходу, потрібно до сукупного доходу додати ще кілька показників. Із цього можна зробити беззаперечний висновок щодо недопрацьованості Методичних рекомендацій, запропонованих Міністерством фінансів України. Так, зокрема у МСБО 1 «Подання фінансової звітності» [10] коректно надано склад і структуру іншого сукупного доходу, тоді як вітчизняна практика наразі відрізняється суттєвою методологічною помилкою у частині пропозиції рядка 2445 «Інший сукупний дохід», що є безсистемним неупорядкованим накопиченням інформації, яку піддають критиці з точки зору доцільності та відповідності. Закономірним і логічним є питання, яким чином бухгалтерам заповнювати рядок 4110 «Інший сукупний дохід за звітний період»? У статті «Інший сукупний дохід за звітний період» відповідно до Методичних рекомендацій необхідно відображати суму іншого сукупного доходу за звітний період зі Звіту про фінансові результати. Ця пропозиція є дуже цікавою, оскільки, як вже відомо, у Звіті про фінансові результати є кілька статей іншого сукупного доходу, що, логічно, потребує відповіді на питання, яку саме статтю доцільно брати для заповнення форми 4 «Звіт про власний капітал». Спираючись на логіку – це показник рядка 2460 «Інший сукупний дохід після оподаткування» Звіту про фінансові результати. Проте це власна логіка практиків з бухгалтерського обліку, яка дещо відрізняється від твердження Міністерства фінансів України. Потрібні додаткові роз'яснення з боку Міністерства фінансів.

Звіт про рух грошових коштів. Звіт про рух грошових коштів показує розгорнуто всі надходження та витрачання грошових коштів та їх еквівалентів за певний період, що виникають у результаті операційної, інвестиційної та фінансової діяльності. Результатом заповнення звіту є формування показників чистого руху грошових коштів відповідно за видами діяльності підприємства і загалом за звітний період (рис. 1.4).

У процесі формування Звіту про рух грошових коштів важливою є ідентифікація господарських операцій за видами діяльності. Для класифікації господарських операцій (а отже, і грошових потоків) за видами діяльності насамперед необхідно визначити, які з

них можна віднести до інвестиційних та/або фінансових. Всі інші грошові потоки необхідно вважати операційними.

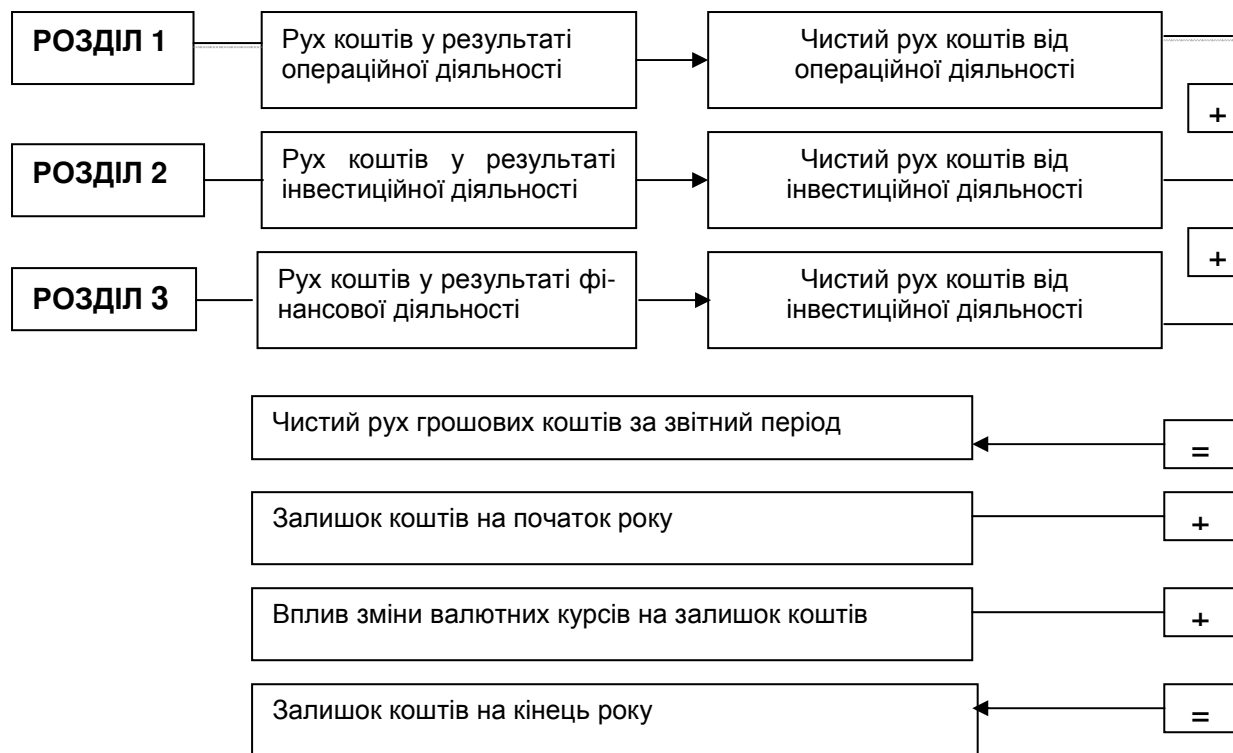

Рис. 1.4. Структура Звіту про рух грошових коштів

Зарахування конкретної операції, пов'язаної з рухом коштів, до певної класифікаційної групи визначає насамперед характер господарської діяльності кожного конкретного підприємства. Якщо рух коштів у результаті однієї операції включає суми, які належать до різних видів діяльності, то ці суми наводять окремо у складі відповідних видів діяльності.

Необхідно зазначити, що у діючому Плані рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій виробничої сфери субрахунки 731 «Дивіденди одержані» та 732 «Відсотки одержані» віднесені до рахунка 73 «Інші фінансові доходи», який у кінці звітного періоду закривають субрахунком 792 «Результати фінансових операцій». Отже, одержані дивіденди і відсотки можна класифікувати як доходи або операційної, або інвестиційної, або фінансової діяльності. Кожна точка зору має право на існування. На нашу думку, в цьому питанні необхідно дотримуватися певної

послідовності: оскільки у поточному обліку ці доходи віднесені до фінансової діяльності, то й у Звіті про фінансові результати та у Звіті про рух грошових коштів їх необхідно відносити не до інвестиційної або операційної діяльності, а до фінансової. Тоді практикуючому бухгалтеру буде зрозумілим логічний взаємозв'язок рахунків бухгалтерського обліку та окремих форм фінансової звітності. В іншому випадку, необхідно внести суттєві корективи до діючого Плану рахунків та Інструкції щодо його застосування.

У визначенні фінансової діяльності також не все абсолютно зрозуміло. Дискусійним, наприклад, є питання про класифікацію дивідендів та сплачених відсотків. Відповідно до МСБО 7, кожен з грошових потоків від відсотків та дивідендів, отриманих і сплачених, розкривають окремо. Кожен з них класифікується на послідовній основі в будь-які періоди як операційна, інвестиційна або фінансова діяльність. Отже, міжнародні стандарти бухгалтерського обліку дають можливість кожному суб'єкту господарювання самостійно класифікувати грошові потоки від отриманих та сплачених відсотків і дивідендів відповідно до того, з яким видом діяльності вони пов'язані та з якою метою надаються позики і залучаються фінансові ресурси, тобто відповідно до економічного змісту тих подій, які були підставою отримання або сплати відсотків і дивідендів. Аналогічні підходи, за деяким винятком, декларуються і П(С)БО, але у Плані рахунків бухгалтерського обліку підприємств виробничої сфери передбачено, що субрахунок 951 «Відсотки за кредит» відносять до рахунка 95 «Фінансові витрати» і, відповідно, закривають субрахунком 792 «Результати фінансових операцій», тому доцільно й у Звіті про рух грошових коштів сплачені відсотки показувати у складі витрат фінансової діяльності.

Таким чином, для українських підприємств характерною є певна відмінність нормативної бази ведення обліку та складання фінансової звітності від міжнародних стандартів, що особливо бажано врахувати під час переходу до застосування окремими підприємствами Міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ).

У Звіті про рух грошових коштів сплачені та отримані відсотки за позиками окремо не виділяють, а відображають у складі інших надходжень та інших платежів. Це ускладнює роботу бухгалтерів як

під час відображення господарських операцій на рахунках, так і в процесі визначення фінансових результатів за видами діяльності та складанні фінансової звітності.

Відповідно до Н(П)СБО 1 Звіт про рух грошових коштів може бути складений за прямим (форма №3) чи непрямим (форма №3-н) методами. Підприємство може на власний розсуд обрати відповідний метод розрахунку, про що потрібно обов'язково зазначити в Наказі про облікову політику в частині фінансової звітності.

У розділі 1. «Рух коштів внаслідок операційної діяльності» за прямим методом кількість основних статей, порівняно з попередньою формою, значно скоротилась. Однак у додаткових – крім статей, які були в попередній звітній формі, додалися надходження від операційної оренди, отримання роялті, авторських прав. У цьому самому розділі надходження та видатки, що пов'язані з векселями, необхідно відображати в складі інших надходжень та видатків. Використання прямого методу для визначення чистої зміни коштів полягає у тому, що послідовно наводяться всі основні статті грошових надходжень та видатків, а різниця між ними формує чистий рух коштів окремо від операційної (рядок 3195), інвестиційної (рядок 3295) та фінансової діяльності (рядок 3395).

Прямий метод складання звіту про рух грошових коштів базується на безпосередньому використанні даних із реєстрів бухгалтерського обліку щодо дебетових або кредитових оборотів коштів (рахунки 30 «Готівка» і 31 «Рахунки в банках») за звітний період у кореспонденції з рахунками бухгалтерського обліку активів або зобов'язань (табл. 1.8).

Окрему увагу варто звернути на статтю «Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів». Фактично ця стаття звіту відображає величину курсової різниці, що виникає в результаті впливу зміни валютного курсу на залишок коштів в іноземній валюті. І в міжнародній практиці, й у вітчизняних вимогах до фінансової звітності цю статтю показують не безпосередньо в операційній, фінансовій чи інвестиційній діяльності, а окремо.

Таблиця 1.8

**Порядок складання Звіту про рух грошових коштів
за прямим методом на основі даних бухгалтерського обліку**

Стаття	Код рядка	Дані із реєстрів бухгалтерського обліку
1	2	3
I. Рух коштів у результаті операційної діяльності		
Надходження від:		
Реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	3000	Д-т 30, 31 К-т 70, 713
Повернення податків і зборів	3005	Д-т 31 К-т 641, 642
у тому числі податку на додану вартість	3006	Д-т 31 К-т 641/ПДВ
Цільового фінансування	3010	Д-т 30, 31 К-т 48
Інші надходження	3095	Д-т 30, 31 К-т 71
Витрачання на оплату:	3100	(Д-т 631 К-т 30, 31)
Товарів (робіт, послуг)		
Праці	3105	(Д-т 661, 663 К-т 30, 31)
Відрахувань на соціальні заходи	3110	(Д-т 65 К-т 31)
Зобов'язань з податків і зборів	3115	(Д-т 642 К-т 31)
Інші витрачання	3190	(Д-т 37, 39, 662, 68, 90-94 К-т 31)
Чистий рух коштів від операційної діяльності	3195	Ряд. 3000+ряд. 3005+ряд.3010 + ряд. 3095- ряд. 3100 – ряд. 3105- ряд. 3110 – ряд. 3115 – ряд. 3190
II. Рух коштів у результаті інвестиційної діяльності		
Надходження від реалізації:		
фінансових інвестицій	3200	Д-т 30, 31 К-т 741
необоротних активів	3205	Д-т 30, 31 К-т 712*
Надходження від отриманих:	3215	Д-т 31 К-т 732
Відсотків		
Дивідендів	3220	Д-т 31 К-т 731
Надходження від деривативів	3225	Д-т 31 К-т 379
Інші надходження	3250	Д-т 31 К-т 72, 733
Витрачання на придбання:	3255	(Д-т 971 К-т 30, 31)
фінансових інвестицій		
необоротних активів	3260	(Д-т 631, 685, 684 в частині відсотків, що капіталізуються, К-т 30, 31 в частині, що потім йде в Д-т 15)
Виплати за деривативами	3270	(Д-т 379 К-т 31)
Інші платежі	3290	(Д-т 977 К-т 30, 31)
Чистий рух коштів від інвестиційної діяльності	3295	Рядок 3200 + рядок 3205 + рядок 3215 + рядок 3220 + рядок 3225 + рядок 3250 - рядок 3255 - рядок 3260 - рядок 3270 - рядок 3290

Продовження табл. 1.8

1	2	3
III. Рух коштів у результаті фінансової діяльності	3300	Д-т 30, 31 К-т 46
Надходження від:		
Власного капіталу		
Отримання позик	3305	Д-т 30, 31 К-т 60, 50
Інші надходження	3340	Д-т 30, 31 К-т 37, 68, 731
Витрачання на:	3345	(Д-т 45 К-т 30,31)
Викуп власних акцій		
Погашення позик	3350	(Д-т 50, 60, 61 К-т 30, 31)
Сплату дивідендів	3355	(Д-т 671 К-т 30, 31)
Інші платежі	3390	(Д-т 672, 685 К-т 30, 31)
Чистий рух коштів від фінансової діяльності	3395	Рядок 3300 + рядок 3305 + рядок 3340 - рядок 3345 - рядок 3350 - рядок 3355 - рядок 3390
Чистий рух грошових коштів за звітний період	3400	Рядок 3195 + рядок 3295 + рядок 3395
Залишок коштів на початок року	3405	Д-т 30, 31 на 01.01.
Вплив зміни валютних курсів на залишок коштів	3410	Д-т 714, 744 К-т 302, 312 □ Д-т 302, 312 К-т 945, 974
Залишок коштів на кінець року	3415	Д-т 30, 31 на 31.12.
* Приймаючи рішення про продаж необоротних активів, бухгалтер переводить їх до складу оборотних активів із відповідним відображенням доходів від такої реалізації за К-т 712 (доходи операційної діяльності). Проте логіка та структура звіту про рух грошових коштів відносить такі надходження до складу інвестиційної діяльності.		

Якщо підприємство обирає складання Звіту про рух грошових коштів за формою 3-н, то насправді за непрямим методом у звіті визначають тільки ту частину, яка пов'язана з операційною діяльністю. Показники руху коштів від інвестиційної та фінансової діяльності визначають за прямим методом: окремо відображають усі надходження, які потім зменшуються на суму витрачань та інших платежів. Тобто, та частина, яка стосується руху коштів у результаті інвестиційної та фінансової діяльності, в обох формах (за прямим та непрямим методом) є ідентичною (рядки 3200-3395). Сумарні показники (рядки 3400-3415) у формах звітності за прямим та непрямим методами також обчислюють однаково.

За непрямим методом складання Розділ 1 майже не відрізняється від форми, затвердженої у 1999 р. Однак у додатку 3 до НП(С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» передбачено значну кількість додаткових статей, які деталізують зміни в збільшенні та зменшенні оборотних активів та поточних зобов'язань.

Непрямий метод складання Звіту про рух грошових коштів полягає в тому, що спочатку зазначають суму чистого прибутку (збитку), яку потім коригують з метою отримання величини чистої зміни коштів через виключення впливу негрошових операцій. Під негрошовими розуміють операції, що не потребують використання грошових коштів та їх еквівалентів, а їх прикладами є: бартерні операції; придбання активів за допомогою емісії акцій; обмін власних акцій на акції іншого підприємства; списання дебіторської і кредиторської заборгованостей. Відповідно до вимог П(С)БО у звіті не показують внутрішні зміни (так звані внутрішні обороти) у складі грошових коштів (табл. 1.9)

Таблиця 1.9

Операції, які не включають у Звіт про рух грошових коштів

№ з/п	Зміст операції	Бухгалтерське відображення
1.	Здавання готівки з каси підприємства та зарахування її на його поточний рахунок у банку	Д-т 311, 312 К-т 301, 302
2.	Отримання готівки з поточного рахунка в банку та оприбуткування її в касі підприємства	Д-т 301, 302 К-т 311, 312
3.	Розміщення вільних грошових коштів на депозитних рахунках за договором банківського рахунка (вкладу) на умовах повернення вкладу (депозиту) на першу вимогу (вклад (депозит) на вимогу) та їх повернення з депозитних рахунків на поточні	Д-т 313, 314 К-т 311, 312; Д-т 311, 312 К-т 313, 314
4.	Переказ грошових коштів з поточного рахунка на акредитивний та їх перерахування з акредитивного рахунка на поточний	Д-т 313, 314 К-т 311, 312; Д-т 311, 312 К-т 313, 314
5.	Переказ грошових коштів з поточного рахунка в одному банку на поточний рахунок в іншому банку	Д-т 311, 312 К-т 311, 312
6.	Унесення грошових сум до кас банків (у тому числі через інкасаторів) або поштових відділень для наступного їх зарахування на рахунки підприємства (так звані грошові кошти в дорозі) та подальшого зарахування таких сум на поточні рахунки в банках	Д-т 333, 334 К-т 301, 302; Д-т 311, 312 К-т 333, 334
7.	Переказ грошових коштів на корпоративні банківські платіжні картки та повернення коштів з карткових рахунків на поточні рахунки підприємства	Д-т 313, 314 К-т 311, 312 Д-т 311, 312 К-т 313, 314
8.	Перерахування грошових коштів з поточного рахунка головного підприємства на поточний рахунок його філії та з поточного рахунка філії на поточний рахунок підприємства – юридичної особи	Д-т 311, 312, 333, 334 К-т 311, 312; Д-т 311, 312 К-т 311, 312, 333, 334
9.	Переказ грошових коштів з поточного рахунка в національній валюті для придбання іноземної валюти та зарахування на поточний валютний рахунок придбаної іноземної валюти	Д-т 333 К-т 311 Д-т 312К-т 333
10.	Інвестування вільних грошових коштів в еквіваленти грошових коштів, тобто рух між власне грошовими коштами та їх еквівалентами	Д-т 351 К-т 311, 312; Д-т 311, 312 К-т 351

Щодо розміщення грошових коштів за депозитним договором, укладеним на строк, що перевищує 12 місяців, на умовах повернення вкладу (депозиту) після закінчення встановленого договором строку (строковий вклад (депозит)) (Д-т 184 К-т 311, 312), а також оформлення депозитів за допомогою ощадних (депозитних) сертифікатів (Д-т 143, 352 К-т 311, 312) та наступного їх повернення (Д-т 311, 312 К-т 143, 184, 352), то ці операції не можна оцінювати, як внутрішні зміни у складі грошових коштів, а отже, у звіті їх відображають в складі руху грошових коштів у результаті інвестиційної діяльності.

Водночас варто окремо підкреслити, що, на відміну від руху грошових коштів у результаті придбання іноземної валюти, який не включають до звіту, у ньому обов'язково показують надходження на поточний рахунок грошових коштів у національній валюті, отриманих від продажу іноземної валюти (Д-т 311 К-т 377), а також собівартість проданої іноземної валюти (Д-т 942 К-т 334) у складі показників відповідно до рядка «Інші надходження» та «Інші витрачання» форми №3. Пояснити це можна тим, що за згаданою операцією визнають дохід від реалізації іноземної валюти та витрати в сумі балансової вартості такої реалізованої іноземної валюти на дату її продажу. Інакше кажучи, від зазначеної операції виникає фінансовий результат, який впливає на утворення чистого прибутку (збитку) діяльності підприємства.

Зауважимо, що суму грошових коштів в іноземній валюті, перераховану з поточного валютного рахунка для продажу (Д-т 334 К-т 312), не відображають у звіті, оскільки це є внутрішня зміна у складі грошових коштів.

Складання Звіту про рух грошових коштів непрямим методом можна охарактеризувати такими коригуваннями чистого прибутку:

1) коригування на зміни негрошових оборотних активів та короткострокових зобов'язань:

- + зменшення (- збільшення) негрошових оборотних активів;
- + збільшення (- зменшення) короткострокових зобов'язань.

2) коригування на суми операцій основної (операційної) діяльності, які не зумовлюють руху грошових коштів:

- + нарахований знос необоротних активів;

+ нараховані, але не сплачені витрати;

- нараховані, але не отримані доходи;

3) коригування на суми операцій, не пов'язаних з основною (операційною) діяльністю:

+ збитки (- прибутки) від реалізації довгострокових активів та погашення боргових зобов'язань.

Отже, непрямий метод складання Звіту про рух грошових коштів передбачає коригування суми чистого прибутку за даними Звіту про фінансові результати на суми негрошових витрат і доходів. Суми негрошових доходів віднімають, а суми негрошових витрат (амортизація необоротних активів і т. ін.) – додають до суми чистого прибутку. Сума чистого прибутку підлягає коригуванню на відхилення залишків на рахунках операційних активів та зобов'язань за даними Балансу підприємства: приріст активів або зменшення зобов'язань свідчать про вибуття грошових коштів, а зменшення активів або приріст зобов'язань – про їх надходження.

Звіт про рух грошових коштів, складений непрямим методом, має переваги для аналізу показників діяльності підприємства. Він показує взаємозв'язок отриманого чистого прибутку зі змінами активів та зобов'язань підприємства. Він простіший для використання, не вимагає великих розшифровок оборотів за рахунками, тому в зарубіжній практиці його використовують частіше. Недоліком є відсутність у звіті даних про обсяги реальних грошових потоків від окремих видів операційної діяльності. У кінці звітної періоду такий ґрунтовний аналіз грошових потоків за видами діяльності можна виконати лише шляхом додаткових вибірок.

Отже, з наведеного можна зробити висновок, що діючий нині План рахунків бухгалтерського обліку підприємств і організацій виробничої сфери зорієнтований переважно на складання Балансу та Звіту про фінансові результати і не враховує потреб складання Звіту про рух грошових коштів, на що необхідно звертати увагу практикуючим бухгалтерам при визначенні облікової політики підприємства та відкритті аналітичних рахунків, на яких бажано виокремлювати операції з інвестиційної та фінансової діяльності.

Вважаємо, що система бухгалтерського обліку і звітності має забезпечувати прозорість і зрозумілість інформації, яка характеризує

діяльність підприємства і використовується зовнішніми користувачами звітності для прийняття управлінських рішень. Тому в стандартах бухгалтерського обліку та інших нормативних документах МФУ бажано мати чітке визначення витрат і доходів за видами діяльності відповідно до яких мають будуватися форми фінансової звітності. Перш за все, це повинно стосуватися інвестиційної та фінансової діяльності. Їх склад має бути чітко визначений і обмежений, а всі інші процеси і пов'язані з ними грошові потоки необхідно відносити до операційної діяльності.

Звіт про власний капітал. Звіт про власний капітал – звіт, який відображає зміни у складі власного капіталу підприємства протягом звітного періоду. Тобто в звіті розшифровують зміни, що відбулися за рік у розділі 1 пасиву балансу, – показники цього розділу балансу повністю повторюються.

Нововведенням є вимога щодо обов'язковості надання разом із пакетом річної фінансової звітності Звіту про власний капітал за попередній період (рік) для забезпечення порівняльного аналізу інформації такого звіту та дотримання принципів порівнянності та зіставності фінансових звітів.

У Звіті про власний капітал назви граф вказується відповідно до назв статей розділу 1 пасиву Балансу. Окрім того, інформацію про операції з дооцінки (уцінки) основних засобів, нематеріальних активів окремо не розкривають, а відображають у складі статті «Інший сукупний дохід за звітний період» (код рядка «4110»).

Водночас додаткові рядки, якими можна деталізувати складові власного капіталу в балансі, зокрема емісійний дохід та накопичені курсові різниці, відобразити у звіті про власний капітал вже неможливо. Щодо змін у власному капіталі спостерігаємо таке: у частині додаткового капіталу – переоцінка необоротних активів показується узагальнено як інший сукупний дохід; а списання невідшкодованих збитків та безкоштовно отриманих активів відображаються у складі інших змін.

Отже, відповідно до прийнятих змін, у фінансовій звітності більшість об'єктів обліку показують узагальнено в певній групі однорідних об'єктів. Для їх деталізації у додатку 3 до НП(С) БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» передбачено перелік

додаткових статей фінансової звітності, які можуть їх деталізувати, однак для цього інформація в цих статтях повинна бути важливою. Таким чином, у Наказі про облікову політику необхідно вказувати величину важливості за окремими об'єктами обліку.

Охарактеризовані зміни в законодавстві підвищують якість облікової інформації, більш наближені до МСФЗ, проте є ще окремі нерегульовані питання, які, зокрема, пов'язані із податковим законодавством.

Система бухгалтерського обліку та система фінансової звітності українських підприємств мають бути абсолютно зрозумілі всім, хто може і хоче з ними працювати, а отже, вони повинні бути інтегровані у світову систему, складатися за єдиними нормами і правилами.

Необхідність міжнародних стандартів зумовлена процесом уніфікації наявних національних вимог і правил ведення обліку та складання звітності в різних країнах. Таким чином, МСФЗ є системою, яка не пов'язана з економікою окремих країн та не має власних традицій. Те, що закладене в основу системи МСФЗ, є результатом домовленостей між представниками різних систем звітності. Це спричинило те, що міжнародні стандарти передбачають основний і альтернативний підходи до визнання та оцінювання активів, зобов'язань і капіталу в багатьох випадках, залишаючи можливість вибору облікової політики, що використовується в тій або іншій країні, без створення єдиних вимог до складання звітності, яку дійсно можна було б порівняти.

З огляду на вищесказане можна зробити висновок, що за грамотного ведення бухгалтерського обліку та достатнього рівня автоматизації облікової системи у компанії не має виникнути великої кількості труднощів під час переходу на МСФЗ і здавання звітності. Компанії, які постійно складають фінансову звітність за МСФЗ, можуть сміливо переходити на міжнародні стандарти не тільки в підготовці звітності, а й у веденні бухгалтерського обліку. Це мінімізує трудовитрати на ведення паралельного обліку або трансформацію звітності. МСФЗ мають полегшити роботу бізнесу і зробити його прозорим.

Література

1. Борисейко Ю. В. Нові форми фінансової звітності: переваги і недоліки // Вісник ЖДТУ. – 2013. – № 1 (63) – С. 39–41. – (Серія «Економічні науки»).
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 19.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws.
3. Закон України «Про загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу» від 18.03.2004 р. №1629 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.rada.gov.ua.
4. Ільченко О. О. Використання нормативно-правових актів при аудиті фінансової звітності / О. О. Ільченко // Управління розвитком. – 2011. – № 2 (99). – С. 46–48.
5. Кірейцев Г. Г. Фінансовий менеджмент / Г. Г. Кірейцев. – Житомир : ЖІТІ. – 2001. – 440 с.
6. Концептуальна основа фінансової звітності. [IASB. Стандарт. Міжнародний документ. Концепція від 01.09.2010]. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/929_009/page2.
7. Кужельний М. В. Теорія бухгалтерського обліку / М. В. Кужельний, В. Г. Лінник. – К. : КНЕУ, 2001. – 334 с.
8. Малышкин А. И. Финансовая отчетность предприятия: международные и национальные стандарты : учеб. пособ. / А. И. Малышкин. – С.-Пт. : Университетская книга, 2001. – 158 с.
9. Методичні рекомендації щодо заповнення форм фінансової звітності. Затв. Наказом міністерства фінансів України від 28 березня 2013 року № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua/control/uk/publish>.
10. Міжнародні стандарти фінансової звітності [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_010.
11. Н(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : zakon.rada.gov.ua/go/z0336-13.
12. Сопко В. В. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : навч. посіб. – К. : КНЕУ, 2006. – 526 с.
13. Ткаченко Н. М. Бухгалтерський фінансовий облік, оподаткування і звітність : підручник. – К. : Алерта, 2006. – 1080 с.

14. Тлумачний словник бухгалтера : словник / А. Риндя. – Х. : Фактор, 2000. – 19 с.

15. Чебанова Н. В. Фінансова звітність підприємства / Н. В. Чебанова, Т. Я. Чупир. – Х. : Фактор, 2006. – 444 с.

1.4. Робочий план рахунків: підходи до побудови при автоматизації обліку

Однією з найважливіших проблем бухгалтерського обліку є побудова робочого плану рахунків окремих суб'єктів господарювання. На наш погляд, вона полягає у розробці науково обґрунтованого підходу до цього процесу. Оскільки план рахунків бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності є типовим для організацій всіх організаційно-правових форм і галузей національної економіки та містить велику кількість альтернативних варіантів обліку за багатьма об'єктами і напрямками, підприємствам доцільно затверджувати робочий план рахунків на основі типового плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій, затвердженого Міністерством фінансів України [1].

На нашу думку, конструювання робочого плану рахунків має охоплювати такі послідовні етапи й операції:

- 1) вибір ознак виділення рахунків;
- 2) визначення кількості рівнів узагальнення інформації і критеріїв віднесення рахунків до різних порядків;
- 3) виділення синтетичних і аналітичних рахунків та їх ранжування;
- 4) вибір системи кодування рахунків і сам процес кодування;
- 5) визначення формату представлення робочого плану;
- 6) опис змісту робочого плану.

На першому етапі проводиться вибір ознак виділення рахунків, за якими в майбутньому здійснюватиметься класифікація активів, капіталу та зобов'язань підприємства. Визначальними є поставленні зацікавленими користувачами (насамперед власниками) перед бухгалтерським обліком завдання.

Другий етап полягає в побудові принципової структури робочого плану рахунків шляхом встановлення рівнів ієрархії рахунків і їх

підпорядкованості, тобто вертикальний розріз інформаційної системи обліку. Крім цього, визначаються критерії для розмежування синтетичних рахунків, субрахунків та аналітичних рахунків.

Наступний етап пов'язаний із складання переліку рахунків, які мають бути включені в робочий план рахунків, їх систематизація і ранжування відповідно до критеріїв визначених на другому етапі. Введення рахунків на цьому етапі відбувається шляхом багатошарового дроблення активів, капіталу та зобов'язань на окремі складові. При кожному поділі виокремлюється певна сукупність складових, відповідно до них ставляться бухгалтерські рахунки. Отримана таким чином сукупність утворює один рівень синтетичного або аналітичного рахунка. Наступні кроки приводять до виокремлення нижчих рівнів поділу і, відповідно, нижчих порядків аналітичних рахунків.

Наступні етапи полягають у доведенні складеного переліку рахунків до рівня вимог, поставлених суб'єктом господарювання. Під час операцій кодування, оформлення та опису цей перелік набуває рис ідентифікації робочого плану рахунків, що дозволяє відокремити його від простої номенклатури рахунків. Заключний етап забезпечує однозначне економічне розуміння розробленого робочого плану рахунків і кожного його елемента, а також описує горизонтальні зв'язки між окремими рахунками.

Важливим та необхідним питання є вироблення підходів, які на практиці дають змогу найкращим чином побудувати плани рахунків бухгалтерського обліку. В економічній літературі описані три основних підходи до побудови плану рахунків: лінійний, матричний, ієрархічний.

- Лінійний – рахунки перераховуються в певному порядку. Укладачі такого плану рахунків прив'язують логіку його побудови до статей бухгалтерського балансу. В такому плані не використовуються субрахунки, що суттєво спрощує вибір кореспонденцій та аналітичний облік. Недолік такого підходу полягає у великій кількості синтетичних рахунків і їх кореспонденцій, незначній можливості для введення нових інформаційних позицій.

- Матричний – всі рахунки, які входять до робочого плану рахунків, поділені на групи та підгрупи, в яких виокремлені підкласи,

підгрупи рахунків і самі рахунки. Кількість класів у цих планах не перевищувала 10.

- Творцем плану рахунків за десятковим принципом є відомий німецький економіст Е. М. Шмаленбах. Запропонований ним план рахунків [2] має вигляд матриці. До переваг такого плану рахунків можна віднести можливість зведення (узагальнення) інформації не лише на рівні окремих господарських одиниць, а й і на рівні всього господарства. Недолік – велика кількість синтетичних рахунків, часто синтетичний рахунок підміняє аналітичний, що приводить до збільшення кількості кореспонденцій.

- Ієрархічна побудова плану рахунків. Така побудова передбачає мінімальну кількість синтетичних рахунків за максимального виділення інформаційних ознак у субрахунках. У кожному синтетичному рахунку можна відкрити від 2 до 10 субрахунків без суттєвого збільшення розмірності коду. Кореспонденції встановлюються тільки між синтетичними рахунками, що за правильного підбору ознак рахунків і субрахунків дає змогу значно скоротити кількість кореспондуючих рахунків і спростити інформаційну структуру бухгалтерського обліку. Субрахунки вводяться безпосередньо підприємствами і організаціями, що набагато зменшує залежність плану рахунків від його централізованого затвердження і збільшує ступінь свободи під час формування інформаційної структури бухгалтерського обліку в різних галузях економіки без втрати його однаковості в синтетичному обліку.

Таким чином, робочі плани рахунків можуть бути побудовані по-різному та включати в себе різний перелік рахунків залежно від прийнятої методики відображення даних на рахунках і формування узагальнюючих показників у системі бухгалтерського обліку.

Аналіз лінійного, матричного та ієрархічного підходів до побудови робочих планів рахунків бухгалтерського обліку показав, що поряд з перевагами кожному з цих підходів властиві недоліки.

В Україні для окремих суб'єктів господарювання побудова робочих планів відбувається за ієрархічною ознакою залежно від галузевих особливостей і специфіки діяльності.

Доволі важливим завданням є побудова коду бухгалтерських рахунків. Відомі декілька способів кодування рахунків: десятковий,

порядковий, серійний, комбінований. Дослідження планів рахунків, які діють як у нас, так і за кордоном, дає змогу стверджувати, що найбільш поширеними є два способи кодування рахунків: серійний-порядковий, або, як його ще називають в обліковій літературі, ієрархічний і десятковий.

Суть серійно-порядкового способу кодування полягає в тому, що нумерація розділів у код не включається. Номери головних рахунків кодуються однаковою кількістю цифрових знаків (двозначними, від 01 до 99), субрахунки нумеруються в межах головного рахунка (від 0 до 9).

Найбільш ранній і в свій час поширений – це десятковий спосіб кодування. Його суть полягає в тому, що всі рахунки першого порядку згруповані в 10 розділів, кожний рахунок має містити не більше 10 субрахунків. Незручність – не завжди вдається вкластися в число 10 і тоді вдаються до розширення кодів розділів, тобто з 00 до 99. У такому разі код синтетичного рахунка і субрахунка стає чотиризначним, що ускладнює запам'ятовування і використання в умовах автоматизації.

З облікової літератури відомо, що рахунки класифікуються на синтетичні й аналітичні, а також субрахунки. Тому проблема обсягу та змісту робочого плану рахунків має декілька аспектів. Перший з них стосується кількості синтетичних рахунків, які включаються в план рахунків. Йдеться не лише про раціональне поєднання з рахунками другого порядку, можливість і доцільність класифікації деякої частини облікової інформації з допомогою субрахунків. Правильний вибір числа синтетичних рахунків має важливе практичне значення. Він дає змогу зняти суперечність між експлуатаційним і функціональним призначенням плану рахунків: забезпечити високі ергономічні властивості і одночасно достатню інформаційну місткість бухгалтерського обліку.

Серед спеціалістів у галузі бухгалтерського обліку значного поширення набула точка зору, відповідно до якої зменшення кількості синтетичних рахунків у плані рахунків скорочує місткість системи обліку, призводить до втрати інформації або до збільшення трудоємкості її отримання. Такої думки дотримуються Н. Г. Чумаченко, В. Ф. Палій, А. К. Марченко, К. Н. Нарібаєв та інші. Висловлюється

думка про значне збільшення номенклатури синтетичних рахунків, з яких потім буде формуватись робочий план рахунків, доцільність повної відмови від субрахунків, особливо за умови використання обчислювальної техніки. Основні аргументи, які наводяться на користь суттєвого розширення переліку рахунків першого порядку, такі:

- зміни масштабів виробництва і механізмів управління підприємствами вимагають більш детальних показників діяльності;
- невелика кількість синтетичних рахунків приводить до збільшення додаткових вибірок і групувань під час здійснення контролю і складання звітності;
- сучасна технічна база управління і обробки інформації дає змогу вводити необмежену кількість багато класифікаційних ознак.

Такі погляди базуються на твердженні, що змістовно робочий план включає тільки синтетичні рахунки. Це хибне, на наш погляд, твердження ґрунтується на досвіді конструювання плану рахунків, традиційно регламентуючого рахунки I і II порядків. Групування інформації про факти господарської діяльності в аналітичному обліку єдиним планом рахунків не здійснюється. Такий підхід пояснюється складним і громіздким характером аналітичного обліку, а також тим, що аналітичні рахунки не завжди можуть бути наперед передбачені. З цим пов'язано прагнення відобразити всю необхідну інформацію на рахунках I порядку та висновок про негативний вплив скорочення кількості синтетичних рахунків на місткість бухгалтерського обліку.

На нашу думку, не можна визнати обґрунтованими побоювання стосовно наслідків мінімізації кількості рахунків I порядку. По-перше, на синтетичному рівні кожна одиниця обліку визначає економічно однорідні елементи, що мають однакове функціональне призначення. На відміну від цього, на аналітичному рівні рахунки виділяються на основі з однакової натурально-речової форми і якісних характеристик відображуваних об'єктів. Тому розширення переліку синтетичних рахунків можливе лише за умови появи нових фактів та об'єктів господарської діяльності. В інших випадках відбувається дроблення вже існуючої складової кругообігу засобів, не пов'язане з реальними економічними процесами.

По-друге, робочий план рахунків має визначати сукупність ознак облікової класифікації і групування незалежно від рівня узагальнення інформації. Інформація, що не має відособленого відображення в синтетичному обліку, може бути сконцентрована на субрахунках чи навіть в аналітичному обліку. Перенесення окремих з видів інформації з рахунків I порядку на рахунки II порядку не порушує повноти обліку.

По-третє, у вітчизняній практиці кореспонденція рахунків здійснюється на синтетичному рівні. Від кількості рахунків I порядку залежить максимально можливе число кореспонденцій. Розширення переліку синтетичних рахунків суттєво вплине на раціональність і трудомісткість обліку.

Розглядаючи робочий план рахунків підприємства як модель інформаційної системи бухгалтерського обліку, можна констатувати її ідентичність тільки на рівні системи синтетичних рахунків або рахунків першого порядку. Це впливає з єдності основних принципів і елементів процесу виробництва, а також єдності мети та завдань системи управління.

Робочий план рахунків не може бути однаковим для підприємств різних галузей, оскільки робочий план – справа кожного головного бухгалтера і лише він має право й обов'язок вибрати для свого підприємства рахунки та інший методологічний інструментарій, які в повному обсязі відображають специфіку господарської діяльності.

Незважаючи на жорстокість та негнучкість підходу до відображення інформації в системі бухгалтерського обліку, робочий план рахунків повинен забезпечити певний ступінь свободи під час конструювання інформаційної системи. Тому одним із важливих завдань є формування концептуальних підходів, які би на практиці дозволили найкращим чином сформувавши робочий план рахунків, оптимальну схему побудови якого наведено у табл. 1.10.

На кожному підприємстві з метою отримання оперативної і достовірної інформації в узагальнюючих показниках про господарські та фінансові операції для прийняття управлінських рішень має бути розроблена раціональна система відкриття субрахунків і аналітичних рахунків та їх кодування. Такі системи обліку важко

реалізувати за допомогою ручної обробки інформації, проте цю проблему можливо вирішити за допомогою сучасних автоматизованих систем обробки облікових даних.

Таблиця 1.10

Схема побудови робочого плану рахунків підприємства

Параметр плану рахунків	Підхід, який застосовується для побудови плану рахунків
Можливість регулювання складу синтетичних рахунків у межах обраної облікової політики	Уніфіковані рахунки – це рахунки фінансової бухгалтерії. Є обов'язковими і застосовуються всіма підприємствами. За необхідності підприємство може вводити додаткові рахунки. Індивідуальні рахунки – рахунки управлінської бухгалтерії. Є типовими. Підприємство самостійно обирає необхідні рахунки з огляду на специфіку діяльності та потреб внутрішнього управління та контролю.
Регулювання скоаду і змісту аналітичних рахунків	Субрахунки – рекомендована номенклатура. Вибір здійснюється підприємством самостійно з огляду на потреби управління контролю. Аналітичні рахунки – можливі критерії виділення рахунків. Розробку системи аналітичних рахунків здійснює підприємство.
Структура плану рахунків	Ієрархічна (синтетичний рахунок – субрахунок – аналітичний рахунок).
Ознаки вибору рахунків для включення в план рахунків	Рахунки, виділені за функціональною ознакою. Рахунки для групування фактів господарської діяльності, але тільки тих, що відбулися.
Критерії розмежування рахунків синтетичного та аналітичного обліку	Одиниця узагальнення в синтетичному розрізі – ступінь класифікації, яка визначає економічно однорідні елементи за функціональним призначенням. Синтетичні рахунки – верхня межа узагальнення інформації про факти господарського діяльності, тобто подальше узагальнення не є метою поточного обліку і належить до балансового узагальнення. Одиниця узагальнення в аналітичному розрізі – ступінь класифікації, яка визначає однакову натурально-речову форму об'єктів, у т. ч. їх якісні характеристики. Аналітичні рахунки – нижня межа узагальнення інформації про факти господарської діяльності.
Фактори, які визначають кількість синтетичних рахунків	Зміст реального процесу господарської діяльності. Зручність користування планом рахунків.
Довжина кодового позначення синтетичних	Два знаки.

Аналіз систем обліку запропонованих науковцями [3, 4, 5] дає змогу нам сформулювати рекомендації, використання яких дозволить без особливих складнощів формувати кожному підприємству свої системи кодування субрахунків і рахунків аналітичного обліку:

- робочий план рахунків може складатись з 10 класів рахунків, кожний з яких включає до 20 синтетичних рахунків. Така побудова дає можливість на порядок збільшити кількість синтетичних рахунків порівняно з діючим планом рахунків і створити інформаційну структуру, яка оптимально використовує передові інформаційні технології;

- всі рахунки поділити на три розділи: балансові рахунки (6 класів рахунків – 1–6); рахунки витрат-доходів-результатів (3 класи рахунків – 7–9); рахунки позабалансового обліку (1 клас рахунків – 0);

- підприємство самостійно приймає рішення про введення позицій синтетичних рахунків, які необхідно для більш детального і прозорого ведення бухгалтерського обліку;

- необхідно розширити систему типових субрахунків, тобто рахунків другого порядку для більшої деталізації основного синтетичного рахунка.

- необхідно укрупнити аналітичність субрахунків, тобто сформувати об'ємну систему аналітичних ознак кожного субрахунка.

Використання автоматизованої обробки облікової інформації відкриває нові можливості в побудові робочого плану рахунків. На сьогодні вони можуть бути реалізовані лише в одному аспекті: для різних видів обліку на підприємстві передбачається свій робочий план рахунків. Це обумовлено одним із недоліків плану рахунків, яким є його деревовидна структура, тобто будь-який субрахунок підпорядковується тільки своєму рахунку, будь-який рахунок 2-го порядку – тільки своєму субрахунку 1-го порядку і т. д. Тому розробляючи робочий план рахунків, завжди необхідно віддавати пріоритет одній із ознак. Всі інші ознаки будуть реалізовані тільки відповідно до першої ознаки. В результаті цього у підприємства з'являється багато субрахунків подібного змісту, або поділ за іншими ознаками реалізується в межах аналітичного обліку. У першому випадку внаслідок деревоподібної структури отримання зведених даних за вторинними ознаками можливе лише шляхом

проведення додаткових розрахунків або створенням спеціальної ієрархії. В іншому випадку дані за вторинними ознаками «зникають» з робочого плану рахунків. Але у підприємства часто може бути декілька рівноцінних первинних ознак, за якими цікаво отримувати інформацію загалом за робочим планом рахунків, що дає можливість охопити всю картину діяльності підприємства в необхідних розрізах. Такими ознаками можуть бути, наприклад, види діяльності, географічні регіони, структурні підрозділи.

У результаті цього підприємство змушене підлаштовуватися під створені раніше правила. Проте в умовах автоматизованої обробки даних будь-який рахунок, субрахунок і аналітичний рахунок мають рівнозначні можливості групування інформації. Оскільки інформація фіксується в декількох розрізах, підприємство без суттєвих проблем може вести декілька робочих планів рахунків. Для одного робочого плану рахунків, наприклад, ознака «вид діяльності» буде покладений в основу побудови субрахунків, а для іншого – буде реалізований в аналітичному розрізі.

Такий чином, всю сукупність рахунків бухгалтерського обліку в умовах автоматизованої обробки облікової інформації можна розділити не на дві групи (синтетичні й аналітичні), а на три: синтетичні, умовно-синтетичні й аналітичні. Межу між синтетичними й іншими рахунками можна провести доволі чітко – під синтетичними рахунками розуміються рахунки, які характеризують відокремлені об'єкти бухгалтерського обліку (матеріали, основне виробництво, доходи та ін.). Межа між умовно-синтетичними та аналітичними рахунками розмита, не чітка і залежить від умов господарювання конкретного суб'єкта підприємницької діяльності. На нашу думку, на аналітичних рахунках обліковують інформацію, відображення якої в синтетичному обліку не є доцільним.

Отже, автоматизована обробка облікових даних дає змогу організувати робочі плани рахунків, кожний з яких буде налаштований для вирішення своїх специфічних завдань. Створюється можливість зацікавленим користувачам задавати критерії формування звітної інформації, що неминуче позначиться на якості фінансової звітності, підвищить достовірність сформованих на основі її даних прогнозів.

Література

1. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [Електронний ресурс]: наказ Міністерства Фінансів України від 30.11.99 р. № 291 із змінами і доповненнями. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>.

2. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учебн. пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М. : ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

3. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік: від рахівництва до інтегрованої інформаційної системи / С. Ф. Голов // Бухгалтерський облік і аудит. – 1998. – № 5. – С. 9–17.

4. Пушкар М. С. Тенденції та закономірності розвитку бухгалтерського обліку в Україні (теоретико-методологічні аспекти) : моногр. / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Економічна думка, 1999. – 422 с.

3. Щирба М. Т. Облікова політика в системі управлінського обліку : моногр. / М.Т. Щирба. – Тернопіль : ВПЦ «Економічна думка ТНЕУ», 2011. – 340 с.

1.5. Особливості формування облікової політики при об'єднанні підприємств

Усі принципові питання організації облікового процесу господарювання суб'єкта мають бути відображені в обліковій політиці. Від неї залежать ціновий механізм, податкове планування та основні показники діяльності господарювання суб'єкта, а саме: фінансова стабільність, привабливість, платоспроможність. З огляду на це необхідною умовою задоволення потреб усіх користувачів фінансової інформації, особливо за умови реорганізаційних перетворень підприємства, є об'єктивне і повне розкриття облікової політики.

Питання облікової політики було об'єктом досліджень багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, таких як: Н. М. Малюга, Ф. Ф. Бутинець, М. С. Пушкар, М. В. Кужельний, О. М. Петрук, Я. В. Соколов, М. Т. Щирба, Е. С. Хендріксен, М. Ф. Ван Бреда та ін. Проте вони переважно акцентують увагу на трактуванні поняття «облікова політика», визначенні основних факторів впливу на неї та

принципах формування облікової політики за звичайних умов функціонування. Водночас недостатня увага приділяється особливостям формування облікової політики за умов реорганізаційних перетворень.

Розглядаючи особливості облікової політики, насамперед необхідно уточнити її сутність, оскільки це поняття виникло порівняно недавно. Перш за все, проаналізуємо трактування облікової політики на законодавчому рівні. Згідно з Міжнародним стандартом фінансової звітності 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки», облікова політика – це конкретні принципи, основи, домовленості, правила та практика, застосовані суб'єктом господарювання при складанні та поданні фінансової звітності [1]. Близьким до нього є визначення, регламентоване вітчизняним законодавством. Зокрема, Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [2] і НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [3] даються ідентичні визначення цієї категорії, а саме: облікова політика – це сукупність принципів, методів і процедур, що використовуються підприємством для складання та подання фінансової звітності. Проте глибшим і точнішим, на нашу думку, серед законодавчо сформованих є визначення, що подається в облікових стандартах Росії (стандарт 1/2008 «Учетная политика организации»), де обліковою політикою вважається сукупність способів ведення бухгалтерського обліку – первинного спостереження, вартісного вимірювання, поточного групування і кінцевого узагальнення фактів господарської діяльності. Основною перевагою цього трактування, є те, що увага акцентується на усьому бухгалтерському обліку, а не лише на фінансовій звітності.

Що стосується визначення поняття «облікова політика» в наукових колах, то більшість авторів акцентують свою увагу на дворівневості облікової політики, тобто її поділі на облікову політику держави та облікову політику підприємства. Так, проф. В. Г. Швець вважає, що облікову політику можна розглядати, з одного боку, як сукупність прийомів і методів, за допомогою яких здійснюється управління бухгалтерським обліком в Україні в особі уповноважених на те законодавчих та виконавчих органів влади, а з іншого – як

сукупність конкретних методів і способів організації та форм бухгалтерського обліку, прийнятих підприємством на підставі загальних правил і особливостей господарської діяльності [4]. Цієї самої позиції дотримується й М. С. Пушкар, що виокремлює два рівні облікової політики – по-перше, політика державних органів щодо розвитку системи обліку, а по-друге, політика окремого підприємства із забезпечення надійною фінансовою звітністю [5].

Зважаючи на проблему дослідження, зупинимось конкретніше на сутності облікової політики підприємства.

Ф. Ф. Бутинець трактує облікову політику підприємства як сукупність певних елементів і правил ведення бухгалтерського обліку, що визначаються на основі загальноприйнятих стандартів [6].

М. С. Пушкар облікову політику характеризує як механізм управління обліком, який здійснюють на основі вибору та розробки суб'єктом господарювання способів (варіантів), правил і процедур щодо організації та методики ведення обліку, складання і подання звітності виходячи із загальноприйнятих принципів та із специфіки діяльності підприємства для отримання повної, об'єктивної, достовірної і неупередженої інформації з метою прийняття зацікавленими особами обґрунтованих управлінських рішень [5].

Згідно з твердженням О. М. Петрука, облікова політика підприємства – це сукупність дій з формування комплексу методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, який відповідає особливостям діяльності підприємства та інтересам його власників [7].

Це питання у своїх дослідженнях розглядає й Н. М. Малюга, яка акцентує, що облікова політика підприємства – це сукупність самостійних положень, які тісно взаємопов'язані з методом бухгалтерського обліку і тому не можуть визнаватися його складовою [8].

Деякі вітчизняні автори під обліковою політикою розуміють сукупність способів ведення бухгалтерського обліку, які були обрані підприємством [9], або сукупність принципів і правил, що регламентують методичні й організаційні основи ведення бухгалтерського обліку на підприємстві в умовах діючої нормативної бази на даний момент часу [10], або ж сукупність принципів та правил (варіантів) організації і технології реалізації способів (методів) бухгалтерського

обліку на підприємстві з метою формування максимально оперативної, повної, об'єктивної і достовірної фінансової й управлінської інформації підприємства [10].

Серед зарубіжних авторів питання виникнення, змісту і сутності облікової політики підприємства широко описується у працях Е. С. Хендріксена та М. Ф. Ван Бреди, де стверджується, що облікова політика є підґрунтям бухгалтерських стандартів, рекомендацій, тлумачень, правил і положень, які використовуються компаніями при складанні фінансової звітності. Облікова політика фірми, згідно з визначенням Ради з розробки принципів бухгалтерського обліку США, включає методи використання адміністрацією тих принципів, які за зазначених обставин забезпечують справжнє управління фінансовим станом [11].

Відомий вчений з Росії Я. В. Соколов облікову політику суб'єкта господарювання вважає засобом, що дозволяє адміністрації легально маніпулювати фінансовими результатами [12]. Ця теорія теж має право на існування, оскільки з допомогою облікової політики можна законним способом змінювати показники фінансових результатів діяльності підприємства (за рахунок зміни вартості активів, суми витрат, способів їх розподілу, величини прибутку і т. п.). Залежно від того, який метод чи спосіб бухгалтерського обліку господарських операцій (нарахування амортизації, оцінки активів та зобов'язань, оцінки вибуття запасів, створення резервів) застосовується, залежатимуть результати діяльності фірми, відображені у фінансовій звітності, – ступінь її платоспроможності, розмір та ліквідність активів, фінансова стійкість, прибутковість.

З огляду на наведені вище трактування у нормативно-правовій базі з організації обліку та інформаційного забезпечення, облікову політику переважно пов'язують зі сталою операційною діяльністю підприємств. Питання облікової політики для підприємства в умовах зміни його правового статусу, об'єднання з іншими суб'єктами, поділу на окремі сегменти, виділенні господарських одиниць на сьогодні не одержали відповідної нормативно-правової оцінки, слабо висвітлені в економічній літературі.

Тому пропонуємо своє визначення вищенаведеного поняття, яке можна було б застосувати і в умовах реорганізації, а саме: об'єднання,

поділу, перетворення підприємств. За цих умов облікова політика – це сукупність методичних прийомів, способів і процедур організації та ведення бухгалтерського обліку, які обираються підприємством з числа загальноприйнятих чи розробляються самостійно на основі прийнятої стратегії діяльності реорганізованих підприємств для забезпечення захисту прав та інтересів власників.

Найбільш суттєвий вплив на облікову політику при об'єднанні підприємств мають чинники як зовнішнього, так і внутрішнього середовища. Одним із головних завдань під час формування облікової політики є зосередження уваги на виділенні тих чинників, які суттєво впливають на функціонування господарчої системи. Найбільш широко чинники, які впливають на формування облікової політики, представлені у монографії М. С. Пушкаря та М. Т. Щирби [5], які виділяють такі чинники: форма власності (державна, колективна, приватна тощо) та організаційно-правова форма підприємства (державне, приватне, товариство з обмеженою відповідальністю, акціонерне товариство тощо); галузева приналежність (промисловість, сільське господарство, будівництво, транспорт, торгівля тощо) та вид діяльності (виробнича, комерційна, фінансова); організаційна структура управління та наявність структурних підрозділів (філіалів, представництв) та їх економічні взаємозв'язки; виробнича структура підприємства (цехова, безцехова); масштаби діяльності підприємства (рівень концентрації і спеціалізації виробництва, обсяги виробництва, чисельність працюючих тощо); тип виробництва (одиничне, серійне, масове) і його вид (основне виробництво, допоміжне); технологічні особливості процесу виробництва (підприємства переробної промисловості); інфраструктура ринку; вплив інфляційних (дефляційних) процесів; стратегія фінансово-господарського розвитку (цілі та завдання економічного розвитку підприємства; поточні та перспективні плани підприємства; залучення кредитних ресурсів, здійснення інвестиційних програм тощо); загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку; законодавчі акти і нормативні документи з питань підприємництва, бухгалтерського обліку і оподаткування та перспективи їх зміни; система оподаткування (звичайна, спрощена); існуюча практика обліку; система ціноутворення (ринкові ціни; трансфертні ціни; планово-розрахункові ціни тощо); матеріально-технічна база

(наявність технічних засобів реєстрації інформації, комп'ютерної техніки тощо); рівень автоматизації виробничих і управлінських процесів; організація постачальницько-збутової діяльності підприємства; системи та умови заінтересованості виконавців за результатами фінансово-господарської діяльності підприємства загалом та його структурних підрозділів; структура бухгалтерської служби (фінансова, управлінська (виробнича) бухгалтерія) та розподіл обов'язків між обліковими працівниками; рівень кваліфікації управлінського персоналу і працівників бухгалтерської служби (фінансової та управлінської бухгалтерії); система інформаційного забезпечення підприємства економічних та правових питань; наявність ефективної системи внутрішнього контролю; зовнішні та внутрішні користувачі; склад та форми фінансової звітності; перелік центрів витрат та сфер відповідальності; система внутрішньої звітності та ін.

Ф. Ф. Бутинець зазначає, що на вибір облікової політики підприємства впливає така група чинників: форма власності та організаційно-правова форма, галузь або вид діяльності, система оподаткування, ступінь свободи дій в умовах переходу до ринку, стратегія фінансово-господарського розвитку, наявність матеріальної бази, система інформаційного забезпечення підприємства, рівень кваліфікації персоналу, система матеріальної зацікавленості працівників, обсяг діяльності та чисельність працівників, господарська ситуація [6].

На нашу думку, чинники, що впливають на облікову політику, можна узагальнити за такими групами: формою власності та організаційно-правовою формою, галузевою приналежністю та видами діяльності, розмірами господарської діяльності, організаційною структурою підприємства, стратегією фінансово-економічного розвитку, особливостями діяльності, кадровим забезпеченням, кон'юнктурою ринку та економічним станом у країні, розвитком матеріально-технічної бази облікового процесу, ефективністю системи інформаційного забезпечення, господарською діяльністю підприємств до реорганізації та задекларованою обліковою політикою підприємств групи на момент їх реорганізації (рис. 1.5).

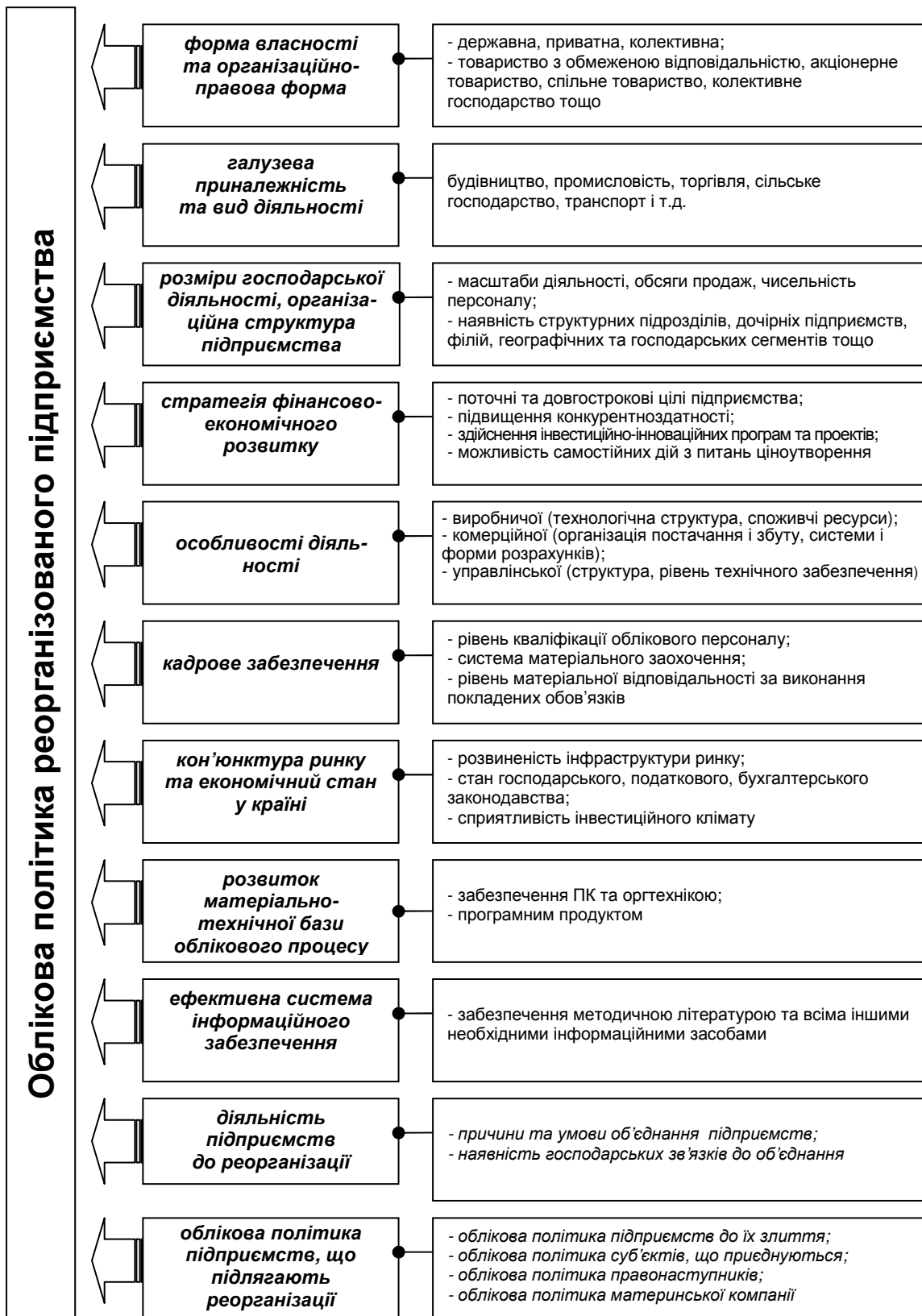

Рис. 1.5. Чинники впливу на облікову політику при об'єднанні підприємств

Два останні чинники мають значний вплив саме при об'єднанні підприємств. Останній чинник є дуже важливим і полягає у тому, що облікова політика новоутворених у процесі реорганізації суб'єктів значною мірою залежить від того, якою вона була до реорганізації. Це впливає із задекларованого у вітчизняному та міжнародному законодавстві принципу послідовності. Суть його полягає у постійному застосуванні підприємством обраної облікової політики. Її зміна, як зазначається у Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність України», повинна бути обґрунтована і розкрита у фінансовій звітності.

Облікова політика при об'єднанні підприємств має будуватися за певними правилами та принципами. Насамперед вона не повинна мати суттєвих відмінностей облікова політика окремих підприємств консолідованої групи. Різні підходи у формуванні в обліку певних показників можуть привести до їх незіставності під час складання зведеної (консолідованої) звітності, передачі недостовірної інформації користувачам.

Насамперед слід чітко встановити політику щодо визнання окремих об'єктів обліку: матеріальних та нематеріальних активів, окремих елементів власного капіталу, дебіторської і кредиторської заборгованості. Важливим елементом облікової політики під час проведення реорганізації шляхом об'єднання повинна бути інвентаризація усіх видів майна, капіталу та зобов'язань.

Важливою складовою облікової політики в умовах реорганізації має бути також дотримання встановлених правил оцінки майна та зобов'язань. Відповідно до діючих принципів, більша частина майна оцінюється за історичною (фактичною) собівартістю їх придбання чи створення. Водночас на окремих етапах та за певними об'єктами можуть застосовуватися методи оцінки за ринковою, справедливою вартістю, амортизованою собівартістю, майбутньою вартістю грошових надходжень.

Операції з реорганізаційних перетворень пов'язані з переходом до новоутворених структур майна, зобов'язань, прав і обов'язків попередніх суб'єктів господарювання. Це вимагає чіткого документування при складанні передавальних актів, підсумкової, розподільчої, вступної звітності.

Надзвичайної ваги набувають питання захисту інформації, надання їй конфіденційності (крім інформації, що підлягає

офіційному оприлюдненню). Це стосується насамперед інформації про власників, учасників, акціонерів та їх часток. Часто облікових працівників звинувачують у тому, що вони розголошують зазначену конфіденційну інформацію, яка використовується для ведення аналітичного та синтетичного обліку капіталу, нарахування дивідендів за акціями. Така інформація сприяє рейдерському захопленню окремих підприємств, поглинанню одних суб'єктів іншими.

Важливе значення в обліковій політиці на етапі реорганізаційних перетворень, пов'язаних з об'єднанням (а особливо приєднанням одних суб'єктів до інших), має встановлення порядку відображення на рахунках операцій з переходу власності на майно, капітал, зобов'язання від одного суб'єкта до іншого. Ні вітчизняні нормативно-законодавчі акти, ні спеціальна література не дає чіткого уявлення про політику відображення в обліку таких господарських операцій. Тому у практиці зустрічається кілька варіантів таких трансформаційних перетворень. Найпростішим з них є звичайне згрупування окремих розділів та статей балансу суб'єктів, що об'єднуються. На підставі такого об'єданого балансу, актів передачі майна, інвентаризаційних описів відбувається відкриття синтетичних та аналітичних рахунків для обліку активів і пасивів новоутвореної структури.

До суттєвих питань облікової політики підприємств, що об'єднуються, слід віднести особливі правила визначення звітних періодів та формування звітної інформації.

Узагальнюючи найважливіші питання, що мають враховуватись для формування облікової політики під час реорганізації шляхом об'єднання підприємств, можна виділити такі основні з них:

- ✓ наявне майно та зобов'язання кожного суб'єкта при злитті, приєднанні, мають бути підтверджені проведеною інвентаризацією, дані якої враховуються під час складання звітності;

- ✓ усі активи, зобов'язання, права та обов'язки при реорганізації попередньо функціонуючого суб'єкта на підставі передавального акту переходять до новоствореної структури;

- ✓ у процесі приєднання одного суб'єкта до іншого до останнього переходять усі права і обов'язки того підприємства, яке приєднується;

- ✓ майно і зобов'язання новоутвореної структури у консолідованому балансі під час об'єднання дорівнюватиме сумі балансів реорганізованих підприємств;
- ✓ на дату реорганізації звітність складається за формами і змістом подання річної фінансової звітності;
- ✓ дата складання такої звітності може не збігатися з кінцем календарного звітного періоду;
- ✓ кінцем звітного періоду вважається дата реорганізації, на яку повинні бути складені баланс та інші форми звітності;
- ✓ у ролі вступного балансу новоутворених структур виступають дані розподільчого балансу на дату початку їх діяльності після державної реєстрації.

Чітке визначення зазначених правил і процедур в обліковій політиці дозволить якісніше проводити реорганізацію підприємств з метою їх фінансового оздоровлення та виведення з кризового стану.

Література

1. Міжнародний стандарт фінансової звітності 8 «Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://msfz.minfin.gov.ua>.
2. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.
3. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua>.
4. Швець В. Г. Теорія бухгалтерського обліку : навч. посіб. / В. Г. Швець. – К. : Знання-Прес, 2003. – 444 с.
5. Пушкар М. С. Теорія і практика формування облікової політики : моногр. Пушкар М. С., Щирба М. Т. – Тернопіль : Карт-бланш, 2010. – 260 с.
6. Бухгалтерський фінансовий облік : підручник для студ. спеціальності «Облік і аудит» вищ. навч. закладів [Ф. Ф. Бутинець та ін.] ; під заг. ред. Ф. Ф. Бутинця. – [8-ме вид., доп. і перероб.] – Житомир : ПП «Рута», 2009. – 912 с.

7. Петрук О. М. Гармонізація національних систем бухгалтерського обліку : моногр. / О. М. Петрук. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 420 с.
8. Малюга Н. М. Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку : моногр. / Н. М. Малюга. – Житомир : ЖДТУ, 2005. – 548с.
9. Отенко І. П. Аналіз та оцінка факторів економічної безпеки підприємства / І. П. Отенко, О. Ф. Ярошенко // Науковий вісник ужгородського університету. – 2007. – С. 43–48. – (Серія «Економіка»).
10. Пилипенко А. А. Організація обліку і контролю : навч. посіб. / А. А. Пилипенко, В. І. Отенко. – Харків : Вид. ХДЕУ, 2002. – 288 с.
11. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета / Э. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бреда ; пер. с англ. ; под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
12. Соколов Я. В. Основы теории бухгалтерского учета / Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 496 с.

1.6. Банківські комунікації в автоматизації обліку безготівкових операцій

Усі сучасні технології, які використовуються в автоматизації управління підприємствами першочергово були застосовані у діяльності банків.

Облікова комунікація (від латинського communicatio – зв'язок чи спілкування) – пряме або зворотне передавання початкових даних про соціально-економічні процеси; частково або повністю опрацьованої інформації від однієї особи до іншої (групи осіб); з місця виникнення до місця її обробки; між методичними прийомами обліку, аналізу, контролю та управління. Вперше важливість комунікаційних зв'язків виявилася під час проектування автоматизованих форм бухгалтерського обліку. Зокрема, через неефективні комунікації довелося відмовитися від радянського варіанту централізованої обробки облікової інформації. Побудова централізованих обчислювальних станцій без передбачення способів передачі облікових даних призвела до профанації ідеї автоматизації обліку. Лише після персоналізації автоматизованих обчислень на місцях виникнення інформації, що не вимагало організації масштабних інформаційних зв'язків, була забезпечена успішність автоматизаційних процесів.

Комунікаційний процес не є можливим без наявності обов'язкових складових: відправника (комунікатора), інформаційного повідомлення, каналу передачі інформації, отримувача (реципієнта) та механізму зворотного зв'язку для контролю за вірністю інформаційної інтерпретації (рис. 1.6).

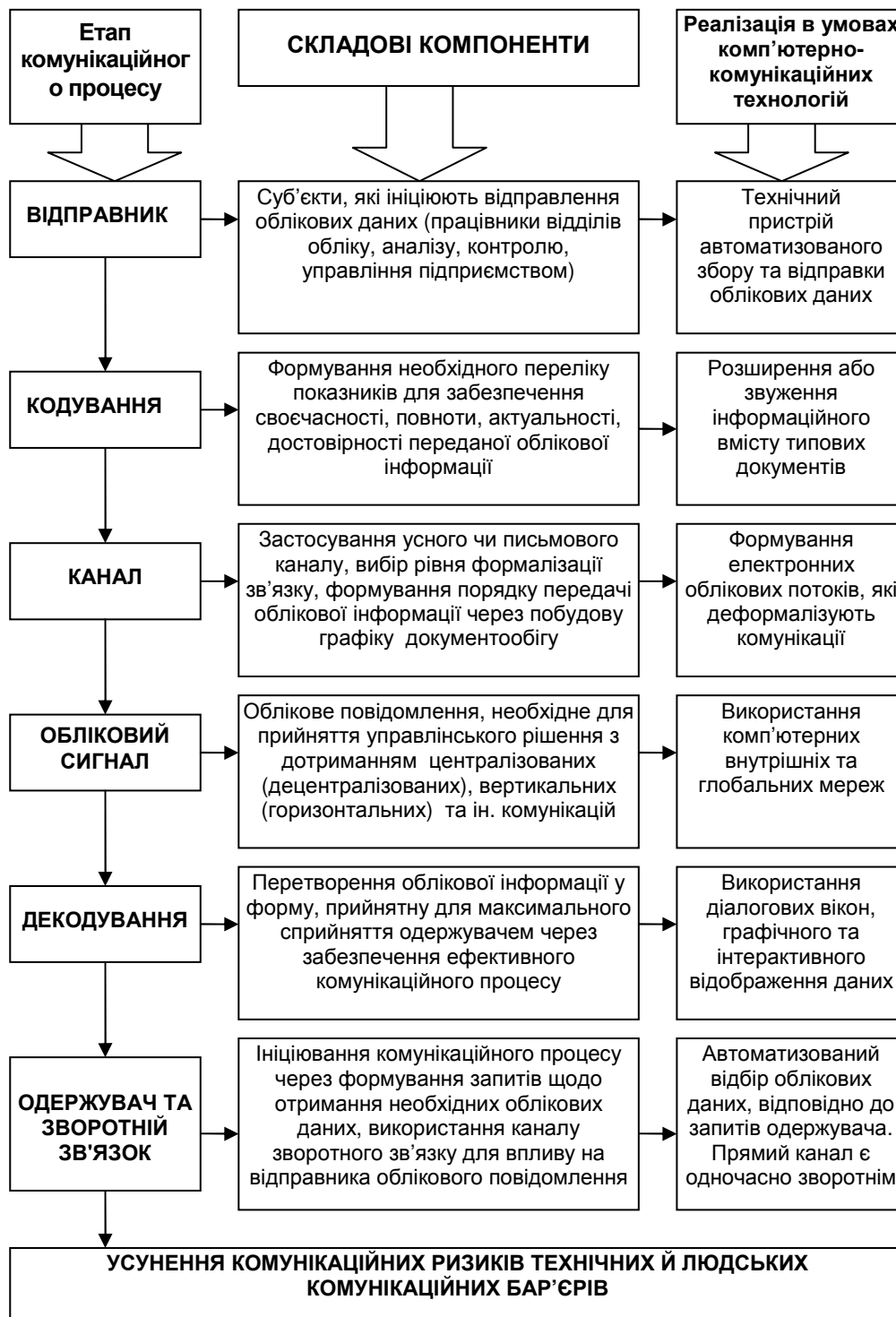

Рис. 1.6. Етапи та складові компоненти облікових комунікацій

Якщо відправник та одержувач в обліку є традиційно інертними і незмінними, то канали прямої та зворотної передачі історично вдосконалюються з розвитком комп'ютерно-комунікаційних технологій. Автоматизація обліку також стала причиною зменшення участі людського чинника за автоматизованого ініціювання інформаційного обміну. Інакше кажучи, сучасні технічні пристрої здатні самотійно збирати та відправляти облікові дані на обробку. Вилучення людського чинника з комунікаційного процесу сприяє мінімізації ризиків та бар'єрів через зменшення імовірності помилок, шахрайства, приховування або маніпуляції даними та їх несанкціонованого розповсюдження.

Появляється можливість моніторингу забезпечення уваги адресата, розуміння суті повідомлення, реалізації конкретної дії з боку адресата тощо. В разі отримання негативної відповіді здійснюється автоматичне коригування параметрів інформації з метою максимально можливого сприйняття її кінцевим користувачем та, в разі необхідності, здійснюється вплив на адресата тощо, тобто відправник одержує можливість контролю за процесом відправки та одержання облікових даних одержувачем. Механізм зворотного зв'язку є основним засобом мінімізації комунікаційних бар'єрів та ризиків.

Банківський сектор економіки характеризується впровадження інноваційних технологій у сфері комунікацій. Необхідність масового залучення клієнтів, надання високого інформаційного сервісу для користувачів банківських послуг, оперативного передавання інформації про грошові трансакції вимагали від банків налагодження ефективних комунікаційних зв'язків. Із поступовим розвитком електронних грошей, міжнародних систем платежів, інформаційних систем дистанційного оповіщення та керування рахунками не відбулося жодних кардинальних змін в організації автоматизованого обліку і контролю за безготівковими переказами сучасних підприємств.

Останніми тенденціями в забезпеченні дистанційного управління грошовими коштами є застосування систем «Інтернет-банк» та «Клієнт-банк», які використовують комунікаційні зв'язки для надання інформації про стан рахунка та дозволу на виконання трансакції. Основні відмінності двох систем полягають у необхідності використання спеціального програмного забезпечення («Клієнт-банк») чи звичайної інтернет-мережі («Інтернет-банк») для обміну інформацією.

Недоліком банкінгу через мережу інтернет є функціональна обмеженість такого варіанта управління рахунком унаслідок збереження усієї важливої інформації в банківській установі та можливість роботи лише в режимі он-лайн. Така система актуальна для фізичних осіб або юридичних осіб з незначною кількістю грошових переказів, яким потрібна періодична інформація про стан рахунка. Також інформація із системи «Інтернет-банк» не може використовуватися для подальшого виконання контрольних та облікових процедур через її несумісність з програмним забезпеченням підприємств.

Серед основних недоліків системи «Клієнт-Банк» такі: відсутність власності на програмне забезпечення, що встановлюється на робоче місце бухгалтера; можливість конфлікту програмного забезпечення системи «Клієнт-Банк» з іншими системами програмного забезпечення на підприємстві (наприклад, при самостійному виготовлені); відсутність мобільності використання системи (програмне забезпечення встановлюється на один або два комп'ютери облікового персоналу, що створює обмеження щодо використання системи через ноутбуки, комп'ютери, які знаходяться в інших структурних підрозділах); необхідність присутності обох осіб, що повинні підписати платіжний документ (директор і головний бухгалтер), в одному місці – разом за комп'ютером, на який встановлено програмне забезпечення; необхідність виїзду банківського спеціаліста до підприємства для встановлення необхідного програмного забезпечення (встановлення системи безпосередньо залежить від графіка зайнятості банківського працівника) [1, с. 49–50].

Вирішення недоліків запровадження системи «Клієнт-банк» передбачає вільне розміщення вихідного коду частини програмного забезпечення банку щодо безготівкових операцій для загального ознайомлення. Розробники комп'ютерних програм для автоматизації обліку і контролю діяльності підприємств зможуть вбудувати систему «Клієнт-банк» у програмне забезпечення універсального чи індивідуального застосування. Успішність реалізації функції дистанційного доступу до інформації про рахунки в банку в універсальному програмному забезпеченні демонструє «1С: Підприємство 8». Програма від «1С» дає можливість отримувати виписку з

банку та відправляти платіжні ордери в електронному вигляді і виконувати подальші дії над обліковою інформацією про безготівкові операції без використання додаткових програмних продуктів. Проте «1С: Підприємство 8» у зв'язку з неможливістю врахувати індивідуальні програми «Клієнт-банк» різних банківських установ не дають змоги максимальної інформаційної синхронізації, що значно звужує предметне поле її застосування.

Таким чином, через інтеграцію системи «Клієнт-банк» у бухгалтерське програмне забезпечення вирішується проблема визнання програми власністю підприємства, а також повністю ліквідується інформаційна несумісність в організації управління підприємством, оскільки автоматизація обліку і контролю безготівкових операцій відбувається в комплексі з іншими напрямками облікової роботи.

Недоліком системи «Клієнт-банк» також є неможливість загального використання програми на багатьох робочих місцях фахівців з обліку та управління. Система передбачає надання доступу до банківських рахунків лише бухгалтеру, за яким закріплений такий обов'язок, та директору з метою визначення відповідальності за здійсненням безготівкових платежів. Решта осіб, а також реалізація дистанційного доступу до рахунків залишається поза увагою.

Рекомендовано помістити банківські комунікації типу «Клієнт-банк» в основу автоматизованої діяльності підприємства з наданням доступу до безготівкових трансакцій усім працівникам, забезпеченням дистанційності в управлінні коштами, організацією ефективного контролю з боку менеджменту підприємства та громадськості за доцільністю грошових операцій.

Усім працівникам підприємства, діяльність яких пов'язана з безготівковими операціями рекомендовано надавати доступ до облікової інформації про надходження коштів на поточний рахунок. Наприклад, у місцях реалізації товару працівникам корисно мати інформацію про попереднє надходження коштів від покупця, що дозволить ініціювати видачу замовлення. Така інформація має бути дозованою з метою нерозголошення конфіденційної інформації і стосуватися лише окремо підрозділу, відділу чи самого працівника.

Більш узагальнені дані рекомендовано надавати керівникам різних ієрархічних рівнів на основі Інтернет-доступу та дозволити

виконання маніпуляцій через веб-браузер з довільного робочого місця. Таким чином, відбувається інтеграція переваг застосування систем «Інтернет-банк» та «Клієнт-банк» для автоматизованого виконання контрольних та облікових процедур над інформацією про стан та зміни безготівкового рахунка. Будучи територіально віддаленим від самого підприємства чи місця виконання переказу менеджер через власний ноутбук чи мобільний пристрій може моніторити хід виконання трансакції. Також за керівниками різних ієрархічних рівнів доцільно попередньо закріпити реалізацію дозвільних функцій з виконання платежу. Тобто в момент початку безготівкового переказу відповідному керівнику видаватиметься повідомлення про параметри платежу та дозвіл чи заборону трансакції.

В обліковій політиці підприємства доцільно вказати грошовий поріг необхідності дозволу керівника підрозділу. Якщо ліміт не перевищено, то запит дозволу не відбувається. І, навпаки, якщо розмір безготівкової трансакції доволі великий, то потрібний почерговий дозвіл декількох управлінців. Таким чином реалізується контроль за доцільністю та ефективністю видатків підприємства та забезпечується персоналізація відповідальності за грошові операції.

Аналогічним чином доцільно організувати і громадський контроль за витрачанням коштів різними установами та організаціями. Попередньо формується незалежна громадська наглядова рада, яка даватиме дозвіл на грошові трансакції. Кожному члену ради необхідно встановити відповідне програмне забезпечення на мобільний пристрій, який видаватиме інформацію про мету, призначення та одержувача коштів і заборону виконання переказу. У разі відсутності протягом доби будь-яких дій з боку громадських контролерів грошовий переказ вважатиметься дозволеним з метою незатягування строків виконання оплати за товари (роботи, послуги), отримання яких є терміновим. Автоматизований контроль за безготівковими переказами є незамінним для використання коштів бюджету чи територіальної громади в умовах державної корупції, договірних тендерів та грошових махінацій.

У кінці звітної періоду чи після завершення реалізації відповідної програми з освоєння коштів доцільно оголошувати грошові видатки за напрямками, одержувачами і термінами в мережі Інтернет для загального ознайомлення.

Ефективною може бути дистанціалізація та автоматизація управління безготівковими платежами за умови загального переходу усіх підприємств на систему «Клієнт-банк». Перехід усіх підприємств, установ та організацій на використання лише електронних платежів дасть змогу системі «клієнт-банк» передати частину функцій банківських установ на користь внутрішніх систем автоматизованого обліку та управління підприємствами.

Застосування технології «клієнт-банк» усуває процедуру складання паперового розрахункового документа. Роль традиційної банківської виписки, на основі якої формувалися облікові проведення, на нашу думку, у бухгалтерському обліку за умови використання електронних переказів суттєво зменшується. Уся первинна інформація про рух коштів за певний період надходить до бухгалтера з розрахунків, який в оперативному режимі має змогу бачити залишки коштів на рахунках. На основі електронної первинної інформації про зарахування коштів на рахунок підприємства, яка в автоматичному режимі оперативно надходить у бухгалтерію, автоматизовано можуть здійснюватися подальші облікові процедури.

Передбачається, що коли покупець чи замовник продукції підприємства зі свого комп'ютера, який приєднаний до системи електронних платежів, даючи розпорядження обслуговуючому банку перерахувати кошти або здійснюючи трансакцію на користь утримувача, автоматично вносить у систему обліку господарську операцію зі здійснення певного платежу та формує облікові проведення. Аналогічно і в продавця отримання через систему «Клієнт-банк» інформації про надходження коштів на рахунок ініціює бездокументне формування відповідного запису на рахунках бухгалтерського обліку в програмному забезпеченні.

Схема інформаційних потоків в умовах автоматизованого обліку і контролю безготівкових операцій на основі інтеграції функцій систем «Інтернет-банк» та «Клієнт-банк» подано на рис. 1.7.

Отже, науково-технічний розвиток та формування інформаційного суспільства вимагають від підприємств створення нових комунікаційних зв'язків з банківськими установами, клієнтами, громадськістю, іншими підприємствами та установами. Сучасні системи дистанційного управління рахунками «клієнт-банк» та «інтернет-банк» характе-

ризуються організаційними недоліками, вирішення яких передбачає інтеграцію їх функціональних можливостей.

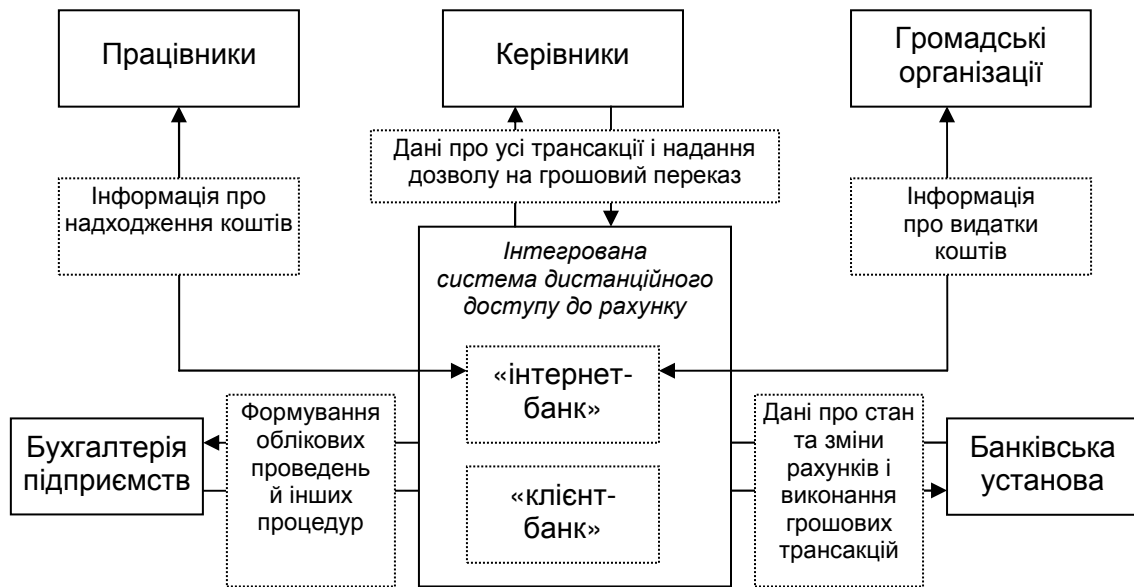

Рис. 1.7. Автоматизована система обліку і контролю безготівкових переказів на основі банківських комунікацій

Через об'єднання функцій різних варіантів організації банківських комунікацій та вільним оприлюдненням банками вихідних кодів системи «клієнт-банк» можливе удосконалення комп'ютерних програм для автоматизації обліку і контролю грошових переказів. Зростає рівень внутрішнього (управлінського) та зовнішнього контролю за виконанням грошових трансакцій завдяки своєчасному та дистанційному інформуванню про параметри безготівкових платежів. Електронна інформація про грошові перекази є основою для повністю автоматизованого формування облікових записів та виконання інших облікових процедур без використання банківської виписки.

Література

1. Гончарук М. О. Комп'ютеризація бухгалтерського обліку безготівкових розрахунків / М. О. Гончарук. // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 2 (23). – С. 47–51.

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ВИЗНАННЯ ТА ОБЛІКУ В АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Оцінка майна та інвестицій у системі бухгалтерського обліку: світовий досвід і вітчизняна практика

Реалізація інвестиційних проектів і програм має базуватися на ефективних методах оцінки інвестицій. У бухгалтерському обліку майно інвестиційної сфери в момент його придбання чи утримання може відображатися за різними способами оцінки.

Теорія і практика інвестиційних розрахунків має в своєму арсеналі значну кількість різноманітних концепцій, методів і прийомів оцінки майна та інвестиційних проектів. Методи і техніка такої оцінки постійно змінювалися та вдосконалювалися.

У 50-ті роки застосовувалися прості методи, що базувалися на статичній інформації, взятій з балансу, та інших формах бухгалтерської звітності. З 70-х років у світовій практиці намітився відхід від оцінки за даними бухгалтерського обліку, почали використовувати динамічні методи оцінки, побудовані на теорії дооцінки, дисконтування, що враховують фактор часу, вплив інфляції та інше.

Слід зазначити, що в Україні, як і в інших пострадянських республіках, до останнього часу переважно збереглися прості традиційні бухгалтерські методи оцінки. Ці методи, що базуються на залишковій бухгалтерській вартості чи собівартості, постійно зазнавали серйозної критики.

Практика показала недосконалість оцінки за первісною і залишковою вартістю об'єктів, перш за все, через розбіжності бухгалтерського та фактичного (технічного) зносу. Це було

пов'язано насамперед з недосконалістю централізовано встановлених норм амортизаційних відрахувань. Особливо це стосується періоду, коли в обліку більшість підприємств застосовували, так званій, податковий метод нарахування амортизації. З 2011 р., із запровадженням норм Податкового кодексу України норми амортизації було глибше диференційовано (з 4-х до 16-ти груп), проте й вони не повною мірою корелюються із реальним зносом, не узгоджуються з дійсним терміном корисного використання окремих об'єктів основних засобів та іншого майна інвестиційної сфери.

По-друге, залишкова вартість не враховує морального старіння об'єктів, кон'юнктури ринку, інфляційних процесів та інших чинників, пов'язаних з визначенням дійсної ринкової вартості.

Такі недоліки в період командно-адміністративної системи господарювання не викликали особливих дискусій, оскільки сама проблема оцінки не була пов'язана з процесом купівлі-продажу нерухомості та інших довгострокових активів. Ціни у цих випадках встановлювалися державою незалежно від таких величин, як собівартість, попит-пропозиція, а сама оцінка мала швидше статистичний, ніж реальний характер.

В умовах виходу України на міжнародні західні ринки, залучення іноземних інвестицій, а також через різке падіння купівельної спроможності національної валюти та інфляційні процеси, що охопили вітчизняну економіку в останній період, без коригування облікової первісної чи залишкової вартості активів підприємств (особливо довгострокових) не обійтися. Водночас серед вчених-економістів й надалі можна зустріти доходи щодо захисту традиційних методів оцінки, що базуються на затратному підході. Зокрема, стверджується:

- в обліку активи можуть відобразитися тільки за фактичними затратами (собівартістю);

- дооцінку слід здійснювати як виняток;

- постійна дооцінка активів порушує один з найважливіших принципів бухгалтерського обліку – метод документування;

- доведення минулої вартості до теперішньої, поточної – це метод прогнозних розрахунків, а не бухгалтерських.

У табл. 2.1 наведені основні доходи, що висловлюються у вітчизняній і зарубіжній літературі «за і проти» збереження в бухгалтерському обліку оцінки за первісною вартістю.

**Мотивація доводів, що даються фахівцями
«за чи проти» обліку довгострокових активів за первісною
вартістю (собівартістю) ***

За збереження первісної оцінки в обліку	Проти застосування первісної оцінки
1	2
1. Це єдино правильна оцінка, оскільки тільки вона визначає реально затрачені кошти на придбання об'єктів, необоротних активів	1. Зниження вартості майна підприємства, що може призвести до серйозних прорахунків під час реорганізації, ліквідації чи інших перетворень
2. Оцінка підтверджена документально, що є необхідним атрибутом (елементом методу) бухгалтерського обліку	2. Зниження матеріальних витрат і амортизації, що зумовлює невинуватене зниження собівартості і завищення прибутку
3. Неоднорідність застосування різних підходів до оцінки на одні і ті самі об'єкти, придбані в різний час, пояснюється тим, що актив балансу показує не майно взагалі, а вкладений капітал, який слід трактувати як витрати майбутніх періодів, як суму інвестицій	3. До оподаткування береться номінальна, а не реальна сума прибутку, в результаті з підприємства вилучається частина оборотних коштів, що негативно впливає на фінансовий стан і платоспроможність останнього
4. Знижена ціна на скоріше придбані активи відображає певний резерв фірми, який позитивно впливає на її фінансовий стан	4. завищення прибутку призводить до невинуватеного вилучення коштів на споживання і виплату дивідендів
5. Зниженість вартості активів ніби знижує забезпеченість кредитів. Насправді через те, що дійсна вартість майна є значно вищою, реальне забезпечення кредитів можна вважати більш надійним	5. Наслідком зниження собівартості є неповне відшкодування реальної суми поточних витрат із виручки підприємства. Повернена сума не дозволяє відтворити весь комплекс матеріальних затрат для здійснення наступного виробничого циклу. Для цього в наступному звітному періоді потрібно мати більше коштів, ніж одержано в попередньому
6. Зниження амортизації і вияву нереальних прибутків можна ліквідувати встановленням спеціальних коефіцієнтів	
7. Для приватизації переоцінка не потрібна, тому що на аукціоні, відкритому конкурсі дається оцінка не окремим видам майна, а підприємству загалом	6. В умовах інфляції втрачають частину своєї вартості не тільки матеріальні, а й фінансові активи: грошові кошти, дебіторська заборгованість. Підприємства об'єктивно не зацікавлені в нагромадженні грошових коштів, збільшенні реалізації продукції без попередньої оплати. вигідною стає кредиторська заборгованість, тому що за своїми зобов'язаннями підприємство платить гроші, купівельна спроможність яких знизилася. Це об'єктивно породжує неплатежі, дезорганізовує грошовий ринок
8. При продажі окремих видів майна треба виходити не з уточненої балансової (відновної), а з реальної вартості, встановленої експертним методом. Це єдиний випадок, де переоцінка є оправданою	

*Примітка. Складено за літературними джерелами 3, 18, 19, 20.

За останні 20–25 років, коли оцінка підприємства (бізнесу), інвестиційних проектів до початку здійснення інвестицій і на кінцевій фазі, в умовах інфляції та конкуренції набула актуальності, визріла проблема у виборі відповідних методів встановлення найбільш реальної ціни, пошуку об'єктивних джерел інформації. Більшість зарубіжних методів і моделей оцінки, що розроблені для стабільних ринкових умов господарювання, для країн з перехідною економікою стали непридатними. Тому перед економічною наукою постало завдання виробити адекватні методи оцінки, придатні до вітчизняних умов, або пристосувати та адаптувати зарубіжну аналогію.

Метою оцінки підприємства або його окремих активів є визначення на певну дату найбільш об'єктивної і реальної їх вартості в ринкових умовах. Метод оцінки є одним з найважливіших інструментів інвестиційної діяльності.

Оцінка виступає найважливішим атрибутом під час приватизації, купівлі-продажу майнового комплексу, чи окремих його складових. Нарахування амортизації і зносу довгострокових необоротних активів є способом уточнення оцінки їх реальної вартості, а також формою повернення капіталу інвесторів. Детальної оцінки вимагає лізингова форма інвестування як під час передачі об'єктів у фінансову оренду, так і під час остаточного їх викупу орендарем чи нарахування лізингових платежів.

Припинення реалізації інвестиційного проекту вимагає вартісного виміру набутого за період інвестування майна (під час виходу окремих учасників чи розрахунку винагороди за інвестицію), а також оцінки незавершених інвестиційних проектів з метою їх ліквідації чи продажу.

Окремо слід розглянути роль оцінки для визначення фінансових показників об'єктів інвестування. Аналіз структури капіталу дає змогу здійснити оцінку інвестиційних ресурсів підприємства.

Під час вибору майбутніх об'єктів інвестування здійснюється оцінка інвестиційної привабливості певної сукупності альтернативних проектів на підставі інформації про їх виробничо-комерційну (операційну) та фінансову діяльність, фінансовий стан і ринкову активність.

У процесі прогнозування ефективності окремих проектів розраховуються показники доходності, окупності на основі дисконтованих грошових потоків, виражених у теперішній вартості. Водночас на стадії післяінвестиційного контролю оцінюється фактична ефективність інвестиційних проектів.

Нарешті, на центральній фазі інвестиційного циклу – стадії здійснення інвестицій, особливо реальних – з допомогою методів оцінки розраховується проектна та кошторисна вартість об'єктів, визначаються фактичні обсяги капітальних вкладень, первісна (інвентарна) вартість об'єктів, що вводяться в експлуатацію.

У світовій практиці застосовуються різні види і методи оцінки майна, прогнозованих чи здійснених інвестицій. У табл. 2.2 узагальнено основні види оцінки, що використовуються в зарубіжній та вітчизняній практиці і описані окремими авторами. Їх можна поділити умовно на дві групи: консервативні і динамічні методи оцінки.

До першої групи відносять оцінку за історичною собівартістю, нормативними затратами, первісною, залишковою вартістю. Ці методи базуються на даних бухгалтерського обліку, тому в момент оцінки вони є найбільш точними. Однак ці методи не враховують чинника часу, кон'юнктури ринку, інфляції та інших чинників.

До другої групи слід віднести оцінку за поточною, чистою, справедливою вартістю, дисконтованою вартістю, експертною оцінкою. Ці методи оцінки базуються на ринкових принципах формування ціни, мало прив'язані до минулих затрат, зате можуть спиратися на майбутні доходи. Вказані методи є більш динамічними, виражають не лише внутрішню оцінку, а й вартість того чи іншого об'єкта у ринковому середовищі.

Якщо розглядати оцінку з позиції бухгалтерського обліку як спосіб визначення вартості господарських засобів з допомогою узагальнюючого грошового вимірника, то у більшості випадків вона базується на затратному методі. Згідно із Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та за прийнятими національними П(С)БО серед головних принципів бухгалтерського обліку та фінансової звітності пріоритетність надається оцінці активів за історичною (фактичною) собівартістю, тобто за витратами на їх виготовлення чи придбання [6, с. 14].

Таблиця 2.2

Класифікація видів та методів оцінки

Вид оцінки	Метод оцінки	За МСБО [13]	Е. С. Хендріксен, М. А. Ван Бреда [19, с.312]	А. П. Ковальов [9]	В. М. Жимиров [5]	В. В. Сопко [16, с.45]	За вітчизняними П(С)БО
1	2	3	4	5	6	7	8
1. Первісна вартість або історична собівартість (original costs)	За сумою грошових коштів, затрачених на будівництво чи придбання активів	+	+	+	+	+	+
2. Відновна вартість або поточна собівартість (replacement value)	За сумою коштів, яка повинна бути заплачена в даний момент за необхідності придбання (створення) такого ж або аналогічного активу	+	+	+	+	+	+
3. Залишкова (балансова) вартість	За різницею між первісною (відновною) і нарахованим зносом. Вона входить до валюти балансу						+
4. Ринкова вартість (market value)	За сумою коштів, яка може бути одержана при купівлі чи продажу наявних засобів	+			+	+	+
5. Поточна вартість або вартість реалізації (current costs)	За ринковою продажною ціною аналогічних активів	+	+			+	+
6. Чиста вартість реалізації (net realizable value)	За ціною реалізації за мінусом витрат на реалізацію	+				+	
7. Експертна оцінка (appraisal value)	За розрахунковою величиною поточної вартості придбання активів		+				+
8. Теперішня вартість (present value)	За теперішньою вартістю майбутніх грошових потоків	+					
9. Дійсна (ідеальна) вартість	Комплексна оцінка з викорис-танням 1, 2, 3, 7, 8 методів				+		
10. Інвестиційна вартість	За розмірами інвестиційних ресурсів, вкладених у реалізацію інвестиційного проекту			+			

Продовження табл. 2.2

1	2	3	4	5	6	7	8
11. Справедлива вартість (fair value)	За вартістю, за якою активи можуть бути обміняні між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами	+	+	+			+
12. Ліквідаційна вартість	За сумою коштів, яку підприємство очікує отримати від реалізації (ліквідації) активів після закінчення строку їх корисного використання, за вирахуванням витрат, пов'язаних з продажем (ліквідацією)		+	+			+
13. Сума очікуваного відшкодування (recoverable amount)	За сумою, яку підприємство сподівається отримати в результаті майбутнього використання активу, включаючи його ліквідаційну вартість	+					
14. Споживча (внутрішня) вартість	За суб'єктивною цінністю для конкретного власника			+	+		
15. Страхова вартість	За вартістю, визначеною з метою страхування об'єкта			+			
16. Митна вартість	За вартістю імпортованих чи експортованих об'єктів для визначення мита, митних послуг			+			+

Незважаючи на це, згаданими законодавчими і нормативними актами вводяться у вітчизняну практику обліку нові ринкові методи визначення справедливої вартості, за якою може бути здійснений обмін активів, або оплата зобов'язань у результаті операцій між обізнаними, зацікавленими та незалежними сторонами. Зокрема, згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» визначення справедливої вартості може здійснюватися за такими методами:

Поточною собівартістю, за якою активи відображаються в обліку за сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яка була б заплачена у разі придбання цього активу на поточний момент. За такою оцінкою рекомендується вести облік матеріалів, основних засобів (крім землі, будівель і споруд).

Поточною ринковою вартістю – за вартістю реалізації, тобто сумою грошових коштів або їх еквівалентів, яку можна було б отримати на поточний момент шляхом продажу активів у ході звичайної реалізації. Цей метод оцінки рекомендовано застосовувати для обліку землі, будівель, споруд, машин та устаткування (у разі відсутності даних про ринкову вартість останніх їх облік може вестися за поточною відновлювальною вартістю). Оцінку за поточною вартістю пропонується застосовувати також в обліку цінних паперів, нематеріальних активів.

Теперішньою вартістю – розрахованою шляхом дисконтування вартістю майбутніх чистих грошових надходжень, що очікуються в результаті звичайної діяльності підприємства. За теперішньою вартістю пропонується здійснювати оцінку довгострокової дебіторської заборгованості, поточних і довгострокових зобов'язань, несприятливих контрактів тощо.

Оцінка за поточною (ідентифікованою) собівартістю, тобто за собівартістю придбання, не включає кон'юнктури ринку, інфляції, передбачає в результаті зміни цін на ринку додаткові доходи і податки з них. Найчастіше оцінку довгострокових активів за поточною собівартістю проводять у момент їх придбання і введення в дію. Така оцінка вважається первісною вартістю.

Як свідчить практика оцінки та обліку, в більшості європейських країн в основу первісної облікової ціни при введенні в дію довгострокових активів покладені фактичні витрати на придбання, будівництво, включаючи транспортування, монтаж та інші витрати з їх доведення до експлуатаційного стану (табл. 2.3). Тільки в Нідерландах і Великобританії дозволено ставити на облік такі активи за дійсною ринковою ціною шляхом проведення дооцінки та уцінки їх вартості в момент придбання. Законодавство Бельгії вимагає включати до балансу нововведені об'єкти за нижчим значенням показників первісної чи ринкової вартості.

Спеціалісти вважають, що затратний метод оцінки об'єктів інвестування може використовуватися у практиці, якщо власність не продається і не купується, якщо немає розвиненого ринку нерухомості та інших інструментів фондового ринку, якщо основою здійснення інвестицій не є одержання доходів (будівництво об'єктів соціальної сфери, культових споруд тощо) [19, с. 79].

Таблиця 2.3

**Порівняльна характеристика оцінки
необоротних активів в обліку європейських країн***

	Бельгія	Данія	Франція	Німеччина	Греція	Італія	Люксембург	Нідерланди	Португалія	Іспанія	Швеція	Великобританія	Україна
1. Оцінка довгострокових активів: за первісною вартістю за поточною ринковою вартістю за нижчим показником із значення первісної чи ринкової вартості	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
2. Дооцінка довгострокових активів зараховується: до додаткового капіталу до резерву переоцінки додається до прибутку для оподаткування	+	рег	рег	+		+	+		рег	рег	рег	+	рег
3. Метод амортизації: прямолінійний метод за зменшуваним залишком (дегресивний) прискорена амортизація за вибором підприємства (змішаний) бухгалтерські норми не збігаються з податковими	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+
4. Списання гудвілу: амортизується протягом п'яти років амортизується протягом терміну дії списується за рахунок резервів списується за рахунок прибутків не визначено	+	+	+	+	+	+	+	+	+		+	+	+

*Примітка. Складено за даними Довідника «Європейський бухгалтерський учет» та інших джерел [1, 8, 15]

Оцінка за ринковою вартістю здійснюється шляхом дооцінки, тобто доведення собівартості придбаного активу до ринкової ціни. Періодична дооцінка є важливим елементом наближення облікової ціни об'єктів інвестування до ринкової вартості. Слід відзначити, що

дооцінка вартості довгострокових активів практикується у більшості європейських країн (табл. 2.3). Крім того у багатьох країнах норми та порядок дооцінки регламентуються державою, в деяких країнах вона є обов'язковою. Сума дооцінки зараховується до спеціально створеного фонду додаткового капіталу, резерву переоцінки, капіталу в дооцінках.

В Україні за роки незалежності обов'язкова дооцінка основних засобів (тоді її кваліфікували як індексацію активів) проводилася чотири рази: на 1.05.1992 р., на 1.08.1993 р., на 1.01.1995 р., на 1.04.1996 р. Крім цього, декілька раз здійснювалася дооцінка вартості незавершеного будівництва і вартості житла. Така інтенсивність зумовлена значними інфляційними процесами, зміною грошової одиниці. З 1991 р. в результаті індексації вартість основних засобів зросла більше ніж в 185 тис. разів, в т. ч. будівель, споруд – в 186120 разів, машин і устаткування – в 188198 разів, інших об'єктів – в 65002 рази, вартість житла – більш як у 180 тис. разів. Незавершене будівництво дооцінювалося відповідно до періодів здійснення затрат, наприклад, затрати на капітальні вкладення, проведені в 1991 р., проіндексовані більш ніж у 180 тис. разів. Сума дооцінки проіндексованих об'єктів спрямовувалася до складу додаткового капіталу підприємства і не могла бути вилучена.

Однак законодавством не була визначена сфера використання цього фонду (капіталу). Лише для акціонерних товариств Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку було дозволено, починаючи з 1998 р., суму дооцінки приєднувати до статутного капіталу із збільшенням номінальної вартості чи додатковим випуском акцій, які у відповідних пропорціях мають бути розподілені між акціонерами.

На нашу думку, такий порядок використання дооцінки потрібно розповсюдити на підприємства усіх видів і форм власності. Це дасть можливість підприємству приєднати суму індексації до статутного капіталу без оподаткування. Традиційно склалося так, що джерелом довгострокових необоротних активів, зокрема основних засобів, як в умовах командно-адміністративної так і ринкової економіки, мають бути кошти власників, які формують статутний капітал підприємства. Тому збільшення первісної (відновної) вартості основних засобів згідно з теорією бухгалтерського обліку має супроводжуватися зростанням в аналогічних пропорціях основного джерела господарських засобів – статутного капіталу.

Згідно з П(С)БО 7 «Основні засоби», підприємство зобов'язане проводити переоцінку об'єктів, якщо їх вартість суттєво відрізняється від справедливої вартості на дату балансу. Переоцінка нематеріальних активів за відповідним П(С)БО 8 здійснюється, якщо існує активний ринок. За справедливою вартістю має обліковуватися більшість фінансових інструментів.

Такий підхід, на нашу думку, є малоефективним. На сьогодні у вітчизняній практиці ще не до кінця сформувалися критерії справедливої вартості, існують значні розбіжності в оцінці новостворених об'єктів і тих, що були споруджені (виготовлені) до 90-х років, немає активного ринку об'єктів інтелектуальної власності та фінансових інструментів.

Тому, на наш погляд, в арсеналі підприємства має бути кілька методів оцінки необоротних активів, вибір яких здійснюється під час встановлення облікової політики. До речі, Міжнародні стандарти обліку (МСБО 16) розглядають облік основних засобів за переоціненою вартістю як альтернативний підхід, не обов'язковий до застосування.

Як свідчать теоретичні дослідження і багатий досвід передових країн, оцінку вартості інвестиційних проектів доцільно здійснювати з позиції майбутньої дохідності об'єктів інвестування. Це – третій підхід (концепція) до оцінки вартості майна та інвестицій.

Ця концепція найменше базується на облікових даних, не прив'язана до бухгалтерського обліку, балансу, іншої облікової інформації. Вона ґрунтується переважно на прогнозних розрахунках, очікуваних від реалізації інвестиційних проектів доходів, їх зіставленні з необхідними витратами на здійснення інвестицій. Водночас є можливість встановити реальний зв'язок між величиною інвестованого капіталу і доходом від його використання. Оцінка інвестицій за рівнем дохідності ґрунтується на припущеннях, що вартість вкладеного капіталу дорівнює поточній (теперішній) вартості прав на майбутній дохід.

Використовуючи цей підхід, можна застосовувати розрахунки, які базуються на статичній бухгалтерській інформації, що не враховує зміни вартості грошей у часі. Найбільш простим і розповсюдженим з них є визначення строку окупності інвестицій, тобто періоду, протягом якого початкові інвестиції будуть повернені інвесторові у вигляді доходів від реалізації проекту. Цей метод настільки простий і наочний,

що, незважаючи на властиві йому недоліки, доволі часто використовується для оцінки проектів не тільки у вітчизняній, а й у зарубіжній практиці. Його часто називають експрес-аналізом інвестиційних проектів. Багато західних фірм, компаній, кредитних організацій застосовують показник строку окупності як метод первинного відбору інвестиційних проектів. Для подальшого обґрунтування і аналізу беруться лише ті проекти, які за рівнем окупності досягли певної межі, решту – не беруться до уваги.

Іншим динамічним методом, який базується на суто обліковій інформації, є показник норми дохідності інвестицій. У практиці його ще називають бухгалтерською нормою дохідності. Визначається він як співвідношення середньорічної суми прибутку від реалізації проекту до величини інвестицій. Як метод оцінки проекту, бухгалтерська норма дохідності має деякі позитивні аспекти. Це, перш за все, простота розрахунку, наочність, доступність інформації для його обчислення, пристосованість для здійснення порівняльного аналізу альтернативних проектів. Менеджери, що використовують цей критерій для оцінки проектів, часто називають ще одну його перевагу – зв'язок з бухгалтерськими характеристиками доходу (бухгалтерським прибутком) [7, с. 49]. Враховуючи те, що цей показник базується на бухгалтерському прибутку, його вважають найбільш точним і достовірним. У такому разі випадку характеристика інвестиційного проекту з позиції оцінки його вартості (дохідності) прив'язується до оцінки фінансового стану, прибутковості, ліквідності та інших параметрів, якими вимірюється інвестиційна привабливість фірми. Ці параметри в практиці визначаються лише за інформацією, що міститься у бухгалтерській звітності: балансі, звіті про фінансові результати та інших.

Незважаючи на те, що ці показники розраховуються за найбільш точною обліковою інформацією, вони мають суттєвий недолік – не враховують зміни цінності грошей у часі.

З огляду на це світовою теорією розроблена система узагальнення грошових потоків, що виникають у різний час. За допомогою дисконтування майбутні грошові потоки доводяться до теперішньої вартості і таким чином є зіставними з інвестиційними вкладеннями.

Найбільш поширеними показниками, що характеризують дохідність (а отже, і ціну інвестицій) з врахуванням чинника часу, є такі:

– чистий теперішній дохід;

- індекс дохідності;
- період окупності;
- внутрішня норма дохідності.

Розроблено також різні модифіковані показники і методи оцінки інвестицій з врахуванням чинника часу.

Зазначимо, що з допомогою названих показників у світовій практиці здійснюється переважно оцінка прогнозної ефективності інвестиційних проектів. Це означає, що визначення показників здійснюється на основі планових, розрахункових і прогнозних даних на стадії вибору альтернативних проектів, під час їх проектування, тобто на передінвестиційній фазі. Зрозуміло, що на цьому етапі не може йти мова про використання облікової інформації.

Водночас на стадії експлуатації введеного в дію проекту реального інвестування є всі підстави для здійснення вказаних розрахунків на базі найбільш достовірної облікової інформації. Можна використовувати такі показники, як фактичні витрати щодо здійснених капітальних інвестицій, валовий дохід від експлуатації проекту, виробничі затрати з експлуатації (в т. ч. постійні та змінні), операційний та чистий прибуток від діяльності, амортизаційні відрахування та інші.

У світовій практиці і, тим більше у вітчизняній, рідко практикується розрахунок показників фактичної ефективності інвестицій. Вважається, що така інформація не має актуального значення, оскільки на стадії постаудиту інвестор не може впливати на уже діючий проект.

На нашу думку, розрахунок фактичних показників вартісної оцінки та ефективності на стадії експлуатації інвестиційних проектів дасть змогу:

- зіставити проектні і фактичні дані, виявити відхилення, встановити чинники цих відхилень;
- виявити неточності, помилки та інші прорахунки, допущені на стадії вибору та проектування інвестиційних проектів під час формування портфеля;
- внести певні корективи в інвестиційну стратегію підприємства на майбутнє.

У світовій, а тепер і у вітчизняній практиці, застосовуються різні методологічні концепції та підходи до оцінки вартості довгострокових фінансових інвестицій. Насамперед треба виокремити методи оцінки, які застосовуються на стадії придбання і формування первісної

вартості фінансових інвестицій. Як показано на рис. 2.1, первісна оцінка здійснюється за собівартістю їх придбання.

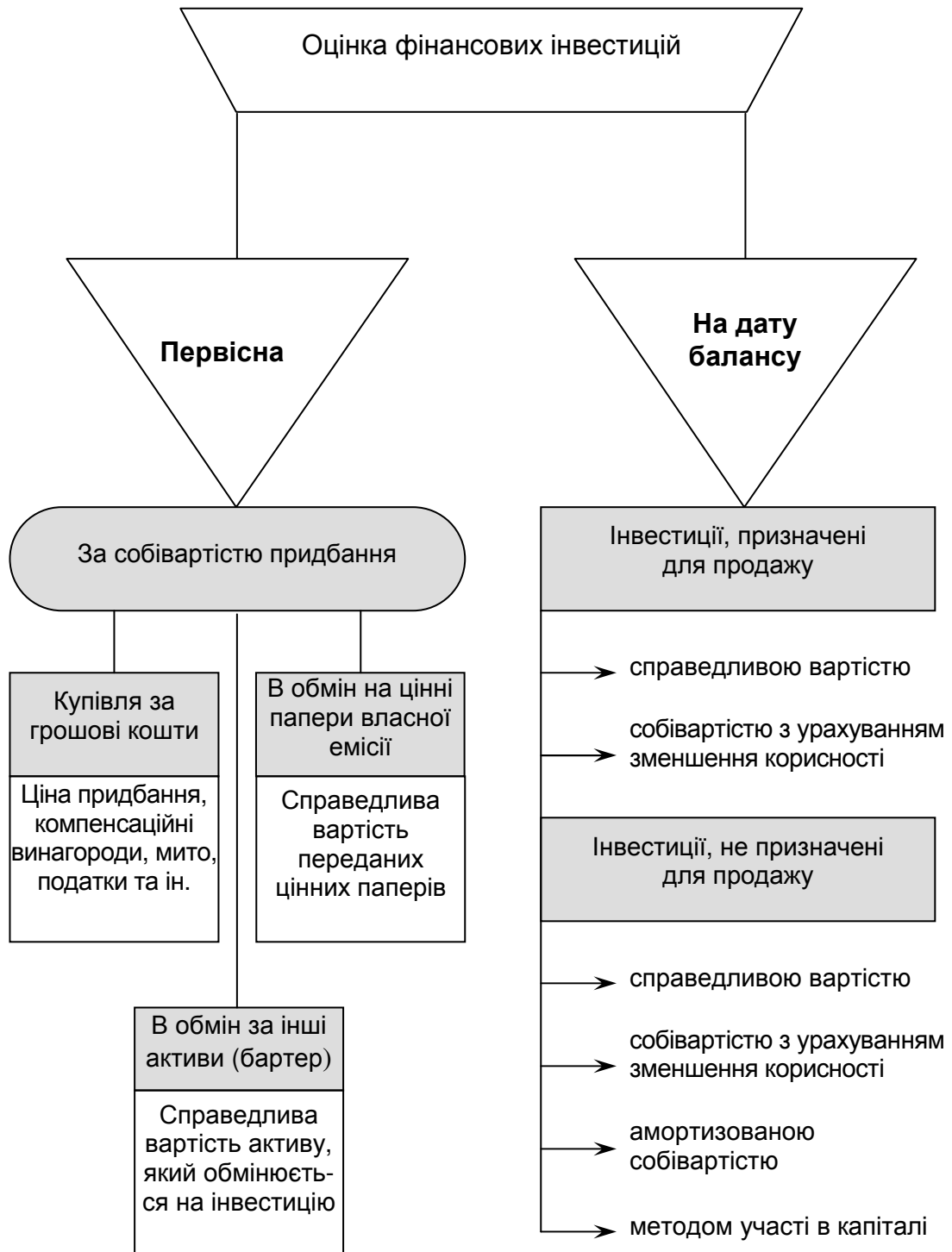

Рис. 2.1. Оцінка фінансових інвестицій за П(С)БО

П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» визначає декілька модифікацій собівартості:

– ціна придбання з урахуванням усіх супутніх витрат;

– справедлива вартість обліку інвестицій при обміні їх на цінні папери;

– справедлива вартість, встановлена за бартерним контрактом.

Цей стандарт вводить також складну систему оцінки фінансових інвестицій у балансі.

Методи оцінки інвестицій залежать від того, призначені вони для продажу чи для використання з метою одержання прибутку. У першому випадку оцінка інвестиції на дату складання балансу здійснюється за справедливою вартістю або за собівартістю з урахуванням зменшення корисності. Якщо ж придбані інвестиції не призначені для подальшого продажу, то крім названих способів може використовуватися ще й метод оцінки за амортизованою собівартістю і метод участі в капіталі. Використання того чи іншого методу залежить від ступеня впливу інвестора на підприємство, акції якого ним придбані. Міжнародні стандарти також враховують цей фактор (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Методи оцінки довгострокових фінансових інвестицій за МСБО

Ступінь впливу інвестора на об'єкт інвестування	Методи обліку і оцінки інвестицій				Підстава
	За методом собівартості	За нижчою оцінкою собівартості чи ринкової вартості	За методом участі в капіталі	За переоціненою вартістю	
Незначний вплив (інвестор володіє менше ніж 20% акцій об'єкта інвестування)	Так	Так	Ні	Дозволений альтернативний підхід	МСБО 25 «Облік інвестицій», пп. 23, 24, 25, 26
Суттєвий вплив (20–50% акцій об'єкта інвестування)	Так	Ні	Так	Ні	МСБО 28 «Облік інвестицій в асоційовані компанії», пп. 3, 6, 7
Повний контроль діяльності з боку інвестора (більше ніж 50% акцій об'єкта інвестування)	Дозволений альтернативний підхід	Ні	Так	Дозволений альтернативний підхід	МСБО 27 «Консолідовані фінансові звіти та облік інвестицій у дочірні підприємства», пп. 29, 30

Залежно від того, який вплив має інвестор на суб'єкт інвестування, оцінка може проводитися за собівартістю, за правилом нижчої оцінки (собівартості чи ринкової вартості), за методом участі в капіталі.

Національними стандартами порівняно з МСБО запроваджуються нові визначення в оцінці інвестицій. Зокрема, у ст. 9 стандарту 12 зазначається, що фінансові інвестиції, справедливу вартість яких достовірно визначити неможливо, відображають на дату балансу за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестицій.

Ні цей стандарт, ні інші нормативні документи не розкривають поняття «зменшення корисності» і коли таке зменшення може виникнути. У реальному житті важко оцінити, як на фондовому ринку можна з певним ступенем достовірності визначити зменшення корисності стосовно собівартості.

П(С)БО 12 запроваджує ще один метод оцінки фінансових інвестицій – за амортизованою собівартістю. Під нею розуміють «... собівартість фінансової інвестиції з урахуванням часткового її списання внаслідок зменшення корисності і, яка збільшена (зменшена) на суму накопиченої амортизації дисконту (премії)». Треба зазначити, що цей метод пропонується застосовувати лише щодо облігаційного інвестування. Він є доволі складним для розрахунку, передбачає постійне визначення суми відсотків за ефективною ставкою і суми амортизації дисконту. Враховуючи складність розрахунку та нерозвиненість ринку облігаційного інвестування, навряд чи цей метод знайде практичне застосування у найближчий час.

Отже, реальними методами оцінки фінансових інвестицій на сьогодні можуть бути: за собівартістю, за справедливою ринковою вартістю, за методом участі в капіталі. Застосування цих методів, враховуючи ступінь впливу інвестора на об'єкт інвестування, подано в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

**Залежність методів оцінки інвестицій
від ступеня впливу інвестора на об'єкт інвестування**

Ступінь впливу інвестора на об'єкт інвестування	Метод оцінки довгострокових фінансових інвестицій
Інвестор не має суттєвого впливу на інвестоване підприємство	За справедливою вартістю або собівартістю з урахуванням зменшення корисності
Інвестор має суттєвий вплив на підприємство (володіє блокувальним пакетом акцій – понад 25%)	Метод участі в капіталі асоційованих підприємств
Інвестор контролює діяльність інвестованого підприємства (володіє контрольним пакетом акцій – понад 50%)	Метод участі в капіталі материнської компанії у дочірньому підприємстві

Як видно з табл. 2.5, запропоновані методи оцінки довгострокових фінансових інвестицій для вітчизняного обліку базуються на аналогічних методах за МСБО. Так, довгострокові інвестиції у цінні папери, що надають право власності, але не дають можливості суттєво впливати на інвестоване підприємство, повинні відображатися в обліку і балансі за справедливою вартістю або за їх собівартістю з урахуванням зменшення корисності інвестицій. Це кореспондує із встановленим МСБО правилом оцінки за нижчою ціною – собівартістю або ринковою вартістю, визначеною на основі інвестиційного портфеля. Зменшення ринкової вартості акцій інвестованого підприємства слід відобразити в інвестора як втрати від знецінення фінансових інвестицій. Якщо придбані цінні папери не є ринковими, або фінансова інвестиція виступає внеском до статутного капіталу іншого підприємства, то вартість інвестиції протягом усього періоду має оцінюватися за собівартістю, яка включає ціну придбання акцій, комісійні винагороди, мито, банківські збори, інші витрати, безпосередньо пов'язані з придбанням такої інвестиції.

Підприємство, на яке інвестор має суттєвий вплив, але не може повністю контролювати його діяльність, називається асоційованим. Головною умовою такого виду фінансових інвестицій є володіння інвестором не менше ніж 25% акцій асоційованого підприємства. На наявність суттєвого впливу також можуть вказувати: залучення інвестора до ради директорів (правління) інвестованого підприємства та участь у процесах прийняття рішень, матеріальні відносини між ними та забезпечення важливою технічною, маркетинговою інформацією, взаємообмін управлінським персоналом тощо.

Облік довгострокових фінансових інвестицій в асоційоване підприємство інвестор веде з використанням методів: собівартості або участі в капіталі.

За методом собівартості проводиться оцінка фінансової інвестиції в асоційоване підприємство якщо:

- а) інвестиція придбана та утримується тільки для продажу;
- б) асоційоване підприємство здійснює свою діяльність в умовах, що суттєво обмежують його здатність передавати інформацію, кошти інвестору протягом тривалого періоду.

У такому разі сума інвестиції не змінюється. Отримані дивіденди, визначені відповідно до встановленої частки, зараховуються до

прибутку інвестора. Суми, отримані від асоційованого підприємства понад нараховані дивіденди з чистого прибутку, відображаються як зменшення балансової вартості інвестицій.

Згідно з методом участі в капіталі балансова вартість інвестицій, яка спочатку оцінюється за собівартістю, збільшується або зменшується на суму збільшення або зменшення частки інвестора у власному капіталі об'єкта інвестування. Це означає, що в разі одержання прибутку асоційованим підприємством на відповідну частку в його капіталі повинна бути збільшена інвестиція у підприємства-інвестора. На суму збитків у відповідних пропорціях зменшується фінансова інвестиція. Балансова вартість інвестицій також зменшується на суму отриманих дивідендів.

Якщо інвестор володіє понад 50% акцій інвестованого підприємства, вважається, що він має можливість здійснювати повний контроль діяльності об'єкта інвестування. У такому разі підприємство-інвестор розглядається як материнське, а інвестоване підприємство виступає дочірнім. Інвестиції в дочірні підприємства материнська компанія обліковує за методом участі в капіталі. Проте МСБО 27 «Консолідована та окрема фінансова звітність», як і МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність» дають змогу в окремих випадках використовувати альтернативні методи оцінки інвестицій, зокрема метод собівартості.

Незважаючи на доволі жорсткі вимоги вітчизняних облікових стандартів щодо обов'язковості застосування методу участі в капіталі (у нас вони є жорсткішими, ніж за міжнародними стандартами, і не передбачають альтернативи), у практичній діяльності вітчизняних інвесторів цей метод переважно не використовується. Більшість пов'язаних осіб (асоційованих, спільних, материнських і дочірніх підприємств) не використовує метод участі в капіталі, а оцінює і веде облік інвестицій за собівартістю.

Аналіз причин його ігнорування показав, що інвестори бояться негативного впливу об'єкта, в якого здійснено інвестиції, оскільки допущені збитки пов'язаної особи у відповідних частках:

- а) відносяться на збитки інвестора;
- б) зменшують інвестицію останнього.

Деколи інвестори свідомо ігнорують цей метод, купуючи акції іншого підприємства, ставлять перед собою мету: довести емітента

таких акцій до банкрутства, щоб знищити конкурента, завоювати ринок, оволодіти ресурсами, землею, на якій розміщений конкурент і т. п., хоча, основною метою методу участі в капіталі є: велика зацікавленість інвестора у позитивних результатах інвестованого суб'єкта, оскільки належна частка прибутку суб'єкта збільшує капітал інвестора та додається до суми самої інвестиції; змушує «багатого інвестора», який знайшов кошти для здійснення інвестиції, допомагати «бідному суб'єкту», що продає частки, акції і таким чином намагається залучити додаткові інвестиційні ресурси. Від цього виграє й держава загалом за рахунок синергетичної вигоди – об'єднання інтересів і зусиль завжди покращує загальні результати.

У зв'язку з цим зі сторони держави має здійснюватися контроль за дотриманням вимог вітчизняного законодавства щодо обраних методів оцінки та обліку інвестицій, за порушення якого мають застосовуватись дисциплінарні та матеріальні санкції.

Висновки. Аналізуючи розглянуті види і методи оцінки капітальних та фінансових інвестицій в Україні, слід зазначити, що в їх основі є три основних підходи до визначення вартості майна чи інвестицій, які відповідають концепціям оцінки інвестиційного майна, що передбачені міжнародними обліковими стандартами:

- оцінка з точки зору понесених затрат (cost approach) або затратний підхід до визначення вартості об'єкта інвестування;
- оцінка з допомогою прямого порівняння ринкових аналогів (direct sales comparison approach) або порівняльний підхід;
- оцінка з позиції очікуваних майбутніх доходів від здійснення інвестицій (income approach), що базується на капіталізації доходів.

Незважаючи на регламентовану пріоритетність оцінки активів, зважаючи на витрати на їх виробництво та придбання (витратного підходу), підприємствам слід надати можливість обрання й інших, альтернативних методів оцінки, що має бути визначено як у бухгалтерському, так і в податковому законодавстві.

Зі сторони відповідних державних органів доцільно посилити контроль за дотриманням підприємствами, корпораціями встановлених норм і стандартів бухгалтерського обліку із застосуванням санкції за порушення облікового законодавства. Це стосується

насамперед встановлених правил оцінки (переоцінки) майна та інвестицій, використання методів, що враховують участь інвестора в капіталі об'єкта інвестування.

Література

1. Блейк Джон. Европейский бухгалтерский учет : Справочник / Блейк Джон, Амант Ориол ; пер. с англ. – М. : ИИД «Филинь», 1997. – 400 с.
2. Боднар М. І. Оцінка та оцінювання в бухгалтерському обліку / М. І. Боднар // Фінанси, облік і аудит. – 2009. – Вип. 13. – С. 169 – 177.
3. Глазунов В. И. Оценка эффективности использования акционерного капитала / В. И. Глазунов // Бухгалтерский учет. – 1997. – № 3. – С. 82–85.
4. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспектив розвитку : моногр. / С. Ф. Голов. – К. : ЦУЛ, 2007. – 522 с.
5. Жимиров В. Н. Анализ и оценка инвестиций на предприятии : автореф. дисс. на соиск. науч. степ. канд. эк. наук. – СПб.: 1995. – 19 с.
6. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 19.07.1999 р.
7. Ипотечно-инвестиционный анализ : учеб. пособ. / под. ред. засл. деят. науки РФ, проф. В. Е. Есипова. – СПб.: 1998. – 207 с.
8. Качалин В. В. Финансовый учет и отчетность в соответствии со стандартами GAAP / В. В. Качалин. – М. : Дело, 1998. – 452 с.
9. Ковалев А. П. Оценка стоимости активной части основных фондов : учеб.-метод. пособие. – М. : Финстатинформ, 1997. – 175 с.
10. Корягін М. В. Оцінювання вартості підприємства в системі бухгалтерського обліку : моногр. / М. В. Корягін. – Львів : ТОВ «НВП «Інтерсервіс», 2012. – 262.
11. Костирко Р. О. Комплексна оцінка вартості підприємства : моногр. / Р. О. Костирко, Н. В. Тертична, В. О. Шевчук. – Харків : Фактор, 2008. – 278 с.
12. Ловінська Л. Г. Оцінка в бухгалтерському обліку : моногр. / Л. Г. Ловінська. – К. : КНЕУ, 2002. – 276 с.

13. Міжнародні стандарти бухгалтерського обліку / пер. з англ. за ред. С. Ф. Голова. – К. : ФПБАУ, 1998. – 735 с.
14. Положення (стандарти) бухгалтерського обліку // Електронна бібліотека «Юрист-плюс».
15. Соловьева О. В. Зарубежные стандарты учета и отчетности : учеб. пособие / О. В. Соловьева. – М. : Атлантика-Пресс, 1998. – 288 с.
16. Сопко В. Бухгалтерський облік : навч. посібник / В. Сопко. – К. : КНЕУ, 2000. – 448 с.
17. Татаренко Н. О. Теорія інвестицій : навч. посіб. / Татаренко Н. О., Поручник А. М. – К. : КНЕУ, 2000. – 160 с.
18. Теория и методы оценки недвижимости : учеб. пособ. / под ред. засл. деят. науки РФ, д-ра экон. наук., проф. В. Е. Осипова. – СПб.: СПбГУЭФ, 1998. – 159 с.
19. Хендриксен Э. С. Теория бухгалтерского учета : пер. с англ. / Хендриксен Э. С., Ван Бреда М. Ф / под ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 576 с.
20. Цаль-Цалко Ю. С. Оцінка ринкової вартості підприємства в системі інформаційних ресурсів бухгалтерських рахунків / Цаль-Цалко Ю. С. // Бухгалтерський облік, контроль і аналіз в сучасній економічній науці і практиці : зб. матеріалів III Міжнар. наук.-прак. конф. – К. : КНЕУ, 2014. – 376 с.
21. Яремко І. Й. Оцінка капіталу підприємства: інформаційне забезпечення вартісно-орієнтованої концепції управління підприємством : моногр. / І. Я. Яремко. – Львів : Новий світ – 2000, 2005. – 236 с.
22. Эванс Ф.Ч. Оценка компаний при слиянии и поглощении / Френк Ч. Эванс, Дэвид М. Бишоп. – [3-е изд.]. – М. : Альпина, 2009. – 332 с.

2.2. Інституціональний підхід до обліку гудвілу в контексті впровадження міжнародних стандартів

Питання обліку гудвілу відповідно до інституціонального підходу розглядається в контексті вітчизняної нормативної бази та міжнародних правил ведення обліку. Зважаючи на посилення глобалізаційних тенденцій в обліку конвергенція принципів та

методів відображення гудвілу у системі бухгалтерських рахунків є актуальним та пріоритетним завданням.

Гудвіл є неоднозначною категорією бухгалтерського обліку, оскільки генерує в собі безліч компонентів, що не мають ні матеріальної форми, ні вартісного вираження. Щодо історії виникнення цього поняття, то вперше згадка про гудвіл була датована 1571 роком у юриспруденції, де було визнано, що місцезнаходження безпосередньо впливає на формування ділової репутації. У 1891 р. англійський бухгалтер Ф. Мор першим створив методи оцінки гудвілу на основі генерованих ним додаткових доходів [1]. Тож категорія гудвілу є не новим поняттям, проте динаміка економічних процесів надає йому нового вираження.

Варто зазначити, що деякі науковці, зокрема І. І. Просвірина, визначають суттєву різницю між економічним та бухгалтерським підходами до визначення гудвілу. Так, відповідно до економічного підходу, допускається розрахунок гудвілу для діючого підприємства, а бухгалтерський підхід визначає можливість оцінки гудвілу лише під час придбання підприємства. Крім того, економічний підхід визначає гудвіл як актив, а бухгалтерські стандарти розглядають його як умовну величину (але актив), що розраховується за певними правилами [2, с. 64–65].

Загальноекономічний підхід визначає гудвіл як певні активи, які різняться від звичайних тим, що немає способів відокремити їх та достовірно оцінити. Тобто з цієї точки зору під гудвілом розуміються переваги, які отримує покупець при купівлі існуючого суб'єкта господарювання порівняно зі створенням нового підприємства [3, с. 528]. З позицій бухгалтерського обліку під гудвілом варто розуміти різницю між ціною придбання і вартістю матеріальних активів придбаного підприємства, за вирахуванням його зобов'язань при об'єднанні балансів цих підприємств.

На нашу думку, такий підхід є дещо звужений, оскільки як економічна категорія гудвіл генерує в собі безліч нематеріальних компонентів, достовірна оцінка яких хоча і становлять певні труднощі для обліковців, необхідна для прийняття управлінських рішень. Згідно з міжнародними та національними стандартами

прийнято відображати лише гудвіл, який виник у момент придбання або приватизації. Внутрішньо створений гудвіл, який фактично існує на підприємстві, оскільки були здійснені витрати на його формування, в звітності підприємств не зазначається, оскільки вважається, що його важко достовірно визначити. Питання обліку такого виду гудвілу є відкритим.

Розглянемо визначення гудвілу, які подані у вітчизняних та міжнародних законодавчо-нормативних документах. Згідно з Міжнародним стандартом фінансової звітності (МСФЗ) 3 «Об'єднання бізнесу»:

– гудвіл – це перевищення вартості придбання над придбаною часткою в справедливій вартості ідентифікованих придбаних активів, що є нероздільним від придбаного підприємства;

– гудвіл (виникає під час об'єднання підприємств) – це сплачена покупцем сума, що перевищує ринкову вартість придбання в очікуванні майбутньої економічної вигоди;

– фактична вартість гудвілу – це вартість придбання за мінусом різниці справедливої вартості ідентифікованих активів, зобов'язань і умовних зобов'язань [4].

Відповідно до US GAAP, SFAS 142 «Гудвіл та інші нематеріальні активи» гудвіл – це перевищення вартості придбаного підприємства над вартістю його ідентифікованих активів за вирахуванням зобов'язань [5, с. 55].

У вітчизняному П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» гудвіл визначають як перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів та зобов'язань на дату придбання [6].

У Податковому кодексі України гудвіл (вартість ділової репутації) характеризують нематеріальним активом, вартість якого визначається як різниця між ринковою ціною та балансовою вартістю активів підприємства як цілісного майнового комплексу, що виникає в результаті використання кращих управлінських якостей, домінуючої позиції на ринку товарів, послуг, нових технологій тощо [7].

Вищенаведені трактування мають схожу суть (за винятком останнього) та визначають у гудвілі головну особливість – переви-

щення ринкової вартості компанії над фактичною. Варто зазначити, що саме термін «перевищення», а не «різниця», на наш погляд, відображає квінтесенцію гудвілу. Дослівно з англійської «гудвіл» перекладається як «добра воля», а відтак означає наявність саме переваг, а не просто відмінностей. Відповідно, вважаємо за недоцільне ідентифікувати придбаний гудвіл як позитивний чи негативний.

Однак в обліковій практиці позитивний гудвіл прийнято визнавати у тому разі, коли вартість придбаного суб'єкта господарювання є вищою від вартості його чистих активів за справедливою (ринковою) оцінкою. Зарахований на баланс гудвіл надалі оцінюється за наявністю ознак можливого зменшення його корисності в порядку, передбаченому П(С)БО 28 «Зменшення корисності активів». Натомість, негативний гудвіл виникає, коли справедлива вартість чистих активів придбаного підприємства є вищою від вартості його придбання. Варто зазначити, що у МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу», як і в національній системі бухгалтерського обліку, визначення негативного гудвілу не передбачено.

У цьому контексті доречно використати антонімічне поняття «бедвіл», яке позначає ситуацію, коли за відчуження підприємства різниця між ціною угоди і вартістю актів має від'ємне значення. Бедвіл – явище виключно негативне для бізнесу, воно свідчить про неможливість менеджерів зробити суб'єкт господарювання рентабельним. Розглянутий термін вважаємо за доцільне використовувати в обліку для позначення так званого «негативного гудвілу». Враховуючи те, що гудвіл відображається в обліку та звітності як актив, справедливим буде визначення бедвілу як пасиву.

Для кращого розуміння суті ділової репутації фірми як об'єкта обліку вважаємо за необхідне розглянути структуру гудвілу як одного з головних і особливих нематеріальних активів підприємства. До основних складових гудвілу належать технології, ноу-хау, торгові марки, інтелектуальний капітал, зв'язки, бази даних, місце розташування. Правильною є позиція В. П. Бомжо, Г. С. Сінько [8, с. 15] та Г. Уманців [9, с. 20] стосовно того, основою гудвілу, який буде в майбутніх вигодах, є інтелектуальний капітал, який включає:

1) людський капітал, втілений у працівниках у вигляді досвіду та знань, здібностей до нововведень, а також у загальній культурі, філософії підприємства, її внутрішніх цінностей, культурі управління. Персонал компанії є складовою гудвілу, оскільки він визначає успішність будь-якого підприємства і впливає на вартість компанії у разі купівлі-продажу;

2) технологічний (структурний) капітал – технічне і програмне забезпечення, патенти, торговельні марки, зв'язки;

3) клієнтський (ринковий) капітал, в т. ч. ділова репутація та зв'язки з контрагентами та бренди, який характеризується такими якостями, як розповсюдження, постійність, упевненість у тому, що споживачі та постачальники надалі віддаватимуть перевагу цьому підприємству.

I. I. Просвіріна також виділяє основні складові гудвілу: гудвіл, який специфічний для майна або внутрішньо притаманний майну, та персональний гудвіл, який асоціюється з власником або менеджером [2].

Іноземні вчені мають свій підхід до виявлення факторів і компонентів гудвілу. Роберт Ф. Рейлі і Роберт П. Швайс виділяють три компоненти гудвілу, які можуть розглядатися як причини гудвілу [10]:

– перший компонент – існування наявних на місці і готових для використання операційних активів бізнесу. Ці елементи підприємства бізнесу включають капітал (наприклад, обладнання), робочу силу (наприклад, працівників) і координацію (наприклад, менеджмент). Завдяки тому, що ці компоненти зібрані в одному місці і функціонують як єдине ціле, формується додаткова цінність компанії;

– другий компонент гудвілу – це існування надлишкового економічного прибутку. Надлишковий економічний прибуток – прибуток компанії понад середньої величини прибутку в цій галузі. Цей компонент гудвілу не може бути конкретно віднесений на будь-які матеріальні або ідентифіковані нематеріальні активи розглянутого підприємства;

– третій компонент гудвілу – це очікування майбутніх подій, які не мають прямого зв'язку з поточними операціями бізнесу

розглянутого підприємства (майбутні капіталовкладення, майбутні злиття і поглинання, майбутніх товари або послуги і майбутніх замовників або клієнтів).

Згідно зі стандартами BVS-I, прийнятими в 1988 р. і доповненими в 1991 р. Американським товариством оцінювачів (American Society of Appraisers, ASA) [11], гудвіл визначається як «добре ім'я» і включає нематеріальні активи компанії, які складаються із престижу підприємств, його ділової репутації, взаємовідносин з клієнтами, місцезнаходження, номенклатури продукції, що випускається тощо. Ці чинники окремо не виділяються і не зазначаються у звітності підприємств, проте є реальним джерелом прибутку.

У складі гудвілу також левову частку займають ліквідність активів, якість продукту, ринкова перспективність, престиж компанії, мережа дистрибуції, дивіденди, місцезнаходження тощо.

Підсумовуючи зауважимо, що склад гудвілу та ідентифікація його як нематеріального активу не є базою для визначення переліку рахунків для його обліку. Щодо історії обліку гудвілу, то у минулому позитивний гудвіл відображали на відповідному субрахунку до рахунка 12 «Нематеріальні активи». Негативний гудвіл обліковувався на окремому рахунку. Сьогодні облік такого неоднозначного активу дещо реформувався, про це свідчать останні зміни в законодавстві, які регламентують бухгалтерський облік загалом, у тому числі й гудвілу. Зокрема, затвердження Положення про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності від 19.12.2006 р. № 1213 спричинило зміни в П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств», у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкції про його застосування. Щодо Плану рахунків, то назву рахунка 19 викладено у новій редакції «Гудвіл». До нього передбачено вже лише два субрахунки: 191 «Гудвіл при придбанні» та 193 «Гудвіл при приватизації (корпоратизації)». Субрахунок 192 «Негативний гудвіл» виключено. Згідно з Інструкцією № 291 за дебетом субрахунка 191 «Гудвіл при придбанні» відображається

вартість гудвілу, що виникає під час придбання іншого підприємства, за кредитом – втрати від зменшення корисності гудвілу і сума списаного гудвілу. Важливим чинником є те, що згідно з П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» (п. 13) негативний гудвіл взагалі не визнається та не відображається в обліку, а в разі появи негативної різниці, вона безпосередньо визнається доходом.

Згідно з Положенням № 1213 гудвіл, який виник у процесі приватизації (корпоратизації), не амортизується. Він повністю або частково може бути списаний за рішенням уповноваженого органу з відображенням за дебетом рахунка 45 «Вилучений капітал» та кредитом рахунку 19 «Гудвіл» (рис. 2.2).

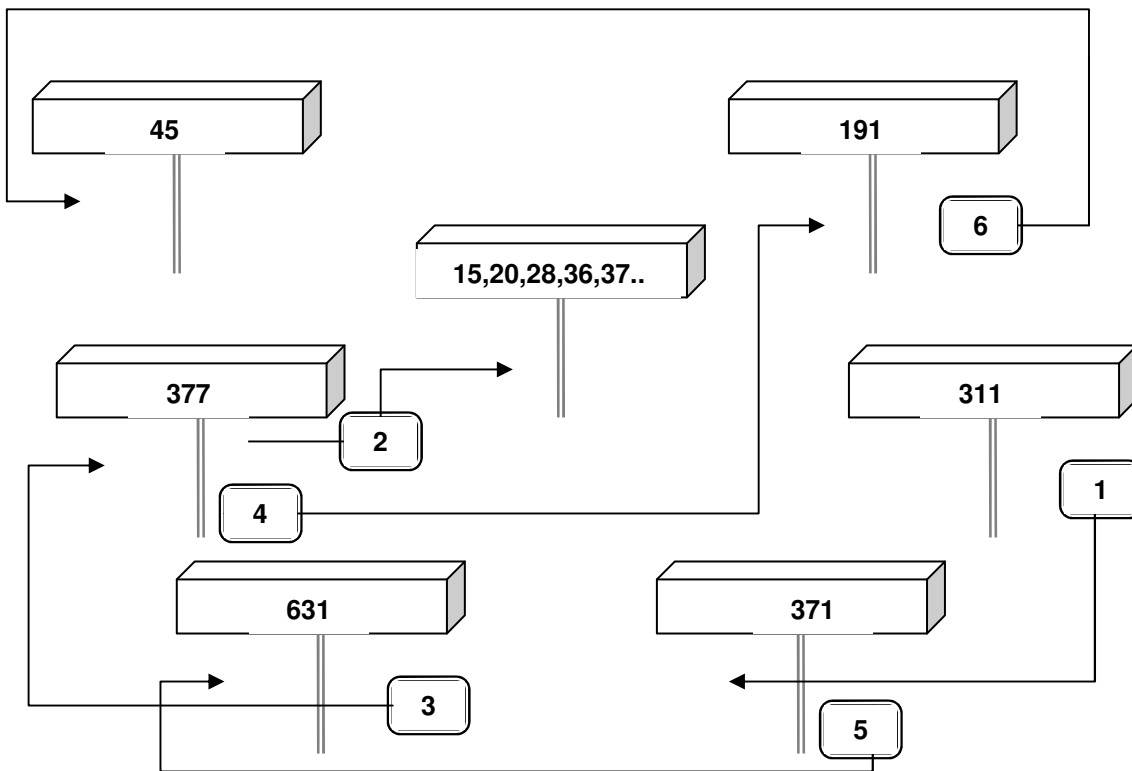

Рис. 2.2. Механізм виникнення та обліку гудвілу

Умовні позначення:

1. Перераховано аванс за придбане підприємство.
2. Зараховано на баланс активи підприємства (основні засоби, запаси, дебіторську заборгованість).
3. Взято на баланс пасиви підприємства (кредиторську заборгованість).
4. Ідентифіковано позитивний гудвіл, що виник у результаті придбання підприємства.
5. Здійснено взаємозалік заборгованостей.
6. Відображено списання гудвілу (за рішенням уповноваженого органу).

На схемі наведено ситуацію придбання майнового комплексу за ціну вищу справедливої вартості його активів. Це типовий випадок виникнення гудвілу, де він визнається активом та відображається на рахунку 19, з подальшою переоцінкою або списанням. В окремих випадках такий гудвіл можна віднести до витрат. Зокрема, якщо очевидним є відсутність будь-яких переваг та економічних вигід від такого придбання, суму коштів, що була переплачена, ідентифікують як витрати та відображають у звітному періоді. У законодавстві не регламентовано проведення таких операцій, тому чіткі норми відсутні.

Нормативну базу застосування гудвілу у світі становлять Міжнародні стандарти фінансової звітності (МСФЗ) та американські Загальноприйняті принципи бухгалтерського обліку (ЗПБО США). Доцільно провести порівняння міжнародних умов та чинного українського законодавства використання гудвілу (табл. 2.6).

Дані таблиці свідчать, що МСФЗ та ПСБО у питанні розподілу гудвілу містять схожі рекомендації, однак в українському законодавстві не зазначено чітких вказівок щодо умов та етапів проведення перевірки на зменшення корисності гудвілу. Варто зауважити, що для України характерною на сьогодні є практика перевірки зменшення корисності повного комплексу активів. Інакше кажучи вітчизняне законодавство дозволяє відновлення корисності гудвілу, що є забороненим у МСФЗ та ЗПБО США.

**Порівняння норм використання гудвілу
відповідно до МСФЗ, ЗПБО США, ПСБО [12, с. 241]**

Характеристики	МСФЗ	ЗПБО США	ПСБО
Розподіл гудвілу	Гудвіл розподіляється на кожну одиницю, що генерує грошові кошти	Гудвіл розподіляється на кожну звітну одиницю	Гудвіл розподіляється на кожну групу активів, яка генерує грошові потоки
Умови проведення перевірки зменшення корисності гудвілу	1. Балансова вартість одиниці, що генерує грошові кошти, до якої включається гудвіл, > сума її очікуваного відшкодування.	1. Балансова вартість звітної одиниці > справедлива вартість звітної одиниці. 2. Балансова вартість гудвілу > очікувана справедлива вартість гудвілу	1. Зменшення ринкової вартості активу протягом звітного періоду на суттєво більшу величину, ніж очікувалось. 2. Перевищення балансової вартості чистих активів підприємства над їх ринковою вартістю.
Кількість етапів перевірки	1	2	Законодавчо не регламентовано
Відновлення корисності	Заборонене	Заборонене	Існує

Щодо складності та довготривалості перевірки, то американські стандарти приділяють більшу увагу визначенню справедливих вартостей гудвілу й звітної одиниці, ніж міжнародні та вітчизняні правила ведення обліку. Таким чином, було б доцільно на українських підприємствах належним чином проводити таку перевірку, акцентувавши увагу на достовірній оцінці гудвілу та розробці відповідних рекомендацій щодо її проведення, закріплених на законодавчому рівні.

Необхідність обліку внутрішньогенерованого гудвілу є предметом численних дискусій у багатьох країнах світу. Це зумовлено тим, що у найприбутковіших компаніях вартість нематеріальних активів (компонентів гудвілу) становить левову частку від загальної вартості активів підприємства. Зокрема, близько 75% ринкової вартості компанії «Coca-Cola» визначається сукупною вартістю торговельних марок, які їй належать. Важливість обліку гудвілу та окремих його

компонентів у такому разі є пріоритетним завданням обліковців на підприємстві.

Облік такого виду гудвілу актуальний, наприклад, для компанії «Ай-Бі-Ем», яка поглинула компанію «Лотус» – постачальника комп'ютерних програм, де ринкова ціна останньої перевищила у 15 разів її опубліковану балансову вартість. «Ай-Бі-Ем» заплатила 3,5 млрд. дол. за компанію, яка коштувала 230 млн дол. [13], оскільки вона мала великі невідчутні активи – ринок постійних покупців, високий професіоналізм персоналу, новостворені програмні розробки та ін. Вартість гудвілу в описаній ситуації є доволі великою. Виникає пропозиція здійснювати оцінку та обліковувати внутрішньогенерований гудвіл. Такий вид інформації дасть змогу відобразити достовірні дані щодо вартості компанії у фінансовій звітності підприємства ще до здійснення угоди купівлі-продажу.

З метою аналізу розбіжностей та врахування окремих особливостей обліку обох видів гудвілу здійснимо порівняння їх за основними ознаками (рис. 2.3).

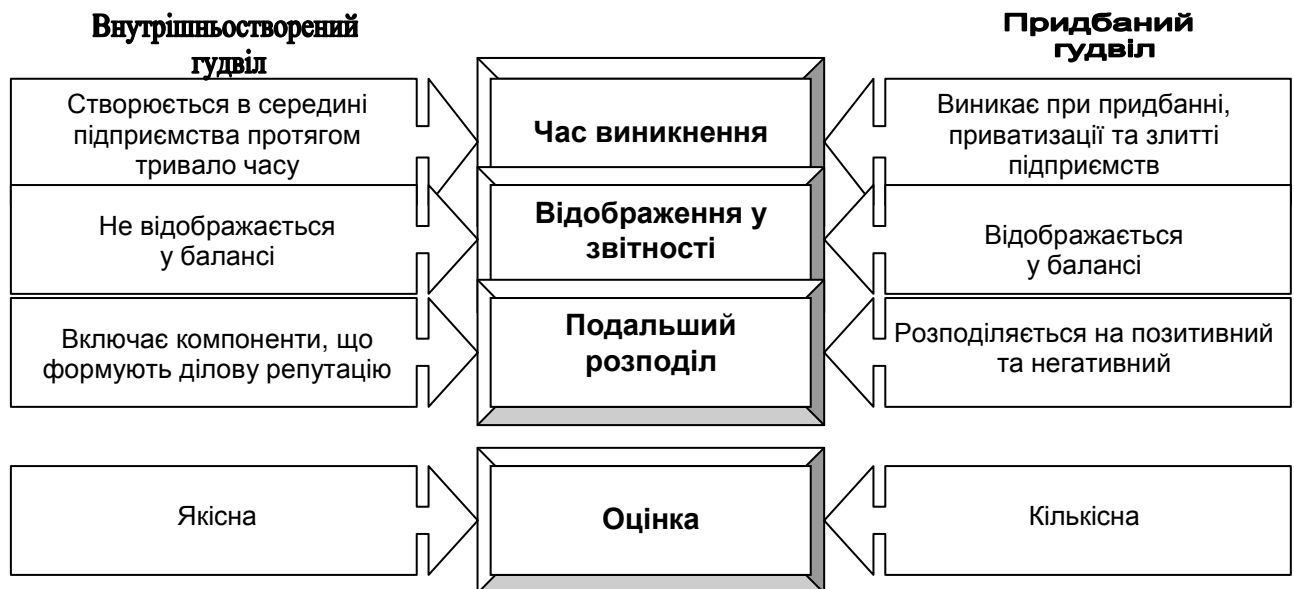

Рис. 2.3. Співставлення ознак внутрішньоствореного та придбаного гудвілу

Термін «внутрішній гудвіл» нечасто вживається у національних стандартах бухгалтерського обліку і не вживається зовсім у

Податковому кодексі України. Проте деякі складові внутрішнього гудвілу (база клієнтів, власні торгові марки) описуються під час складання порядку ведення бухгалтерського обліку внутрішньостворених нематеріальних активів. Тому перед тим, як визначити порядок обліку внутрішнього гудвілу, необхідно проаналізувати існуючу нормативну базу бухгалтерського обліку.

Згідно з Положенням про порядок бухгалтерського обліку окремих активів та операцій підприємств державного, комунального секторів економіки і господарських організацій, які володіють та/або користуються об'єктами державної, комунальної власності від 19.12.06 № 1213 та П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» здійснюється облік лише придбаного гудвілу, який набуває ознак активу з можливістю його достовірної оцінки лише в разі придбання підприємства як цілісного майнового комплексу. Можливе також відображення гудвілу за консолідації звітності та приватизації підприємств державної і комунальної форм власності.

Що стосується міжнародних стандартів обліку, то відповідно до МСБО 38 «Нематеріальні активи» внутрішньостворений гудвіл не слід визнавати як актив, оскільки він не є ідентифікованим ресурсом, який контролюється підприємством і може бути достовірно оцінений за собівартістю. Відповідно до стандарту визнанню внутрішньоствореного активу перешкоджають такі проблеми [4]:

- визначення наявності і моменту виникнення ідентифікованого активу, який буде створювати очікувані майбутні економічні вигоди;

- надійність визначення собівартості активу. У деяких випадках витрати на створення нематеріального активу самим підприємством неможливо відрізнити від витрат на підтримання або посилення внутрішньо створеного гудвілу підприємства або на здійснення повсякденної діяльності.

Відповідно до МСФЗ 38 основні компоненти гудвілу (торгові марки, заголовки, назви видань, переліки клієнтів), які безперечно є продуктом діяльності самого підприємства, не підлягають визнанню як нематеріальні активи, оскільки їх ідентифікують з витратами періоду. Варто зазначити, що такий підхід, на наш погляд, є поверхневим, оскільки нівелює такі факти:

– величину витрат на створення налагодженої бази клієнтів, відомої торгової марки, створення новітньої технології, підвищення кваліфікації кадрів можливо підрахувати, оскільки вона матеріалізується у вартості придбаної бази даних, заробітній платі працівників із залучення клієнтів, вартості послуг зі створення торгового позначення, перекваліфікації кадрів та ін., що підтверджено первинними документами;

– майбутні економічні вигоди втілюються у зацікавленні існуючих та залучення потенційних покупців, можливістю випуску продукту з новими якісними характеристиками, стимулювання клієнтів до більших закупівель, шляхом зацікавлення ціновими перевагами.

Облік внутрішньогенерованого гудвілу має всі підстави існувати на підприємствах різних форм власності та забезпечувати користувачів достовірною й корисною інформацією про наявні нематеріальні ресурси компанії та рівень її ділової репутації.

Таким чином, узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити такі висновки:

1. Гудвіл є економічним відображенням ділової репутації підприємства, що втілює переваги, які одержує покупець після придбання підприємства, коли його ціна є вищою від вартості чистих активів за справедливою (ринковою) оцінкою. Ідентифікація гудвілу як позитивного чи негативного є недоцільною, оскільки визначення цього терміна свідчить про наявність переваг («доброї волі»), тому для ідентифікації негативної різниці пропонується використовувати термін «бедвіл».

2. З огляду на впровадження у вітчизняну практику обліку міжнародних стандартів фінансової звітності відображення гудвілу потребує деякого корегування. Зокрема, в частині перевірки на зменшення корисності доцільно виокремити кількість етапів перевірки та виключити можливість відновлення корисності гудвілу, що заборонено міжнародними правилами.

3. Внутрішньогенерований гудвіл ідентифікувати доволі складно, тому його, не відображають в обліку та фінансовій звітності підприємства. Проте з підвищенням ролі нематеріальних ресурсів у формуванні прибутку підприємства правильна оцінка та облік гудвілу дасть змогу менеджерам ефективно управляти цим видом активу.

Література

1. Сімова Л. О. Сучасні підходи до відображення в обліку гудвілу [Електронний ресурс]. / Л. О. Сімова – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/9_EISN_2007/Economics/21548.doc.htm
2. Просвирина И. И. Категория гудвила в практике учета и оценки / И. И. Просвирина // Финансовый менеджмент. – 2006. – № 1. – С. 60–73.
3. Бондар М. І. Визнання гудвілу при придбанні підприємства з метою його відображення в обліку / М. І. Бондар // Формування ринкової економіки. – 2010. – № 21. – С. 528–536.
4. Міжнародні стандарти фінансової звітності (версія перекладу українською мовою – на 01. 01. 2014 рік) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>
5. Мард М. Дж. Справедливая стоимость в финансовой отчетности : пер. с англ. Мард М. Дж., Хитчнер Д. Р., Хайден С. Р. – М. : Маросейка, 2010. – 248 с.
6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 7 липня 1999 року № 163, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/>
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI, зі змінами і доповненнями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua/laws/show/z0499-99>
8. Бомжо В. П. Кількісна оцінка ділової репутації підприємства / В. П. Бомжо, Г. С. Сінько // Економіка, фінанси, право. – 2009. – № 5. – С. 15–17.
9. Уманців Г. Внутрішній гудвіл підприємства: економічна природа, проблеми оцінки та обліку / Г. Уманців // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 9. – С. 20–23.
10. Рейли Р. Ф. Оценка стоимости и бухгалтерский учет приобретенного гудвилла / [Електронний ресурс] / Р. Ф. Рейли, Р. П. Швайс. // Корпоративный менеджмент. – 2007. – № 1. – Режим доступу : http://www.cfin.ru/appraisal/intel/purchased_goodwill.shtml

11. BVS (Business Valuation Standards) – Стандарти з оцінки бізнесу [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.business-valuation.biz/sbacoa6.asp>

12. Касич А. О. Необхідність реформування українського законодавства щодо гудвілу відповідно до міжнародних правових норм / А. О. Касич, О. А. Данилейко // Економічний форум . – 2014. – № 1. – С. 240–243. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_1_44.pdf

13. Best global brands 2007. – 2007. – № 4 (23). – С. 28–34.

2.3. Особливості відображення у обліковій системі надходження об'єктів інвестиційної нерухомості

Впровадження нової економічної категорії «інвестиційна нерухомість» обумовлює необхідність методичного забезпечення відображення операцій щодо таких об'єктів в обліку. На сьогодні спостерігаємо обмеженість питань, що пророблені, а висока варіативність процедур, яка прописана у нормативних документах зумовлюють потребу в додатковому обґрунтуванні обліку та оцінки таких активів, тому теоретичне обґрунтування і розробка рекомендації щодо організації обліку цього виду активів є об'єктивною необхідністю.

З огляду на це розглянемо окремі проблемні питання, що пов'язані з реформуванням, оновленням та постійним внесенням змін в облікову нормативно-правову базу. Особливо багато спірних питань, на нашу думку, є в організації синтетичного обліку та порядку узагальнення інформації у фінансовій звітності щодо руху інвестиційної нерухомості.

Нормативно-правовою базою, що забезпечує методологічні основи для відображення таких операцій у обліковій системі підприємства, нині є: Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні», Положення (стандарти) бухгалтерського обліку, План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств і організацій, Інструкція щодо застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань та господарських операцій підприємств та організацій.

По-перше, вважаємо за необхідне розглянути можливі шляхи надходження інвестиційної нерухомості, зокрема:

- придбання;
- будівництво господарським способом;
- будівництво підрядним способом;
- одержання як внесок до статутного капіталу;
- безплатно одержана інвестиційна нерухомість;
- одержання в обмін на подібні активи;
- переведення зі складу основних засобів;
- переведення зі складу товарів;
- одержано в обмін на неподібні активи.

Загалом проблеми синтетичного обліку надходження об'єктів інвестиційної нерухомості можна звести до таких:

1) порядок формування облікової інформації щодо інвестиційної нерухомості за шляхами надходження та за видами таких об'єктів;

2) уточнення порядку відображення на синтетичних рахунках надходження та визнання об'єктів інвестиційної нерухомості;

3) дослідження методики відображення у фінансовій звітності доходів і витрат, пов'язаних з надходженням інвестиційної нерухомості.

Враховуючи зазначене вище, пропонуємо під час формування первинного потоку інформації відображати в системі обліку інвестиційну нерухомість, що надходить на підприємство, за такими об'єктами, як земельні ділянки, будівлі, споруди, а також інші активи, які разом із ними складають цілісний майновий комплекс. Останні, на нашу думку, доцільно відображати на окремому аналітичному рахунку. Введення такої аналітики в організацію обліку інвестиційної нерухомості дасть змогу формувати та надавати користувачам релевантну інформацію. Першим кроком під час здійснення облікових записів є реєстрація фактів господарських операцій у первинних документах.

Розглянемо більш детально, яким чином відображати порядок реєстрації таких фактів, наведених на рис. 2.4, відповідно до вимог Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій № 291.

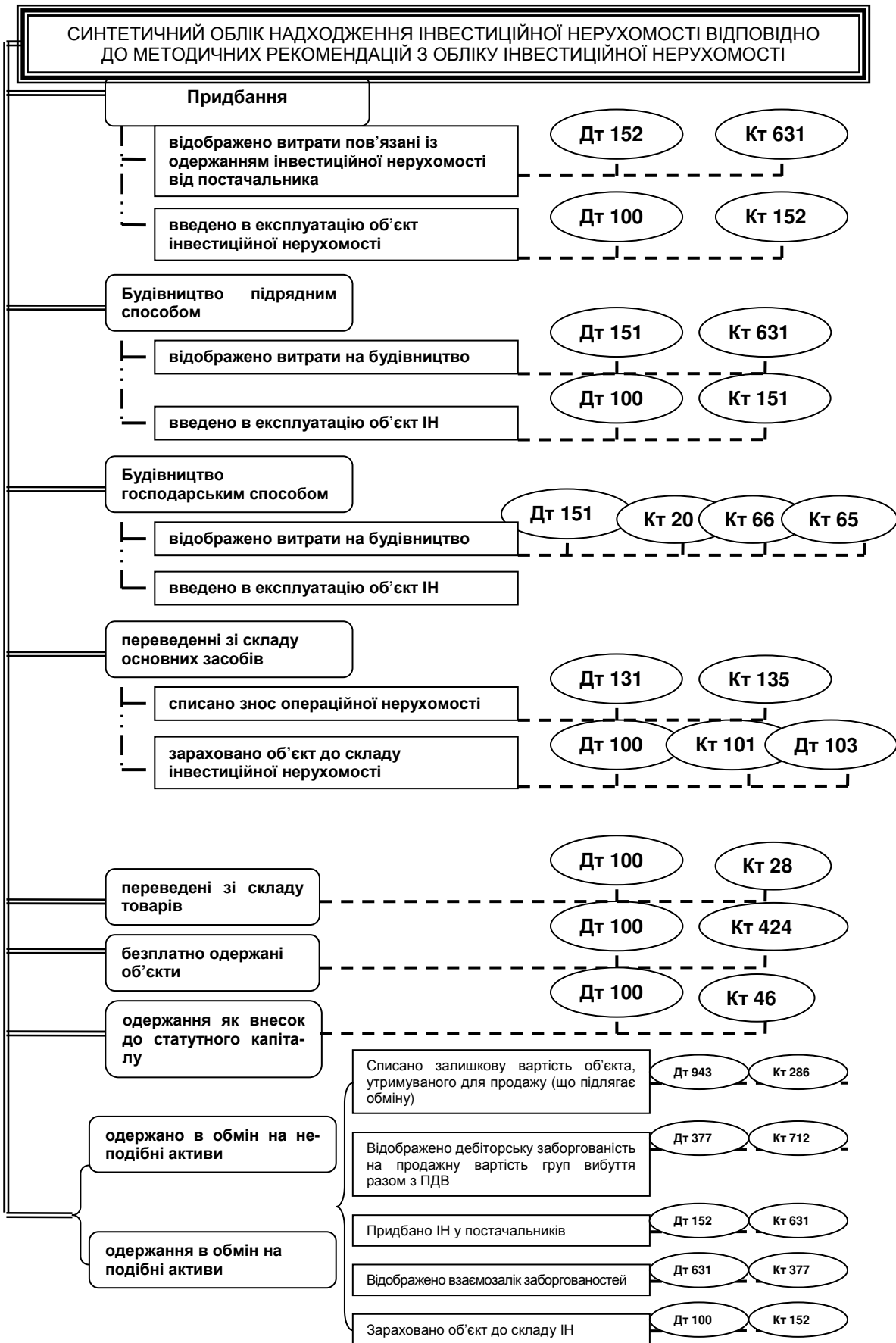

Рис. 2.4. Синтетичний облік надходження

Бачимо, що запропонована законодавцями модель синтетичного обліку надходження інвестиційної нерухомості переважно дублює облік оприбуткування основних засобів, прописаний у Методичних рекомендаціях з обліку основних засобів (наказ Міністерства фінансів від 30 вересня 2003 року № 561 зі змінами і доповненнями). Такий підхід пояснюється тим, що об'єкти інвестиційної нерухомості, хоча і виділені в окрему групу активів, та всеодно мало відокремлені від основних засобів.

Незважаючи на те, що у прийнятих Методичних рекомендаціях описаний порядок організації синтетичного обліку надходження інвестиційної нерухомості, на нашу думку, ще залишилося достатньо дискусійних питань, які частково порушуються у працях вітчизняних вчених.

Дослідивши наукові публікації з питань відображення у синтетичному обліку оприбуткування невиробничих активів (інвестиційної нерухомості), можемо їх узагальнити. На нашу думку, потребують більш детального вивчення та вирішення, такі питання: які рахунки використовувати під час надходження об'єктів інвестиційної нерухомості, а також, на якому рахунку відображати введені в експлуатацію об'єкти інвестиційної нерухомості?

Вивчення цієї проблеми розпочнемо із дослідження порядку відображення у синтетичному обліку капітальних інвестицій, пов'язаних з об'єктами інвестиційної нерухомості.

Так, в окремих нормативно правових актах, зокрема у П(С)БО 7 «Основні засоби» п. 4 наведено визначення терміна «незавершені капітальні інвестиції в необоротні матеріальні активи» – це капітальні інвестиції у будівництво, виготовлення, реконструкцію, модернізацію, придбання об'єктів необоротних матеріальних активів, уведення яких в експлуатацію на дату балансу не відбулося, а також авансові платежі для фінансування будівництва [3], а в Податковому кодексі згідно із п. 14.1.81. ст. 14 «капітальні інвестиції – господарські операції, що передбачають придбання будинків, споруд, інших об'єктів нерухомої власності, інших основних засобів і нематеріальних активів, що підлягають амортизації» [5]. Думається, ці визначення потрібно взаємоузгодити між собою.

В. І. Ткач розглядає капітальні інвестиції з вартісної і технологічної точки зору. Зокрема, з вартісної точки зору капітальні інвестиції – це вартість фінансових, матеріальних, трудових, інтелектуальних та інших ресурсів, спрямованих на придбання (створення) необоротних активів, що капіталізується, а з технологічної точки зору капітальні інвестиції – сукупність технологічних процесів (будівельно-монтажні роботи, придбання будівель або їх частин, обладнання, інструменту, інвентарю, інші капітальні роботи, проектно-пошукові, геологорозвідувальні та бурові роботи, пусконаладжувальні роботи тощо), а також модернізація, модифікація, добудова, реконструкція й технічне переобладнання основних засобів [6].

Детальніше розглянемо порядок відображення придбання об'єктів інвестиційної нерухомості. Досліджуючи це питання, в межах загального підходу побудови Плану рахунків щодо відображення капітальних інвестицій, пов'язаних із придбанням необоротних активів, достатньо чітко бачимо, що в Інструкції про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій № 291 передбачено такі субрахунки:

- 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів»;
- 153 «Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів»;
- 154 «Придбання (виготовлення) нематеріальних активів»;
- 155 «Придбання (виготовлення) довгострокових біологічних активів».

З наведеного вище бачимо, що в Інструкції № 291 про застосування Плану рахунків передбачено субрахунки для відображення капітальних інвестицій, здійснених на придбання необоротних активів, із врахуванням їхньої класифікації у діючій обліковій нормативно-правовій базі. Ці субрахунки відображають капітальні вкладення в основні засоби, інші необоротні матеріальні активи, нематеріальні та довгострокові біологічні активи. У межах такого підходу, на нашу думку, цілком логічним є відкриття ще одного субрахунка, на якому б збиралася інформація щодо здійснених витрат на капітальні інвестиції, внаслідок придбаних об'єктів інвестиційної нерухомості.

З метою збереження єдиного підходу відображення та класифікації інформації щодо капітальних інвестицій у необоротні активи за видами пропонуємо відображати витрати щодо формування первісної вартості придбаних об'єктів інвестиційної нерухомості на субрахунок 156 «Придбання інвестиційної нерухомості».

Запровадження субрахунка 156 «Придбання інвестиційної нерухомості» дасть змогу оптимально організувати синтетичний та аналітичний облік капітальних інвестицій, пов'язаних із придбанням інвестиційної нерухомості, що в майбутньому виступить запорукою достовірного визначення вартості придбаних об'єктів.

Отже, враховуючи вищезазначене, капітальні інвестиції щодо інвестиційної нерухомості можна відображати на субрахунок 151 при будівництві та 156 при придбанні об'єктів за такими активами, як земельні ділянки; будівлі; споруди та інші необоротні активи, що утворюють з інвестиційною нерухомістю цілісний майновий комплекс.

Щодо порядку використання в обліку рахунка 15 «Капітальні інвестиції», то О. О. Гончаренко зазначає, що він призначений для обліку невичерпних витрат на придбання або створення матеріальних і нематеріальних необоротних активів. Також ми погоджуємося із твердженням, що на 151 субрахунок повинні збиратися витрати, пов'язанні із будівництвом нерухомості, а витрати на обладнання, що підлягає монтажу не в процесі будівництва, а після його закінчення доречно обліковувати на субрахунок 152 «Придбання (виготовлення) основних засобів» [1, с. 8].

Твердження, висловлене автором, є цілком прийнятне, оскільки необоротні активи, які пізніше утворюватимуть цілісний майновий комплекс із нерухомістю, не підлягали будівництву, а є придбаними об'єктами. Тут необхідно відзначити момент здійснення монтажу. Якщо об'єкт нерухомого майна придатний до використання без обладнання, яке планується встановлювати, тобто вводиться в експлуатацію без такого обладнання, то майбутні витрати, пов'язані зі встановленням таких засобів, недоцільно обліковувати на субрахунок 151 «Капітальне будівництво». Це не стосується технічних засобів (активів), без яких використання нерухомого майна згідно із планом є неможливим

(наприклад ліфти). Витрати на встановлення таких об'єктів безперечно повинні узагальнюватися на субрахунку 151 і в майбутньому входити у вартість об'єкта нерухомого майна як цілісного майнового комплексу. Технічні засоби та інші активи, які підлягали монтажу не в процесі будівництва об'єктів інвестиційної нерухомості пропонуємо відобразити на аналітичному рахунку до запропонованого субрахунка 156 «Придбання інвестиційної нерухомості», зокрема 1564 «Придбання необоротних активів, що утворюють з інвестиційною нерухомістю цілісний майновий комплекс».

Запровадження і застосування додаткової аналітики за окремими субрахунками рахунка 15, на нашу думку, є доволі важливим з метою відображення відтворювальної і технологічної структури інвестицій. Крім цього, воно забезпечить ведення пооб'єктного обліку нерухомості.

Відобразимо схематично на рис. 2.5 запроповану модель аналітичного обліку капітального інвестування надходження об'єктів інвестиційної нерухомості.

Реєстрація даних у системі обліку в розрізі відображених на рис. 2.5 аналітичних рахунків, як зазначалося раніше, дасть змогу у подальшому вести облік за окремими об'єктами, зокрема: земельними ділянками; будівлями; спорудами та іншими необоротними активами, які становлять із інвестиційною нерухомістю цілісний майновий комплекс (обладнання, нематеріальні активи).

Як видно із рис. 2.5, на субрахунках 1511, 1512, 1513 за дебетом будуть збиратися витрати, пов'язані із здійсненням будівництва об'єктів нерухомості господарським способом, а це: використані будівельні матеріали, заробітна плата робітників, відрахування Єдиного соціального внеску, амортизація обладнання, задіяного у процесі будівництва, та інші витрати, понесені підприємства. За дебетом субрахунків 1521, 1522, 1523 міститиметься інформація про витрати під час будівництва підрядним способом, тобто відобразатимуться суми, сплачені будівельним організаціям відповідно до договору за здійснені будівельно-монтажні роботи.

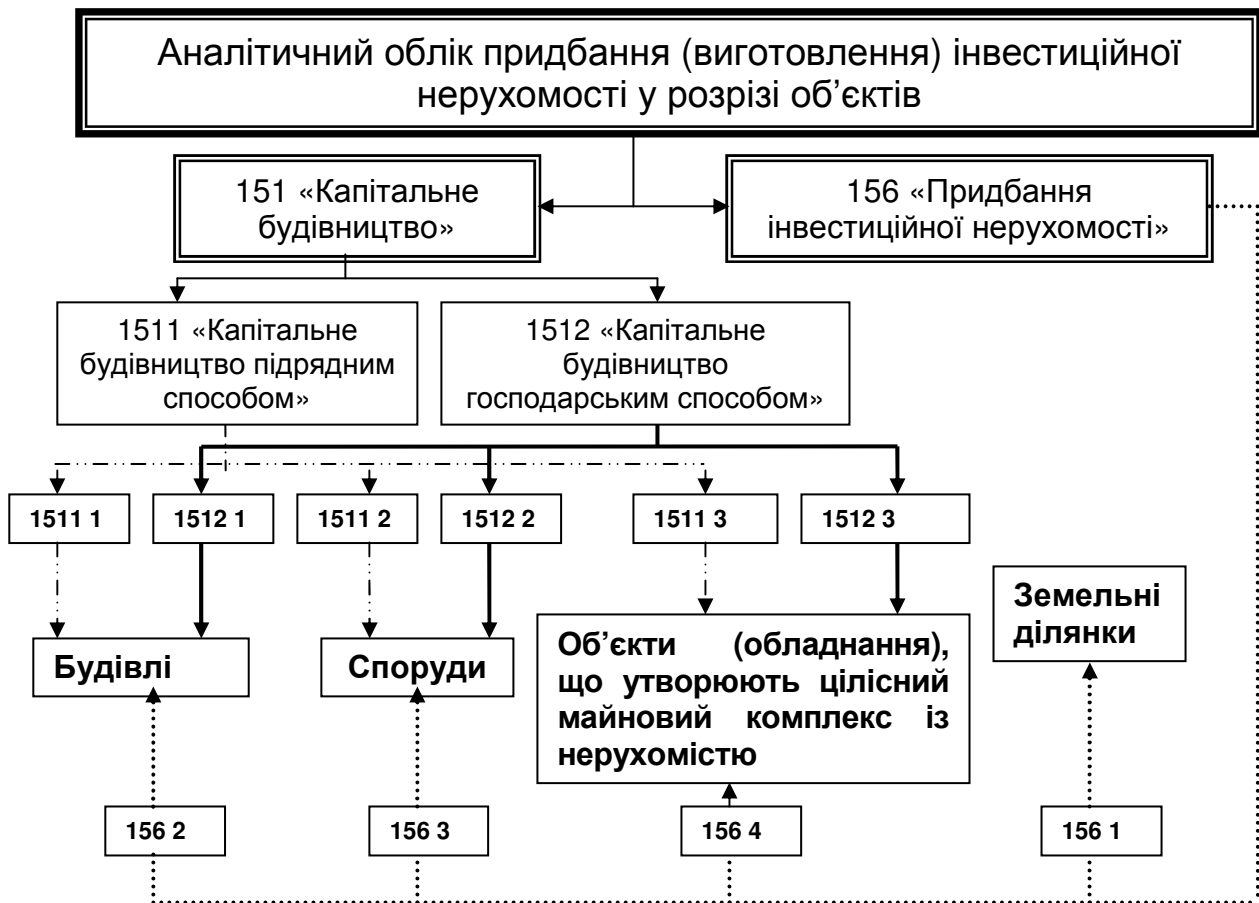

Рис. 2.5. Облік капітальних інвестицій під час придбання (будівництва) інвестиційної нерухомості

На субрахунках 1561, 1562, 1563, 1564, як видно з рис. 2.5 відобразатимуться витрати на придбання, які формують первісну вартість об'єктів.

Після придбання об'єкти, що відповідають критеріям активу (п. 3 НП(С)БО 1) і забезпечуватимуть одержання прибутку, необхідно за їх первісно сформованою вартістю перевести до складу об'єктів інвестиційної нерухомості.

Після прийняття і набуття чинності П(С)БО 32 організація обліку таких об'єктів сприяла внесенню змін у інші нормативно-правові документи [4]. Зокрема, це стосується і Плану рахунків бухгалтерського обліку. Так, згідно із п. 9.1.1 наказу Міністерства фінансів України № 353 (з0225-08) від 05.03.2008 р. у Плані рахунків бухгалтерського обліку активів, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій, затвердженого наказом Міністерства фінансів України від 30.11.1999 р. № 291, для обліку

об'єктів інвестиційної нерухомості додатково було введено окремий субрахунок 100 «Інвестиційна нерухомість» [2]. Такий підхід до організації синтетичного обліку викликав неоднозначну реакцію серед науковців. Тому це питання описане та охарактеризоване як з позитивної, так і з негативної сторони.

Отже, з метою вдосконалення порядку відображення об'єктів інвестиційної нерухомості в системі синтетичного та аналітичного обліку пропонуємо внести окремі зміни у діючий План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкцію № 291 про його застосування. Зокрема, під час придбання інвестиційної нерухомості здійснено витрати для формування їх первісної вартості обліковувати на субрахунку 156 «Придбання інвестиційної нерухомості».

Література

1. Гончренко О. О. Облік і аудит інвестиційної діяльності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 «Бухгалтерський облік, аналіз та аудит» / О. О. Гончаренко. – К., 2005. – 20 с.

2. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств та організацій // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 20. – С. 2–80.

3. Податковий кодекс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2755-17/print1336203255308224>.

4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 32 «Інвестиційна нерухомість» // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 15. – С. 75–79.

5. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби» // Все про бухгалтерський облік. – 2009. – № 10. – С.34–38.

6. Ткач І. В. Економічна сутність капітальних інвестицій як об'єкта бухгалтерського обліку [Електронний ресурс] / І. В. Ткач // Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/foa/2008_12/12_40.pdf.

2.4. Проблемні аспекти обліку нарахування амортизації необоротних активів

В умовах ринкових відносин питання, пов'язані з обліком та аналізом необоротних активів, стали предметом глибокого економічного дослідження. Ефективне їх використання є одним із головних факторів збільшення обсягу виробництва та підвищення рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств.

Важливе значення має відтворення необоротних активів як процес їх виробничого використання, зносу, амортизації, підтримки в робочому стані через здійснення ремонтів і відновлення в натурі. Особливо важливе значення в механізмі відтворення необоротних активів має амортизація, оскільки вона, з одного боку, є елементом виробничих витрат, що включається в собівартість продукції, а з іншого – є джерелом коштів для реновації (відновлення) необоротних активів нерідко на якісно новій основі. Водночас вона відображає специфіку руху його вартості і розглядається як важливий важіль управління процесом відтворення.

Для підприємств амортизаційні відрахування є головним джерелом інвестицій і часткового поповнення обігових коштів. Йдеться не про просте відтворення наявних основних засобів, а про регулярну зміну їхньої активної частини – базового технологічного обладнання, яке визначає витрати виробництва і конкурентоспроможність продукції.

За правильного використання амортизаційні відрахування могли б стати підвалиною для науково-технічного та інноваційного розвитку.

У світовій практиці на амортизацію припадає 60–70% інвестицій в основний капітал. В Україні роль амортизації нині різко ослаблена. В економічній літературі виділяють три головні причини ослаблення ролі амортизації в нашій державі: неадекватність індексації основних засобів; високі нормативні терміни служби основних засобів; недостатнє застосування прискореної амортизації. В умовах інтеграційних процесів сучасну методика амортизаційних нарахувань доцільно удосконалювати, наближувати параметри української амортизаційної політики до світової практики. Результати дослідження процесів формування та інтерпретації

показників амортизації необоротних активів, затвердженої до використання Положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку, дозволяють стверджувати про недостатнє задоволення інформаційних потреб управління. Успішне вирішення цих проблем значною мірою залежить від рівня їх теоретико-методологічного вивчення і узагальнення, що є науковою основою розробки практичних рекомендацій для обґрунтування амортизаційної політики підприємств та ефективності її використання в управлінні.

Вирішенню теоретичних і методологічних питань формування, аналізу та прогнозування амортизаційної політики підприємств присвячена значна кількість досліджень вітчизняних вчених (С. В. Голова, З. В. Гуцайлюка, М. Я. Дем'яненка, З.-М. В. Задорожного, Г. Г. Кірейцева, М. С. Пушкар, В. К. Савчука, В. В. Сопка, В. О. Шевчука, П. Я. Хомина, Л. В. Чижевської та інших вчених).

Крім того, проблеми амортизаційної політики підприємств в умовах ринкової економіки досить повно висвітлені в працях вчених країн близького і далекого зарубіжжя (П. С. Безруких, О. В. Єфімової, Н. П. Кондракова, Я. В. Соколова, А. Д. Шеремета, Г. Велша, Ван Бреди, Ж. Рішара, Т. Карліна, Д. Колдуела, Б. Нідлза, Е. С. Хендріксена та інших).

Публікації названих вчених стали основою подальшого дослідження проблем та формування висновків і пропозицій щодо удосконалення амортизаційної політики підприємств. Необхідно зазначити, що зарубіжний досвід амортизаційної політики підприємств представляє значний інтерес у теоретичному і практичному плані, але його вивчення і використання вітчизняними теоретиками і практикаками повинно максимально враховувати особливості розвитку і становлення економіки України на сучасному етапі.

Питанням визначення поняття амортизації присвячувалося ряд праць. Серед них варто відзначити думку С. Ф. Голова, за якою амортизація – це «поступове перенесення вартості основних виробничих фондів у міру їх зносу на продукцію, що виробляється, та використання цієї вартості для їх наступного відтворення» тобто, амортизація призначена для накопичення грошових засобів, необхідних для відшкодування вартості зношених основних засобів, яку вони втрачають у процесі свого функціонування [7, с. 131]. Дещо

інше визначення дають Е. С. Хендриксен, М. Ф. Ван Бред, а саме: амортизація – це «раціональний і системний розподіл вартості активу на весь строк його служби» [16, с. 352]. Згідно з діючим П(С)БО № 7 амортизація – це систематичний розподіл вартості, яка амортизується, необоротних активів протягом строку їх корисного використання (експлуатації). Нарахування амортизації здійснюється протягом строку корисного використання (експлуатації) об'єкта, який встановлюється підприємством/установою (у розпорядчому акті) при визнанні цього об'єкта активом (під час зарахування на баланс), і призупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання та консервації [14]. За МСБО 16 амортизація – це систематичний розподіл суми активу, що амортизується, протягом строку його корисної експлуатації. Кожну частину об'єкта основних засобів, собівартість якої є суттєвою стосовно загальної собівартості об'єкта, слід амортизувати окремо [11].

З 1 квітня 2011 р. набув чинності III розділ Податкового кодексу України (далі – ПКУ), який докорінно змінив правила оподаткування прибутку, включаючи і порядок нарахування амортизації основних засобів.

Відповідно до ПКУ основні засоби (ОЗ) – це матеріальні активи, у тому числі запаси корисних копалин, наданих у користування ділянок надр (крім вартості землі, незавершених капітальних інвестицій, автомобільних доріг загального користування, бібліотечних і архівних фондів, матеріальних активів, вартість яких не перевищує 2 500 гривень, невиробничих основних засобів і нематеріальних активів), що призначаються платником податку для використання у господарській діяльності платника податку, вартість яких перевищує 2 500 гривень і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом, та очікуваний строк корисного використання (експлуатації), яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він триває більше року).

За визначенням ПКУ амортизація – систематичний розподіл вартості основних засобів, інших необоротних та нематеріальних активів, що амортизується, протягом строку їх корисного використання (експлуатації) [9].

ПКУ закладає перехід від групового до пооб'єктного обліку основних засобів, тому і нарахування амортизації буде здійснюватися щомісячно (сума амортизації за розрахунковий квартал відповідає добутку місячної суми амортизаційних відрахувань на три місяці) та пооб'єктно [13].

У табл. 2.7 наведено розподіл об'єктів на групи, ті, що підлягають і не підлягають амортизації.

Таблиця 2.7

Класифікація об'єктів за приналежністю до амортизації

Амортизації підлягають	Не підлягають амортизації та повністю відносяться до складу витрат за звітний період такі витрати платника податку	Не підлягають амортизації та проводяться за рахунок відповідних джерел фінансування
1	2	3
Витрати на придбання ОЗ, НА та довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності.	Витрати на утримання ОЗ, що знаходяться на консервації.	Витрати бюджетів на будівництво та утримання споруд благоустрою та житлових будинків, придбання і збереження бібліотечних і архівних фондів.
Витрати на самостійне виготовлення ОЗ, вирощування довгострокових біологічних активів для використання в господарській діяльності, в т.ч. витрати на оплату зарплати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких ОЗ.	Витрати на ліквідацію ОЗ.	Витрати бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг загального користування.
Витрати на проведення ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення ОЗ, що перевищують 10% сукупної балансової вартості всіх груп ОЗ, які підлягають амортизації, на початок звітного року.	Витрати на придбання (виготовлення) сценічно-постановочних предметів вартістю до 5 тис. грн. театральними підприємствами – платниками податку.	Витрати на придбання та збереження Національного архівного фонду України, а також бібліотечного фонду, що формується та утримується за рахунок бюджетів.

Продовження табл. 2.7

1	2	3
Витрати на капітальне поліпшення землі, не пов'язане з будівництвом, а саме: іригацію, осушення та інше подібне капітальне поліпшення землі.	Витрати на виробництво національного фільму та придбання майнових прав інтелектуальної власності на національний фільм.	Вартість гудвілу.
Капітальні інвестиції, отримані платником податку з бюджету, у вигляді цільового фінансування на придбання об'єкта інвестування (ОЗ, НА) за умови визнання доходів пропорційно сумі нарахованої амортизації за таким об'єктом відповідно до положень пп. 137.2.1 ПКУ.		Витрати на придбання (самостійне виготовлення) та ремонт, а також на реконструкцію, модернізацію або інші поліпшення невикористаних ОЗ. (невиробничі ОЗ – необоротні матеріальні активи, які не використовуються в господарській діяльності платника податку).
Сума переоцінки вартості ОЗ, проведеної відповідно до п. 146.21 ПКУ.*		
Вартість безоплатно отриманих об'єктів енергопостачання, газо- і теплозабезпечення, водопостачання, каналізаційних мереж, побудо-ваних споживачами на вимогу спеціалізованих експлуатуючих підприємств згідно з технічними умовами на приєднання до вказаних мереж або об'єктів.		

* Слід зазначити, що платники податку всіх форм власності мають право проводити переоцінку об'єктів ОЗ, застосовуючи щорічну індексацію вартості ОЗ, що амортизується, та суми накопиченої амортизації на коефіцієнт індексації, який визначається за формулою:

$K_i = [I(a-1) - 10] : 100$, де:

$I(a-1)$ – індекс інфляції року, за результатами якого проводиться індексація.

Якщо значення K_i не перевищує одиниці, індексація не проводиться.

Збільшення вартості об'єктів ОЗ, що амортизується, здійснюється за станом на кінець року (дату балансу), за результатами якого проводиться переоцінка та використовується для розрахунку амортизації з першого дня наступного року.

Як видно з даних табл. 2.7, амортизації підлягають: витрати на придбання ОЗ, НА та довгострокових біологічних активів; витрати на самостійне виготовлення ОЗ; витрати на проведення ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів поліпшення ОЗ, що перевищують 10% сукупної балансової вартості всіх груп ОЗ; витрати на капітальне поліпшення землі, не пов'язане з будівництвом; капітальні інвестиції, отримані платником податку з бюджету; сума переоцінки вартості ОЗ; вартість безоплатно отриманих об'єктів.

Не підлягають амортизації: витрати на утримання ОЗ, що знаходяться на консервації; витрати на ліквідацію ОЗ; витрати на придбання (виготовлення) сценічно-постановочних предметів вартістю до 5 тис. грн.; витрати на виробництво національного фільму; витрати бюджетів на будівництво та утримання споруд благоустрою та житлових будинків; витрати бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг; витрати на придбання та збереження Національного архівного фонду України; вартість гудвілу; витрати на придбання (самостійне виготовлення) невиробничих ОЗ. У ПКУ також записано, якщо ОЗ або НА придбані у фізичних осіб – платників єдиного податку, то в податковому обліку витрати, понесені на їх придбання, не амортизується і не включаються до витрат.

Класифікація ОЗ та інших необоротних активів за групами, а також мінімально допустимі строки їх амортизації відповідно до п. 145.1 ПКУ наведена в табл. 2.8 [13].

З табл. 2.8 видно, що класифікація ОЗ в податковому обліку тепер передбачає 16 груп замість звичних нам 4-х, і що мінімальний строк корисного використання будівель становить 20 років, а транспортних засобів – 5 років.

Таблиця 2.8

**Класифікація груп основних
засобів та інших необоротних активів за ПКУ**

Групи	Мінімально допустимі строки корисного використан- ня, років	Рахун- ки бух. обліку
група 1 – земельні ділянки	–	101
група 2 – капітальні витрати на поліпшення земель, не пов'язані з будівництвом	15	102
група 3 – будівлі,	20	103
споруди,	15	
передавальні пристрої	10	
група 4 – машини та обладнання	5	104
з них:		
електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблення інформації, пов'язані з ними засоби зчитування або друку інформації, пов'язані з ними комп'ютерні програми (крім програм, витрати на придбання яких визнаються роялті, та/або програм, які визнаються нематеріальним активом), інші інформаційні системи, комутатори, маршрутизатори, модулі, модеми, джерела безперебійного живлення та засоби їх підключення до телекомунікаційних мереж, телефони (в тому числі стіль- никові), мікрофони і рації, вартість яких перевищує 2500 гривень	2	
група 5 – транспортні засоби	5	105
група 6 – інструменти, прилади, інвентар (меблі)	4	106
група 7 – тварини	6	107
група 8 – багаторічні насадження	10	108
група 9 – інші основні засоби	12	109
група 10 – бібліотечні фонди	–	111
група 11 – малоцінні необоротні матеріальні активи	–	112
група 12 – тимчасові (нетитульні) споруди	5	113
група 13 – природні ресурси	–	114
група 14 – інвентарна тара	6	115
група 15 – предмети прокату	5	116
група 16 – довгострокові біологічні активи	7	16

Звичніше для нас виглядає класифікація нематеріальних активів, оскільки їх групи відповідають субрахункам до рахунка 12 «Нематеріальні активи» (табл. 2.9) [13].

Терміни нарахування амортизації нематеріальних активів

Групи	Строк дії права користування
група 1 – права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище);	відповідно до правовстановлюючого документа
група 2 – права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);	відповідно до правовстановлюючого документа
група 3 – права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа
група 4 – права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, в тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 5 років
група 5 – авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо) крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;	відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш як 2 роки
група 6 – інші нематеріальні активи (право на ведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	відповідно до правовстановлюючого документа

Відмічаємо, що амортизація на НА нараховується за будь-яким з методів, викладених у пп. 145.1.5 ПКУ. Облік вартості, яка амортизується, таких активів ведеться за кожним з об'єктів, що входить до складу окремої групи. На сьогодні вже немає податкового методу. Тепер відповідно до ПКУ в податковому обліку методи нарахування амортизації повністю відповідають бухгалтерським методам, що перелічені в п. 26 П(С)БО 7 «Основні засоби». П. 145.1.5 ПКУ визначає такі методи нарахування амортизації ОЗ (табл. 2.10) [13].

Методи нарахування амортизації ОЗ

Метод нарахування	Формула розрахунку річної суми амортизації
Прямолінійний	Ділення вартості, що амортизується, на строк корисного використання
Зменшення залишкової вартості	Добуток залишкової вартості на початок звітного року (або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації) на річну норму амортизації. Річна норма амортизації (%) = $1 - \sqrt[n]{\text{ліквідаційна вартість} / \text{первісна вартість}}$ n – кількість років експлуатації.
Прискорене зменшення залишкової вартості (застосовується лише при нарахуванні амортизації до об'єктів ОЗ, що входять до груп 4 (машини та обладнання) та 5 (транспортні засоби))	Добуток залишкової вартості на початок звітного року (або первісна вартість на дату початку нарахування амортизації) на річну норму амортизації. Річна норма амортизації обчислюється відповідно до строку корисного використання і подвоюється.
Кумулятивний	Добуток вартості, що амортизується, на кумулятивний коефіцієнт. Кумулятивний коефіцієнт = відношення кількості років, що залишаються до кінця строку використання, до суми чисел років його корисного використання
Виробничий	МІСЯЧНА сума амортизації визначається як добуток фактичного місячного обсягу продукції (робіт, послуг) на виробничу ставку. Виробнича ставка = відношення вартості, що амортизується, до загального обсягу продукції (робіт, послуг), який підприємство очікує виробити (виконати) з використанням об'єкта основних засобів.

ОЗ та інші необоротні активи групи 9, 12, 14, 15, що наведені в табл. 2.10, амортизуються прямолінійним та виробничим методами. На ОЗ груп 1 та 13 амортизація не нараховується.

Перелік груп ОЗ та інших необоротних активів та методи амортизації, що можна до них застосувати, покажемо в табл. 2.11 [13].

Таблиця 2.11

**Методи нарахування амортизації
за групами ОЗ та інших необоротних активів**

Група ОЗ та інших необоротних активів	Методи нарахування амортизації				
	Прямо-лінійний	Зменшення залишкової вартості	Прискорене зменшення залишкової вартості	Кумулятивний	Виробничий
1	-	-	-	-	-
2	+	+	-	+	+
3	+	+	-	+	+
4	+	+	+	+	+
5	+	+	+	+	+
6	+	+	-	+	+
7	+	+	-	+	+
8	+	+	-	+	+
9	+	-	-	-	+
10	Використовується один із методів, встановлених п. 145.1.6 ПКУ (див. вище)*				
11					
12	+	-	-	-	+
13	-	-	-	-	-
14	+	-	-	-	+
15	+	-	-	-	+
16	+	+	-	+	+

* Виходячи із зближення бухгалтерського і податкового обліку, можливе застосування прямолінійного і виробничого методів до груп 10 та 11.

ПКУ визначено наступний порядок нарахування амортизації. Амортизація нараховується помісячно, починаючи з місяця, що настає за місяцем введення об'єкта ОЗ в експлуатацію, протягом строку корисного використання об'єкта, що встановлюється наказом по підприємству в момент визнання цього об'єкта активом (при зарахуванні його на баланс). Цей строк не повинен бути меншим, ніж визначено в п. 145.1 ПКУ.

Визначаючи строк корисного використання засобу, слід врахувати такі особливості:

- очікуване використання об'єкта підприємством з урахуванням його потужності або продуктивності;
- фізичний та моральний знос, що передбачається;
- правові або інші обмеження щодо строків використання об'єкта та інші чинники.

Нарахування амортизації призупиняється на періоди виводу об'єкта з експлуатації – це може бути реконструкція, модернізація, добудова, дообладнання, консервація або інші причини. Водночас необхідні підтвердні документи, що засвідчують факт виведення цих об'єктів з експлуатації.

Як і раніше, рішення щодо виведення ОЗ з експлуатації приймає керівник підприємства в результаті зміни очікуваних економічних вигод від використання ОЗ, строк експлуатації доречно переглянути, але все ж із дотриманням вимог п. 145.1 ПКУ, після цього нараховувати амортизацію, виходячи з нового строку, починаючи з місяця, наступного за місяцем зміни строку корисного використання (це правило не діє для застосування виробничого методу нарахування амортизації).

Закінчується нараховуватися амортизація лише тоді, коли залишкова вартість засобу дорівнює його ліквідаційній вартості (умовно ліквідаційна вартість рівна 0).

Метод амортизації на підприємстві визначається наказом про облікову політику і може переглядатися в разі зміни очікуваного способу отримання економічних вигод. Нарахування амортизації за новим методом починається з місяця, наступного за місяцем прийняття рішення про зміну методу амортизації.

Згідно з п. 146.4 ПКУ придбані (самостійно виготовлені) ОЗ зараховуються на баланс підприємства за первісною вартістю, що складається з таких витрат:

- суми, що сплачуються постачальникам активів та підрядникам за виконання будівельно-монтажних робіт (без непрямих податків);
- реєстраційні збори, державне мито та аналогічні платежі, що здійснюються у зв'язку з придбанням/отриманням прав на об'єкт ОЗ;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням (створенням) ОЗ (якщо вони не відшкодовуються платнику);
- витрати на страхування ризиків доставки ОЗ;
- витрати на транспортування, встановлення, монтаж, налагодження ОЗ;

– фінансові витрати, включення яких до собівартості кваліфікаційних активів передбачено положеннями (стандартами) бухгалтерського обліку;

– інші витрати, безпосередньо пов'язані з доведенням ОЗ до стану, в якому вони придатні для використання із запланованою метою.

Якщо підприємство здійснює самостійне виготовлення ОЗ для власних виробничих потреб, вартість ОЗ, яка амортизується, збільшується на суму всіх виробничих затрат під час їх виготовлення та введення в експлуатацію, а також витрат на виготовлення таких ОЗ, без урахування сплаченого ПДВ у разі якщо платник податку зареєстрований платником ПДВ, незалежно від джерел фінансування.

Якщо підприємство придбало декілька об'єктів ОЗ, що мають загальну вартість, то для цілей податкового обліку вартість кожного окремого об'єкта визначається розподілом цієї загальної суми пропорційно звичайній ціні окремого об'єкта основних засобів.

Коли підприємство отримало ОЗ як внесок до зареєстрованого капіталу, то первісна вартість такого ОЗ буде визначатися за погодженням засновників (учасників) підприємства, але вона не повинна бути вище звичайної ціни.

Первісна вартість об'єкта ОЗ, отриманого в обмін на подібний об'єкт, дорівнює вартості переданого об'єкта ОЗ, яка амортизується, за вирахуванням сум накопиченої амортизації, але не вище звичайної ціни об'єкта ОЗ, отриманого в обмін.

Первісна вартість об'єкта ОЗ, отриманого в обмін (або частковий обмін) на неподібний об'єкт, дорівнює вартості переданого об'єкта ОЗ, яка амортизується, за вирахуванням сум накопиченої амортизації, збільшеній/зменшеній на суму коштів чи їх еквівалента, що була передана/отримана під час обміну, але не вище звичайної ціни об'єкта ОЗ, отриманого в обмін.

Якщо підприємство проводить ремонт та поліпшення ОЗ (наприклад, модернізацію, модифікацію, добудову, дообладнання, реконструкцію) і очікує, що це приведе до зростання економічних вигод у майбутньому, то воно має право збільшити первісну вартість ОЗ на суму витрат, які перевищують 10% сукупної

балансової вартості всіх груп ОЗ, що підлягають амортизації, на початок звітнього податкового року .

Окремої уваги заслуговує питання щодо обліку амортизації основних засобів на час виведення з експлуатації у зв'язку із проведенням їх ремонту. Відомо, що характеристики та ознаки ремонту визначає керівник підприємства з огляду на аналіз існуючої ситуації та суттєвість таких витрат (п. 29 Методичних рекомендацій з бухгалтерського обліку основних засобів, затверджених наказом Мінфіну України від 30.09.03 р. № 561). Тобто чи спрямований ремонт та підвищення техніко-економічних можливостей об'єкта, що приведе в майбутньому до збільшення економічних вигод, або він здійснюється для підтримання об'єкта в придатному для використання стані та одержання первино визначеної суми майбутніх економічних вигод від його використання – це питання вирішує керівництво підприємства.

Якщо прийнято рішення про виведення основних засобів з експлуатації, таке виведення оформляють наказом керівника підприємства (п. 146.18 ПКУ). Після цього нарахування амортизації за цим об'єктом слід призупинити на підставі пп. 145.1.2 ПКУ. Що стосується нарахування амортизації за основними засобами, які виведені з експлуатації на декілька днів протягом місяця, слід зазначити, що амортизація об'єкта нараховується протягом строку його корисного використання щомісячно, починаючи з місяця, що настає за місяцем введення основного засобу в експлуатацію, і зупиняється на період його реконструкції, модернізації, добудови, дообладнання, консервації та інших видів поліпшення (п. 146.2 ПКУ). У разі виведення з експлуатації окремого об'єкта основних засобів нарахування амортизації припиняється, починаючи з місяця, наступного за місяцем виведення з експлуатації.

У разі зворотного введення в експлуатацію такого об'єкта для цілей амортизації приймається вартість, яка амортизується на момент його виведення з експлуатації, та збільшується на суму витрат, пов'язаних із ремонтом, модернізацією, дообладнанням, реконструкцією, тощо. При цьому нарахування амортизації за таким об'єктом розпочинають у місяці наступному за місяцем зворотного введення об'єкта в експлуатацію.

Відповідно, амортизацію основних засобів, які були виведені з експлуатації на декілька днів протягом місяця, продовжують нараховувати в цьому самому місяці.

Отже, підсумовуючи вищесказане, робимо висновок про те, що, з одного боку, введення податкового кодексу спрощує роботу бухгалтерів, наближаючи «податковий облік» до бухгалтерського, а з іншого – ставить багато незрозумілих на сьогодні питань під час розрахунку оподаткованого прибутку в перехідний період. Новий порядок податкового обліку основних засобів суттєво відрізняється від звичного нам раніше. Якщо оцінювати його загалом, то варто відзначити спробу законодавця максимально наблизити його до бухгалтерського обліку основних засобів, що впадає в очі хоча б уже з уніфікації термінів. Отже, згідно з ПКУ основними засобами вважаються матеріальні активи, що призначаються платником податку для використання у власній господарській діяльності, вартість яких перевищує 2 500 грн. і поступово зменшується у зв'язку з фізичним або моральним зносом і очікуваний строк корисного використання (експлуатації) яких з дати введення в експлуатацію становить понад один рік (або операційний цикл, якщо він триває більше року). П. 145.1 ПКУ передбачено розподіл основних засобів та інших необоротних матеріальних активів, як і в бухгалтерському обліку, на 16 груп замість 4 нинішніх. Замість щоквартальних норм амортизації ОЗ встановлено мінімально допустимі строки корисного використання основних засобів за кожною з груп.

Облік вартості, що амортизується, ведеться за кожним об'єктом, який входить до складу окремої групи основних засобів, у тому числі вартість ремонту, поліпшення таких засобів, отриманих безоплатно або наданих в оперативний лізинг (оренду) як окремий об'єкт амортизації (п. 146.1 ПКУ). Амортизацію аналогічно бухгалтерським правилам слід нараховувати щомісячно на кожен об'єкт основних засобів окремо впродовж строку його корисного використання (установленого підприємством) до досягнення ліквідаційної вартості такого об'єкта.

Якщо прийнято рішення про виведення основних засобів з експлуатації, і таке виведення оформлено наказом керівника

підприємства, то нарахування амортизації за цим об'єктом на підставі пп. 145.1.2 ПКУ припиняється, а амортизація основних засобів які були виведені з експлуатації на декілька днів протягом місяця, ще нараховується в поточному місяці.

У процесі виробництва основні виробничі засоби зношуються фізично (матеріально) та економічно (морально). Розрізняють дві форми фізичного і морального зношення. Перша форма фізичного зношення виникає в процесі використання засобів праці, коли їх робочі органи внаслідок тертя втрачають свої якості, деформуються та руйнуються. Друга пов'язана з не повним використанням засобів праці, коли під дією природних і часового чинників металеві вузли і механізми машин та знарядь іржавіють, а пластмасові частини і гума «старіють». Внаслідок фізичного зношення знижується продуктивність засобів праці і, зрештою, вони стають непридатними для використання.

Отже, амортизація – це економічний процес, що кількісно відображає втрату необоротними активами своєї вартості, яка амортизується, та її систематичний розподіл (перенесення) на заново створений продукт (виконану роботу, надану послугу) протягом строку їх корисного використання. Під вартістю, що амортизується, розуміють первісну або переоцінену вартість необоротних активів за вирахуванням його ліквідаційної вартості. Коли йдеться про те, що амортизація є важливим важелем управління процесом відтворення необоротних активів, то мається на увазі, що вона залежно від вибраного методу нарахування амортизації, встановленого строку корисного використання необоротних активів, а також способу використання амортизаційних відрахувань може неоднаково виконувати регулюючу і відтворювальну функції. Остання в кінцевому рахунку зводиться до простого відтворення необоротних активів через відшкодування його зносу і придбання нового подібного екземпляра. Регулююча функція амортизації виявляється через прискорення чи уповільнення темпів формування грошових потоків, що, врешті-решт, впливає на темпи і пропорції відтворення необоротних активів.

Література

1. Амортизація у проекті податкового кодексу : Вибираємо свій метод // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – № 84. – С. 35–39.

2. Бабенко Л. В. Амортизація основних засобів в контексті податкового кодексу України // Л. В. Бабенко, А. М. Петросян // Реформування фінансової системи та стимулювання економічного зростання в нестабільності : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, Україна, 15–16 квітня 2011 р.). – Одеса : у 2 ч., ГО «Центр економічних досліджень та розвитку», 2011. – Ч. II. – 108 с.

3. Бакай В. Й. Амортизаційна політика та її вплив на фінансово-економічну діяльність підприємства [Електронний ресурс] / В. Й. Бакай, О. В. Бедін – Облік і фінанси. – Вип. 9 (33). – Ч. 1. – 2012. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/ujrn/Soc_Gum/en_oif/2012_9_1/5.pdf.

4. Болховітінова О. Ю. Економічні засади і напрямки реформування амортизаційної політики [Електронний ресурс] / О. Ю. Болховітінова, Л. В. Довганюк / Режим доступу : http://eip.org.ua/docs/EP_00_2_39.pdf

5. Бутинець Ф. Ф. Теорія бухгалтерського обліку : підручник / Ф. Ф. Бутинець ; [2-е вид. доп. і перероб.]. – Житомир : ЖІТІ, 2000. – 640 с.

6. Бухгалтерський облік: організаційно-методологічні аспекти : навч. посіб. / за ред. Б. С. Кругляка. – Хмельницький : ТУП, 2001. – 286 с.

7. Голов С. Ф. Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку : моногр. / Голов С. Ф. – Х. : 2007. – 284 с.

8. Городянська Л. В. Технологія вибору оптимального методу нарахування амортизації та прийняття господарських управлінських рішень / Л. В. Городянська. // Фінанси, облік і аудит. – 2005. – Вип. 5. – С. 200–206.

9. Домбровська Н. Р. До питання нарахування амортизації основних засобів / Н. Р. Домбровська // Облік і фінанси АПК. – 2010. – № 4. – С. 45–48.

10. Методи нарахування амортизації основних засобів [Електронний ресурс] // Податки та бухгалтерський облік – Режим доступу : <http://nibu.factor.ua/ukr/info/pribil/metod-amort/>

11. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 16 «Основні засоби» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rada.Kiev.ua>

12. Онишко С. В. Особливості реформування амортизаційної політики в Україні / С. В. Онишко, Д. М. Серебрянський. – Фінанси України. – 2007. – № 4. – С. 13–20.

13. Податковий кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://kodeksy.com.ua /podatkovij_ kodeks_ukraini/statja-144.htm](http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-144.htm)

14. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 7 «Основні засоби», затверджене Наказом Міністерства фінансів України від 27.04.2000 р. № 92 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

15. Смоленюк П. С. Облік основних засобів в нових умовах господарювання / П. С. Смоленюк // Наука і економіка. – 2012. – № 1 (25). – С. 108–116.

16. Хендриксен Э. С. Теорія бухгалтерського обліку : пер. с англ. / Хендриксен Э. С., Ван Бред М. Ф. ; під ред. проф. Я. В. Соколова. – М. : Фінанси і статистика, 2000. – 576 с.

2.5. Проблеми обліку виробничих запасів

Управління сучасним виробництвом неможливе без добре налагодженої системи інформації. Своєчасність, достовірність і повнота економічної інформації, забезпечення нею всіх рівнів управління визначають якість управлінських рішень. Головним джерелом такої інформації є бухгалтерський облік. Відповідно, організація та методологія обліку має сприяти одержанню такої інформації, яка б максимально задовольняла систему управління, дозволила б приймати управлінські рішення, розкривати економічні наслідки раніше прийнятих рішень і бути запобіжним засобом контролю.

Передумовою успішного здійснення виробничого процесу суб'єкта господарювання є наявність та раціональне використання виробничих запасів. Ефективність заходів, спрямованих на економічне витрачання останніх значною мірою визначається станом облікової системи, оскільки облік – це інформаційна модель, яка відображає реальні процеси, що відбуваються на підприємстві.

Рішення методологічних і організаційних проблем обліку виробничих запасів залежить від багатьох чинників, які визначаються

особливостями конкретної галузі, тому ця ділянка обліку не може бути однаково побудована у всіх галузях.

Особливості плодоовочевої консервної промисловості, що впливають на організацію матеріального обліку, пов'язані з характером виробництва: його сезонність і масовість, незначна тривалість виробничого циклу, випуск консервів шляхом послідовної переробки плодоовочевої сировини в умовах одного технологічного процесу, неперервність виробничого процесу; з характером продукції, що випускається: широка номенклатура вироблюваної продукції, залежність якості продукції і її виходу від якісних характеристик сировини, широкий асортимент продукції, що виробляється із одного виду сировини; з характером споживаної сировини: широка номенклатура сировини, коливання її якісних характеристик і вартості, швидкопсувна сировина. Врахування цих особливостей консервного виробництва дасть змогу правильно побудувати систему обліку виробничих запасів.

Як відомо, необхідною передумовою раціональної організації матеріального обліку є науковообґрунтована класифікація виробничих запасів. Плодоовочева консервна промисловість – одна з найбільш матеріаломістких галузей. Тому питання встановлення обґрунтованої класифікації споживаних предметів праці є необхідною передумовою організації контролю за використанням їх у виробництві, забезпечення точності вирахування собівартості вироблюваних консервів.

За роллю, яку виконують виробничі запаси в процесі виробництва, їх поділяють на дві групи: сировина і матеріали та допоміжні матеріали. Цей поділ має дещо умовний характер і відображає особливості виробництва. Одні і ті самі виробничі запаси, залежно від виконуваної ролі у виробництві продукції, в одних виробництвах можуть бути основними, а в інших – допоміжними. У практиці господарської діяльності і бухгалтерського обліку сировиною прийнято вважати продукцію добувної промисловості, сільського і лісового господарства.

Консервна промисловість споживає сировину рослинного походження – продукти сільського господарства і дикоростучу сировину: овочі, плоди, ягоди. Цей вид предметів праці займає значну

питому вагу в структурі витрат виробництва. Враховуючи високу цінність сільськогосподарської сировини, її високу питому вагу в структурі витрат консервного виробництва, доцільно виділити сільськогосподарську сировину в окрему групу, а також показувати самостійною статтею під час калькулювання собівартості продукції. Це створить передумови організації контролю за використанням цього виду виробничих запасів, підвищить аналітичність калькуляцій.

Крім сільськогосподарської, до сировини і основних матеріалів у плодоконсервній промисловості належить продукція інших галузей: цукор, сіль, жири, оцтова і лимона кислоти та ін. У консервній промисловості всі предмети праці, що входять до складу продукції і є необхідними компонентами для виготовлення (які передбачені рецептурою), необхідно відносити до основних, навіть якщо вони не становлять основу виготовлюваної продукції.

Характерним для консервної промисловості є наявність відходів виробництва. Більше 20% використовуваних предметів праці в галузі йде у відходи. Як правило, відходи виробництва відносять до допоміжних матеріалів, що є теоретично необґрунтованим, оскільки останні або споживаються засобами праці, або приєднуються до основаних матеріалів, або сприяють процесу виробництва. Відходи можуть бути використані як кондиційна сировина для виготовлення інших видів основної продукції або реалізовані з іншою метою. Так, томатні і яблучні вижимки можливо повторно використовувати в основному виробництві, а плодови і виноградні кісточка, томатне насіння – для одержання рослинної олії, барвників. Раціональне використання відходів дасть можливість додатково, без особливих витрат, збільшити матеріальні ресурси підприємства і випуск продукції, суттєво підвищити ефективність використання виробничих запасів. У зв'язку з цим з метою підвищення повноти і аналітичності обліку доцільно в Робочому плані рахунків консервного підприємства виділяти субрахунок другого порядку або аналітичний рахунок «Відходи сировини і матеріалів» до рахунка «Виробничі запаси». Це дозволить здійснювати облік і систематичний контроль руху предметів праці, підвищить достовірність обрахування собівартості продукції.

Класифікація виробничих запасів за їх роллю в процесі виробництва необхідна для калькулювання і аналізу собівартості продукції та є основою організації їх синтетичного обліку. Водночас для планування потреби в виробничих запасах і їх використання у виробництві конкретних видів продукції такої класифікації недостатньо.

У галузях матеріального виробництва, до яких належить плодоовочева консервна промисловість, рівень собівартості продукції значною мірою залежить від повноти використання потенційних можливостей вихідної сировини, її якості. Плодоовочева консервна промисловість – галузь, де виробничі запаси, які використовуються, характеризуються різноманітністю якісних показників. Насамперед, це стосується сільськогосподарської сировини як основної складової собівартості консервної продукції. Збільшення випуску консервної продукції вищих, найбільш якісних сортів прямо залежить від підвищення якості і покращення асортименту сільськогосподарської сировини, якість якої є вирішальним чинником у визначенні напрямку її використання. Якісні характеристики плодів і овочів впливають на закупівельні ціни, які диференціюються за специфічними помологічними, ботанічними та товарними сортами. Амплітуда коливання закупівельних цін одного і того самого виду сільськогосподарської сировини значна. Диференціація цін вказує на необхідність ведення обліку плодів і овочів з врахуванням їх якісних параметрів як під час заготівлі, так і на всьому шляху їх руху від заготівельного пункту до запуску у виробництво.

Зазначене підтверджує необхідність класифікації виробничих запасів консервних підприємств за їх якісними параметрами і споживчими властивостями. Як показали дослідження практики діяльності підприємств, така класифікація виробничих запасів у галузі відсутня. В основі класифікації є тільки одна ознака – вид сільськогосподарської сировини, і обмежується вона групуванням за найменуваннями плодів та овочів.

Така класифікація передбачає знеособлений облік виробничих запасів без врахування їх якості і сортності, унеможлиблює забезпечення достовірності обліку витрачання сировини за видами

продукції, що випускається, а, відповідно, і достовірність визначення її собівартості. Окрім того, знеособлений облік виробничих запасів втрачає свою контрольну функцію, робить можливими зловживання.

У зв'язку з цим виникає необхідність у розробці класифікації виробничих запасів, яка б сприяла ліквідації зазначених недоліків. Побудові зазначеної класифікації сприяє те, що сільськогосподарська сировина диференціюється за багатьма ознаками: група, підгрупа, вид, сорт, товарний сорт і ін. Ці ознаки необхідно враховувати, оскільки під час витрачання сировини якісні параметри є суттєвими.

Таким чином, об'єктом обліку має бути не вид сировини («яблука», «сливи» і т. д.), а помологічний, ботанічний і товарний сорти за показниками якості, які впливають на диференціацію заготівельних цін (1, 2, 3 сорт, стандарт, нестандарт). Це забезпечить ведення сортового обліку, який, окрім можливості визначення собівартості окремого виду сировини, дасть змогу здійснювати контроль за використанням плодів і овочів, дозволить правильно вирішити проблему оцінки сировини. Вважаємо, що в основу класифікації сільськогосподарської сировини, яка переробляється консервними підприємствами, доцільно взяти ознаки, від яких залежить напрям використання предметів праці і їх вартісна оцінка.

Одним із основних методологічних питань в організації виробничих запасів є вибір методу їх оцінки. Важливість цього зумовлюється тим, що оцінка сировини і матеріалів не тільки впливає на організацію матеріального обліку, але і на калькулювання собівартості окремих видів продукції, а також на визначення фінансових результатів.

Як показало дослідження, консервні підприємства ігнорують облікове відображення якісних характеристик використовуваної сировини. Зрозуміло, що така облікова практика робить неможливим правильне визначення собівартості окремих видів консервної продукції, оскільки вся сировина, незалежно від її якості, списується на витрати виробництва за середньою собівартістю. Такий порядок має суттєві недоліки, які впливають на правильність визначення витрачання сировини, приводить до викривлення собівартості продукції, оскільки якість сировини не враховується. Водночас,

особливістю галузі є виробництво різних видів і сортів консервної продукції із одного і того самого виду сировини, але яка відрізняється якісними характеристиками. Кращі за якістю плоди і овочі направляються на виробництво більш цінних видів продукції. Діючий порядок оцінки сировини приводить до того, що занижується собівартість більш цінних видів продукції, а менш цінних завищується. Зменшується зацікавленість у правильному якісному прийманні сировини, дані якого використовуються тільки при розрахунках з постачальниками.

Це є наслідком того, що відпуск сировини у виробництво знеособлений. Водночас приймаючи сільськогосподарську сировину, здійснюють її якісний аналіз, дані якого використовують тільки для розрахунків з постачальниками. У подальшому інформація про якість плодів і овочів не використовується.

Сировина, яка надійшла на сировинний майданчик, повинна зберігатися по-партійно, з вказанням дати надходження, кількості місць, ваги нетто, якісних параметрів, відсотку гнилі. Дані для такого обліку є в первинних документах з обліку заготівель. Дотримання зазначеної вимоги сприятиме можливості організації сортового обліку використовуваних плодів і овочів, дозволить правильно організувати відпуск сировини у виробництво, а також правильно її оцінити.

Підкреслюючи важливість проблеми відображення якості використовуваної сировини, слід зазначити, що відправним пунктом її вирішення є організація кількісного обліку витрачання сировини за його якісними параметрами. Останнє неможливе без належної постановки первинного обліку. В первинних документах з обліку відпуску доцільно передбачити відображення показників якості, залежно від яких диференціюються закупівельні ціни. За сировиною, норма витрачання якої залежить від вмісту в ній корисних речовин (наприклад, сухих речовин у помідорах), відображення останніх у первинних документах обов'язкове. Окрім цього, доцільно показувати за такою сировиною не тільки фізичну вагу (кг, т), але й здійснювати перерахунок її на стандартний вміст корисних речовин. Реалізація такої пропозиції підвищить ефективність контролю за використанням виробничих запасів.

Обліковому відображенню якості використовуваної сировини сприятиме застосування методу оцінки під час списання запасів, який передбачений П(С)БО 9 «Запаси» [1] – це метод ФІФО. Тому підтримуючи необхідність врахування кількісно-якісних характеристик сільськогосподарської сировини, незрозумілою і дискусійною є пропозиція деяких дослідників з впровадження системи оцінки останньої за нормативною (стандартною) вартістю кожної групи і товарного сорту [2], оскільки характерною особливістю консервної промисловості є постійна зміна вартості сільськогосподарської сировини, що пов'язана з нестабільністю закупівельних цін, які диференціюються і за періодами заготівлі. Відповідно, визначення стандартної вартості є вкрай проблемним і практично неможливим.

Висловлені пропозиції з вдосконалення облікового відображення виробничих запасів дозволять підвищити достовірність і якість цієї ділянки обліку, що позитивно вплине на формування інформаційної бази управління ними і, відповідно, на ефективність управлінських рішень.

Література

1. П (С)БО 9 «Запаси», затверджений Наказом Міністерства фінансів України № 246 від 20.10.1999 р.// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99>
2. Трофімова Т. В. Облік витрат на виробництво і калькулювання собівартості продукції (на прикладі підприємств плодоовочевої консервної промисловості України): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04. / Т. В. Трофімова. – Тернопіль.

2.6. Шляхи вдосконалення обліку грошово-розрахункових операцій у житловому будівництві

Активне дослідження проблемних питань грошей, їх функцій, властивостей завдань розпочалось у XV–XVI ст. із виникненням меркантилістських теорій. Один із представників цієї течії Б. Даванцаті здійснював порівняння грошей із кров'ю, зауважуючи, що нестача крові в організмі призводить до смерті, а нестача грошей в економіці – до занепаду. Продовжили цю тематику монетаристи, які

знову ж таки значну увагу приділили грошовій масі та розглядали її на макрорівні.

З іншого боку, діалектичні методи дослідження грошових коштів і розрахунків дають змогу відстежувати не лише їх емісію на макрорівні, а й постійний рух на мікрорівнях. Таке відстеження можна здійснити завдяки обліку, який не лише фіксує господарські операції, пов'язанні із надходженням і вибуттям грошових коштів та здійсненням розрахунків, але й вимагає від управлінського персоналу чіткості у прийнятті оптимальних рішень.

Немає жодної економічної галузі, за якою не здійснювалися б господарські операції, пов'язані із грошовими коштами і розрахунками, проте в деяких із них можна виокремити особливі моменти, для прикладу, житлове будівництво. Обсяги капітальних інвестицій у житло в Україні постійно зростають: в 2010 р. – 28,7 млрд. грн., 2011 р. – 29,6 млрд. грн., 2012 р. – 38,5 млрд. грн., 2013 р. – 41,6 млрд. грн., що у структурі капітальних інвестицій в економіку становить 11,4–15,5%. Таке зростання забезпечується шляхом залучення значних сум грошових коштів, у тому числі від фізичних осіб, що вимагає посилення контролю за їх цільовим використанням з метою недопущення заморожень об'єктів будівництва на невизначений термін.

Нині облік грошово-розрахункових операцій у будівництві регламентований низкою законодавчих, інструктивних і нормативних документів. Аналіз їх змісту свідчить про те, що доволі часто одні і ті ж операції трактуються неоднозначно, а на практиці це призводить до виникнення певних непорозумінь. І. Г. Чалий зазначає, що нормативно-правове та інформаційно-аналітичне забезпечення довірчого управління майном у системі житлового будівництва потребують подальшого удосконалення з метою більш гармонійної регуляції прав та обов'язків довіритель, управителів та забудовників [11, с. 10].

В обліку нормативно-правове регулювання в частині будівництва здійснюється відповідно до П(С)БО 18 «Будівельні контракти», згідно з яким будівництво – спорудження нового об'єкта, реконструкція, розширення, добудова, реставрація і ремонт об'єктів, виконання монтажних робіт [9]. Л. Осмятченко і В. Осмятченко зауважують, що будівельний комплекс на сьогодні – це досить розгалужена, без

можливостей управління з одного чи кількох центрів велика кількість самостійних суб'єктів господарювання, що мають свої специфічні особливості та окремі системні цілі [7, с. 37–41].

Одним із найважливіших та найдавніших видів будівництва є житлове будівництво. Під терміном «житлове будівництво» слід розуміти підгалузь будівництва, що передбачає підготовку, організацію, проведення будівельно-монтажних робіт, здачу в експлуатацію об'єктів будівництва («під ключ» або «коробку») замовникам, інвесторам, працівникам будівельного підприємства, а також реконструкція, ремонт та модернізація житла під час його використання, з метою забезпечення потреб учасників будівельного процесу.

Особливості житлового будівництва безпосередньо пов'язані із особливостями будівельного виробництва. З. В. Задорожний вважає, що основними організаційно-технологічними особливостями будівельного виробництва є такі: 1) нерухомість будівельної продукції; 2) переважно індивідуальний та дрібносерійний характер виробництва; 3) залежність від природних чинників; 4) участь у будівництві багатьох учасників; 5) рухомість структурних підрозділів, будівельної техніки і самих будівельних організацій; 6) довготривалість будівництва; 7) територіальна розпорошеність об'єктів; 8) різні способи ведення робіт [3, с. 112]. А. А. Баширов під особливостями житлово-цивільного будівництва розуміє масовий та серійний характер виробництва, котрий дає змогу проводити типізацію багатьох конструктивних елементів і переносити їх виготовлення у заводські умови; глибоку технологічну спеціалізацію, яка вимагає диференціації облікових робіт [2, с. 27].

Особливості будівельної галузі супроводжуються відповідними чинниками. Б. М. Литвин до чинників підвищення ефективності будівельного виробництва відносить: організаційно-технічні; організаційно-економічні; соціально-економічні [4, с. 10].

Облік грошово-розрахункових операцій у житловому будівництві також супроводжується організаційно-технічними особливостями та відповідними чинниками впливу на них. Ці особливості класифікуємо на три групи: використання великих сум грошових коштів на будівництво; довготривалий термін будівництва; наявність

значної кількості учасників фінансування і спорудження житла. Кожна із груп формує особливості, які мають специфічне відображення в системі обліку (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Організаційно-технологічні особливості
житлового будівництва та їх вплив на облік грошово-
розрахункових операцій**

Особливості	Вплив особливостей на систему обліку
1 група. Використання великих сум грошових коштів на будівництво	
Поява фінансового посередника.	Ведення обліку на рівні фінансового посередника та на рівні забудовника.
Наявність кількох джерел надходження грошових коштів.	Вплив на методику ведення обліку, відображення на рахунках бухгалтерського обліку та вибір виду контролю.
Потреба у грошових кредитах, які надаються банками.	Виникає необхідність в удосконаленні документативного оформлення надання та погашення кредитів.
Вплив технологій будівництва на кінцеву вартість житла.	Наявність розрахунків за будівельні матеріали різної вартості, несерійного виробництва, якщо йдеться про новітні технології будівництва.
2 група. Етапність здійснення грошово-розрахункових операцій	
Довготривалість будівництва (протягом кількох років).	Використання графіків внесення коштів із зазначеними термінами та сумами, що слугують як додаткова первинна документація. Потреба в авансових платежах, особливо при використанні контрактів «витрати плюс».
Наявність інфляційних процесів, що призводять до здорожчання чи замороження будівництва.	Зміна вартості житла, що може призводити до виникнення сумнівних дебіторських чи кредиторських заборгованостей.
3 група. Наявність значної кількості учасників фінансування і спорудження житла	
Інвестування грошових коштів вітчизняними і зарубіжними інвесторами.	Ведення обліку щодо розрахунків за виконані роботи, надані послуги, оренду основних засобів у національній валюті за готівковою та безготівковою формами.
Ведення розрахунків із індивідуальними замовниками, постачальниками, підрядниками, державними органами.	Облік грошових коштів ведеться щодо кожного замовника в бухгалтерії фінансового посередника. Облік розрахунків здійснюється за кожним постачальником, підрядником, фінансовим посередником – в бухгалтерії забудовника.

Примітка. Розробка автора.

До першої групи особливостей відносимо використання великих сум грошових коштів на будівництво. Розглянемо їх детальніше:

– поява фінансового посередника. Споруджуючи об'єкти будівництва, першочерговим постає питання, яким чином здійснити організацію обліку грошово-розрахункових операцій так, щоб уникнути можливості розкрадань коштів та забезпечити якісний контроль за ними. Через це нині більшість будівельних підприємств здійснюють розрахунки з допомогою фінансового посередника. Тому облік грошово-розрахункових операцій ведеться, як на рівні посередника, так і на рівні будівельного підприємства. Така ситуація вимагає використання великої кількості первинної та зведеної документації.

– наявність кількох джерел надходження грошових коштів. Залучення великої суми грошових коштів веде також до того, що виникають різні джерела фінансування: як державні, так і недержавні. Це зумовлює специфіку ведення обліку за кожним вкладником із використанням різних рахунків бухгалтерського обліку та здійснення контролю залежно від того, хто вклав кошти в об'єкт будівництва. Основними джерелами фінансування капітальних інвестицій в Україні є, переважно, власні кошти підприємств і організацій, кредити комерційних банків, бюджетні кошти, кошти населення.

Кошти населення найбільш незахищені, оскільки будівельне підприємство звітує про використання державних коштів за допомогою фінансової звітності, звітів про виконання будівельних робіт, що подаються в податкові та статистичні органи, але не завжди звітує перед індивідуальними замовниками. Тому вкрай важливо посилити контроль за використанням грошових коштів індивідуальних замовників, які часто вкладають не власні гроші, а позичкові.

– потреба у грошових кредитах, які можуть надаватись банками. Кредити можуть брати як підприємства, так й індивідуальні замовники. Розрахунки ведуть, використовуючи платіжні доручення, що не зовсім доречно, оскільки зручніше використовувати акредитиви, за якими банк виступає додатковим контролюючим органом за сумою перерахованих коштів на об'єкт будівництва. Крім цього, кредити варто було б видавати за кожним етапом спорудження конкретного об'єкта будівництва з метою економії коштів індивідуальними замовниками щодо відсотків, які необхідно повертати банку.

– вплив технологій будівництва на кінцеву вартість житла. Вартість житла, перш за все, залежить від технології будівництва, що визначається ще на проектно-договірному етапі. Ця особливість впливає на вибір постачальників, техніки, будівельних матеріалів, що необхідні для спорудження житла. За використання нанотехнологій може збільшуватись кількість грошово-розрахункових операцій з іноземними інвесторами, відповідно, виникають курсові різниці, які безпосередньо відображаються в обліку. При виборі дороговартіснішої технології має зростати якість спорудження об'єктів будівництва та збільшуватись термін їх гарантії, а відповідно, посилюється контроль за раціональним використанням грошових коштів, вкладених замовниками чи інвесторами.

Друга група – етапність здійснення грошово-розрахункових операцій. У цій групі враховано такі особливості:

– довготривалість будівництва (протягом кількох років) передбачає, що внесення грошових коштів замовниками здійснюється не один раз, а кілька – упродовж двох, трьох років відповідно до розрахунку кошторисної вартості об'єкта будівництва. Вкладення грошових коштів в об'єкти будівництва підтверджується графіками сплати грошових коштів замовниками, інвесторами. Ціна, прописана у цих графіках, формується на основі розрахунку кошторисної вартості майбутнього житла.

В. В. Бабич та Й. О. Степанчук стверджують, що кошторис як основний і незмінний документ на весь період будівництва – є в основі капітальних вкладень, розрахунків між замовником і підрядником та є межею (кошторисним лімітом) для фінансування будівництва [1, с. 27].

Кошторисну вартість за об'єктом будівництва розраховують не на один рік, а на кілька. У кінці кожного року на основі звітних даних можливим є коригування кошторисної вартості об'єкта будівництва. Крім цього, поетапне вкладення грошових коштів індивідуальними замовниками впливає на появу проміжних рахунків (за бухгалтерським проведенням Дт 238 Кт 239), на яких нагромаджуються суми наприкінці кожного звітного періоду, а при завершенні будівництва закриваються (за бухгалтерським проведенням Дт 239 Кт 238). Отже, поетапне вкладення грошових коштів в об'єкти

будівництва супроводжуються додатковими проведеннями, а також документацією – графіками.

За Звітом про рух грошових коштів важко відстежити суму вкладених грошових коштів у конкретне житло, бо він формується не за кожним об'єктом будівництва окремо, а за всіма, які здійснюються будівельним підприємством. Втім, за допомогою графіків, які у житловому будівництві фактично виконують роль додаткової первинної документації, можна відстежити суму вкладених грошових коштів у конкретний об'єкт будівництва.

– наявність інфляційних процесів, що призводять до здорожчання чи замороження будівництва. Розрахувати кінцеву вартість об'єкта будівництва (інвестування) надзвичайно складно, оскільки спорудження житла триває близько 2–3 років, які можуть супроводжуватись інфляційними процесами. Тому на формування ціни, прописаної у графіках, впливає й інфляція. Якщо підприємство веде розрахунки за контрактом з «фіксованою ціною», воно ризикує власними грошовими коштами, оскільки може зазнати збитку. Якщо ж підприємство здійснює розрахунки за контрактом «витрати плюс», то воно піддається меншому ризику, оскільки саме за умов використання цього контракту будуть враховані інфляційні процеси. Оскільки такі процеси можуть призводити до деструкції цінової політики, відхилень планових сум від звітних, то вони також можуть суттєво впливати на формування фінансових результатів.

Цінова політика у житловому будівництві регулює індекс цін на квадратний метр об'єкта будівництва, а отже, впливає і на купівельну спроможність індивідуальних замовників.

Н. А. Остап'юк зазначає, що основною проблемою обліку впливу інфляції є неможливість порівняння інформації про діяльність підприємства в динаміці. Дані бухгалтерського обліку формуються у різні періоди з різною купівельною спроможністю грошових коштів, в яких виражена вартість усіх складових майна суб'єкта господарювання та джерел їх утворення. Отже, втрачається можливість порівняти показники фінансової звітності підприємства за різні звітні періоди [8, с. 106].

У Міжнародних стандартах бухгалтерського обліку виділений спеціальний стандарт, присвячений цьому питанню. Відповідно до

МСБО 29 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції», у період інфляції суб'єкт господарювання, який утримує перевищення монетарних активів над монетарними зобов'язаннями, втрачає купівельну спроможність, а суб'єкт господарювання, який має перевищення монетарних зобов'язань над монетарними активами, збільшує купівельну спроможність тією мірою, якою активи та зобов'язання не індексуються відповідно до зміни цін [5].

Тому з метою отримання підприємством в майбутньому економічної вигоди безпечніше укласти контракт «витрати плюс», що враховує інфляційні процеси, а для зменшення ризиків збитковості будівельному підприємству раціональніше розпочинати будівництво за умови отримання авансових платежів чи повної суми за відповідний період.

Авансові платежі, з одного боку, є гарантом платоспроможності замовників, а з іншого – ризиком для замовників щодо виконання будівельно-монтажних робіт підрядником. Вони обов'язкові для здійснення грошово-розрахункових операцій за контрактом з фіксованою ціною та необхідні для укладення контракту за ціною «витрати плюс». У разі використання контракту з «фіксованою ціною», якщо на рахунок будівельного підприємства не внесені авансовані суми замовником та не здійснено повний розрахунок за відповідний етап, будівництво може бути припинено. Використовуючи контракт за ціною «витрати плюс», в разі несплати індивідуальним замовником чи інвестором авансових платежів та повної суми грошових коштів, спорудження об'єкта інвестування не буде припинено, але в майбутньому у забудовника можуть виникати проблеми, пов'язані із реалізацією таких об'єктів. Саме тому авансові платежі за цим видом контракту необхідні, хоча не чинять суттєвого впливу на подальше спорудження об'єкта будівництва так, як це є в разі використання контракту за «фіксованою ціною».

До третьої групи особливостей належить – наявність значної кількості учасників фінансування і спорудження житла. Йдеться про такі особливості:

– інвестування грошових коштів вітчизняними і зарубіжними інвесторами. В Україні інвестування та ведення грошово-розрахункових

операцій у житловому будівництві здійснюються переважно у національній валюті. Не лише інвестування, а й процес спорудження житла супроводжується здебільшого розрахунками у вітчизняній валюті. Для прикладу, придбання будівельним підприємством іноземних будівельних матеріалів (шпаклівки, фарби для внутрішніх робіт, клеїв, штукатурки, що постачають із Польщі, Туреччини, Німеччини, Швеції, Італії, Фінляндії) здійснюється переважно у національній валюті, оскільки їх купівля ведеться здебільшого не безпосередньо із іноземними постачальниками, а з вітчизняними посередниками. Така ситуація свідчить, що вітчизняні будівельні підприємства не входять до транснаціональних будівельних компаній, а тому й не виникає потреби у веденні розрахунків в інвалюті.

– ведення розрахунків із індивідуальними замовниками. Облік грошово-розрахункових операцій ведеться за кожним із учасників фінансування та спорудження житла. За умови, якщо будівельне підприємство здійснює грошово-розрахункові операції із замовниками безпосередньо, то облік грошових внесків ведеться щодо кожного із замовників. Якщо грошові кошти надходять на будівельне підприємство від фінансового посередника, то він веде облік грошових коштів за кожним замовником, а загальну суму перераховує на розрахунковий рахунок будівельного підприємства.

Облік розрахунків за кожним працівником, постачальником, субпідрядником здійснюється в бухгалтерії забудовника. Велика кількість працівників адміністративного, загальновиробничого, робітничого, збутового персоналу (що належать до основного, допоміжних, другорядних, обслуговуючих виробництв) задіяна у житловому будівництві. Через це облік витрат з оплати праці за видами персоналу ведеться на відповідних рахунках (231, 232, 233, 949), в кореспонденції з рахунком 66 за кожним працівником.

Щодо розрахунків із постачальниками і підрядниками, то облік грошово-розрахункових операцій теж ведеться окремо за кожним постачальником і підрядником. Вибір постачальника першочергово залежить від якості наданих ним будівельних матеріалів, виконання певних робіт чи наданих послуг. Крім цього, будівельні матеріали в житловому будівництві можна купувати як за готівку, так і у безготівковій формі.

На вибір форми розрахунку можуть впливати: потреба у кількості того чи іншого будівельного матеріалу (який можна придбавати оптом чи вроздріб); загальна ціна будівельних матеріалів (що впливає на денний ліміт проведення розрахунків); постачальник (який є постійним чи непостійним, а отже, перевіреним чи ні). Нині будівельні підприємства ведуть грошово-розрахункові операції, переважно, на безготівковій основі.

Крім форми придбання будівельних матеріалів постає питання щодо відповідності їх якості заявленій ціні, оскільки висока ціна цих матеріалів не завжди свідчить про їх високу якість чи екологічні властивості, і навпаки, низька ціна не завжди є свідченням низької якості. Саме тому необхідно проводити оптимізацію використання грошових коштів і більшу увагу приділяти їх якісним властивостям з метою відповідності об'єктів будівництва вимогам Державної архітектурно-будівельної інспекції [10, 28], а також відповідно до Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [6].

Облік розрахунків із державними органами влади має дещо іншу специфіку, ніж з іншими учасниками будівництва, оскільки будівельне підприємство здійснює постійну сплату податків і зборів у Державну податкову інспекцію, перевіряється Державною фінансовою інспекцією за коштами отриманими від бюджетних організацій, веде будівництво соціального житла за зниженими цінами. З огляду на це ведення обліку таких розрахунків є найбільш контрольованим.

Отже, облік і контроль грошово-розрахункових операцій характеризуються низкою особливостей у житловому будівництві, які супроводжуються відповідними проблемами, вирішення яких як покращить показники фінансової звітності, так і забезпечить своєчасність спорудження, реалізації та модернізації житла. Виходячи із сказаного вище, шляхи вдосконалення обліку грошово-розрахункових операцій варто розглядати на рівнях документування руху грошових коштів; відображення грошово-розрахункових операцій на рахунках бухгалтерського обліку; формування звітності про грошові кошти і розрахунки; автоматизації обліку в частині грошово-розрахункових операцій.

Література

1. Бабич В. В. Учет и анализ капитальных вложений в промышленности / В. В. Бабич, Й. О. Степанчук. – К. : Техніка, 1981. – 189 с.
2. Баширов А. А. Учет и анализ капитальных вложений в промышленности / А. А. Баширов. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 207 с.
3. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : [моногр.] / З. В. Задорожний . – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 336 с.
4. Литвин Б. М. Анализ эффективности хозяйственной деятельности в строительстве / Литвин Б. М. – М. : Финансы и статистика, 1988. – 224 с.
5. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 29 «Фінансова звітність в умовах гіперінфляції» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/929_048
6. Міжнародний стандарт контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг, видана Міжнародною федерацією бухгалтерів (IFAS), Аудиторська палата України, переклад. з англ. мови видавництво «Фенікс». – К. : Фенікс, 2010. – 852 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mia.kiev.ua/images/stories/books/isa-2010-t1-ukr.pdf>
7. Осмятченко Л. Концепція організації обліку / Л. Осмятченко, В. Осмятченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 3. – С. 37–41.
8. Остап'юк Н. А. Розвиток теорії та методології облікового відображення інфляційних процесів : [моногр.] / Н. А. Остап'юк. – Житомир : ЖДТУ, 2012. – 348 с.
9. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти» / Затверджено наказом Міністерства фінансів України від 28 квітня 2001 р. № 205 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>

10. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо здійснення державного архітектурно-будівельного контролю та сприяння інвестиційній діяльності у будівництві / Закон України від 1. 01. 2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/anot/1026-16>

11. Чалий І. Г. Довірче управління майном в системі житлового будівництва : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І. Г. Чалий. – Харків, 2009. – 21 с.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКУ ТА АНАЛІЗУ ВИТРАТ ТА ДОХОДІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Обліково-аналітичне забезпечення виробничої діяльності як інтегрована підсистема управління

В умовах посилення конкуренції успіх вітчизняних підприємств дедалі більше визначає активна інноваційна виробнича діяльність, спрямована на ефективне використання ресурсів шляхом запровадження наукових ідей, технологічних нововведень, застосування гнучких управлінських рішень. Завдяки цьому можна вивести підприємства з кризових ситуацій і гарантувати їм фінансову стабільність за рахунок збільшення обсягів виробництва й реалізації продукції, зниження її собівартості, підвищення продуктивності праці, зменшення матеріало- та фондомісткості, прискорення обороту вкладеного капіталу, врешті – нарощування прибутку.

Перманентною є потреба у постійному оновленні асортименту продукції, що виготовляється, відтак і технологій її виробництва, що вимагає не лише включення наукових і проектних розробок у систему діяльності вітчизняних підприємств, а й переорієнтації бухгалтерського обліку виробництва продукції та економічного аналізу на формування обліково-аналітичного забезпечення як єдиної інтегрованої підсистеми, яка відповідатиме запитам керівників, власників, інвесторів, акціонерів та інших користувачів щодо необхідної для них інформації. Передумовою такої інтегрованої підсистеми є об'єднання облікових та аналітичних процедур в єдиний процес формування облікових даних та проведення оперативного аналізу показників на основі забезпечення його, тобто процесу, безперервності і

використання результатів такого аналізу під час обґрунтування управлінських рішень для прийняття їх менеджерами окремих цехів і служб підприємства загалом.

Традиційно підрозділи, котрі здійснюють облікові функції, відокремлені за організаційною структурою підприємств від інших – планового, маркетингу, аудиторського, що призводить до певного психологічного бар'єру між бухгалтерами та економістами. Це зумовлює не тільки подовження періоду, упродовж якого розрізнені облікові дані, сформовані в бухгалтерії підприємства, врешті-решт перетворюються в інформацію, зрозумілу для менеджерів, які приймають управлінські рішення, а й до певної самоізоляції спеціалістів економічного профілю. Економісти очікують моменту, коли бухгалтерія підрахує зведені показники витрат, доходів, фінансових результатів, аби *post factum* здійснити їхню аналітичну інтерпретацію у вигляді довільної форми таблиць з інформацією, частково зрозумілою менеджерам середнього й вищого рівня. Ця лише часткова зрозумілість зумовлена тим, що традиційний бухгалтерський облік формує надто синтезовану інформацію.

У ринкових умовах, як підкреслює М. С. Пушкар із посиланням на роботу «Компанія, що створює знання» японського вченого І. Нонаки та працю «Класики менеджменту» англійських авторів за ред. М. Уорнера, інформаційна орієнтація знань сприяє оновленню виробничої та збутової діяльності, але за умови, що ідея про просування до менеджменту «середина – верх – низ» тісно пов'язана з процесом створення інформації для окремих груп менеджерів – вищого, середнього та нижчого рівнів, причому для вищого ешелону менеджерів вона повинна мати дедуктивний (узагальнений) характер, для нижчого – індуктивний (деталізований), а для середнього – «компромісний», тобто бути водночас узагальненою й деталізованою [1].

Потенціал обліково-економічних служб на вітчизняних підприємствах загалом достатній. Втім, зазначимо, що у вітчизняній і зарубіжній теорії бухгалтерського обліку обліково-аналітичне забезпечення діяльності підприємств як єдиної цілісної підсистеми майже не розглядається, а тому складно досягти диференціації стосовно інформації запитів менеджерів відповідних рівнів. Окрім того, коли

вона представлена окремими складовими, тобто нарізно здійснюється облік витрат і калькулювання собівартості продукції й аналіз виробництва, відсутня комплексність у формуванні інформації, а також в управлінських рішеннях менеджерів, хоча окремі науковці вказують на головні ознаки обліково-аналітичного забезпечення управління.

Так, зокрема О. Д. Гудзинський, Т. М. Пахомова, В. К. Савчук, у монографії неодноразово наголошують, що обліково-аналітичний механізм необхідно розглядати як інтегровану багатофункціональну систему, яка має свою місію, структуру, складові елементи, механізми реалізації місії та досягнення цілей [2, с. 38]. Водночас, такі складові, як облік та аналіз, що є окремими локальними підсистемами, обов'язково повинні відповідати вимогам системності, цільової спрямованості, функціонального призначення, тобто мають бути адаптовані не лише одна до одної, а загалом – до вимог управління. Узагальнивши погляди вчених щодо трактування поняття обліково-аналітичного механізму, і об'єднавши їх у два блоки: 1) сукупність способів ведення обліку та аналізу господарської діяльності; 2) одержання та використання інформації щодо регулювання економічних взаємовідносин), дійшли висновку, що «під обліково-аналітичним механізмом слід розуміти інтегровану систему прийомів обліково-аналітичного забезпечення менеджменту шляхом здійснення специфічних внутрішньосистемних та загальносистемних його функцій» [2, с. 7].

Тенденції єдності обліку та аналізу підтримуються багатьма науковцями, хоча вони й не окреслюють це єдиним поняттям. Акцентуючи на необхідності інтеграції обліку та аналізу, Ф. Ф. Бутинець стверджує, що «кожна із складових частин системи повинна передбачати методику аналітичної оцінки отриманої інформації з точки зору можливостей її використання для управління» [3, с. 22].

Окрім згаданих елементів, до обліково-аналітичної системи додають ще й контроль. Так, М. Т. Білуха зауважив, що бухгалтерський облік у поєднанні з аналізом і контролем господарської діяльності є засобом передбачення результатів діяльності суб'єктів господарювання, їх регулювання та оптимізації [4, с. 13]. На підтвердження цього М. Г. Чумаченко зазначив, що «діючий

управлінський контроль неможливий без необхідної облікової інформації і без системного економічного аналізу для обґрунтування управлінських рішень» [5, с. 3].

Особливої уваги заслуговує думка Т. Г. Камінської, яка під обліково-аналітичною системою розуміє «цілеспрямоване формування інформаційних потоків, підпорядкованих вимогам планування, аналізу, підготовки ефективних управлінських рішень і контролю за їх виконанням» [6]. Такий погляд має більше управлінське спрямування, аніж обліково-аналітичний, оскільки автором зовсім не врахована облікова підсистема, яка є обов'язковим та невід'ємним елементом збору, реєстрації, обробки й надання необхідної інформації користувачам і, як наголошують Ч. Хорнгрен, Дж. Фостер, Ш. Датар, «існування облікових систем необхідно для прийняття вірних управлінських рішень, які сприяють досягненню цілей бізнесу організації» [7, с. 47]. Водночас Т. Г. Камінська врахувала ще один елемент системи – планування, що виконує важливі функції для діяльності як підприємства так і для окремих його підрозділів [6].

Незважаючи на відмінність формулювань, помітно, що цитовані автори підкреслюють єдність і синтез таких елементів формування необхідної для управління інформації, як облік, аналіз, контроль і планування. Системний підхід як спосіб мислення допомагає поєднати окреслені складові в одну композицію обліково-аналітичного забезпечення, оскільки система – це єдність, що складається із взаємопов'язаних частин, кожна з яких вносить щось конкретне в унікальні характеристики цілого. Тому обліково-аналітичне забезпечення діяльності підприємств як система має враховувати всю складність, притаманну регульованому об'єкту: сукупні і доволі стійкі інформаційні зв'язки між елементами системи (планування, облік, аналіз, контроль), перманентний, постійний, динамічний, неповторний характер розвитку, а також відповідати таким вимогам:

- забезпечення мінімального, але достатнього обсягу інформації для виконання управлінських рішень;
- збір даних про можливості, про відхилення від заданих параметрів;
- забезпечення відповідальності за надану інформацію;

- розміщення в мінімальному обсязі інформації максимального змісту;
- одержання достовірної інформації та збереження її на всіх рівнях управління;
- проходження всіх рівнів управління в структурних підрозділах.

Враховуючи, що під забезпеченням зазвичай розуміють взаємопов'язану сукупність послідовних операцій, створення передумов для стабільного функціонування економічної системи, нормальної реалізації фінансово-господарських процесів, здійснення запланованих проектів, найобґрунтованіше визначення обліково-аналітичного забезпечення як інформаційної підсистеми системи управління підприємством належить В. А. Дерію. За його словами, вона складається з обліку, планування, контролю, аналізу інформації про події, факти, явища, господарські процеси, які відбуваються в підприємстві за напрямками, необхідними для усіх зацікавлених сторін з метою прийняття управлінських рішень і забезпечення основної мети діяльності цього підприємства [8, с. 40]. Термін, яким окреслено цю суть, автор визначив як «еккаунтинг».

Основою вирішення всіх обліково-аналітичних завдань є актуальна, реальна, надана у придатній формі інформація, використання якої сприяє підвищенню ефективності виробничої діяльності підприємства. Формування такої інформації відбувається на рівні здійснення господарських операцій, групування яких приводить до створення системи, визначеної в економічній літературі як інформаційне забезпечення.

Узагальнюючи думки економістів М. Д. Крамчанінова [9], А. Т. Родкіна [10, с. 22], В. В. Смирнова [11] стосовно розуміння поняття «інформаційного забезпечення», вважаємо, що обліково-аналітичне забезпечення діяльності вітчизняного підприємства як підсистема управління включає комплекс технічних засобів та інформаційних потоків планування, обліку, аналізу, контролю та персонал, що дозволяє підприємству вести звичайну діяльність (операційну, фінансову, інвестиційну), а також надзвичайні події. Основа операційної діяльності промислових підприємств – виробництво.

У підсистемі обліково-аналітичного забезпечення управління виробництвом продукції важливі функції надано обліку витрат виробництва й аналізу собівартості цієї продукції, за допомогою яких здійснюється контроль за ефективним використанням всіх видів ресурсів. Від їхнього вдалого застосування значною мірою залежить рентабельність продукції, виявлення можливостей зниження їх собівартості, прийняття рішень щодо виробництва нових видів. Найбільший ефект ресурсозбереження і зниження собівартості продукції досягатиметься під час створення комплексної підсистеми формування інформації, у складі якої такі підсистеми: прогнозування й планування собівартості, обліку витрат та калькулювання вартості продукції, аналізу виробництва, підготовки проектів управлінських рішень, спрямованих на зниження виробничих витрат.

Для належного обліково-аналітичного забезпечення не достатньо загального відображення витрат, оскільки, незважаючи на їхню приналежність до живої чи уречевленої праці, вони усе ж таки надто різноманітні. З метою дослідження їхнього впливу на результати виробничої діяльності підприємства витрати класифікують. Саме розчленування загальної суми витрат та групування за певними ознаками дозволяє оцінювати їхню поведінку й залежність від обсягу виробництва, або вплив на нього. Класифікацію витрат здійснюють відповідно до напрямків і ознак, які кожним підприємством здебільшого визначаються самостійно залежно від призначення одержуваної інформації.

Правильно розроблена класифікація витрат, власне, визначає організацію і методикку подальшого обліку, аналізу, контролю. З метою якнайточнішого визначення собівартості продукції, для вдалої організації обліково-аналітичного забезпечення її виробництва на підприємствах доцільно групувати витрати, перш за все, стосовно безпосереднього відношення їх до виробничого процесу, тобто на виробничі й невиробничі. Сукупність виробничих витрат, а саме: витрат технологічних матеріалів (тих, які складають речову основу готової продукції), витрат на оплату праці робітників основного і загальновиробничого персоналу з відповідними

відрахуваннями на соціальні заходи та витрати на засоби праці формують виробничу собівартість продукції.

Здійснюючи групування витрат, вітчизняні підприємства повинні насамперед забезпечити їхнє відображення за реальними елементами, оскільки кожний із них відіграє значну роль у формуванні собівартості продукції. У протилежному випадку неминуче втрачається аналітичність облікового забезпечення, оскільки у собівартості продукції відбувається взаємне погашення позитивних і негативних відхилень. Через те поряд із намаганням включати у собівартість продукції якнайбільшої частини витрат прямим шляхом (у протилежному разі доведеться здійснювати розподіл непрямих витрат, що може призвести до неточності у розрахунках), треба якомога детальніше відображати матеріальні витрати на виготовлення конкретного виду продукції у грошовій формі, визначаючи її собівартість.

Аналіз точок зору дослідників дає змогу стверджувати, що з метою задоволення інформаційних потреб щодо управління виробничими витратами та собівартістю підсистема обліково-аналітичного забезпечення виробництва тютюнової продукції повинна інтегрувати в собі комплексну інформацію про процеси та результати виробничої діяльності, яка дозволить приймати оптимальні управлінські рішення, містити інформацію не лише на рівні підприємства загалом, а й на рівні окремих підрозділів, сфер відповідальності, центрів витрат; бути оперативною, гнучкою, тобто терміново відображати економічні показники, що фігурують на всіх підсистемах: планування, обліку, аналізу, контролю (рис. 3.1).

Обліково-аналітичне забезпечення виробництва продукції – це цілісна інтегрована підсистема накопичення інформації за результатами планування, обліку, аналізу, контролю, активізації та стимулювання управлінських рішень щодо регулювання процесу виробництва, яка має свої завдання і механізми їхньої реалізації.

Між інформаційними складовими – обліком й аналізом – існує прямий і зворотний зв'язок. З одного боку, в результаті аналізу формуються вимоги до обліку виробничої діяльності, а з іншого – від якості і повноти інформації залежить глибина та достовірність аналізу, який стосовно запитів менеджерів щодо управління витратами

виробництва полягає у дослідженні їхньої динаміки, структури, зв'язків і залежностей між окремими елементами, виявлення різниці фактичних і планових показників та причин відхилень.

Рис. 3.1. Складові елементи обліково-аналітичного забезпечення виробництва продукції

З огляду на це на вітчизняних підприємствах доцільно застосовувати порівняльний (просторовий) аналіз, використовуючи інформацію, зібрану з усіх структурних підрозділів. За його результатами можливо оцінювати виробничу політику підприємств, використання предметів та засобів праці, виявляти резерви підвищення ефективності за рахунок зниження витрат. Водночас зазначимо, що в ринкових умовах діяльності результатів проведення такого аналізу уже недостатньо, щоб забезпечувати конкурентоспроможність виробленої продукції, оскільки усе потрібнішою стає інформація про якість продукції, своєчасність виготовлення, рентабельність виробів, аналіз динаміки собівартості. Задовольнити такі запити менеджерів можна за умови системного підходу не лише до забезпечення обліку, а й до аналізу виробництва. Відтак, аналітичне забезпечення має включати горизонтальний аналіз показників відхилень від попереднього періоду чи норм за звітний період, вертикальний – дослідження

складових частин кожного показника і їх зміни в загальному розмірі відхилень, трендовий – вивчення динаміки змін за ряд звітних періодів.

Ці види аналізу витрат виробництва можуть здійснюватись як для пошуку шляхів зниження витрат під час формування та розробки нового виду продукту, так і під час виробництва безпосередньо, коли саме трендовий нині є найбільш розповсюдженим, що виправдано стосовно прийняття рішень у короткостроковому періоді. Коли ж йдеться про визначення мети і завдань на перспективу, доречним буде використання пошуку шляхів зниження витрат виробництва за тими видами продукції, які підприємство має намір виробляти у майбутньому. У такому разі, проводячи аналіз виробничих витрат, варто використовувати прийоми функціонально-вартісного аналізу, оскільки завдяки його процедурам можна виявити можливості заміни одних частин готової продукції іншими.

Вітчизняним підприємствам нерідко доводиться вирішувати проблему щодо придбання, наприклад напівфабрикатів, чи виготовлення їх самостійно. Водночас не слід обмежуватись лише простим порівнянням вартості придбання тих чи інших напівфабрикатів. Необхідно враховувати наявність виробничих можливостей і потужностей для випуску потрібних замінників. Нерідко додаткові витрати на придбання обладнання можуть бути неспівмірними з отриманою економією від налагодження виробництва певних складників на своєму підприємстві.

Відповідно, організація обліково-аналітичного забезпечення виробництва продукції має бути такою, щоб можна було досягти всебічного обґрунтування поточних та перспективних рішень менеджерів, спрямованих на підвищення ефективності виробництва як окремих виробів, так і діяльності підприємства загалом. Вона має включати організацію технологічного процесу збирання, реєстрації, накопичення й перетворення певного виду економічної інформації в систему показників, а також організацію діяльності певного кола спеціалістів, які виконують ці види робіт через те, що технологічний процес з перетворення планової виробничої облікової та аналітичної

інформації складається з первинного (оперативного), поточного і підсумкового чи перспективного (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

**Етапи обліково-аналітичного
забезпечення виробництва готової продукції**

Назва етапу	Підсистеми обліково-аналітичного забезпечення	
	Облік	Аналіз
Оперативний	Спостереження і документування виробничих операцій	Оцінка та вивчення показників виробничої діяльності щоденно, щозмінно, щогодинно.
2. Поточний	Вторинне спостереження і документування виробничих операцій у реєстрах	Оцінка результатів виробничої діяльності за місяць, квартал, рік.
Підсумковий	Формування виробничої звітності	
3. Перспективний		Оцінка розвитку виробничого процесу на рік, п'ять і більше років.

На первинному (оперативному) етапі обліково-аналітичного забезпечення виробничої діяльності підприємств виконується сукупність робіт з отримання доказів про господарські факти (явища, процеси), тобто документування усіх виробничих операцій на носіях інформації, за використання яких проводиться виявлення, вимірювання, реєстрація облікової інформації, її порівняння, оцінка та аналіз протягом години, зміни, дня. На другому етапі забезпечується реєстрація виробничих фактів у системі рахунків, підсумування обліково-аналітичної інформації, її розподіл, складання розрахункових таблиць. Поточний етап виступає підґрунтям для складання звітних форм і є основою для аналітичних розрахунків. Третій підсумковий етап передбачає узагальнення та передачу інформації користувачам: проводиться формування результатів інформації про виробничі факти, які були на підприємстві у встановлені інтервали часу, з їх характеристикою у статичній та динамічній, здійснюється прогнозування виробничо-економічних показників на майбутнє.

Таким чином, обліково-аналітичне забезпечення виробництва продукції – це сукупність засобів та дій, створення умов, які сприяють нормальному проходженню виробничих процесів, реалізації намічених планів, програм, підтримці належного функціонування підсистеми обліку витрат і калькулювання собівартості продукції, проведенню їхнього аналізу, виявленню та запобіганню відхилень від нормативів, що здійснюється як загалом по підприємству, так і на рівні структурних підрозділів.

Література

1. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : моногр. / М. С. Пушкар. – Тернопіль, 2006. – 334 с.
2. Гудзинський О. Д. Менеджмент та його обліково-аналітичне забезпечення : навч. посібник / О. Д. Гудзинський, Т. М. Пахомова – К. : ІПКДСЗУ, 2003. – 48 с.
3. Бухгалтерський облік в управлінні підприємством : моногр. / за ред. професора О. М. Губачової. – Полтава : РВВ ПУСКУ, 2009. – 337 с.
4. Білуха М. Контроль витрат виробництва на основі впровадження комплексної автоматизації ПЕОМ на прикладі гумотехнічної галузі / М. Білуха, С. Іваніна // Бухгалтерський облік і аудит. – 2005. – № 5. – С. 59 – 62.
5. Чумаченко Н. Г. Проблемы учета и экономического анализа в управлении промышленным производством / Н. Г. Чумаченко : автореф. дис. на сомск. науч. степени д-ра эконом. наук : 08.00.12 / Моск. фин. ин-т. – М., 1970. – 37 с.
6. Камінська Т. Г. Обліково-аналітичний процес: його зміст і стадії / Т. Г. Камінська // Науковий вісник НАУ. – 2002. – Вип. 50. – С. 313 – 318.
7. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер; перев. с англ. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 1995. – 416 с.
8. Дерій В. А. Витрати і доходи підприємств у системі обліку та контролю : моногр. / В. А. Дерій. – Тернопіль : ТНЕУ, «Економічна думка», 2009. – 272 с.

9. Крамчанінова М. Д. Формування системи управління промисловим підприємством в умовах стратегічного партнерства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.01 / М. Д. Крамчанінова. – Маріуполь, 2005. – 20 с.

10. Смирнова В. В. Информационное обеспечение развития предпринимательских структур / В. В. Смирнова, А. О. Апостолов // Економіка. Менеджмент. Підприємництво – 2003. – Вип. 11. – С. 294 – 297.

11. Родкина А. Т. Информационная логистика / А. Т. Родкина. – М. : Экзамен, 2001. – 288 с.

3.2. Особливості обліку витрат операційної діяльності за місцями виникнення та сферами відповідальності

В умовах конкуренції система управління має оперативно виявляти та усувати недоліки роботи підприємства, знаходити внутрішні резерви для покращення його стану, підвищувати економічний ефект та забезпечувати фінансову стійкість суб'єкта господарювання. Цього можна досягти шляхом децентралізації системи управління, яка не завжди позитивно впливає на менеджмент підприємства.

Недоліками децентралізованого процесу управління є як ускладнення процесу координації діяльністю підприємства, так і ймовірність дублювання однакових функцій структурними підрозділами й окремими працівниками, а також можливість виникнення нездорової внутрішньої конкуренції, збільшення витрат на утримання персоналу з обслуговування.

Як перевагу децентралізованого управління можна розглядати насамперед можливість керівникам вищого рівня зосередитися на вирішенні лише глобальних, стратегічних проблем розвитку підприємства. Одночасно децентралізація створює умови, необхідні для оперативного прийняття ефективних рішень на відповідних низових рівнях управління, а також дає змогу приймати правильні рішення менеджерам нижчого управлінського рівня, які вже здобули тут відповідну «спеціалізацію», набули певного досвіду управління і добре знають, як можна вирішити ту чи іншу проблему. Набуті

знання дадуть цим менеджерам змогу в майбутньому обійняти найвищі управлінські посади [4, с. 405].

Важливим є те, що децентралізація системи управління допомагає налагодити облік витрат за місцями їх виникнення та сферами відповідальності. Такий облік не є новим і його методику детально описано в працях багатьох як вітчизняних [9; 10], так і зарубіжних [1; 2] учених.

М. Б. Кулинич, наприклад, зазначає, що концепцію сфер відповідальності вперше сформулював Джон А. Хіггінс ще у 1952 р., і вона набула значного поширення спочатку у США в 50-х роках, а згодом і в інших країнах [8, с. 125].

Ентоні Аتكіссон зазначає, що основне правило обліку за сферами відповідальності (так зване правило Хіггінса) полягає в тому, що кожен структурну одиницю підприємства обтяжують тільки ті доходи або витрати, за які вона може відповідати і які контролює [3].

Однак в Україні облік витрат за місцями їх виникнення та сферами відповідальності досі майже не застосовують, хоча необхідність такого обліку, як правильно зауважив М. С. Пушкар: «... диктується тією обставиною, що в умовах ринкового середовища слід мати детальну інформацію про формування собівартості та шляхи її зниження ...» [13, с. 146].

Упровадження системи обліку витрат за місцями виникнення та сферами відповідальності дасть змогу взаємопов'язати діяльність конкретних осіб із їхньою відповідальністю за ті чи інші витрати підприємства. Ефективність такої системи забезпечується лише чітким документуванням і обліком усіх фактів господарського життя у кожному структурному підрозділі підприємства зокрема.

Облік витрат на виробництво продукції за місцями їх виникнення дасть підприємствам змогу створити необхідну інформаційну базу для аналізу як фінансових, так і техніко-економічних параметрів виробництва окремих видів продукції.

Оскільки такий аналіз порівняно трудомісткий, то його необхідно максимально автоматизувати, передбачивши потрібну частоту узагальнення облікових даних про споживання ресурсів у кожному підрозділі підприємства.

Основною метою обліку витрат за місцями їх виникнення є отримання облікової інформації як про фактично витрачені матеріальні ресурси, так і про витрати, пов'язані з оплатою праці найманих робітників. Окрім цього, необхідність виокремлення місць виникнення витрат пояснюється ще й потребою у спостереженні за поведінкою витрат залежно від динаміки обсягів виробництва.

Упровадження обліку витрат за місцями їх виникнення допоможе вирішувати наступні завдання (рис. 3.2).

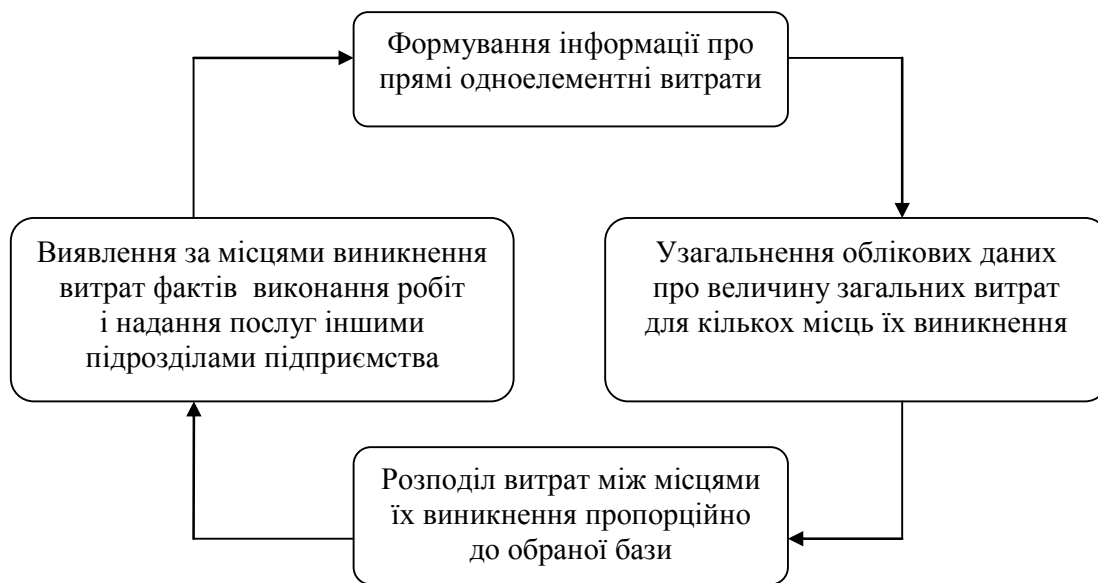

Рис. 3.2. Завдання обліку витрат за місцями їх виникнення

Слід також зазначити, що поняття «місце виникнення витрат», «сфера відповідальності» та «центр витрат» не можна ототожнювати.

В. Б. Івашкевич, наприклад, розглядає місце витрат як сукупність первинних центрів виникнення витрат у сфері виробництва [6, с. 153]. До місць витрат він відносить окремі виробництва, цехи, дільниці, відділи, а до центрів витрат – групи обладнання, машини, робочі місця. Сфера відповідальності, стверджує він, охоплює зазвичай кілька місць витрат й завжди передбачає необхідність обліку не тільки витрат, а й обсягу виробленої продукції [6, с. 155].

М. С. Пушкар підкреслив, що «місце виникнення витрат», «сфера відповідальності» і «центр витрат» є різними поняттями, оскільки вони виражають різноманітні економічні процеси. Центр

витрат пов'язують із калькулюванням собівартості продукції, а сфери відповідальності – з управлінням собівартістю [13, с. 143].

М. Г. Чумаченко на підставі дослідження практики зарубіжних країн зробив висновок, що у США місце виникнення витрат прирівнюють до центру відповідальності, об'єднуючи кілька центрів витрат, котрі становлять «первинну виробничу одиницю, яка одержує матеріали і послуги від інших центрів, робить власні витрати та може передавати вироблені матеріали і послуги іншим центрам» [18].

Серед сучасних науковців тієї ж думки притримується С. А. Николаєва, яка зазначає, що облік за місцями виникнення дає уяву про горизонтальну структуру витрат підприємства, і першим завданням у процесі організації такого обліку та можливості проведення контролю за формуванням витрат є те, що місця виникнення витрат повинні збігатися з сферами відповідальності за витрати [11, с. 46].

Як зазначає В. Ф. Палій, у реальних умовах виробництва місця виникнення витрат відрізняються від центрів витрат чітким місцем у структурі підприємства. Місця виникнення витрат – це структурні підрозділи підприємства. Центри витрат – це первинні одиниці, яким притаманні однотипні функції та виробничі операції. Центри відповідальності, вважає вчений, – це групування витрат на виробництво за госпрозрахунковими підрозділами та відповідальними особами [12, с. 101–105].

Так, наприклад, на спиртових заводах розмежовувати витрати за місцями виникнення і сферами відповідальності для своєчасного контролю та ефективного управління необхідно з урахуванням таких основних принципів:

- закріплюючи за сферами відповідальності матеріально-відповідальних осіб, враховувати наявну виробничу структуру та ієрархію конкретного спиртового заводу;

- ступінь деталізації інформації про витрати за місцями їх виникнення і сферами відповідальності має бути достатнім, але не надмірним;

- на місцях виникнення витрат необхідно акумулювати лише прямі, безпосередньо пов'язані з діяльністю конкретної сфери витрати;

– система кодування сфер відповідальності у поєднанні зі застосуванням спеціальних шифрів мають забезпечувати високий рівень об'єктивності використовуваної в системі контролю та управління витратами інформації, що надходить від кожної сфери відповідальності, а також сприяти застосуванню автоматизованих систем обліку й контролю витрат і результатів;

– показники діяльності та звітність мають бути такими, що враховують специфіку діяльності конкретної сфери, і повністю забезпечувати формування необхідної для управління спиртовим заводом інформаційної системи;

– система документів і документообігу має враховувати техніко-економічні особливості галузі та допомагає своєчасно й оперативно отримувати всі необхідні для складання внутрішньої звітності показники (для цього щодо кожної економічно відособленої сфери відповідальності слід розробити необхідні та властиві лише їй показники і форми звітності).

Стосовно сфер відповідальності Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер і К. Друрі зазначили, що остання є сегментом організації, за роботу якого відповідає його (тобто сегмента) керівник [17, с. 68; 5, с. 459].

В. Б. Івашкевич доповнив це визначення, підкресливши, що сфера відповідальності є ще й видом діяльності відповідальної особи (менеджера), і ця відповідальна особа наділена певними правами та може приймати конкретні рішення і реалізовувати їх [6, с. 163].

В. Є. Труш, Т. М. Чебан, Н. Я. Стефанович стверджують, що сфера відповідальності – це сфера діяльності, в межах якої встановлено персональну відповідальність менеджера за показники діяльності, які він контролює [16, с. 127]. Цієї ж думки притримується й С.Ф. Голов [4, с. 406].

Т. П. Карпова вважає, що сфера відповідальності – це таке групування витрат, котре дозволяє поєднати в одному процесі місця виникнення витрат: виробництво, цех, ділянку, бригаду з відповідальністю керуючих ними менеджерів [7].

Водночас Гаррісон Рей, Норін Ерік та Брюер Пітер зазначають, що термін «сфера відповідальності» застосовується для будь-якого підрозділу компанії, менеджери якого контролюють і несуть відповідальність за витрати, прибуток або інвестиції підприємства [14, с. 641].

Порівняно з місцем виникнення витрат сфера відповідальності є, як правило, масштабнішою і може складатися з кількох місць виникнення витрат. Наприклад, на спиртових підприємствах до сфери відповідальності «Виробництво» належать місця виникнення витрат у таких відділеннях: розмольне, розварювальне, бродильне та ректифікаційне.

Відповідно організація обліку витрат за сферами відповідальності, крім децентралізації управління ними, дасть змогу контролювати формування витрат на всіх рівнях менеджменту, встановлювати винних за виникнення непродуктивних витрат і, зрештою, суттєво підвищувати результативність господарювання.

На думку Я. В. Соколова, виокремлюючи сфери відповідальності, слід брати до уваги насамперед технологічну структуру підприємства, а вже потім виділяти її горизонтальний і вертикальний розрізи. Перший обмежується колом діяльності кожної особи, відповідальної за центр, а другий зумовлює ієрархічну сходинку повноважень осіб, які приймають управлінські рішення. Горизонтальний і вертикальний розрізи центрів відповідальності підприємства дасть змогу раціонально поєднувати централізоване керівництво з максимально можливою ініціативою керівників структурних підрозділів для досягнення загальної мети [15, с. 420].

Виділяючи сфери відповідальності на спиртових заводах, пропонуємо керуватися принципом виробничих функцій, суть якого – у встановленні залежності вартісного виходу кінцевої продукції від використання різних чинників виробництва, конкретних видів ресурсів тощо. Формування сфер відповідальності зумовлене двома чинниками: виробничо-господарською діяльністю та специфічною організаційною структурою підприємства.

Чинники виробничо-господарської діяльності промислових підприємств дають змогу найбільш укрупнені, загальні місця виникнення витрат на них розосередити за такими сферами: постачання предметів праці; виробництва продукції; допоміжного виробництва; обслуговування процесу діяльності; управління підрозділами підприємства та підприємством загалом; реалізації готової продукції.

Виділені ділянки роботи (сфери) взаємопов'язані між собою й не можуть існувати відокремлено в межах одного заводу. Кожна

сфера має специфічні, притаманні лише їй особливості формування витрат. Для прикладу, невиділення сфери відповідальності «Постачання» може призводити до того, що інша сфера відповідальності – «Виробництво» – не зможе ефективно здійснювати та контролювати свою роботу, оскільки володітиме первинною інформацією про якість сировини у момент надходження на склад і в момент відпуску у виробництво.

Стосовно специфіки організаційної структури, то підприємства досліджуваної галузі мають складну лінійну та функціональну структури організації виробничо-технологічних процесів.

Лінійна організаційна структура виступає системою управління, в якій кожний підлеглий має тільки одного керівника, а в кожному підрозділі виконують увесь комплекс управлінських робіт. Схематично ця структура показана на прикладі одного із спиртових заводів Тернопільської обл. (рис. 3.3).

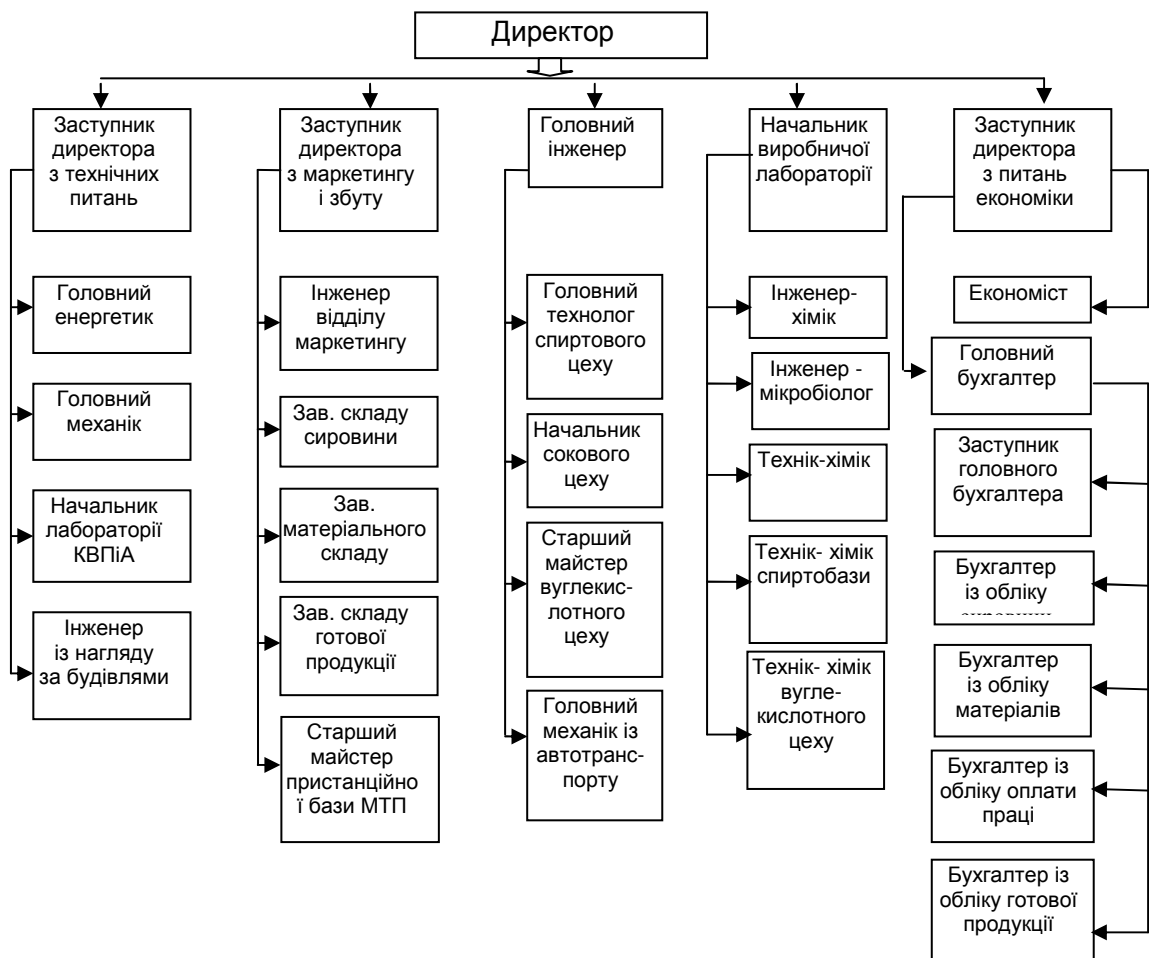

Рис. 3.3. Принципова схема лінійної організаційної структури

Особливість функціональної організаційної структури полягає в тому, що для виконання певних функцій управління утворюють окремі управлінські підрозділи, які передають виконавцям обов'язкові для них розпорядження, тобто функціональний керівник у межах своєї сфери діяльності координує діяльність виконавців. Цей тип структури розглянемо на прикладі (рис. 3.4).

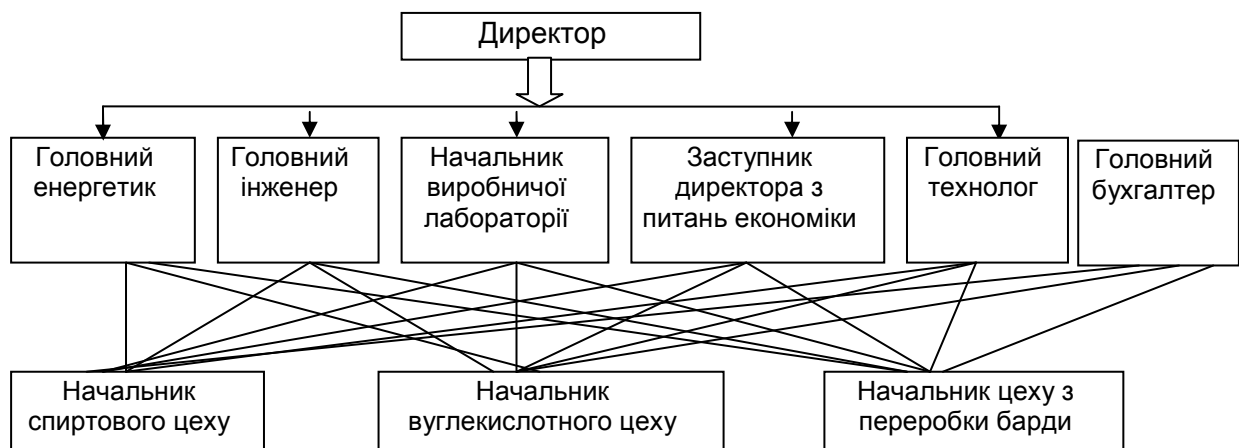

Рис. 3.4. Принципова схема функціональної організаційної структури

Спеціалізація функціональних керівників дає змогу управляти великою кількістю виконавців і супроводжується зменшенням кількості рівнів управління. Врахувавши галузеві особливості лінійної та функціональної структури організації виробничо-технологічних процесів, на підприємствах досліджуваної галузі зазначені вище місця виникнення витрат потребують більшої деталізації.

Цілком правильно з приводу необхідності деталізації місць виникнення витрат зазначив С. Ф. Голов: «Організаційна структура підприємства є відправною точкою для побудови системи виробничого обліку ... за сферами відповідальності» [4, с. 101].

Отже, беручи до уваги те, що під час визначення сфер відповідальності разом із технологією виробництва враховують організаційну структуру підприємства, облікувати витрати за місцями їх виникнення потрібно з урахуванням галузевих організаційно-технологічних особливостей.

Для забезпечення підзвітності сфер відповідальності необхідна така система обліку, яка б дала змогу збирати, опрацьовувати та передавати керівництву інформацію про результати діяльності кожної

сфери, тобто налагодити облік за окремими сферами відповідальності. Останній буде ефективним лише у разі застосування підприємством натуральних і вартісних норм та нормативів витрат.

Треба погодитися з С. Ф. Головим, що для створення й забезпечення функціонування системи обліку за сферами відповідальності необхідно здійснити комплекс заходів, а саме:

- визначитись зі складом виконавців робіт із упровадження і ведення такого обліку;
- скласти бюджет для кожної сфери відповідальності;
- забезпечити регулярне складання звітності про досягнення запланованих показників;
- налагодити аналіз причин відхилень, оцінювання виконання показників бюджету та діяльності сфери загалом [4, с. 407].

Зважаючи на те, що облік витрат за місцями виникнення та сферами відповідальності на спиртових заводах трудомісткий, для полегшення облікової роботи пропонуємо застосовувати таке їх кодування (табл. 3.2).

Сформовані й закодовані таким способом сфери відповідальності можуть служити елементами системи внутрішнього контролю й аналізу, оскільки кожний керівник персонально відповідатиме за величину витрат очолюваного ним підрозділу та результати його діяльності.

Окрім цього, слід також зазначити, що ефективність такої організації обліку залежить від міри деталізації місць виникнення витрат і аспектів їх класифікації. Виокремлюючи сфери відповідальності, керівник підприємства повинен чітко їх пов'язати з місцями виникнення витрат.

Запропонована нами система вдосконалення обліку витрат за допомогою аналітичного кодування рахунків бухгалтерського обліку дасть змогу підвищити корисність облікової інформації для цілей управління і формування достовірнішого фінансового результату. Вона слугуватиме платформою для визначення запасу фінансової міцності, рентабельності діяльності як щодо організації, так і щодо окремих структурних підрозділів. На основі такого кодування усіх аналітичних показників вже створюється система звітності з усіма необхідними групуваннями і можливістю вибору даних за діапазонами.

Таблиця 3.2

**Класифікація місць виникнення витрат
та сфер відповідальності для спиртових заводів**

Код рахунка	Код структурного підрозділу	Місця виникнення витрат	Відповідальні особи
01. Сфера відповідальності «Постачання»			
23 або 91	11	Відділ постачання	Начальник відділу постачання
23 або 91	12	Склад сировини	Завідувач складу сировини
23 або 91	13	Склад матеріалів	Завідувач складу матеріалів
02. Сфера відповідальності «Основне виробництво»			
23	21 21.1 21.2 21.3 21.4	Основне виробництво (Спиртовий цех): розмолювальне відділення; розварювальне відділення; бродильне відділення; ректифікаційне відділення	Головний технолог спиртового цеху і начальники відповідних відділень
23	21.5	Відділ автоматизованої системи керування виробництвом	Оператор ЕОМ
03. Сфера відповідальності «Допоміжні виробництва»			
23 або 91, 92, 93, 94	31 31.1 31.2 31.3	Допоміжні виробництва: підрозділ тепло-, паро- та водопостачання; підрозділ енергопостачання; ремонтне господарство	Працівник котельні, головний енергетик, головний механік
04. Сфера відповідальності «Обслуговування»			
91	41	Лабораторія контролю якості сировини та продукції	Начальник лабораторії
91	43	Відділ з охорони здоров'я і техніки безпеки	Менеджер із охорони здоров'я
91	44	Пристанційна база	Старший майстер пристанційної бази
91	45	Вуглекислотний цех	Старший майстер вуглекислотного цеху
05. Сфера відповідальності «Управління»			
92	51	Бухгалтерія	Головний бухгалтер
92	52	Служба безпеки	Начальник служби безпеки
92	53	Адміністрація	Заступник директора з економічних питань
06. Сфера відповідальності «Реалізація»			
93	61	Відділ збуту	Начальник відділу збуту
93	62	Склад готової продукції	Завідувач складу готової продукції

Поточний облік витрат за сферами відповідальності охоплює процедури, пов'язані з відображенням (нагромадженням) на аналітичних рахунках нормативних витрат із урахуванням завантаженості виробництва. При цьому Специфічним є облік відхилень фактичних витрат від нормативних показників.

В обліку фактично витрачені ресурси списують за кредитом відповідних рахунків на дебет рахунка 23 «Виробництво» за нормативними показниками. Відхилення фактичних витрат від нормативних списують на рахунки відхилень, тобто суми економії накопичують за кредитом, а перевитрати – за дебетом відповідних рахунків.

Для забезпечення дієвого впливу на процес виробництва і витрати керівникам сфер відповідальності потрібний детальний аналіз відхилень фактичних показників від планових. Тому на більшості промислових підприємств сфери відповідальності повинні щомісячно або щотижня складати детальні звіти про результати їх діяльності зі зазначенням відхилень фактичних витрат від кошторисних.

Оскільки при обліку витрат за сферами відповідальності інформаційна база орієнтована переважно на потреби управління, а виробництво продукції на досліджуваних підприємствах має специфічні особливості, для забезпечення ефективного управління витратами підприємств спиртової промисловості керівники сфер відповідальності мають отримувати від підзвітних осіб щоденні звіти про відхилення фактичних витрат від нормативних для оперативного їх усунення. Це стосується насамперед витрачання сировини та енергоносіїв.

Внутрішня звітність кожної сфери відповідальності, на думку М. Б. Кулинич, має задовольняти такі вимоги:

- бути оперативною з метою впливу на динаміку результатів діяльності;
- містити інформацію про відхилення від плану і надавати можливість прямого доступу до інформації, необхідної для аналізу відхилень;
- за зміст звітності та прийняті рішення має персонально відповідати менеджер, який їх приймав [8, с. 142].

Для контролю й аналізу причин відхилень фактичних витрат спиртових заводів від нормативних пропонуємо використовувати окремий документ, у якому потрібно фіксувати величину відхилень,

причину їх виникнення, винну за виникнення цих відхилень відповідальну особу і давати рекомендації щодо подальших дій для їх усунення і недопущення в майбутньому.

Так, наприклад, завідувач складу сировини відпустив у виробництво зерно на суму 5000 грн. Перед відпуском у виробництво взяли аналіз зерна на вміст корисних речовин. Лабораторія виявила втрати сухої речовини на 500 грн. Враховуючи це, завідувач лабораторії має скласти документ за такою формою (табл. 3.3)

Таблиця 3.3

Класифікатор причини відхилень та їх винуватців

Величина відхилення	Причини відхилення	Код сфери відповідальності, що визначає причину відхилення	Код сфери відповідальності (винної особи)	Рекомендації
500	Втрата вологості	41	12	Провірити сировину

Аналізуючи відхилення, керівництву підприємства необхідно не тільки виявляти величину і причину його наявності, а й виробляти рекомендації стосовно усунення (якщо воно небажане) або стимулювання відхилення (якщо воно сприятливе, бажане). Крім аналізу поточної діяльності, рекомендований розрахунок відхилень можна використовувати й для аналізу стратегічних напрямків розвитку підприємства.

Підсумовуючи, слід зазначити, що для виконання функцій управління поділ підприємства за сферами відповідальності дасть змогу: централізувати управління витратами, здійснювати контроль за їх формуванням на всіх рівнях управління, встановлювати винних за виникнення виробничих витрат та, в кінцевому результаті, суттєво підвищувати економічну ефективність господарювання, підвищити якість планування і прив'язати систему матеріального стимулювання до результатів роботи сфер відповідальності.

Література

1. Аврова И. А. Управленческий учет / И. А. Аврова. – М. : Бератор-паблишинг, 2007. – 324 с.

2. Апчёрч А. Управленческий учет: принципы и практика / А. Апчёрч ; пер. с англ. ; под ред. Я. В. Соколова, И. А. Смирновой. – М. : Финансы и статистика, 2002. – 952 с.
3. Аткинсон Э. А. Управленческий учет / [Энтони А. Аткинсон, Раджив Д. Банкер, Роберт С. Каплан, Марк С. Янг] ; пер. с англ. – 3-е изд. – М. : Издат. дом «Вильямс», 2005. – 877 с.
4. Голов С. Ф. Управлінський облік : підручник / С. Ф. Голов. – К. : Лібра, 2003. – 704 с.
5. Друри К. Введение в управленческий и производственный учет / К. Друри ; под ред. С. А. Табалиной. – М. : Аудит, ЮНИТИ. – 780 с.
6. Ивашкевич В. Б. Бухгалтерский управленческий учет : [учеб. для вузов] / В. Б. Ивашкевич. – М. : Экономика, 2003. – 618 с.
7. Карпова Т. П. Управленческий учет : учебник для вузов / Т. П. Карпова. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2004. – 351 с.
8. Кулинич М. Б. Процеси формування собівартості продукції : моногр. / М. Б. Кулинич. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2006. – 204 с.
9. Ластовецький В. О. Виробничо-комерційний облік і внутрішньогосподарська (управлінська) звітність за центрами витрат і відповідальності / В. О. Ластовецький. – Чернівці : Місто, 2003. – 156 с.
10. Нападовська Л. В. Управлінський облік : монографія / Л. В. Нападовська. – Дніпропетровськ : Наука і освіта, 2000. – 450 с.
11. Николаева С. А. Особенности учета затрат в условиях рынка: система «директ-костинг» / С. А. Николаева. – М. : Финансы и статистика, 1993. – 128 с.
12. Палий В. Ф. Основы калькулирование / В.Ф. Палий. – М. : Финансы и статика, 1987. – 280 с.
13. Пушкар М. С. Розробка систем обліку : навч. посіб. / М.С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2004. – 198 с.
14. Рей Г. Управленческий учет / Гаррисон Рей, Норин Эрик, Брюер Питер ; пер. с англ. О. В. Чумаченко. – [11-е изд.]. – К. : Companion Group, 2007. – 1024 с.

15. Соколов Я. В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней : учебн. пособие для вузов / Я. В. Соколов. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.

16. Труш В. Є. Управлінський облік : навч.-метод. посібник [для студентів вищих навч. закладів] / В. Є.Труш, Т. М.Чебан, Н. Я. Стефанович ; за ред. проф. В. Є. Труша. – К. : Кондор, 2007. – 296 с.

17. Хорнгрен Ч. Т. Бухгалтерский учет: управленческий аспект / Ч. Т. Хорнгрен, Дж. Фостер ; [пер. с англ.] ; под ред. Я. В. Соколова. – М. : Финансы и статистика, 2000. – 416 с.

18. Чумаченко Н. Г. Учет и анализ в промышленном производстве США / Н. Г. Чумаченко. – М. : Финансы, 1971. – 240 с.

3.3. Проблемні питання обліку курсових різниць

Курсові різниці становлять специфічний вид доходів або втрат підприємства, які впливають на кінцевий фінансовий результат підприємства. Курсові різниці виникають у процесі здійснення господарської діяльності підприємства, яке провадить операції в іноземній валюті, має активи та/чи пасиви, виражені в іноземній валюті, але відображені у звітності у функціональній валюті або валютні звітності. Згідно з П(С)БО 21 курсова різниця – це різниця між оцінками однакової кількості одиниць іноземної валюти за різних валютних курсів.

У своїй дисертаційній роботі І. Жиглей зазначає, що суттєвим недоліком національного П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів» є неоднозначність трактування поняття «курсова різниця». У ньому конкретно не зазначено, за яким саме курсом має бути проведений перерахунок. У зв'язку з цим автором було уточнено це поняття як різниця між оцінками монетарних статей, виражених в однаковій кількості одиниць іноземної валюти за різних офіційних валютних курсів [1]. У нашому дослідженні, вживаючи термін «курсові різниці», ми маємо на увазі тлумачення, частково запропоноване А. Загороднім та Т. Бойчук «Курсова різниця – це: по-перше, різниця в сумах валютного виторгу або платежів, що виникає внаслідок зміни валютного курсу національної валюти відносно іноземної з моменту укладання угоди до моменту оплати торговельно-

фінансової операції (може бути об'єктом спекулятивних угод); по-друге, різниця між оцінками активів і пасивів підприємства за курсом іноземної валюти на дату здійснення господарської операції й дати фактичного розрахунку (надходження або сплати коштів)» [2, с. 467].

І. Жиглей наводить чотири основні випадки розрахунку курсових різниць. Перший стосується операцій в іноземній валюті, що завершуються протягом одного звітного періоду. Для розрахунку курсової різниці використовуються курси на дату погашення заборгованості та на дату виникнення останньої. У разі виникнення заборгованості в іноземній валюті у поточному звітному періоді без її погашення протягом цього періоду до уваги беруться курси на дату балансу та дату виникнення заборгованості. У разі виникнення заборгованості в іноземній валюті в одному із попередніх звітних періодів та погашенні в поточному враховуються курси на дату балансу на початок звітного періоду та на дату погашення заборгованості. Якщо заборгованість в іноземній валюті виникла в попередньому звітному періоді й не погашена в поточному, використовуються курси на початок і кінець поточного звітного періоду [1].

Курсові різниці вираховуються за монетарними та немонетарними статтями по-різному. Так, перерахунку підлягають такі монетарні статті як дебіторська та кредиторська заборгованість; валютні кошти на банківських рахунках та у касі підприємств; рух іноземної валюти за розрахунками через банківські рахунки. Щодо немонетарних статей, то ті, що відображаються за історичною собівартістю, обліковуються у валюті звітності за курсом, що діяв на дату здійснення операцій в іноземній валюті. Немонетарні статті балансу, відображені за справедливою вартістю, визнаються за курсом на дату здійснення справедливої оцінки. Згідно з П(С)БО 21 уточнимо, що на кожен дату балансу:

а) монетарні статті в іноземній валюті відображаються з використанням валютного курсу на кінець дня дати балансу;

б) немонетарні статті, які відображені за історичною собівартістю і зарахування яких до балансу пов'язано з операцією в іноземній валюті, відображаються за валютним курсом на початок дня дати здійснення операції;

в) немонетарні статті за справедливою вартістю в іноземній валюті відображаються за валютним курсом на початок дня дати визначення цієї справедливої вартості [3].

Згідно з МСБО 21 залежно від того, чи визначається балансова вартість на основі історичної собівартості чи справедливої вартості, якщо сума визначається в іноземній валюті, вона потім переводиться у функціональну валюту. У цьому аспекті слід зауважити, що балансова вартість деяких статей визначається шляхом порівняння двох або кількох сум. Наприклад, балансова вартість запасів є нижчою з двох оцінок: собівартості або чистої вартості реалізації згідно з МСБО 2 «Запаси». Подібним чином, згідно з МСБО 36 «Зменшення корисності активів», балансова вартість активу, щодо якого існує ознака зменшення корисності, є нижчою з двох оцінок: балансової вартості до врахування можливих збитків від зменшення корисності або суми очікуваного відшкодування. Якщо такий актив є немонетарним і оцінюється в іноземній валюті, то балансова вартість визначається шляхом порівняння:

а) собівартості чи балансової вартості (якщо доречно), переведеної за валютним курсом на дату визначення цієї вартості (тобто за курсом на дату операції для статті, що оцінюється за історичною собівартістю);

б) чистої вартості реалізації або суми очікуваного відшкодування (якщо доречно), переведеної за валютним курсом на дату визначення цієї вартості (наприклад, за курсом у разі закриття на кінець звітного періоду) [4].

Вплив такого порівняння може полягати в тому, що збиток від зменшення корисності визнається у функціональній валюті, але не визнаватиметься в іноземній валюті (або навпаки).

Відповідно до бухгалтерського підходу облік розрахунків в іноземній валюті здійснюється за курсом, що існував на дату здійснення/одержання платежу. Проте сума платежу має бути заздалегідь відображена на балансі підприємства як мінімум за день до його здійснення як сума дебіторської чи кредиторської заборгованості. Часто через коливання валютних курсів балансова величина платежу відрізняється від фактично одержаної суми в перерахунку у валюту звітності. Таким чином, виникає проблема

обліку курсових різниць. Серед економістів побутує дві точки зору щодо вирішення цього питання: «перспектива єдиної операції» та «перспектива двох операцій».

Відповідно до першого підходу реальна та монетарна частина транзакції в іноземній валюті відображаються як частини єдиної бізнес-події. У такому разі визнання дебіторської або кредиторської заборгованості є обов'язковою та невід'ємною частиною операції купівлі (продажу). Відповідно до підходу єдиної операції ефект від змін у валютних курсах під час продажу продукції на умовах товарного кредиту іноземним замовникам обліковується як дебіторська заборгованість в іноземній валюті та на рахунку обліку товарів. Таким чином, операція не вважається завершеною, поки не буде здійснено зарахування/ перерахунок коштів. Інакше кажучи, розрахунки за операціями в обліку не відображаються окремо, а є частиною операції купівлі/продажу. Курсові різниці коригують вартість товарів залежно від дати здійснення операції та її суми. Процес обліку при застосуванні цього підходу найкраще можна пояснити на прикладі.

Нехай українське підприємство здійснює продаж товарів німецькому підприємству на суму 100 000 євро. Поставка відбулася 1 березня, коли валютний курс дорівнював 16 грн/євро. Відомо, що на наступну дату складання балансу (31 березня) обмінний курс становив 15,8 грн/євро, а розрахунок за продукцію відбувся 30 квітня за курсом 16,1 грн/євро. Використовуючи метод однієї бізнес-події, спрощена схема обліку операцій матиме вигляд (табл. 3.4).

Таблиця 3.4

**Схема обліку операцій
під час використання перспективи однієї операції**

1 березня			
1	Продаж		1 600 000
2	Дебіторська заборгованість	1 600 000	
31 березня			
3	Продаж	20 000	
4	Дебіторська заборгованість		20 000
30 квітня			
5	Продаж		30 000
6	Дебіторська заборгованість		1 580 000
7	Рахунки в банку	1 610 000	

Рядки 1 і 2 показують перший етап операції, що передбачає виникнення дебіторської заборгованості. До дня складання проміжного балансу обмінний курс гривні знизився, що зменшило гривневу вартість контракту. Як показано в рядках 3 та 4, курсові втрати 20 000 грн. визнаються як зменшення вартості поставленої продукції. На дату здійснення розрахунків відбулася ревальвація гривні, а отже, фірма одержала 1 610 000 грн. на банківський рахунок. Різниця між цією сумою та нарахованою дебіторською заборгованістю на кінець періоду коригує вартість реалізованих товарів.

Щодо іншого підходу, операції в іноземній валюті розподілені на реальний та монетарний сегменти, тобто операції купівлі/продажу розмежовані в обліку з розрахунками за ними. Оскільки фактично менеджмент приймає два рішення – щодо продажу товарів на зовнішньому ринку, а також рішення щодо термінів кредитування дебіторів, то у звіті про фінансові результати їхні результати відображаються окремо. Інакше кажучи, початкова сума продажів не коригується у фінансовому обліку, але виникають так звані курсові різниці, що визнаються як доходи або витрати від операцій з іноземною валютою. Порівнюючи ці два підходи, можна сказати, що вони однаково впливають на підрахунок нерозподіленого прибутку підприємства. Однак другий метод є легший для впровадження та більш інформативний при аудиті фірми. Проте під час застосування цього підходу розрізняють дві методики обліку. Перша полягає у включенні до звіту про фінансові результати доходів/витрат за цими операціями в періоді, коли вони були здійснені. Інша передбачає визнання відстрочених доходів/витрат за цими операціями в період, коли було здійснене фактичне розрахунки. Цих два випадки ми проілюструємо на прикладі вище-описаної задачі (табл. 3.5, 3.6).

Варто зазначити, що на 30 квітня реальний курсовий дохід становив 30 000 грн., оскільки дебіторська заборгованість зросла в гривневому еквіваленті, проте запис не здійснюється, а курсовий дохід компенсується за рахунок відстрочених курсових втрат. Таким чином, курсові втрати попереднього періоду перекриваються

курсними доходами наступного періоду і тільки чиста різниця відображається для обліку розрахунків.

Таблиця 3.5

Перший метод обліку під час використання перспективи двох подій

1 березня			
1	Продаж		1 600 000
2	Дебіторська заборгованість	1 600 000	
31 березня			
3	Дебіторська заборгованість		20 000
4	Курсові втрати	20 000	
30 квітня			
5	Дебіторська заборгованість		1 580 000
6	Курсовий дохід		30 000
7	Грошові кошти	1 610 000	

Таблиця 3.6

Другий метод обліку під час використання перспективи двох подій

1 березня			
1	Продаж		1 600 000
2	Дебіторська заборгованість	1 600 000	
31 березня			
3	Дебіторська заборгованість		20 000
4	Відстрочені курсові втрати	20 000	
30 квітня			
5	Дебіторська заборгованість		1 580 000
6	Відстрочені курсові втрати		20 000
7	Курсовий дохід		10 000
8	Грошові кошти	1 610 000	

Існують різні підходи до класифікації курсових різниць, проте в українській науковій літературі найчастіше наводять кілька критеріїв класифікації, що зображено на рис. 3.5.

Операційні курсові різниці виникають як результат операційної діяльності підприємства (наприклад, операції купівлі-продажу в іноземній валюті, залишки валютних коштів на банківських рахунках тощо). Неопераційні курсові різниці є наслідком проведення підприємством неопераційної діяльності, а саме: фінансових та інвести-

ційних операцій у іноземній валюті (наприклад, курсові різниці за кредитами виданими (одержаними) в іноземній валюті та за нарахованими на них процентами, заборгованість з фінансової оренди тощо).

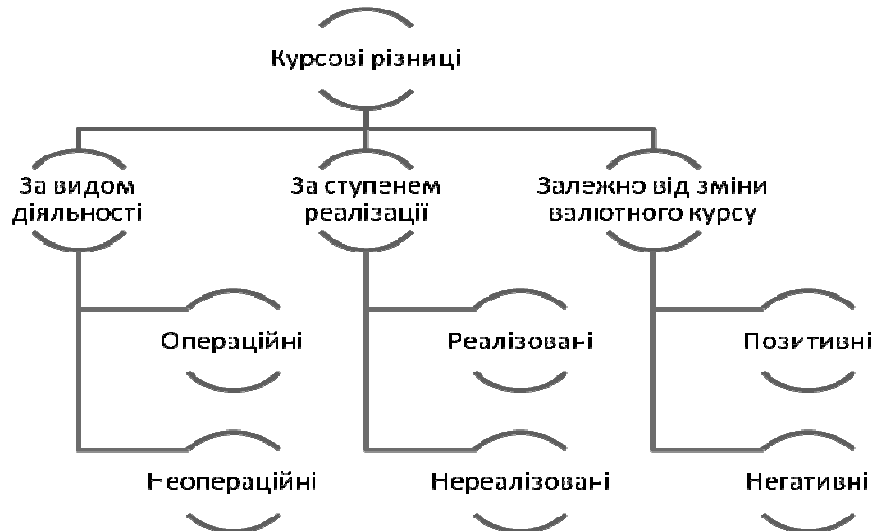

Рис. 3.5 Класифікація курсових різниць

Нагадаємо, відповідно до НП(С)БО 1:

- операційна діяльність – основна діяльність підприємства, а також інші види діяльності, які не є інвестиційною чи фінансовою діяльністю;
- інвестиційна діяльність – придбання та реалізація тих необоротних активів, а також тих фінансових інвестицій, які не є складовою частиною еквівалентів грошових коштів;
- фінансова діяльність – діяльність, яка приводить до змін розміру і складу власного та позикового капіталу підприємства [5].

І. Жиглей [1] виокремлює також надзвичайні курсові різниці від надзвичайних подій, проте на сьогодні із видаленням надзвичайних доходів/витрат із плану рахунків бухгалтерського обліку ця пропозиція не є актуальна. Деякі науковці [6] виокремлюють фінансову та інвестиційну складові неопераційних курсових різниць, що несе більшу інформативність для користувачів, хоча ускладнює роботу бухгалтерської служби, тому, вважаємо, така деталізація стає доцільною в управлінському обліку за допомогою відкриття аналітичних рахунків під час здійсненні підприємством значних фінансових та інвестиційних транзакцій: 7441 «Дохід від неопераційної курсової різниці за

фінансовими операціями», 7442 «Дохід від неопераційної курсової різниці за інвестиційними операціями». Проте такий підхід до обліку курсових різниць використовують за кордоном не завжди. Так, наприклад, у Франції в плані рахунків зазначено рахунок 666 «Курсові витрати» та 766 «Курсові доходи», на які списують курсові різниці за будь-якою діяльністю.

Курсові різниці мають два основні компоненти: негайний ефект на баланс при обліку операцій за курсом на дату її здійснення та подальший вплив на фінансову звітність за рахунок змін у доходах та витратах підприємства. Таким чином, відповідно до П(С)БО 21 можна виокремити кілька основних причин виникнення курсових різниць:

- курсові різниці від перерахунку грошових коштів в іноземній валюті та інших монетарних статей про операційну діяльність;
- курсові різниці від перерахунку монетарних статей про інвестиційну і фінансову діяльність.
- курсові різниці, які виникають щодо фінансових інвестицій у господарські одиниці за межами України.

Залежно від зміни валютного курсу їх поділяють на позитивні та негативні. Н. Малигіна дає таке визначення:

- позитивні, які виникають: за активними статтями – за збільшення курсу валюти, за пасивними – за зменшення курсу;
- негативні, які виникають: за активними статтями – за зменшення курсу валюти, за пасивними – за збільшення курсу [7].

Д. Чирка погоджується із думкою В. Палія, що позитивні валютні курсові різниці, які визнаються доходами, виникають тоді, коли вартість іноземної валюти у перерахунку в національну валюту на різні дати здійснення операцій з валютою збільшує еквівалент у національній валюті в активі балансу без збільшення пасиву. Негативні валютні курсові різниці (втрати) виникають у випадку, коли через зміну вартості валюти в національній валюті на різні дати збільшується її еквівалент в пасиві балансу без відповідного збільшення активу. Негативні та позитивні курсові різниці формують втрати та доходи від валютних різниць при їх обліку [8; 9]. Ми притримуємося думки закордонних спеціалістів бухгалтерського обліку, які називають не «дохід від курсових різниць» та «витрати від курсових різниць», а «курсові доходи» та «курсові втрати», оскільки у разі змін обмінного курсу ми

одержуємо курсові різниці, які вже апріорі становлять доходи або втрати. Інакше кажучи ми одержуємо дохід не від курсових різниць, а від курсових коливань, тому етимологічне значення понять «дохід від курсових різниць» та «витрати від курсових різниць» не відповідає їхньому практичному розумінню. Відтак, поділ курсових різниць на негативні та позитивні ми пропонуємо спростити за рахунок поділу курсових різниць на курсові втрати та курсові доходи. Відповідно, курсові доходи/витрати є результатом сприятливої/несприятливої зміни обмінного курсу валюти звітності під час здійснення операцій в іноземній валюті.

Інша ідея, що детально розглядається в зарубіжній літературі про поділ курсових різниць на реалізовані та нереалізовані, висвітлена в дисертаційній роботі Д. Чирки, А. Поплавської. На думку авторів, такий розподіл обґрунтовується тим, що курсові різниці розраховуються на дату балансу та проведення операції в іноземній валюті, тобто протягом періоду проводяться розрахунки за операціями, що були у минулих періодах та виникають нові (здійснені та нездійснені операції). Не погоджуючись з діючою практикою визнання курсових різниць у складі доходів або витрат у періоді їх виникнення, автор зазначає, що це призводить до штучного збільшення або зменшення прибутку за даний період [10].

У зарубіжній літературі поняття «реалізовані» та «нереалізовані» пов'язане не тільки з курсовими різницями, але загалом із доходами та витратами. Реалізовані витрати або доходи є результатом завершених операцій. Нереалізовані доходи або витрати нараховуються у тому періоді, коли була здійснена операція, навіть якщо розрахунки за нею будуть проведені в наступному періоді. Крім того, ми не погоджуємося із думкою Д. Чирки щодо доцільності відображення нереалізованих курсових різниць у складі майбутніх доходів, оскільки це ускладнює роботу бухгалтера, а головне – суперечить принципу нарахування та відповідності доходів і витрат.

П(С)БО 21 вказує, що доходи і витрати відображаються в бухгалтерському обліку та фінансовій звітності в момент їх виникнення, незалежно від дати надходження або сплати грошових коштів». За словами Т. Кучеренко основними критеріями визнання доходів і витрат звітного періоду, які формують фінансові результати, є:

1 – доходи визнаються у звіті про прибутки та збитки, коли виникає зростання майбутніх економічних вигод, пов'язаних із збільшенням активу або із зменшенням зобов'язання;

2 – витрати визнаються у звіті про прибутки і збитки, коли виникає зменшення майбутніх економічних вигод, пов'язаних із зменшенням активів або збільшенням зобов'язань [11].

Таким чином, курсові різниці й надалі варто, вважаємо, визнавати у тому періоді, коли було визнано дохід чи витрати, для отримання яких вони виникають. Проте ми згодні із твердження автора щодо важливості деталізації курсових різниць для управлінських цілей. З цією метою радимо відкривати окремі субрахунки 7141 «Дохід від нереалізованої операційної курсової різниці», 7142 «Дохід від реалізованої операційної курсової різниці», 7441 «Витрати від нереалізованої неопераційної курсової різниці», 7442 «Витрати від реалізованої неопераційної курсової різниці» аналогічно до рахунків витрат.

На основі проведених досліджень та аналізу наукової літератури наводимо удосконалену класифікацію курсових різниць (табл. 3.7).

Таблиця 3.7.

Класифікація курсових різниць

Класифікаційна ознака	Характеристика курсових різниць
За природою виникнення	Операційні виникають результати здійснення операційної та іншої нефінансової й неінвестиційної діяльності в іноземних валютах; Неопераційні супроводжують здійснення фінансової та інвестиційної діяльності підприємствами в іноземній валюті.
Залежно від впливу на нерозподілений прибуток	Курсові доходи – доходи, отримані від операцій в іноземній валюті за сприятливої зміни офіційного обмінного курсу валюти звітності; Курсові втрати – втрати підприємства під час здійснення операцій в іноземній валюті за несприятливої зміни офіційного обмінного курсу валюти звітності
Залежно від реалізації	Реалізовані є результатом здійснення остаточних розрахунків за операціями в іноземній валюті. Нереалізовані нараховуються вже при виконанні операції перед сплатою валютних коштів.
За об'єктами обліку	Курсові різниці: за монетарними статтями; за немонетарними статтями; за операціями із господарською одиницею за межами України; за операціями із статутним капіталом

Для розрахунку курсової різниці застосовуємо формулу:

$$\sum_{\text{КР}} = (\text{ОБП} - \text{ОКО}) * \text{СР}, \quad (1)$$

де $\sum_{\text{КР}}$ – сума курсових різниць,

ОБП – обмінний курс НБУ на поточну дату (дату здійснення розрахунків),

ОКО – обмінний курс НБУ на попередню дату (дату здійснення операцій),

СР – сальдо за валютними операціями (розмір валютної позиції за видами діяльності).

Курсова різниця визнається тоді, коли монетарні статті виникають від операції в іноземній валюті, а зміна у валютному курсі відбувається в період між датою операції і датою розрахунку. Коли розрахунки за операцією здійснюються протягом того самого облікового періоду, в якому операція відбулася, тоді вся курсова різниця визнається в цьому періоді. Проте коли розрахунок за операцією здійснюється в наступному обліковому періоді, курсова різниця, визнана в кожному періоді до дати розрахунку, визначається на основі зміни у валютних курсах протягом кожного періоду.

Облік операцій здійснюється за операційною та неопераційною діяльністю на рахунках доходів/витрат (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Рахунки обліку курсових різниць [12]

За операційною діяльністю	За неопераційною діяльністю	При формуванні статутного капіталу
714 «Дохід від операційної курсової різниці» узагальнюється інформація про доходи від курсових різниць за активами й зобов'язаннями підприємства – пов'язаними з операційною діяльністю підприємства	744 «Дохід від неопераційної курсової різниці» узагальнюється інформація про курсові різниці за активами та зобов'язаннями в іноземній валюті, які пов'язані з фінансовою та інвестиційною діяльністю підприємства	423 «Накопичені курсові різниці» узагальнюється інформація про курсові різниці, які відповідно до національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку відображаються у складі власного капіталу та визнаються в іншому сукупному доході
945 «Витрати від операційної курсової різниці» ведеться облік витрат за активами й зобов'язаннями операційної діяльності підприємства від зміни курсу гривні до іноземної валюти	974 «Втрати від неопераційних курсових різниць» відображаються витрати за активами й зобов'язаннями неопераційної діяльності підприємства від зміни курсу гривні до іноземної валюти	

Щодо операцій із закордонними дочірніми підприємствами, то відповідно до П(С)БО 21 курсові різниці, які виникають щодо дебіторської заборгованості або зобов'язань за розрахунками із господарською одиницею за межами України, погашення яких не плануються і не є ймовірними в найближчій перспективі, відображаються у складі іншого додаткового капіталу та відображаються в іншому сукупному доході. Заслуговують на увагу особливості формування статутного капіталу на підприємствах з іноземною участю. Доволі часто для погашення статутних зобов'язань перед підприємствами закордонні партнери використовують іноземну валюту, тому на момент реєстрації підприємства ці кошти перераховуються за обмінним курсом гривні, встановленим НБУ. Проте дата підписання установчих документів може передувати даті реєстрації підприємства. Таким чином, постає питання, яку дату обирати для визначення курсових різниць. Вважаємо, що в такому разі перерахунок операцій має відбуватися на дату підписання установчих документів, оскільки саме з цього моменту виникають зобов'язання, тим більше, що саме вони виступають тими первісними документами, на основі яких внески визнаватимуться в обліку. Проте для уникнення розбіжностей з цього питання воно має бути відрегульоване на законодавчому рівні. У бухгалтерському обліку курсові різниці за зобов'язанням засновників нерезидентів з внесків до статутного капіталу підприємства, які мають бути здійснені в іноземній валюті, підлягають перерахунку з використанням валютного курсу на дату балансу [3]. Також зазначимо, що відповідно до Листа МВФ України курсові різниці, які виникають унаслідок перерахунку зобов'язань під час формування статутного капіталу, не можуть бути визнані доходом, оскільки доходи – це збільшення економічних вигод у вигляді надходження активів або зменшення зобов'язань, які призводять до зростання власного капіталу (крім зростання капіталу за рахунок внесків власників). Таким чином, суми таких курсових різниць відображаються в складі додаткового капіталу [13].

Водночас варто зазначити, що гривневий еквівалент валютних коштів, які продаються на міжбанківському валютному ринку, не завжди дорівнює фактичній кількості, яка приходить на рахунок підприємства, оскільки міжбанківський та офіційний курс НБУ може

відрізнятися. Різниці, таким чином утворені, називаються розрахунковими та обліковуються на окремих рахунках 711 та 942. На субрахунку 711 «Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти» узагальнюється інформація про доходи від купівлі-продажу іноземної валюти, зокрема додатна різниця між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю. На субрахунку 942 «Витрати на купівлю-продаж іноземної валюти» узагальнюється інформація про витрати на купівлю-продаж іноземної валюти, зокрема від'ємна різниця між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю [12]. Процес відображення курсових та розрахункових різниць зображено на рис. 3.6: за умови продажу товарів іноземному замовнику в євро 11 березня за обмінного курсу гривні 13,25 грн/євро, за зміцнення курсу до 13,21 грн/євро на кінець дня дати підготовки баласу та девальвації гривні за станом на день розрахунків (15 квітня) до 13,30 грн/євро.

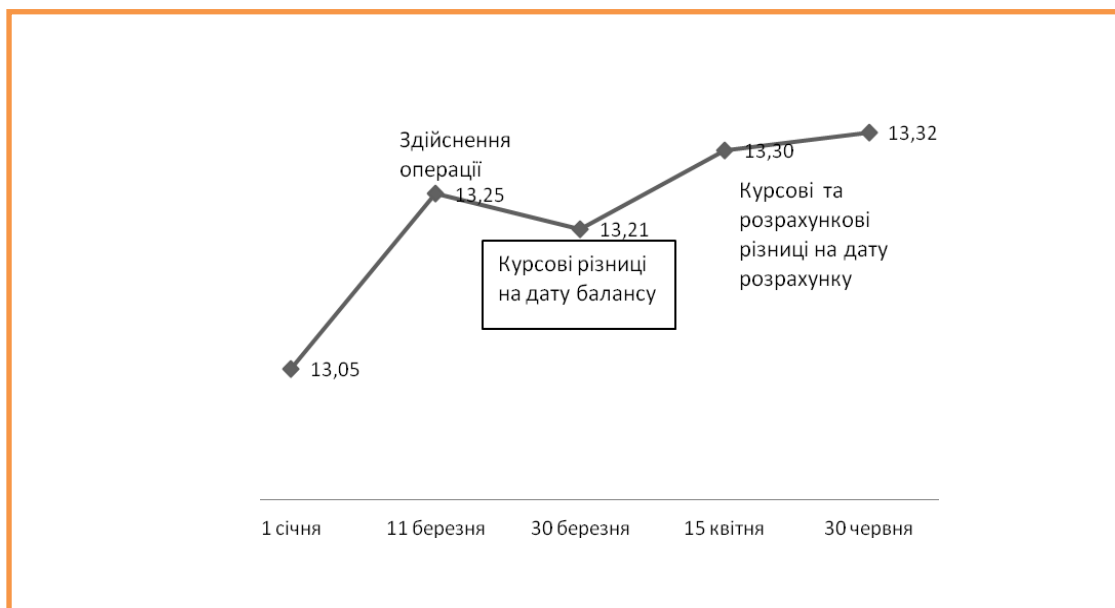

Рис. 3.6. Відображення курсових та розрахункових різниць у фінансовій звітності підприємств

Тут, вважаємо, виникає заміна понять. На рахунку 71 «Інший операційний дохід» ведеться узагальнення інформації про інші доходи від операційної діяльності підприємства у звітному періоді, крім доходу (виручки) від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг). Таким чином, всі елементи доходів, що обліковують на

цьому синтетичному рахунку, є результатом виключно операційної діяльності підприємства. На субрахунку 711 «Дохід від купівлі-продажу іноземної валюти» узагальнюється інформація про доходи від купівлі-продажу іноземної валюти, зокрема додатна різниця між ціною купівлі-продажу іноземної валюти та її балансовою вартістю. За умови, що курсові різниці поділяються на операційні та неопераційні, відповідно розрахункові різниці варто обліковувати за природою виникнення.

Чи можна продаж іноземної валюти для підприємства назвати операційною діяльністю за реалізації виручки від продажу основних засобів нерезиденту, так само покупку іноземної валюти для погашення позик? Фактично дохід чи витрати від купівлі-продажу іноземної валюти за своєю природою не належать до основної діяльності підприємства, а є специфікою роботи банківських установ. Вважаємо, наведені аргументи дозволяють нам запропонувати внести рахунки 747 «Неопераційні доходи від купівлі-продажу іноземної валюти» у склад 74 рахунка «Інші доходи», а 977 «Неопераційні втрати від купівлі-продажу іноземної валюти» у склад у 97 «Інші витрати».

Таким чином, курсові різниці є невід'ємною складовою операцій в іноземній валюті на сучасному етапі розвитку української економіки. У зв'язку з цим подальше удосконалення їхнього обліку й відображення у фінансовій та управлінській звітності заслуговує особливої уваги в контексті переходу на міжнародні стандарти фінансової звітності та відкритості вітчизняної економіки.

Література

1. Жиглей І. Бухгалтерський облік валютних операцій: порядок визнання та методи оцінки : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04 / І. В. Жиглей ; Терноп. акад. нар. госп-ва. – Тернопіль, 2003. – 19 с.
2. Загородній А. Г. Курсові різниці та їх облік / А. Г. Загородній, Т. М. Бойчук // Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – 2011. – С. 467–468.

3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>.

4. Міжнародний стандарт фінансової звітності 21 «Вплив змін валютних курсів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.minfin.gov.ua>.

5. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [Електронний ресурс] / Міністерство фінансів України. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

6. Демчук Т. П. Облік валютних різниць на підприємстві при здійсненні операцій з іноземною валютою [Електронний ресурс] / Т. П. Демчук. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vchtei/2009_4/NV%202009-V4_40.pdf

7. Малигіна Н. Курсові різниці: порядок визначення та обліку [Електронний ресурс] / Н. В. Малигіна // Науковий вісник Національного університету ДПС України (економіка, право). – 4(55). – 2011. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/31_ONBG_2009/Economics/53853.doc.htm

8. Партин Г. Толінг як форма залучення обігового капіталу / Г. Партин, О. Горбач // Науковий вісник НЛТУ. – 2011. – № 21.7. – С. 243–248.

9. Чирка Д. Документування на підприємствах зовнішньоекономічної діяльності / Д. М. Чирка // Міжнародний збірник наукових праць. – 2011. – № 1(19). – С. 393–400.

10. Чирка Д. Курсові різниці як наслідок коливання валютних курсів: обліковий аспект/ Д. М. Чирка, А. А. Поплавська // Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2013. – Ч. 2 (21). – С. 385–401.

11. Кучеренко Т. Принцип нарахування та відповідності доходів і витрат у фінансовій звітності [Електронний ресурс] / Т. Є. Кучеренко // Облік і фінанси АПК. – Режим доступу : <http://magazine.faaf.org.ua/content/view/824/35/>

12. Інструкція з застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій

підприємств і організацій, затверджена наказом МФУ від 30.11.99 р. №291 (зі змінами і доповненнями).

13. Лист Міністерства фінансів України від 05.12.2012 р. № 31-08310-06-10/29025. Щодо бухгалтерського обліку курсових різниць за інвалютними внесками засновників до статутного капіталу.

3.4. Розвиток обліково-аналітичного відображення фінансової діяльності підприємства

Удосконалення обліку фінансово-господарської діяльності зумовлено потребами ефективного управління. На думку В. В. Коваленка, для прийняття ефективних управлінських рішень користувачів облікової інформації цікавлять показники результативності фінансово-господарської діяльності підприємства, які характеризують потенційну та фактичну його можливість розраховуватись за поточними зобов'язаннями, фінансову стійкість та результативність роботи з позиції раціонального використання окремих видів фінансових ресурсів.

Розглядаючи питання формування фінансових показників діяльності, слід зазначити, що в нормативних документах є певна невідповідність у визначенні класифікаційних ознак видів діяльності, як вказує Я. В. Лебедзевич, згідно з П(С)БО 3 і Планом рахунків формування показників здійснюється за такими видами діяльності: звичайна, основна, операційна, фінансова, інвестиційна, від надзвичайних подій, інша.

Деякі автори, зокрема Я. В. Лебедзевич, М. А. Проданчук вказують, що у П(С)БО 4 відсутні поняття «інша діяльність» і «звичайна діяльність». Визначено, що у понятті «інша діяльність» передбачаються операції, які віднесено сукупно до інвестиційної та фінансової діяльності. Така невідповідність є й у визначенні окремих операцій [1]. Так, одержані дивіденди, відсотки, фінансові результати від інвестицій згідно з П(С)БО 3 і Планом рахунків віднесено до фінансової діяльності, а П(С)БО 4 – до інвестиційної діяльності. Ми згодні з цими авторами, що для того, щоб уникнути недоречностей у віднесенні операцій до того чи іншого виду діяльності, необхідно чітко розмежовувати види діяльності та операції, які належать до зазначених видів діяльності. Це

продиктовано тим, що невідповідність доходів, витрат та результатів видів діяльності, насамперед фінансової, негативно впливає на формування та використання системи показників діяльності під час прийняття управлінських рішень у сфері фінансового менеджменту.

Отже, залежно від спрямування діяльності та виду обраної діяльності і навіть операції за нею на підприємстві склад фінансових результатів у межах вказаних груп операційної, інвестиційної та фінансової діяльності може суттєво відрізнятись. Таким чином, виникає потреба уточнення складу фінансових результатів залежно від предмета діяльності підприємства, на що вказують і інші автори [2].

Так, відповідно до П(С)БО 15 «Дохід» і Плану рахунків, доходи, отримані від основної діяльності, називають «Дохід від реалізації продукції (робіт, послуг)». Як зазначалося вище, основна діяльність – це операції, що пов'язані з виробництвом та реалізацією продукції (робіт, послуг). Вони є головною метою створення підприємства і забезпечують основну частку його доходу. Так, дохід, отриманий від основної діяльності, доцільно називати «Дохід від основної діяльності», а рахунок 70 «Доходи від реалізації» замінити назвою «Доходи від основної діяльності», оскільки реалізація здійснюється за різними напрямками і для потреб управління виділяється в тому числі сільськогосподарська.

Оскільки існує невідповідність між фінансовою та інвестиційною діяльністю й отриманими від них доходами, ми пропонуємо внести певні зміни до Плану рахунків.

Рахунок 72 «Дохід від участі в капіталі» призначено для узагальнення інформації про доходи від інвестицій, які здійснено в асоційовані, дочірні або спільні підприємства, облік яких ведеться за методом участі в капіталі, тобто рахунок призначено для обліку доходів, одержаних від фінансових інвестицій. Відповідно, цей рахунок може бути перейменований у «Доходи від інвестиційної діяльності» з відповідними субрахунками, чинними і нині:

- Дохід від інвестицій в асоційовані підприємства (721);
- Дохід від спільної діяльності (722);
- Дохід від інвестицій в дочірні підприємства (723).

Так, рахунок 73 «Інші фінансові доходи» потрібно перейменувати у «Доходи від фінансової діяльності» з привнесенням відповідного субрахунка, наприклад 734 «Дохід від безоплатно одержаних активів» (пов'язаного з фінансовою діяльністю), розвиваючи дослідження М. А. Продачука, Г. А. Ямборко. Таким чином, рахунок «Доходи від фінансової діяльності» матиме структуру:

- Дивіденди одержані (731);
- Відсотки одержані (732);
- Інші доходи від фінансових операцій (733);
- Дохід від безоплатно одержаних активів (734).

Для обліку інших витрат інвестиційної діяльності потрібно використовувати рахунок 74 «Інші доходи» з відповідними субрахунками:

- Дохід від реалізації фінансових інвестицій (741);
- Дохід від реалізації необоротних активів (742);
- Дохід від реалізації майнових комплексів (743);
- Дохід від неопераційної курсової різниці (пов'язаний з інвестиційною діяльністю) (744);
- Інші доходи від інвестиційної діяльності (745).

Облік фінансових витрат, що ведеться на рахунку 95 «Фінансові витрати», доповнити, наприклад, субрахунком 953 «Витрати на безоплатно одержані активи» (пов'язані з фінансовою діяльністю). Таким чином, рахунок 95 «Фінансові витрати» матиме структуру за відповідними субрахунками:

- Відсотки за кредит (951);
- Інші фінансові витрати (952);
- Витрати на безоплатно одержані активи (953).

Облік фінансових витрат пропонується вести на рахунках;

– 96 «Втрати від інвестиційної діяльності» з субрахунками: втрати від інвестицій в асоційовані підприємства (961); втрати від спільної діяльності (962); втрати від інвестицій у дочірні підприємства (963);

– 97 «Інші витрати» з субрахунками: собівартість реалізованих фінансових інвестицій (971); собівартість реалізованих необоротних активів (972); собівартість реалізованих майнових комплексів (973);

втрати від неопераційних курсових різниць (пов'язані з інвестиційною діяльністю) (974); уцінка необоротних активів і фінансових інвестицій (975); списання необоротних активів (976); інші витрати інвестиційної діяльності (977).

Результат від фінансової діяльності за вказаними субрахунками, як і типовими з Планом рахунків, буде узагальнюватися на рахунку 792 «Результат фінансової діяльності». Результат від здійснення інвестиційної діяльності буде відображатися на рахунку 793 «Результат інвестиційної діяльності».

На основі цих пропозицій формується єдиний підхід до складання і подання всіх форм звітності щодо використання понять «операційної», «інвестиційної», «фінансової» діяльності підприємства і «надзвичайних подій», з безпосередньою відповідністю їх рекомендаціям щодо структури рахунків обліку фінансових результатів діяльності.

Проведені дослідження з удосконалення обліку і відображення у звітності інформації про результати діяльності підтверджують необхідність запровадження єдиних класифікаційних ознак і більшої конкретизації обліку фінансових доходів, витрат та результатів, що потребує зміни у формі Звіту про фінансові результати і методичних засад формування інформації за показниками цього Звіту в системі рахунків бухгалтерського обліку. Такий підхід виправданий з економічної точки зору, оскільки співставлення показників доходів і витрат за джерелами та напрямками їх утворення дає можливість виявити найбільш прибуткові господарські операції.

Очевидно, що найбільш складним за обсягом і вирішенням організаційно-технічних завдань напрямом є виробнича діяльність підприємства. Тому виробничу діяльність підприємств необхідно розглядати не тільки з погляду економічної теорії і бухгалтерського обліку, а й через призму сталого розвитку. Ряд авторів, наприклад Г. А. Ямборко, вважають за необхідне вдосконалити визначення виробничо-фінансової діяльності підприємств з посиленням саме концепції сталого розвитку як комплексу постійно здійснюваних, екологічно врівноважених заходів із забезпечення процесу виробництва продукції і економічно ефективних заходів, пов'язаних із фінансуванням підприємства та фінансовим забезпеченням

операційної діяльності, спрямованих на досягнення основної мети підприємства без завдання незворотної шкоди довкіллю.

Потребує також удосконалення управлінський облік під час здійснення фінансової діяльності суб'єктом господарської діяльності. У цьому разі підприємству необхідно чітко визначитися з факторами, які впливають на її масштаби в умовах ринку, а саме: стадії життєвого циклу підприємства; політика держави та контрагентів на ринку; наявність достатньої кількості фінансових ресурсів для здійснення інвестування; готовність здійснювати значні інвестиційні витрати, що приносять прибуток лише у перспективі.

Відповідно до П(С)БО 12 «Фінансові інвестиції» всі вкладення підприємства реалізуються у двох формах: вкладення капіталу в дохідні види грошових інструментів; вкладення капіталу в дохідні види фондових інструментів. Використання таких форм фінансового інвестування пов'язане з широким вибором альтернативних інвестиційних рішень. Вони відрізняються за своїм значенням і впливом на розвиток підприємства. Рішення можуть мати поточний або стратегічний характер, а також визначати потребу в інвестуванні загалом. В основі процесу прийняття рішень лежить визначення їх необхідності та доцільності. Прийняття інвестиційних рішень ускладнюється такими чинниками як: велика кількість доступних варіантів вкладення капіталу; обмеженість фінансових ресурсів для інвестування; ризик, пов'язаний з прийняттям того чи іншого рішення стосовно вкладення фінансових інвестицій.

Важливим також є питання обсягу інвестицій. Ці чинники впливають на глибину аналізу економічної сторони стратегій фінансового менеджменту щодо фінансової діяльності, що передбачають вкладення коштів та інших фінансових ресурсів. Раціоналізуючи доволі складний процес дослідження інвестиційних проектів засобами фінансової діяльності та фінансового менеджменту і формування на цій основі інвестиційних рішень, можна організувати його через етапи прийняття рішень.

Перший етап цього процесу об'єднує інвестиційні рішення, за яких не виникає потреби в поглибленому і детальному аналізі. Із множини варіантів обираються ті, які відповідають прийнятим підприємством нормативам ведення видів діяльності. Завершенням

цього етапу є створення сукупності прийнятних інвестиційних варіантів, реалізація яких обслуговуватиметься грошовими потоками, створеними у результаті фінансової діяльності.

На другому етапі досліджується сукупність визначених першим етапом інвестиційних варіантів. з урахуванням внутрішніх можливостей аграрного підприємства та очікуваного впливу зовнішнього середовища. Цей етап потребує застосування складніших методів дослідження, об'ємної інформаційної бази, що суттєво підвищує складність проведення процесу формування інвестиційних рішень у сфері фінансового менеджменту.

У деяких випадках для визначення доцільності здійснення фінансової діяльності можуть бути застосовані такі методичні прийоми системного аналізу, як імітаційне моделювання та економіко-математичні моделі.

Імітаційне моделювання – дослідження, що використовує комп'ютерні технології, їх взаємозв'язок, явища і процеси в умовах невизначеності. У програмах створюється певна модель процесу чи явища, що вивчаються, на вхід подаються імпульси, а на виході досліджуються результати. Як зазначає К. М. Базь, Н. Д. Богоніколос, Лю Лі, Н. Г. Рогальська, шляхом зміни вхідних сигналів і вивчення вихідних визначають залежності, що характеризують процеси та явища,

Економіко-математичні моделі – вибір найкращих альтернатив, виходячи із заданого критерію і ситуації, в якій приймається рішення. Крім того, використання методик розрахунків вищої математики дає змогу уникнути невизначеності, що пов'язана з фінансовою діяльністю підприємства.

Практична реалізація обраної стратегії, із зазначених етапів, базується на прийнятому інвестиційному рішенні та розроблені моделі управління нею. Це вимагає розгляду інвестиційного проекту в часовому аспекті, причому період, що аналізується, розподіляють на кілька проміжків – інтервалів стратегічного планування у системі фінансового менеджменту аграрного підприємства.

Якщо розглядати об'єкт інвестування в плануванні та для цілей управлінської стратегії більш детально, то одним із головних джерел інформації є фінансова звітність підприємства. Складання

звітності відповідно до законодавства дає можливість отримувати таку інформацію з попередніх звітних періодів, що загалом створює якісну інформаційну базу даних та дає можливість визначити можливості ризику і варіативність проектів інвестування за наявного рівня фінансових ресурсів та стану фінансової діяльності.

Зазвичай проект вкладення коштів, що розробляється засобами фінансового менеджменту в системі фінансової діяльності складається зі стадій: формування цілей, оцінка привабливості інвестиційного проекту; вибір схем його фінансування. Проте, як вказують більшість дослідників, такий підхід дещо обмежений і не завжди може забезпечити максимальну ефективність від вкладених коштів. Тому, як радить А. Недосекін, його варто доповнити етапом моделювання – створенням прагматичних моделей: ідейний етап (етап планування та розробки) плюс моделювання; етап реалізації плюс моделювання. Таке доповнення дасть можливість виявити способи і засоби для змін реальності так, щоб наблизити реальність до моделі. Прагматичні моделі є деяким стандартом чи зразком, під які підбудовуються як власне діяльність, так і її результат. Таким чином, створюється додатковий стимул до підвищення якості роботи щодо вкладення коштів. Поєднання такого підходу з економіко-математичним моделюванням забезпечить найякісніший результат від фінансових інвестицій.

Комплексне використання математико-економічних методів передбачає найбільш повне розкриття сутності, закономірностей та тенденцій розвитку конкретних явищ і процесів з метою найбільш адекватного відображення їх властивостей.

Деякі автори, наприклад А. О. Музиченко, вважають, що в основі обґрунтування напрямів поліпшення інформаційно-аналітичного забезпечення управління фінансовими ресурсами покладено результати аналітичної оцінки, яка адекватно відображає сучасний стан забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських підприємств, обґрунтовує основні напрями підвищення ефективності управління фінансовим забезпеченням, зокрема за рахунок удосконаленого інформаційно-аналітичного підходу; доповнює методику визначення фінансового потенціалу підприємств обслуговувати залучені кошти; використання економіко-аналітичної моделі дає

можливість оперативно визначати потребу в залученні кредитного капіталу сільськогосподарськими підприємствами та прогнозувати фінансові результати з урахуванням цього залучення [4].

Враховуючи фінансові можливості підприємств та об'єктивно оцінюючи характер впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, є можливість сформуванню такої фінансової стратегії, яка забезпечує найповніше використання фінансово-економічних можливостей підприємств, узгодивши їх з умовами, що склалися на ринках товарів і фінансових послуг. Така фінансова стратегія передбачає визначення довгострокових цілей фінансової діяльності та вибір найефективніших способів їх досягнення, оптимізацію структури джерел формування фінансових ресурсів, акумуляцію фінансових ресурсів (створення необхідної кількості запасів; розміщення фінансових можливостей у високоліквідні активи), поліпшення якості продукції (реалізація національної політики шляхом застосування норм і правил світового ринку, впровадження міжнародного досвіду у сфері виробництва продукції та послуг), удосконалення системи норм і нормативів (оптимізація обсягу, складу і структури джерел фінансових ресурсів за окремими складовими), поліпшення управління інноваційним оновленням аграрного виробництва (пошук джерел фінансування інноваційних проектів, контроль за їх впровадженням і реалізація на рівні підприємства за критеріями самоокупності, соціальної доцільності та екологічної безпеки).

Більшість підприємств відчувають гостру потребу у фінансових ресурсах. У ринковій економіці існує кілька поширених шляхів їх залучення, найчастіше за рахунок випуску акцій та кредитів. Через нерозвиненість фондового ринку в Україні найдоступнішим шляхом залучення капіталу є кредитні ресурси. Особливість кредиту – платність та обмеженість терміну користування, який впливає на розмір платежу за тіло кредиту. Отже, при визначаючи ефективність залучення кредитних ресурсів, необхідно врахувати такі вимоги: ціну та ефективність використання кредиту; цільове призначення та його величину; термін залучення і суму платежу за тіло кредиту. Дослідження показало, що недостатньо уваги приділяють таким чинникам, як цільове призначення та ефективність використання кредитних ресурсів.

Найпоширенішою методикою управління ефективністю залученого капіталу є ефект фінансового важеля, однак під час її використанні виявлено ряд недоліків: не враховується величина залученого капіталу, цільове призначення, термін кредитування та ефективність використання залученого капіталу. Тому ми запропонували методику, яка деякою мірою усуває ці недоліки. Формалізовано її можна описати моделлю, яка має вигляд формули:

$$A = (D * K_f + CF) - (I * D + D/Y),$$

де A – фінансова спроможність обслуговувати позичкові кошти (грн.); D сума кредитних коштів, (грн.); K_f – коефіцієнт рентабельності використання залученого капіталу; CF – чистий грошовий потік підприємства перед залученням кредитів (грн.); I – річна відсоткова ставка за користування кредитом (%); Y – кількість років користування кредитом.

Отже, підсумовуючи зауважимо, що запропонована модель зорієнтована переважно на оцінку ефективності цільового кредиту з урахуванням періоду використання. Встановлено, що підприємства, як правило, залучають декілька кредитів для різного цільового спрямування і на різні періоди.

Література

1. Коваль Н. І. Особливості фінансової діяльності малого бізнесу в сільському господарстві / Н. І. Коваль, О. Д. Радченко // Матеріали міжнародної наукової практичної конференції Вінницького національного аграрного університету. – Вінниця : РВВ ВНАУ, 2010. – С 44–45.
2. Кузь В. І. Облік формування та розподілу прибутку в контексті суспільного договору [Електронний ресурс] / В. І. Кузь. – Режим доступу : www.nbuv.gov.ua/.. /NV-2010-V3_48.pdf .
3. Костирко Л. А. Інформаційне забезпечення управління фінансово-господарською діяльністю промислових підприємств [Електронний ресурс] / Л. А. Костирко, Л. О. Сурженко. – Джерело доступу : www.nbuv.gov.ua/.

4. Охрамович О. Р. Методичні аспекти обліку фінансових витрат [Електронний ресурс] / О. Р. Охрамович. – Режим доступу : nuwm.rv.ua/metods/asp/vd/v41ek30.doc .

3.5. Проблеми аналізу інноваційної діяльності підприємства

Динамічний розвиток економіки обумовлює пошук внутрішніх резервів для реалізації інвестиційно-інноваційних проектів у процесі господарської діяльності вітчизняних підприємств для забезпечення підвищення прибутковості. Безперечно, одним із шляхів підвищення ефективності управління суб'єктів господарювання є впровадження інноваційних змін у виробничо-господарський процес, тому особливої актуальності набуває формування якісної і достовірної системи обліково-аналітичного забезпечення управління щодо інноваційної діяльності.

Потреба в більш глибокому і реалістичному розкритті інформації щодо інноваційної діяльності з позицій практичної дійсності зумовлює необхідність по-новому оцінити методичні принципи й прийоми щодо формування витрат і доходів від інноваційної діяльності, застосування інновацій на підприємствах, процесу розподілу прибутку за напрямками, що в сучасних умовах мають пріоритетне значення. Питання обліково-аналітичного забезпечення управління в частині інновацій розглядаються в наукових працях О. В. Кантаєвої, Я. Д. Крупки, О. В. Мінакова, М. С. Пушкаря, Т. Шири та ін. Водночас досі існують проблеми, які пов'язані з інформаційним забезпеченням інноваційного розвитку підприємства, можливістю розкриття інноваційних перетворень у системі фінансового й управлінського обліку та їхньою аналітичною оцінкою у сфері випуску і збуту продукції. Актуальним залишаються питання, які пов'язані з вирішенням організаційно-методичних проблем обліку впровадження інновацій у сферу випуску та збуту продукції, доходів та витрат інноваційної діяльності, її виокремлення та порядок списання на фінансові результати потребують детального вивчення й уточнення.

Система інформаційного забезпечення інноваційних процесів на підприємстві включає ряд підсистем, які вирішують свої

специфічні завдання, мають свої методи збору й обробки інформації, а також джерела інформації (рис.3.7).

Рис. 3.7. Структура системи інформаційного забезпечення інновацій

Основним джерелом інформації на підприємстві (мікрорівень) є дані бухгалтерського обліку. На нашу думку, питання оцінки та забезпечення інформації щодо інноваційних проектів та програм включається в компетенцію внутрішньогосподарського (управлінського) обліку, оскільки відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» та національними стандартами не має визначення об'єктів обліку «інновація», «інноваційні витрати», «інноваційні доходи», результати інноваційної діяльності. Крім цього, дані об'єкти не відображені відповідними показниками у фінансовій звітності, тому прямого відношення до фінансового обліку не мають. Водночас потреба в інформації про інноваційні програми та проекти виникає в цілях управління виробничо-господарською діяльністю підприємства та для подання даних у органи статистики. Відтак відповідна інформація систематизується для внутрішніх користувачів як інструмент процесу управління підприємством. Це означає, що відповідно до Закону України «Про бухгалтерський облік та

фінансову звітність в Україні» облік інновацій з випуску та реалізації продукції відноситься до об'єктів управлінського обліку, тому важливо розробити методичні та організаційні засади системи управлінського обліку, максимально адаптовані до вимог ринкового середовища. Однак, необхідно пам'ятати, що вся облікова інформація, яка стосується інновацій, має методологічно ґрунтуватись на відповідних стандартах бухгалтерського обліку та нормативно-правових актах щодо здійснення інноваційного процесу.

Оскільки для поточного обліку та контролю за господарськими активів та джерелами їх утворення застосовують систему рахунків, можливість одержання необхідного інформаційного забезпечення щодо здійснення інноваційної діяльності пов'язана з формуванням відповідних бухгалтерських проведень. Так, інформація для подальших розрахунків інноваційного потенціалу підприємства зосередиться на рахунках бухгалтерського обліку (і на субрахунках – в розрізі кожного проекту чи програми). Витрати повинні відображатись в обліку наростаючим підсумком, в міру їх виникнення, що дасть змогу збирати інформацію на кожному етапі на необхідну дату.

Проведений аналіз наявної методики та організації обліку інновацій у частині створення ефективної системи оцінки й обліку інноваційних витрат, доходів та результатів у процесі здійснення інноваційної діяльності показує, що існують певні проблеми під час відображення інноваційної діяльності у синтетичному обліку, оскільки нормативними актами і методичними розробками не визначено порядок відокремленого обліку інноваційної діяльності на спеціально визначених рахунках [4]. Діяльність підприємства згідно з національними положеннями (стандартами) обліку поділяється на операційну та іншу звичайну (інвестиційна та фінансова) [3]. Саме таким чином розкривається інформація й на рахунках витрат і доходів. Інноваційні витрати, інноваційний продукт, доходи та результати від інновацій у системі фінансового обліку не відображаються. Розширення інформаційного поля рахунків другого порядку і введення нових аналітичних позицій на рахунках третього порядку (табл. 3.8), дадуть змогу одержувати більш повну й достовірну інформацію про інноваційні процеси на підприємстві з

метою подальшої економічної оцінки ефективності інноваційних проектів та програм.

Таблиця 3.8

**Робочий план рахунків першого,
другого та третього порядків щодо обліку інновацій**

Синтетичні рахунки (рахунки першого порядку)		Субрахунки (рахунки другого порядку)		Аналітичні рахунки (рахунки третього порядку)	
Код	Назва	Код	Назва	Код	Назва
1	2	3	4	5	6
23	Виробництво	23X	Виробництво інноваційної продукції	23XX	За видами продукції
26	Готова продукція	262	Інноваційна продукція	262X	За видами інноваційної продукції
39	Витрати майбутніх періодів	392	Витрати майбутніх періодів з впровадження інновацій	392X	– Дослідно-конструкторські роботи в цехах; – монтаж та демонтаж дослідно-конструкторського обладнання; – конструкторська доробка устаткування; – впровадження інновацій технічного характеру
70	Доходи від реалізації	701	Дохід від реалізації готової продукції	7012	Дохід від реалізації інноваційної продукції
79	Фінансові результати	791	Результат операційної діяльності	7912	Результат від випуску та збуту інноваційної продукції
90	Собівартість реалізації	901	Собівартість реалізованої готової продукції	9012	Собівартість реалізованої інноваційної продукції
94	Інші витрати операційної діяльності	941	Витрати на дослідження і розробки	941X	– витрати на дослідження; – проектно-конструкторські роботи; – розробка експериментального зразка; – раціоналізаторство
44	Нерозподілені прибутки (непокриті збитки)	441	Прибуток нерозподілений, що спрямовується на розвиток підприємницької діяльності	441X	Прибуток, отриманий від реалізації інноваційного проекту

Крім цього, доцільно розробити відомість інноваційних витрат за місяць відповідно до напрямів інновацій (інновації капітального характеру, витрати, пов'язанні з розробкою інноваційної продукції, витрати на виробництво нової продукції тощо) та наростаючим підсумком за відповідною обліковою схемою (рис. 3.8).

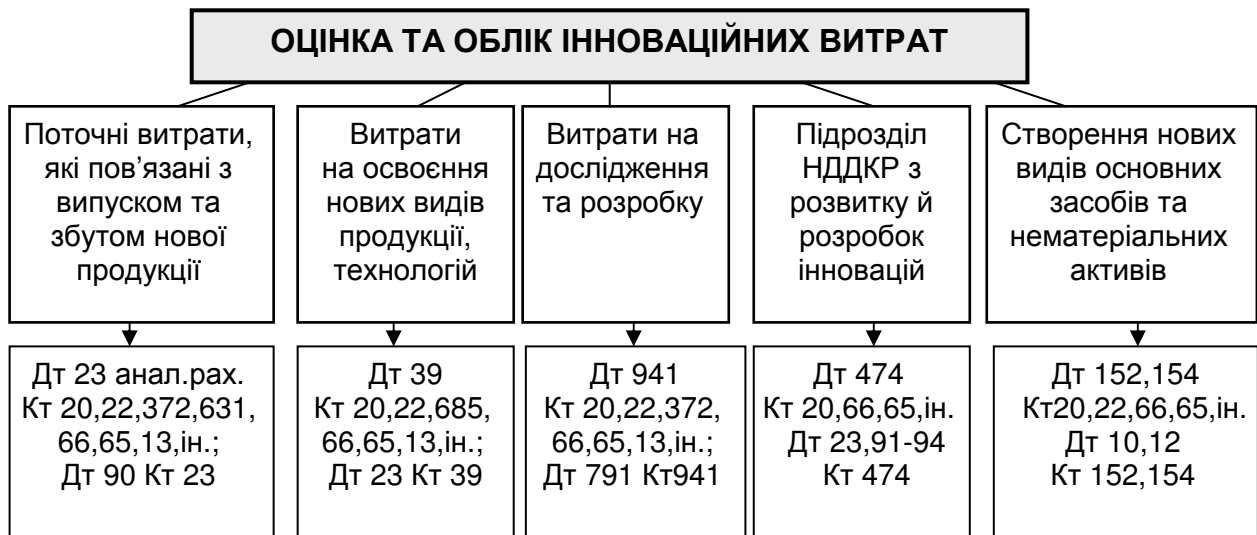

Рис. 3.8. Взаємозв'язок напрямів інновацій та обліку витрат інноваційної діяльності

Застосування форм внутрішньої звітності щодо синтетичного та аналітичного обліку інноваційних витрат і джерел фінансування інноваційних процесів дасть змогу більшою мірою забезпечити формування бази даних у систематизованому вигляді для обґрунтованого визначення економічної ефективності інновацій.

У межах внутрішньогосподарського (управлінського) обліку інноваційної діяльності є необхідність у веденні обліку інноваційних витрат, доходів та результатів за центрами їх виникнення. Це впливає з вимог управлінського обліку щодо інформаційного забезпечення управління про результативність створення, впровадження та використання нововведень у сферах виробництва та збуту. Такий підхід дасть змогу розширити інформаційні потоки для розкриття інформації про інноваційні витрати, інноваційні доходи, прибутки (збиток) від виконання та впровадження інноваційних проектів та програм та прийняття на основі цього відповідних

управлінський рішень. Ця облікова інформація є достовірною базою для оцінки та аналізу ефективності інновацій.

У процесі дослідження інноваційних процесів на вітчизняних підприємствах визначено низку проблем. По-перше, встановлено недостатній обсяг необхідної аналітичної інформації про реалізацію інноваційних проектів та програм, поданої в основних формах фінансової звітності. В такому разі, у структурі виручки необхідно виокремлювати дані щодо реалізації інноваційної продукції та її аналогів. Таку інформацію рекомендовано подавати в річній фінансовій звітності у формі відповідних розшифровок при визначенні загальних показників виручки підприємства загалом і за інноваційними видами продукції зокрема. По-друге, існуючу систему обліково-аналітичного забезпечення визнано за доцільне доповнити інформацією для визначення рівня рентабельності інновацій у сфері випуску та збуту продукції. Для цього запропоновано ввести у систему облікових реєстрів показники, що розкривають інформацію про використання позикових коштів на капітальні інвестиції інноваційного характеру, інноваційну спрямованість основних засобів і нематеріальних активів та обсяги виробництва інноваційної продукції.

Створення інформаційної бази для аналізу починається з групування інформації у первинних документів, які є підставою відображення відповідних сум на рахунках обліку. Далі шляхом систематизації та накопичення у відповідних облікових реєстрах бухгалтерського обліку формується інформація про фактичні дані інноваційних процесів на підприємстві із зазначенням їх потоків покриття витрат та періодів. Формування таких документів забезпечує управлінський облік, виходячи із потреб інвесторів та менеджменту.

Показники фінансової звітності, які визначають стандарти бухгалтерського обліку, дають можливість:

- отримати попередній висновок про наявність інноваційних проектів на підприємстві;

- сформулювати рішення щодо можливості фінансового забезпечення інноваційно-інвестиційних проектів та програм, тобто джерел фінансування інноваційних витрат та наявність відповідної технічної бази підприємства для впровадження інноваційних змін;

– виявити форми інвестиційної діяльності, які існують на підприємстві;

– показати зміни у динаміці виробництва та збуту продукції підприємства в порівнянні з попереднім періодом.

Таким чином, для проведення аналізу інноваційних проектів та програм недостатньо керуватись загальними економічними показниками фінансової звітності, а необхідно вивчити регістри бухгалтерського обліку та первинні документи. Структура інформаційної бази щодо структури та динаміки витрат інноваційного розвитку підприємстві має базуватись на деталізації та аналітичні оцінці похідних від загальних бухгалтерських показників, що характеризують наявність на підприємстві інноваційних процесів. Крім того, розкриття інформації про собівартість продукції до і після впровадження інновацій дасть змогу визначати загальну економію витрат на виробництво з виділенням різних чинників впливу. Це допоможе визначити не тільки позитивні зміни у собівартості інноваційної продукції порівняно з її величиною у базовому періоді, а й оцінити чинники, що впливають на такі зміни. Маючи таку інформацію, підприємство в межах існуючих можливостей здатне маневрувати основним капіталом і високоліквідними активами, натуральним обсягом випуску та реалізації інноваційної продукції й її аналога, наближаючи умови попиту на свою продукцію до бажаного результату.

Отже, для забезпечення реальної оцінки та формування обліково-аналітичних даних про інноваційні процеси запропоновано створити еталонну інформаційну базу даних; доповнити регістри бухгалтерського обліку низкою показників, які розкривають інформацію про інноваційних витрат, доходів і результатів за центрами їхнього виникнення, яка впливає з вимог внутрішньогосподарського обліку щодо забезпечення управління інформацією про результативність створення, впровадження та використання нововведень у сфері виробництва і збуту. З огляду на це рекомендовано відкривати субрахунки й аналітичні рахунки третього та четвертого порядків про доходи, витрати і результати на підприємствах, які здійснюють реалізацію інноваційних проектів та програм. Застосування такого підходу сприятиме розширенню інформаційних потоків для розкриття інформації про інноваційні

витрати, інноваційні доходи, прибутки (збиток) від виконання і впровадження інноваційних проектів та програм і прийняття на основі цього відповідних управлінських рішень. Така облікова інформація є достовірною базою для оцінки й аналізу ефективності інновацій.

Література

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні – Закон України № 996-XIV від 16.07.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.

2. Про інноваційну діяльність – Закон України № 40-IV від 04.07.2002 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/40-15>.

3. Національне Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» – Наказ Міністерства фінансів України № 73 від 07.02.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/22-15>.

4. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій та Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій – Наказ Міністерства фінансів України № 291 від 30.11.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1557-11>.

3.6. Регламентне забезпечення обліку витрат на забезпечення якості будівельної продукції

Якість продукції є однією з важливих складових у діяльності будь-якої організації. Якість будівельної продукції, як і поняття якості взагалі, є однією із складних та суперечливих філософських категорій. Можна вважати, що ця категорія вперше була піддана аналізу Арістотелем ще в III ст. до. н.е. Саме він у творах «Категорії», «Топік» описав класифікаційні відмінності між предметами, в основу диференціації яких була покладена ознака «гарний – поганий» [3, с. 312; 7, с. 314]. Однак первісне трактування якості

було дано Гегелем в його енциклопедичному словнику (XIX ст.): «Якість є в першу чергу тотожна з буттям визначеність, так що будь-що припиняє бути тим, що воно є, коли воно втрачає свою якість» [3, с. 312–313]. Протягом ХХ ст. подане вище трактування вдосконалювалось, уточнювалось, доповнювалось, доки не набуло сучасного вигляду, визначення якого міститься в міжнародному стандарті ISO 8402-86 [2]: «Якість – це сукупність властивостей та характеристик продукції або послуги, які надають їм здатність задовольняти обумовлені чи вірогідні потреби». У подальшому в 1994 р. термінологія аналізованого поняття отримала уточнення шляхом виключення із попереднього визначення якості категорії «властивості». У такому варіанті інтерпретації поняття існує і досі. Вимоги до якості на міжнародному рівні визначені стандартами ISO серії 9000, які вторгнулися безпосередньо у виробничі процеси та сферу управління, встановивши чіткі вимоги до систем забезпечення якості. Впровадження цих стандартів дало поштовх для створення самостійного напрямку в менеджменті – менеджмент (управління) якістю.

Що стосується поняття «управління якістю продукції», то доцільно буде звернути увагу на трактування поняття «продукція» та уточнити його. Продукція – це комплексне поняття. На думку, С. Д. Ільєнкової [8, с. 7], А. Г. Гавріленко та А. І. Кірноса [1, с. 20] продукція є результатом діяльності фірми, що може бути представлена товарами, які мають речовинну форму та послугами, що речовинної форми не мають. Послуги виробничого характеру (будівництво, ремонт) називають роботами, отже і останні є різновидом продукції.

Для того, щоб виробити будівельну продукцію, необхідно здійснити операції, що складаються з багатьох етапів. Кінцева якість будівельної продукції залежить від якості будівельно-монтажної роботи на кожному етапі. Якість таких робіт, обумовлена не тільки дотриманням технологій будівельного виробництва, а й залежить від обґрунтованості управлінських рішень, що приймаються на всіх рівнях управління.

Отже, для того щоб діяльність будівельної фірми була успішною, результатом її має бути продукція, що відповідає вимогам, наведеним нами на рис. 3.9.

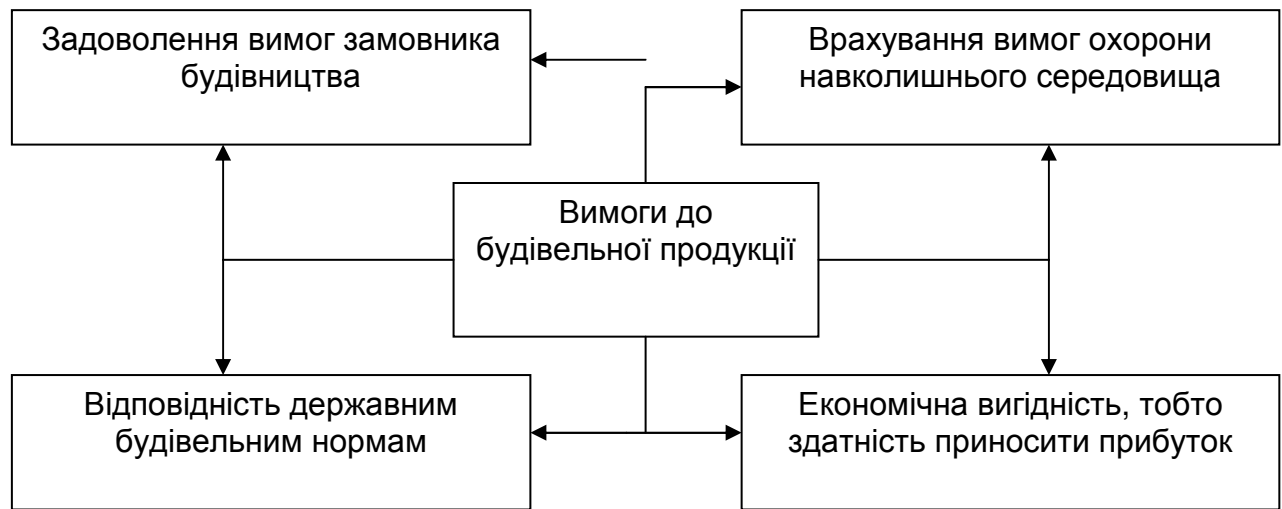

Рис. 3.9. Взаємозв'язок вимог, що висуваються до будівельної продукції

Такі вимоги можуть бути задоволені під час побудови ефективної системи управління якістю будівельної продукції. На думку В. В. Окрепілова [4, с. 24], ефективність системи якості забезпечується взаємоузгодженим вирішенням питань, пов'язаних з ризиками, вигодами та витратами від утримання цієї системи. Методика вирішення вище означених питань представлена нами у вигляді табл. 3.8, де згруповані принципи формування оптимальної системи управління якістю будівельної продукції, що ґрунтується на двох рівнях деталізації інформації.

Перший розкриває різні боки функціонування системи управління якістю, другий представлений суб'єктами системи якості (замовником та підрядником) та надає змогу об'єднати бажання замовника з цілями будівельної (підрядної) організації.

Якість будівельної продукції залежить від чинників, які здатні змінити її властивості та показники. Системне та комплексне врахування цих чинників та вивчення сукупного впливу на будівельну продукцію надасть можливість робітникам відділу управління якістю будівельної продукції розробляти заходи щодо покращення якості будівництва на всіх етапах виробничого процесу та направляти їх

на затвердження вищому керівництву. Для зручності сприйняття чинники впливу на якість будівельної продукції та заходи щодо їхнього регулювання наведені у табл. 3.9.

Таблиця 3.8

Структура ефективної системи управління якістю будівельної продукції

Система управління якістю будівельної продукції					
Економічна ефективність		Витрати		Ризики	
Замовник	Підрядник	Замовник	Підрядник	Замовник	Підрядник
Скорочення витрат, покращення функціональної придатності продукції, більш повне задоволення замовника, збільшення довіри до будівельної фірми	Збільшення рентабельності будівельного виробництва, збільшення частки будівельної фірми на регіональному та всеукраїнському ринку послуг	Збільшення частки витрат на забезпечення безпеки експлуатації та своєчасне виявлення прихованих дефектів	Зменшення витрат на повторну роботу, що виникає за неякісного первісного виконання, за недотримання правил організації робіт в особливих погодних умовах та за відхилення від робочого проекту будівельного об'єкта.	Ризик втрати здоров'я, безпеки життєдіяльності і, як наслідок, порушення довіри до будівельної фірми.	Ризик втрати репутації будівельної фірми, частки на ринку послуг, не раціональне витрачання трудових та фінансових ресурсів, юридична відповідальність.

Ефективність функціонування системи управління якістю будівельної продукції буде залежати від злагодженої роботи та тісного взаємозв'язку структурних підрозділів (центрів відповідальності) будівельної організації в процесі забезпечення виконання заходів щодо всебічного врахування чинників впливу на якість будівельної продукції.

Таблиця 3.9

Класифікація чинників впливу на якість будівельної продукції

	Види чинників	Перелік чинників	Заходи регулювання
Фактори	Технічні	1) Якість будівельних машин, устаткування та інструментів; 2) якість матеріалів, сировини, запасних частин; 3) кваліфікація персоналу; 4) якість технологічних карт; якість засобів виміру та контролю.	1) Наявність технічного паспорту та тривалість гарантійного строку; 2) наявність сертифікату якості; 3) відповідність освітньої спеціальності характеру виконуваних робіт; 4) наявність ліцензії на виконання проектних робіт; відповідність державним еталонам.
	Організаційні	1) Організація технічного обслуговування будівельних машин та устаткування; 2) організація роботи з постачальниками; 3) організація інформаційного забезпечення; 4) організація підвищення кваліфікації кадрів; забезпечення планомірності та ритмічності будівельно-монтажних робіт.	1) Відповідність строкам технічного обслуговування; 2) своєчасне укладання договорів; 3) забезпечення інформаційної взаємодії структурних підрозділів; 4) планомірне навчання персоналу; 5) дотримання календарного плану виконання робіт.
	Економічні	1) Форма оплати праці та величина заробітної плати; 2) преміювання за якісне виконання робіт; утримання за брак.	1) Своєчасна оплата праці та відповідність її середнім показникам в галузі; 2) наявність принципової схеми преміювання та утримання.
	Соціальні	1) підбір, розміщення та переміщення кадрів; 2) взаємовідносини в колективі; 3) соціальна зацікавленість в якості будівельної продукції.	1) Створення сприятливого мікроклімату в колективі; 2) забезпечення кар'єрного зростання персоналу.

Для забезпечення якості будівельна організація несе певні витрати. Вони тісно взаємозв'язані з собівартістю та ціною будівельної продукції. Формування витрат, проходить етапи, що

визначаються життєвим циклом створення будівельної продукції та діяльністю фірми.

За кожний етап несе відповідальність керівник конкретного структурного підрозділу, він же і відповідає за якість та витрати на її забезпечення. Гарантією якості та зниження витрат на кожному етапі є якісне виконання обов'язків та функцій керівником підрозділу та його підлеглими. Витрат, що забезпечують якісну будівельну продукцію, велика кількість. Їх види та перелік залежать від масштабності будівельної фірми, її організаційної структури і характеру виконуваних робіт. Витрати на якість – це ті, що виникають при забезпеченні та гарантуванні задовільної якості, а також витрати, пов'язані з втратами у випадках, коли задовільна якість не досягнута.

Витрати на якість можна умовно звести до двох загальних груп – витрати, що викликані неналежною якістю, та витрати на запобігання й виявлення випадків невідповідності якості.

На думку авторитетних вчених С. К. Фомічова, С. С. Старостіної та Н. І. Скрябіної [5, с. 146] витрати на якість складаються з витрат (планові витрати на управління якістю, що включають в себе витрати на запобіжні дії, та витрати на оцінку якості) та втрат (неочікувані витрати, що викликані дефектами, які усунені в процесі виробництва або після його завершення) (рис. 3.10).

Втрати, обумовлені неякісним виконанням будівельно-монтажних робіт, можуть значно підвищити вартість об'єкта будівництва і тому, метою управління витратами на якість є передусім мінімізація загальної суми цих витрат за рахунок зменшення витрат на компенсацію збитку, викликаного здійсненням робіт з дефектами. Величина витрат на управління якістю встановлюється керівництвом будівельної організації самостійно та може змінюватися залежно від витрат на оцінку й контроль якістю (оціночні) та витрат на впровадження і функціонування системи якості (профілактичні).

Ефективність таких витрат підвищується за зменшення втрат від браку, реальний рівень яких підраховуються шляхом збору та обробки фактичних даних, тобто чим вищий рівень капіталовкладень, а особливо частки в них на запобіжні заходи, тим менше збитки від браку. Зменшення витрат, які пов'язані з повторною

переробкою, призводить до зменшення собівартості будівельної продукції, а отже, збільшує задоволеність результатами серед замовників, підвищуючи репутацію будівельної фірми на ринку підрядних послуг.

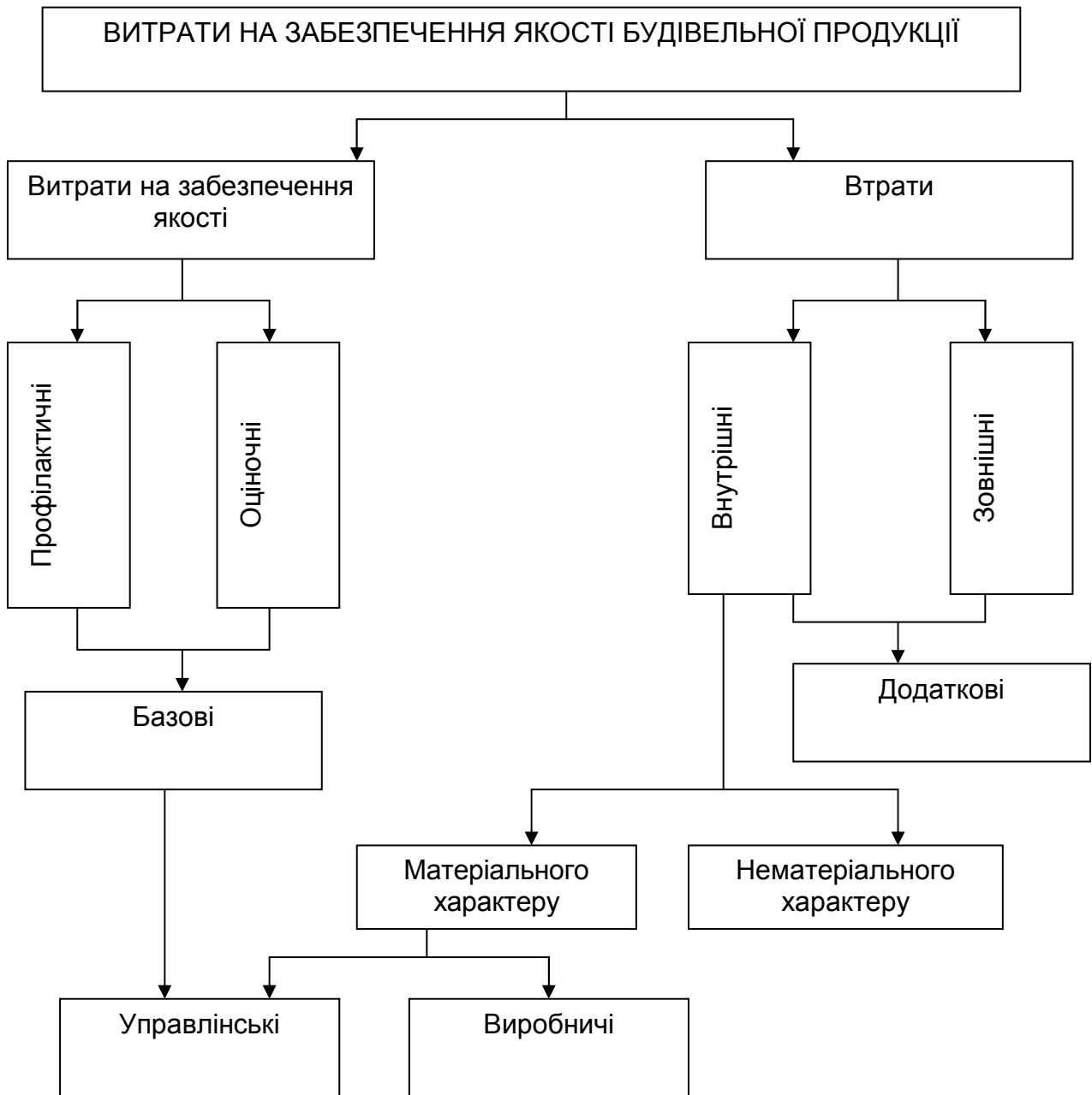

Рис. 3.10. Структура витрат на забезпечення якості будівельної продукції

Діапазон профілактичних заходів, що спрямовані на забезпечення якості будівельної продукції, доволі широкий. Для зручності сприйняття та розуміння інформації, витрати на профілактику якості

можна представити у вигляді блоків (рис. 3.11), що об'єднують близькі за функціональним призначенням напрями запобіжних мір.

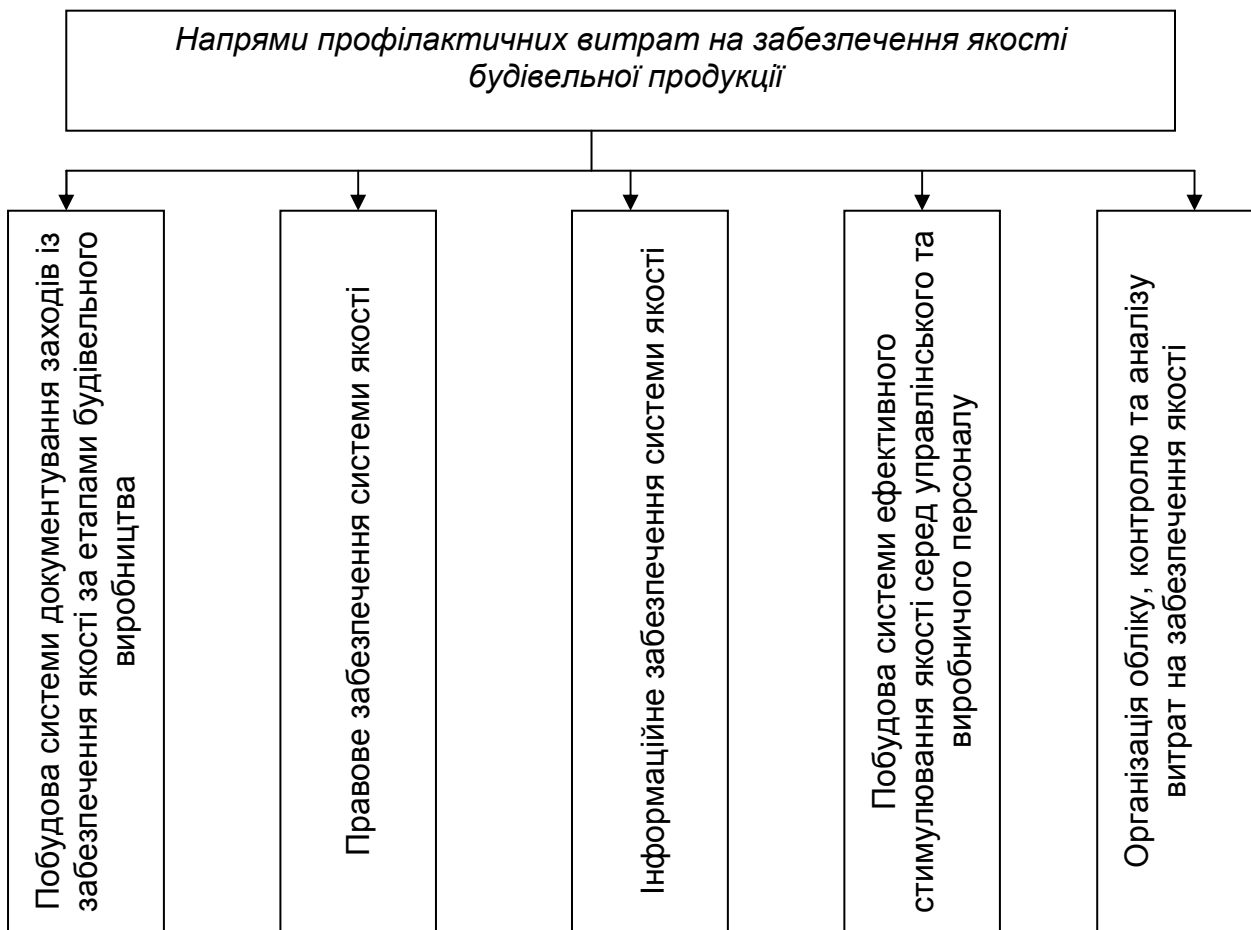

Рис. 3.11. Структура профілактичних витрат на забезпечення якості будівельної продукції

Перший блок включає в себе побудову ієрархічної структури документації з управління якістю, що складається з таких елементів:

1. Політика у сфері якості.

Вона є основним фундаментальним документом, що визначає цілі, завдання та обов'язки у сфері якості та перебуває у тісному взаємозв'язку з загальною стратегією управління будівельною організацією.

Під час розробки політики з якості необхідно враховувати ступінь забезпеченості організації трудовими та матеріальними ресурсами, рівень технічної оснащеності та виробничої потужності, фінансові можливості фірми щодо впровадження нових досягнень у

галузі науки та техніки тощо, і тому її розробка керівником відділу управління якістю повинна здійснюватися у тісному контакті з працівниками облікової служби.

У політиці з якості обов'язково вказуються завдання фірми із забезпечення якості, розподіл обов'язків, повноважень та ресурсів між структурними підрозділами, на які покладена реалізація цих завдань, затверджуються заплановані дослідження та методики контролю якості на всіх етапах будівельного процесу та уточнюються, за якими із запланованих заходів можливе виконання власними силами, а які потребують застосування сторонніх організацій (метрологічних, геодезичних служб). Основним завданням будівельної організації у сфері якості є виробництво продукції, що за вартістю та строками будівництва має перевагу перед конкурентами. Тобто максимальне зниження недоліків під час виконання будівельно-монтажних робіт, що завищують їх собівартість та роблять неможливим вчасну передачу замовнику об'єкта будівництва [6, с. 119].

2. Загальне керівництво з якості.

У цьому документі описуються організаційні процедури, що використовуються в системі якості, згідно з цілями та завданнями, викладеними в політиці. Керівництво з якості розробляється у вигляді стандарту та затверджується керівництвом будівельної організації. Метою цього стандарту є доведення політики з якості до конкретних виконавців та забезпечення її сприйняття, тому в ньому детально описується організаційна структура фірми з розподілом між структурними підрозділами повноважень та відповідальності за реалізацію політики якості, а також налагоджується інформаційна взаємодія керівників таких підрозділів. Обов'язковими елементами стандарту якості є структурна та функціональна схема системи якості, які оформлюються як ілюстративний матеріал до нього. Структурна схема ув'язує діяльність всіх підрозділів з відділом якості, що здійснює технічний нагляд за будівельним процесом та забезпечує функціонування системи якості в будівельній фірмі.

Під час розробки функціональної схеми враховуються всі стадії виробництва та управлінські функції структурних підрозділів у сфері політики якості: загальне керівництво системою якості, планування

якості, інформаційне забезпечення робіт з якості, контроль якості. Для кожної функції вказуються структурні підрозділи, які виконують їх на всіх етапах будівництва. Ті самі функції можуть виконуватися різними підрозділами. Так, наприклад, функцію планування якості виконують виробничо-технічний відділ, відділ кадрів, планово-економічний відділ та бухгалтерія, контроль якості – виробничо-технічний відділ, будівельні дільниці, відділ постачання, юридичний відділ та бухгалтерія тощо. Тому на функціональній схемі виконавці функцій (структурні підрозділи) можуть повторюватися. З урахуванням вищенаведених вказівок нами була розроблена функціональна схема управління якістю в будівельній організації (рис. 3,12).

3. Керівництва з якості структурних підрозділів (центрів відповідальності).

Уточнюються положення загального стандарту з якості щодо виконання завдань з якості в конкретному підрозділі, встановлюються форми (найменування документів чи звітів) та строки подання до відділу управління якістю, визначаються перелік відповідальних осіб, що здійснюють роботи з якості в структурному підрозділі та звітують перед його керівником та відділом управління якістю. Ці керівництва також включають перелік процедур з ідентифікації та усунення причин невідповідності якості щодо функціональних обов'язків структурного підрозділу у виробничому процесі.

Оскільки загальна організація робіт з формування системи управління якістю в будівельній організації покладені на відділ управління якістю, то доречним буде формування спеціального положення, що визначає права, завдання, функції та відповідальність цього центру відповідальності, встановлює порядок та характер його взаємодії з іншими структурними підрозділами.

4. Робочі інструкції виконавців.

Представляють собою конкретні методики виконання робіт (порядок, нормативи витрачання часу та матеріалів тощо), що розробляються відповідно до будівельних норм та правил, затверджених Держбудом України.

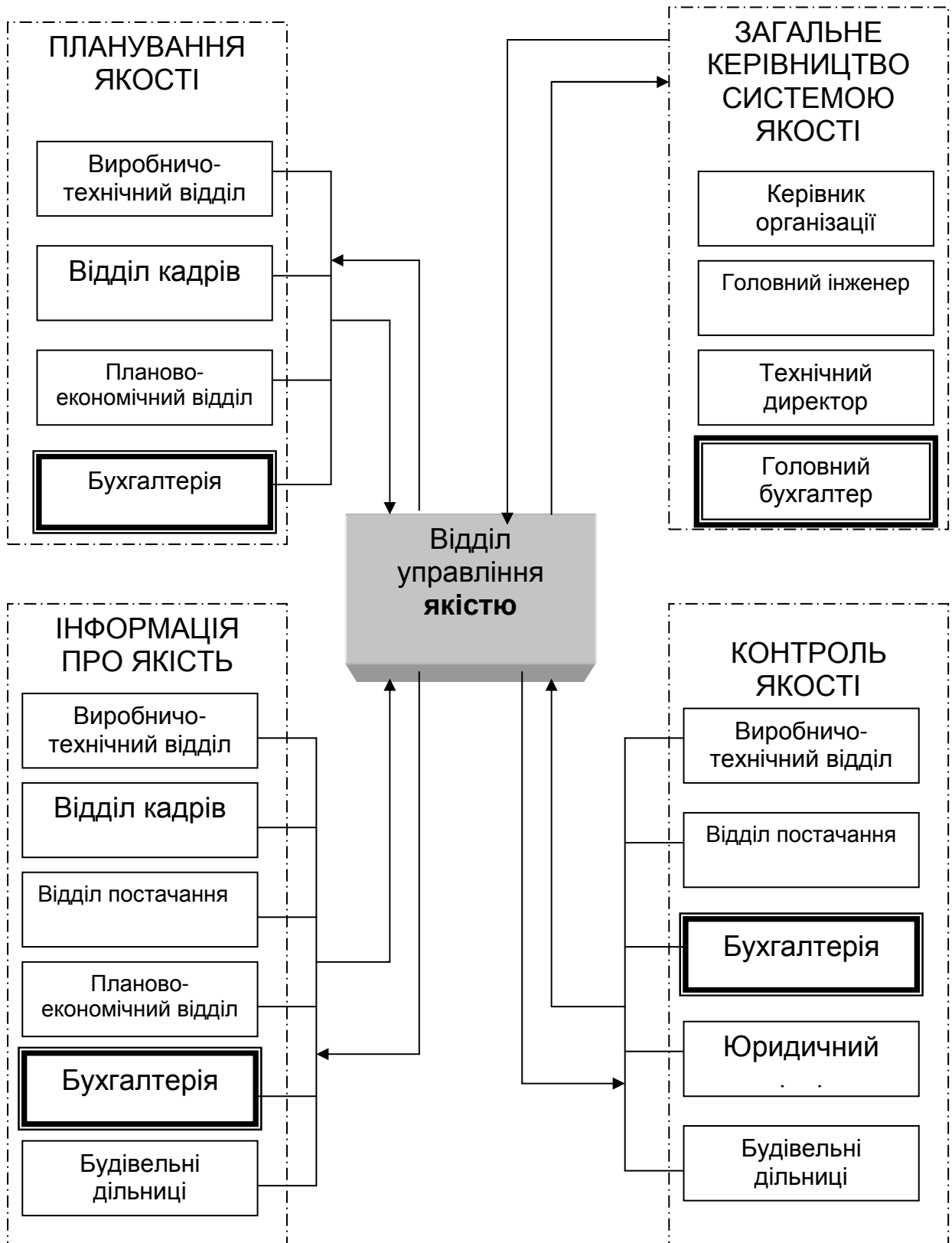

Рис. 3.12. Функціональна схема управління якістю будівельної продукції [власна розробка]

Другий блок у структурі витрат на профілактичні заходи з якості (рис. 3) пов'язаний з формуванням системи правового забезпечення якості. Робітники відділу управління якістю мають забезпечувати інші структурні підрозділи будівельної організації необхідними законодавчими документами, що регулюють питання забезпечення якості взагалі та окремо в будівельній галузі. (державні стандарти України з якості, декрети Кабінету міністрів України з стандартизації та сертифікації, державні будівельні норми тощо), організовувати юридичні консультації та тематичні семінари разом з юридичним відділом щодо роз'яснення окремих положень цих стандартів.

Третій блок (рис. 3) включає заходи з побудови інформаційного забезпечення системи якості, що досягається шляхом злагодженою та скоординованою роботи всіх структурних підрозділів будівельної організації, на яких покладені обов'язки із забезпечення якості будівельної продукції. Приклад інформаційної взаємодії представлений на рис. 4. Основними елементами інформаційного забезпечення, на думку А. Г. Гавриленко та А. І. Кірноса [1, с. 52], є відправник, сама інформація, засіб передавання, одержувач та зворотній зв'язок. Відправниками інформації є керівники чи інші уповноважені особи в конкретному структурному підрозділі, одержувачем – відділ управління якістю, при зворотному зв'язку – навпаки. Носіями даних, що фіксують виконання завдань з якості, є протоколи випробувань, акти перевірок, докладні та службові записки, розпорядження організацій, що інспектують тощо. Засобами передавання інформації є різноманітні засоби зв'язку (телефон, факс), комп'ютерна техніка та електронна пошта локальної внутрішньофірмової мережі. Керівники відділу управління якістю оброблюють отриману інформацію, встановлюють ймовірні причини відхилень від нормального стану будівельного процесу, що характеризується якісним виконанням робіт на кожному з його етапів, аналізують роботу керівників структурних підрозділів у сфері якості. Проаналізована інформація разом з висновками керівника відділу управління якістю оформлюється у вигляді звіту та подається на розгляд до вищого керівництва будівельної фірми. Разом з звітом подається проект заходів щодо покращення ситуації та попередження виникнення подібних явищ у майбутньому.

Побудова ефективної системи стимулювання якості серед управлінського та виробничого персоналу є четвертим блоком профілактичних заходів, що спрямовані на забезпечення якості будівельної продукції. С. Д. Ільєнкова вважає [8, с. 295], що система стимулювання якості може охоплювати чотири напрями:

- 1) стимулювання виявлення та зниження рівня невідповідності;
- 2) стимулювання виявлення причин невідповідності та ініціативи випереджальних покращень;
- 3) стимулювання виявів лідерства серед персоналу;
- 4) стимулювання прогресивного стилю роботи менеджменту.

Кожен з напрямів стимулювання запускає свій мотиваційний механізм. До складу мотиваційних чинників, на нашу думку, в будівельній організації доречно включати такі елементи, що об'єднані у дві групи:

- 1) матеріальні (підвищення заробітної плати, нарахування премій, надання матеріальної допомоги та пільг, участь у капіталі та розподілі прибутків, цінні подарунки);
- 2) соціально-психологічні (підвищення кваліфікації, кар'єрне зростання, ротація кадрів, подяка, надання почесних звань, соціальні гарантії).

За результатами дослідження системи стимулювання у будівельних організаціях Київської області, стало відомо, що матеріальне стимулювання робітників здійснюється лише за рахунок збільшення заробітної плати та гарантованої її виплати, нарахування премій, а також частково шляхом надання матеріальної допомоги. Водночас питома вага використання інших засобів матеріального стимулювання залишається не значною. Крім цього, наприклад, участь у капіталі організації підвищує зацікавленість робітників у отриманні найкращих результатів, які можливі за умови якісного виконання робіт. Надання пільг (особливі умови кредитування, знижки на придбання товарів та послуг тощо) спонукає персонал до довготривалих трудових відносин з фірмою.

Серед соціально-психологічних засобів лідерство належить стимулюванню за допомогою підвищення кваліфікації. Це пояснюється передусім специфікою здійснення будівельно-монтажних робіт та перманентною зміною технології їх виконання. Підготовка

управлінського персоналу (керівники відділів, служб, цехів та будівельних дільниць) має бути спрямована на сприйняття цілей та політики організації у сфері якості, вивчення всіх засобів та методів функціонування системи якості, формування самостійної розробки заходів та розподіл обов'язків серед виконавців у межах доручених йому повноважень.

Підвищення кваліфікації лінійного персоналу (майстрів-бригадирів, інспекторів, механіків) будівельної організації має складатися з таких напрямків: розуміння виданої технічної документації, вміння правильно експлуатувати механізми, прилади, інструменти, дотримання техніки безпеки на робочому місці. Не досить часто застосованими є засоби стимулювання за допомогою забезпечення кар'єрного зростання та надання соціальних гарантій. Пропоновані керівництвом будівельною організації умови просування за службовими сходами сприятимуть прагненням робітників фірми більш якісно виконувати свої функціональні обов'язки та розкриватимуть творчий потенціал управлінського персоналу. Соціальні гарантії надають будівельній фірмі переваги під час вибору робітниками місця працевлаштування та викликають прагнення до довготривалих трудових відносин, оскільки допомагають персоналу відчутти піклування керівництва та зацікавленість в кожному з них. Практично зовсім не використовуються такі методи стимулювання, як вираження подяки та присвоєння почесного звання, хоча ці засоби за незначних матеріальних витрат на їх впровадження здатні суттєво впливати на трудові показники, оскільки забезпечують дух змагання в колективі та жагу лідерства, які призводять до сумлінного ставлення до роботи.

П'ятим блоком профілактичних витрат з якості є забезпечення обліку, контролю та аналізу таких витрат за кожним центром відповідальності будівельної організації, що забезпечує загальне накопичення даних про витрати з якості, контроль за реалізацію запланованих заходів та аналіз ефективності капіталовкладень на проведення цих заходів. Інформація, отримана з усіх центрів відповідальності, акумулюється та узагальнюється у відділі якості. Результатом обробки оформлюються у вигляді звітів (розрахункові таблиці з виконання плану, обчислення ефективності капіталовкладень, підрахунок змін рентабельності будівельної продукції, які

об'єднуються з пояснювальними записками керівників структурних підрозділів та висновком начальника відділу управління якістю) та подаються на розгляд вищому керівництву будівельної фірми [9, с. 348].

До оціночних витрат (на оцінку та контроль якості) належать витрати на метрологічне та геодезичне дослідження, на проведення зовнішніх експертиз будівельних матеріалів та машин чи на утримання власних внутрішніх лабораторій, на профілактичне обслуговування та підтримання у робочому стані дослідницького та контрольного обладнання тощо. Контроль якості в будівельній галузі включає такі наступні елементи:

- вхідний контроль;
- контроль у процесі будівництва;
- приймальний контроль.

Вхідний контроль якості будівельних матеріалів та виробів, устаткування, інструментів, отриманих від сторонніх організацій здійснюється відділом постачання у декілька етапів:

1) перевірка наявності та відповідності законодавчим актам та державним стандартам якості супровідних документів (технічних паспортів, сертифікатів якості).

2) візуальний огляд, результати якого відображаються у спеціальному документі – контрольній відомості дефектів. Цей документ розробляється експертами відділу управління якістю за підтримки виробничо-технічного відділу за кожним видом будівельних матеріалів та виробів. Візуальний огляд як засіб контролю якості, використовується також майстрами-бригадирами та виконробами, приймаючи будівельні матеріали (вироби), під час чого перевіряються правила транспортування, розвантаження та складування відповідного типу матеріалів (виробів).

3) лабораторне дослідження зразків партій будівельних матеріалів та виробів, що надійшли без необхідних супровідних документів, підтверджуючих якість та / або тих, в яких за результатами візуального контролю виявлені деякі дефекти [6, с. 127].

Лабораторне дослідження може бути проведене власними силами будівельної організації (за наявності належним чином обладнаної будівельної лабораторії) або незалежними експертними

лабораторіями. У кожному з випадків результатом лабораторного дослідження є експертний висновок, що встановлює відповідність отриманих дослідних зразків державним будівельним стандартам та нормам. Рішення щодо проведення лабораторного дослідження приймається керівником відділу управління якістю після обробки контрольних листів дефектів та аналізу супровідних документів. Експертний висновок направляється у відділ управління якістю для прийняття рішення стосовно подальшого використання отриманих будівельних матеріалів (виробів). Якщо за результатами експертного дослідження будівельні матеріали (вироби) визнані придатними до використання, то у відділ постачання керівником відділу управління якістю надається відповідний протокол якості, який дозволяє приймання відповідної партії на склади чи майданчики будівельної організації. Якщо експертний висновок свідчить про невідповідність отриманих зразків, встановленим Держбудом будівельним стандартам та нормам, то керівником відділом якості передається в юридичний відділ службова записка про необхідність складання претензійного листа постачальнику неякісних матеріалів. Робітники відділу управління якістю сумісно з персоналом юридичного відділу складають Акт про невідповідність якості отриманих матеріалів (виробів), який обов'язково підписується представником постачальника неякісної партії матеріалів (виробів). Результатом підписання такого Акту є зобов'язання постачальника про повторну поставку чи повернення попередньо сплачених грошових коштів будівельній організації.

Контроль якості будівельного процесу здійснюється у розрізі будівельних об'єктів за кожним видом будівельно-монтажних робіт. На кожен вид такої роботи складається протокол якості, в якому встановлюється відповідність технології виконання кожного виду робіт державним будівельним нормам. Встановлення відповідності здійснюються майстром-бригадиром у присутності виконробу та робітника відділу управління якістю та документально закріплюється у протоколі підписами відповідних осіб. За прихованими роботами для встановлення якості залучаються будівельні лабораторії та геодезичні служби, експертний висновок яких додається до протоколу якості. За скритими роботами обов'язково складається Акт приймання цих робіт, що

підписується представником замовника будівництва. У разі встановлення невідповідності технології виконання робіт державним стандартам та нормам та / або відхилень від робочого проекту робітником відділу управління якістю складається відомість втрат від браку, оскільки поява таких явищ призводить до повторного виконання робіт. Ця відомість заповнюється експертом відділу на підставі даних, отриманих шляхом власного дослідження якості завершених будівельно-монтажних робіт та розрахунків втрат від браку та витрат на повторне виконання робіт. Заповнена відомість передається до будівельної ділянки, на якій виявлений факт невідповідності якості окремого виду будівельно-монтажних робіт для внесення числових даних за такими самими показниками, за якими вів розрахунки експерт відділу управління якістю. Шляхом порівняння встановлюється достовірність даних. У разі виявлення розбіжностей утворюється комісія на чолі з головним інженером, що встановлює причини таких розбіжностей. Висновки комісії служать підставою для повторного заповнення відомості. Якщо розбіжностей не виявлено, то начальник відділу управління якістю формує висновок стосовно причин виникнення браку та розробляє рекомендації для інших структурних підрозділів з метою запобігання подібних ситуацій у майбутньому.

Приймальний контроль якості завершених будівельно-монтажних робіт оформлюється Актом приймання виконаних підрядних робіт (форма № КБ-2в) та підписується замовником будівництва і підрядною будівельною організацією. Під час підписання акту підрядник передає замовнику паспорта, акти на приховані роботи, похибки якості, експертні висновки тощо. До моменту передавання замовнику вказані документи накопичуються та зберігаються у відділі якості. Кінцеве приймання будівельного об'єкта в експлуатацію є можливим за умови підписання Акту державною комісією, до складу якої входять представники замовника, підрядних організацій, проектні організації, органи Держархбудконтролю, місцевої влади та інших контролюючих інспекцій. Очолює приймання голова комісії, що призначається керівником будівельної організації.

Функціонування всіх видів контролю (вхідного, проміжного, завершального) дає змогу забезпечити якість на всіх етапах будівельного процесу.

Підводячи підсумок вищесказаному, можна зазначити, що висловлені нами пропозиції будуть забезпечувати функціонування системи управління якістю, що дають змогу суттєво скоротити втрати будівельного підприємства від браку, що приведе до зниження собівартості будівельної продукції, збільшить задоволеність серед споживачів і, як наслідок, підвищить репутацію фірми на ринку підрядних послуг. Управління якістю будівельної продукції можливе за взаємноузгодженої роботи всіх центрів відповідальності в рамках виконання загальної програми якості будівельної фірми, створеної на підставі загальнодержавних принципів якості в будівельній галузі та внутрішньофірмових стандартів. Ефективність системи управління якістю будівельної продукції забезпечується шляхом взаємозв'язку технічних, організаційних та економічних заходів зі встановлення, забезпечення та контролю необхідного рівня якості. Контроль якості будівельної продукції має здійснюватися на всіх етапах будівельного процесу.

Література

1. Гавриленко А. Г. Управление качеством : учеб. пособ. / А. Г. Гавриленко, А. И. Киринос. – Макеевка : ДонГАСА, 2001. – 302 с.
2. Международный стандарт ISO 8402. Управление качеством и обеспечение качества: Словарь-версия 1994. – М. : Изд-во Стандартов, 1995.
3. Новейший философский словарь / сост. А. А. Грицанов. – Мн. : Изд. В. М. Скакун, 1998. – 896 с.
4. Окрепилов В. В. Управление качеством учебник для вузов / В. В. Окрепилов. – [2-е изд., доп. и перераб.] – М. : ОАО «Изд-во «Экономика», 1998. – 639 с.
5. Основы управления качеством : учеб. пособие / С. К. Фомичев, А. А. Старостина, Н. И. Скрябина [и др.]. – К. : МАУП, 2000. – 196 с.
6. Рассулова Н. В. Організація та методика обліку витрат на виробництво будівельної продукції : моногр. / Н. В. Рассулова, К. А. Ягмур. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2011. – 243 с.

7. Современный философский словарь / под ред. д.ф.н. В. Е. Кемерова. – [3-е изд., испр. и доп.]. – М. : Академический проект, 2004. – 864 с.

8. Управление качеством : учебник для вузов / С. Д. Ильенкова, Н. Д. Ильенкова, В. С. Мхитарян [и др.] ; под ред. С. Д. Ильенковой. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2003. – 334 с.

9. Ягмур Е. А. Учет затрат, обеспечивающих функционирование системы управления качеством продукции (товаров, работ, услуг) / Е. А. Ягмур // Тенденции развития мировой торговли в XXI веке : сб. науч. трудов по материалам II Междунар. науч.-практ. конф. – Пермь : РГТЭУ, 2007. – С. 343–350.

3.7. Витрати періоду та їх місце у формуванні собівартості будівельної продукції

Серед основних показників, які є визначальними орієнтирами на майбутнє для будь-якого підприємства чи організації, є їх витрати. Кризові умови зумовлюють необхідність зменшення витрат підприємств, особливо тих, які не є виробничими та невідкладними. Причина зрозуміла, оскільки під час визначення собівартості продукції (товарів, робіт чи послуг) необхідно відокремлювати витрати, які формують її склад, та ті, що були здійснені у поточному періоді, проте прямо пов'язати їх із виробництвом неможливо – це витрати періоду. Варто зауважити, що на сьогодні саме величина витрат періоду має тенденцію до невиправданого зростання у структурі витрат підприємства.

На сьогодні переважна більшість підприємств не приділяє належної уваги цим витратам, не здійснює управління витратами періоду. Причиною цього є те, що в організації обліку, контролю і, відповідно, управлінні такому важливому об'єкту, як «витрати періоду», не приділяють належної уваги. Однією з причин такого становища є мотивація того, що ці витрати не формують виробничої собівартості продукції, а отже, витратами періоду можна деякою мірою ігнорувати. Проте не слід забувати й того, що ці витрати є невід'ємною складовою частиною повної собівартості виготовленої продукції, виконаних робіт чи наданих послуг, а отже, їх вплив на кінцевий фінансовий результат цілком очевидний.

У зв'язку з наведеним слід зазначити, що управління витратами періоду на сьогодні – це об'єктивна необхідність, яка викликана жорсткою конкуренцією та боротьбою за виживання вітчизняних підприємств і організацій. Ми погоджуємось із потребою окремого планування та обліку витрат періоду, а саме: адміністративних витрат, витрат на збут і витрат іншої операційної діяльності, як пропонують окремі автори. На наш погляд, необхідно здійснювати чіткий контроль за цими витратами, шляхом їх бюджетування, обліку за центрами відповідальності та економічного аналізу, інакше кажучи слід здійснювати комплексне управління витратами періоду.

Як відомо, повна собівартість продукції (робіт, послуг) є невід'ємним атрибутом формування відпускнуої ціни, що в ринкових умовах господарювання є немаловажним чинником, який впливає на кінцевий фінансовий результат діяльності підприємства чи організації, а також рентабельність окремих видів продукції (робіт, послуг).

Серед складових управління витратами періоду важливе місце відводиться належній організації їх обліку, від достовірності якого залежить вибір відповідного управлінського рішення. Слід зазначити, що на сьогодні облік витрат періоду ще не повною мірою відповідає назрілим потребам. Це стосується як практичних його аспектів, так і самого нормативного забезпечення.

Зупинимось дещо детальніше лише на одному найбільш вагомому виді витрат періоду – адміністративних витратах. Зауважимо, що ці витрати з'явилися в обліковій практиці вітчизняних підприємств і організацій після набрання чинності нового Плану рахунків бухгалтерського обліку з 01.01.2000 р. та прийняттям національних П(С)БО, в яких зазначено, що їх слід відносити до складу витрат, пов'язаних з операційною діяльністю підприємства, але вони не мають бути складовою собівартості реалізованої продукції (товарів, робіт, послуг). Так, згідно з п.18 П(С)БО 16 «Витрати» до адміністративних витрат відносяться загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством [9].

Слід зазначити, що в будівництві, на відміну від інших галузей економіки, не всі адміністративні витрати є витратами періоду. Так, згідно з п.15 П(С)БО 18 «Будівельні контракти» адміністративні

витрати можуть бути визнані витратами за будівельним контрактом, тобто включатись у собівартість об'єктів будівництва, якщо:

а) ці витрати безпосередньо пов'язані з виконанням цього будівельного контракту;

б) окреме відшкодування цих витрат за умовами цього будівельного контракту покладено на замовника [10].

Такий самий виняток з правил щодо обліку адміністративних витрат передбачений п.19 МСБО 11 «Будівельні контракти».

Структура адміністративних витрат обмежується переліком статей витрат, що характеризують процес обслуговування та управління підприємством.

Оскільки існуюча номенклатура віднесених до адміністративних статей витрат, як зазначає В. Я. Фаріон, не є науково обґрунтованою і важко зрозуміти критерій їх виділення, тому підприємства самостійно мають розробляти класифікацію витрат на основі класифікації, рекомендованої П(С)БО 16 «Витрати» [12].

Колектив науковців під керівництвом Ф. Ф. Бутинця наводить такі основні критерії, які, на їх думку, визначають класифікаційні ознаки та систему обліку адміністративних витрат:

- вид господарської діяльності підприємства;
- організаційна побудова господарської діяльності, яка може характеризуватися цеховою або безцеховою структурою виробництва;
- галузь і підгалузь виду діяльності, кожна з яких має бути відокремленою у єдиній системі бухгалтерського обліку на підприємстві;
- вид продукції, що виробляється на підприємстві;
- методи оцінки об'єктів обліку та визначення трансфертних цін;
- система організації внутрішньогосподарських відносин;
- методи формування собівартості продукції [3].

Розробка економічно обґрунтованої класифікації адміністративних витрат створює передумови для визначення об'єктів витрат, організації за єдиною методологією планування, обліку, аналізу та поточного контролю, а отже – створення належного механізму управління цими витратами.

У літературних джерелах, як зазначають І. Ю. Дишко та Ю. Ю. Штулер, адміністративні витрати класифікуються за різними ознаками.

До них належать: відношення до основних процесів підприємства, комплексність витрат (номенклатура статей), групування за економічними елементами, відношення до обсягів діяльності чи ділової активності, періодичність виникнення, можливість регулювання [6, с. 223].

Якщо проаналізувати першу із наведених ознак, тобто відношення до основних процесів підприємства, а саме: процесів постачання, виробництва і збуту продукції, то можна з упевненістю визнати, що використання цієї ознаки класифікації адміністративних витрат на практиці можливе лише з аналітичною метою, яка для обліку є недоцільною. Справа у тому, що витрати на управління та обслуговування виробництва, якими і є адміністративні витрати, можуть включатися до різних статей калькуляції (наприклад, витрати на управління в складі загальноновиробничих та адміністративних витрат).

Адміністративні витрати мають комплексний характер, до них належать загальногосподарські витрати, спрямовані на обслуговування та управління підприємством. Тут відображені як витрати на оплату праці загальногосподарського персоналу, відрахування на соціальні заходи, так і витрати на службові відрядження управлінського персоналу, загальні корпоративні витрати, витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів загальногосподарського призначення та їх амортизація, податки, збори й інші загальногосподарські витрати.

Необхідно зазначити, що класифікація витрат за економічними елементами використовується підприємствами переважно для побудови системи фінансового обліку, тоді як у системі управлінського обліку витрати розглядаються за статтями калькуляції. Якщо класифікація за елементами показує загальну суму адміністративних витрат, то на відповідну статтю калькуляції відносяться лише частина витрат за елементами, яка може бути включена в ціну окремих видів продукції. Номенклатура нині діючих економічних елементів цілком і повністю відповідає тим витратам, які узагальнюються в складі адміністративних витрат.

Однією із вищенаведених класифікаційних ознак є відношення до обсягів діяльності. Як відомо, за цією ознакою усі витрати поділяються на постійні (умовно постійні) та змінні. Згідно з нашими

переконаваннями, ця класифікаційна ознака не може бути застосована до адміністративних витрат, оскільки вони не мають жодного відношення до обсягів виробництва продукції та їх зміни.

За періодичністю виникнення адміністративні витрати можуть бути класифіковані як витрати минулих, поточного та майбутніх періодів.

Однією з важливих класифікаційних ознак є можливість регулювання, тобто поділ витрат на регульовані та нерегульовані.

До нерегульованих або фіксованих адміністративних витрат можна віднести частину витрат, які переважно визначаються потужністю підприємства. Вони включають витрати на заробітну плату адміністрації підприємства, нарахування на неї, амортизацію необоротних активів, податки тощо. Розмір цих витрат залежить від величини планованої потужності. Коли потужність вже визначена, абсолютний розмір витрат практично не залежить від того, наскільки потужність фактично використовується.

Інша частина адміністративних витрат залежить від керівництва підприємства. Іноді їх ще називають витратами на управління або програмованими витратами. До них відносяться витрати на дослідження, проведення консультацій, підвищення кваліфікації співробітників і т. п. Ці витрати відображають політику адміністрації і не пов'язані з поточними змінами обсягу виробництва. Крім того, характерною особливістю програмованих витрат є те, що їхній розмір у критичний момент може бути зменшений без зміни обсягу виробництва і реалізації.

Враховуючи значимість в сучасних умовах господарювання адміністративних витрат для планування, контролю і прийняття ефективних управлінських рішень, їх доцільно розмежувати за цією ознакою.

Важливе значення в сьогоденних умовах господарювання має розмежування окремих видів витрат за центрами відповідальності. Під час побудови обліку адміністративних витрат підприємства за даною ознакою виникає необхідність розробки такої класифікації адміністративних витрат, яка би повністю задовольняла потреби кожного центру відповідальності, враховуючи організаційну структуру та особливості господарювання.

Підсумовуючи вищеописаний матеріал щодо класифікаційних ознак адміністративних витрат, ми вважаємо, що раціональна класифікація адміністративних витрат може бути структурована в порядку, відображеному в табл. 3.10.

Таблиця 3.10

Класифікація адміністративних витрат

Ознака	Характеристика
Комплексність витрат (номенклатурні статті)	Оплата праці загальногосподарського персоналу; відрахування на соціальні заходи; витрати на службові відрядження управлінського персоналу; загальні корпоративні витрати; витрати на утримання основних засобів і нематеріальних активів загальногосподарського призначення; амортизація основних засобів і нематеріальних активів загальногосподарського призначення; винагороди за професійні послуги; витрати на зв'язок; витрати на врегулювання суперечностей у судових органах; податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім тих, що включаються у виробничу собівартість продукції, робіт, послуг); плата за послуги банків; інші загальногосподарські витрати
За центрами відповідальності	Адміністративні витрати дирекції, адміністративно-господарської частини, відділу головного механіка, відділу охорони праці, відділу постачання, відділу кадрів, бухгалтерії
За економічними елементами	Матеріальні витрати, витрати на оплату праці, відрахування на соціальні заходи, амортизація, інші витрати
За періодом виникнення	Адміністративні витрати минулих, майбутніх і поточних періодів
За можливістю регулювання	Регульовані, нерегульовані

Адміністративні витрати займають значну частку у витратах операційної діяльності будівельних підприємств.

У досліджуваних нами організаціях ТОВ «Тернопільбуд» такі витрати у 2012–2013 рр. коливалися в межах від 2,3 (БМУ «Промбуд», 2012 рік) до 22,6% (СБУ «Спецбуд», 2013 рік), на що вказують дані табл. 3.11.

Наведена інформація засвідчує, що порівняно з 2012 р., у 2013 р. у всіх досліджуваних організаціях частка адміністративних витрат у витратах операційної діяльності суттєво збільшилась. Причиною такої ситуації є значні зменшення обсягів виконаних робіт, тобто на фоні різкого зниження виробничої собівартості витрати періоду, у т. ч. й адміністративні, залишились майже на попередньому рівні. Скорочення виробничої програми супроводжується зменшенням

загальних витрат та збільшенням частки витрат на управління організаціями.

Таблиця 3.11

**Частка адміністративних витрат
у витратах операційної діяльності будівельних організацій
ТОВ «Тернопільбуд» за 2012–2013 рр.**

Будівельні організації	Період			
	2012р.		2013р.	
	Сума, тис. грн.	Частка, %	Сума, тис. грн.	Частка, %
БМУ «Промбуд»	1383,0	2,3	1354,0	12,9
СБУ «Спецбуд»	615,0	3,1	938,6	22,6
ПМК - 12	836,9	7,4	688,6	15,0
Інші організації				
ТОВ «Тернопільбуд»	7277,4	14,6	6844,7	20,0

Великі розміри адміністративних витрат вимагають належної організації їх обліку.

Як відомо, адміністративним витратам наданий статус окремого виду витрат і для їх формування та ведення обліку передбачено окремий активний рахунок 92 «Адміністративні витрати» та наведено їх склад.

Слід зазначити, що ТОВ «Тернопільбуд» взагалі не використовує цього рахунка, а облік витрат адміністративного характеру здійснює на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати», що є неправильно з методологічної точки зору, оскільки саме товариство не виконує будівельно-монтажних робіт і з цієї причини не може взагалі мати загальновиробничих витрат. У зв'язку з наведеним нами запропоновано замість рахунка 91 «Загальновиробничі витрати» використовувати рахунок 92 «Адміністративні витрати».

Деталізований перелік адміністративних витрат будівельних підприємств і організацій наведено у додатку 3 до Методичних рекомендацій з формування собівартості будівельно-монтажних робіт.

Аналіз статей адміністративних витрат досліджуваного нами товариства вказує на недоліки в структурі цих витрат. Так, до їх складу ТОВ «Тернопільбуд» включає такі, які необхідно обліковувати у складі зовсім інших рахунків, а саме:

- відсотки банку за кредит (слід обліковувати на рахунку 951);

– курсова різниця, витрати із купівлі валюти (слід обліковувати на рахунку 945);

– рекламні послуги (слід обліковувати на рахунку 93).

З метою підвищення аналітичності обліку таких витрат і водночас посилення контролю за їх формуванням доцільно розмежувати адміністративні витрати на управлінські та загально-господарські з одночасним перейменуванням рахунка № 92 на рахунок аналогічної назви.

Ще одним питанням, яке піднімається окремими науковцями, є необхідність розподілу адміністративних витрат з метою визначення повної собівартості продукції для потреб ціноутворення. На нашу думку, перш ніж розподіляти адміністративні витрати, потрібно визначити об'єкт розподілу. Враховуючи ту обставину, що у капітальному будівництві розрізняють як загальнобудівельні організації, так і субпідрядні, які різняться між собою характером будівельної продукції та структурою витрат, еталонного одна-ріантного рішення щодо вибору бази розподілу адміністративних витрат бути не може.

Такої ж точки зору дотримуються і автори Методичних рекомендацій з формування собівартості будівельно-монтажних робіт, у яких, зокрема, вказано, що у випадках, коли адміністративні витрати безпосередньо пов'язані з виконанням договору підряду або ж окреме відшкодування цих витрат за умовами цього договору підряду покладено на замовника, зазначені витрати включаються до вартості будівельно-монтажних робіт за договором підряду з використанням бази розподілу витрат, обраної будівельною організацією.

Ми вважаємо, що для переважної більшості загально-будівельних генпідрядних організацій за базу розподілу можуть слугувати прямі витрати, а для субпідрядних організацій типу управлінь механізації – загальновиробничі. Запропонована методика розподілу адміністративних витрат дасть змогу більш точно визначати фактичну вартість спорудження того чи іншого об'єкта будівництва чи окремо взятого виду будівельних (ремонтних) робіт і на цій основі приймати ефективні управлінські рішення

щодо впливу на кінцевий фінансовий результат наслідків діяльності окремих внутрішньогосподарських сегментів (об'єктів обліку витрат).

Одним із видів витрат періоду, поряд з адміністративними витратами, є витрати на збут. Якщо у діяльності промислових та сільськогосподарських підприємств вказані витрати мають однозначне трактування та ставлення до себе, то в будівництві ситуація далеко неоднозначна. Переважна більшість науковців цілком справедливо вказує на необхідність виділення і обліку таких роду витрат на окремому синтетичному рахунку № 93 «Витрати на збут». Водночас більшість практичних працівників підрядних будівельно-монтажних та ремонтно-будівельних організацій ігнорує необхідність відокремленого обліку таких витрат, мотивуючи це специфікою будівництва та їх особливостями й відмінністю від інших галузей економіки, а в окремих випадках – їх відсутністю.

Цілком слушним з цього приводу є твердження проф. З. В. Задорожного, який констатує, що ринкові умови господарювання внесли певні корективи в структуру витрат будівельних організацій. Нині ефективне ведення господарської діяльності, за словами автора, неможливе за відсутності належної реклами своєї продукції (робіт, послуг), забезпечення гарантійного її ремонту у разі необхідності. Названі витрати є витратами, пов'язаними з реалізацією продукції, у зв'язку з цим, вважаємо, що в обліковій практиці будівельних організацій потрібно застосовувати термін «витрати на збут» [7, с.193].

Відсутність відокремленого обліку витрат на збут у будівельній галузі не можна вважати задовільним, особливо в сучасних умовах господарювання, коли на перший план висувуються не повноцінні збутові витрати, а витрати, пов'язані з дослідженням ринку, пошуком можливих каналів збуту продукції, рекламою, тобто маркетингові витрати. Як засвідчує практика роботи будівельних підприємств Тернопільщини, вказані витрати є у їх діяльності. Наприклад, ТОВ «Тернопільбуд» має у своєму складі такі витрати, головними з яких є витрати на рекламу, вартість яких має тенденцію до зростання. Так, у 2012 р. ці витрати склали 444,8 тис. грн., а у 2013 р. – 459, 4 тис. грн. Правда, вказані витрати ТОВ «Тернопільбуд» обліковує не на рахунку № 93 «Витрати на збут», а в складі

загальновиробничих витрат. Не відокремлюють витрати на збут і в ТОВ «Тернобудмеханізація», що вказує на суттєві недоліки в організації обліку витрат періоду, зокрема витрат на збут.

Слід відзначити доволі низьку питому вагу витрат на збут у складі витрат періоду досліджуваної нами організації. Підтвердженням цього є дані табл. 3.12.

Таблиця 3.12

Витрати періоду ТОВ «Тернопільбуд» за 2010–2013 рр.

Витрати періоду	2010р.		2011р.		2012р.		2013р.	
	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %	Сума, тис. грн.	Питома вага, %
Адміністративні витрати	7644	57,5	7999	62,6	7277	96,3	6845	90,8
Витрати на збут	91	0,7	109	0,8	102	1,4	123	1,6
Інші операційні витрати	5567	41,8	4674	36,6	175	2,3	571	7,6
Разом витрат періоду	13302	100,0	12782	100,0	7554	100,0	7539	100,0

Розходження фактичних витрат на збут, які наведені у вказаній таблиці, та витратами на рекламу, які у декілька раз перевищують усю суму витрат на збут, пояснюються тим, що останні, як було зазначено вище, обліковуються в складі загальновиробничих витрат і з цієї причини не входять до складу реальних витрат на збут, що є методологічною помилкою під час складання фінансової звітності.

Як бачимо, питома вага витрат на збут в структурі витрат операційної діяльності нині є найменшою порівняно з іншими витратами періоду. Зокрема, у 2010 р. вона становила 0,7%, у 2011р. – 0,8%, а в наступних роках відповідно 1,4% та 1,6%. Цей факт пояснюється тим, що дані витрати є лише на підприємствах, до складу яких входять допоміжні виробництва промислового характеру, це по-перше. По-друге, витрати на рекламу будівельної продукції переважна більшість підприємств, на яких проводилися дослідження, відображають у складі адміністративних або загальновиробничих витрат, що є методологічно не виправданим.

З метою забезпечення достовірності фінансової звітності нами рекомендується усю сукупність витрат на збут обліковувати на рахунку № 93.

У переліку наведених у Методичних рекомендаціях з формування собівартості будівельно-монтажних робіт статей витрат на збут, як наочно підтверджує їх номенклатура, є витрати, які безпосереднього відношення до збутових витрат не мають. Це стосується витрат на рекламу та дослідження ринку (маркетинг), а також витрат на внесення виправлень і гарантійні роботи.

Поряд з цим сучасні підприємства і організації здійснюють цілий ряд інших витрат, які спрямовані на забезпечення процесу реалізації продукції, дослідження ринку, вивчення конкурентного середовища, а також проведенням представницьких витрат, пов'язаних із рекламою своєї продукції, заключенням контрактів на її поставку тощо.

На нашу думку, необхідно розширити перелік витрат на маркетинг, оскільки, на відміну від промисловості, будівельна продукція не потребує витрат на пакування, транспортування, відвезення її до споживача і т. п. (за винятком продукції допоміжних і другорядних виробництв будівельної організації) , тобто у складі традиційно збутових витрат переважають все-таки витрати маркетингового характеру.

Враховуючи зазначену обставину, виникає думка щодо перейменування нині діючого рахунка № 93 «Витрати на збут». Це питання також неодноразово піднімалося вітчизняними науковцями, зокрема М. С. Пушкарем [11], Н. Гудзенко та М. Настенко [5], К. Безверхим [2], Н. В. Гавришко [4], К. О. Назаровою [8], Я. В. Бахарєвою [1] та рядом інших на сторінках наукової періодики та в інших виданнях.

Ми пропонуємо перейменувати рахунок № 93 «Витрати на збут» на «Витрати маркетингової діяльності». Така назва рахунка, на наш погляд, максимально можливо врахує пропозиції попередніх авторів і водночас більш об'єктивно відобразатиме усі витрати, які мають безпосереднє відношення до маркетингової діяльності. З метою забезпечення працівників апарату управління достовірною інформацією в частині витрат, пов'язаних з різними напрямками

маркетингової діяльності, та належної організації аналітичного обліку цих витрат доцільно, на нашу думку, передбачити такі субрахунки до рахунка № 93 «Витрати маркетингової діяльності»:

- 931 «Витрати на збут»;
- 932 «Витрати на маркетингові дослідження»;
- 933 «Представницькі витрати».

Практичне використання висловлених пропозицій, які стосуються облікових аспектів цієї проблематики, за нашим переконанням, сприятимуть покращенню методики та організації обліку витрат періоду і сприятимуть підвищенню ефективності економічної роботи підприємств і організацій будівельної сфери.

Література

1. Бахарєва Я. В. Облік, оподаткування та аналіз при здійсненні операцій, що пов'язані з маркетинговою діяльністю підприємств / Я. В. Бахарєва // Облік і фінанси АПК – 2007. – № 6–7. – С.73 – 77.

2. Безверхий К. Сучасні підходи до вдосконалення обліку непрямих витрат на збут, рекламу і маркетинг / Костянтин Безверхий // Бухгалтерський облік і аудит. – 2010. – №12. – С. 14–19.

3. Бутинець Ф. Ф. Бухгалтерський управлінський облік: навч. посіб. [для студ. спеціальності 7.050106 «Облік і аудит»] / Ф. Ф. Бутинець, Л. В. Чижевська, Н. В. Герасимчук [та ін.]. – Житомир : ЖІТІ, 2009. – 448 с.

4. Гавришко Н. В. Облік і аналіз маркетингової та збутової діяльності: управлінський аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / Н. В. Гавришко. – К., 2001. – 19 с.

5. Гудзенко Н. Облік витрат у процесі збутової діяльності сільськогосподарських підприємств / Н. Гудзенко, М. Настенко // Інноваційна економіка. – 2007. – № 3. – С. 97–100.

6. Дишко І. Ю. Теоретичні аспекти сутності і класифікації адміністративних витрат / І.Ю. Дишко, Ю.Ю. Штулер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum%20/APE/2010_5/APE-2010-05/222-227.pdf

7. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві : [моногр.] / З. В. Задорожний. – Тернопіль : Економічна думка, 2006. – 336 с.

8. Назарова К. О. Облік і контроль маркетингової діяльності на підприємствах торгівлі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04 / К. О. Назарова ; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. – К., 2002. – 23 с.

9. П(С)БО 16 «Витрати» Положення (стандарт) бухгалтерського обліку № 16 «Витрати» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

10. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №18 «Будівельні контракти» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua>

11. Пушкар М. С. Креативний облік (створення інформації для менеджерів) : моногр. / М. С. Пушкар. – Тернопіль : Карт-бланш, 2006. – 334 с.

12. Фаріон В. Я. Формування та облік адміністративних витрат підприємств [Електронний ресурс] / В. Я. Фаріон. – Режим доступу : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_oif/2011_8_4/42.pdf

3.8. Методи обліку та контролю витрат та їх роль в процесі ціноутворення у будівництві житла

Основою встановлення ціни на об'єкт будівництва є собівартість, яка визначається на основі розроблених калькуляцій, кошторисів на будівельну продукцію. Слід зауважити, що до початку здійснення будівельних робіт складається планова калькуляція, в якій зазначаються ті витрати, які планує зробити будівельне підприємство під час спорудження об'єкта. Окрім планової, складається фактична калькуляція, яка містить інформацію про фактичні витрати.

Взаємозв'язок методів обліку витрат та калькулювання розглядає у своїй статті «Методи обліку витрат і методи калькулювання: сутність і співвідношення понять» М. І. Скрипник [11, с. 202–206] зазначаючи, що методи обліку витрат і методи калькулювання є двома взаємозалежними процесами, які характеризуються власними способами та прийомами, користувачами, завданнями; кожен з таких процесів

спрямований на досягнення різних цілей. Можна погодитися з цим твердженням, проте необхідно зауважити, що собівартість будівельно-монтажних робіт визначається на основі калькуляції – документа, який є частиною процесу калькулювання із застосуванням методів обліку витрат, а отже, дійсно, методи обліку витрат і калькулювання є взаємопов'язаними.

Методи обліку витрат саме у будівництві досліджує А. В. Дмитренко [3, с. 119–124], яка підкреслює, що для визначення планової і фактичної собівартості будівельно-монтажних робіт у будівництві застосовують два методи обліку витрат і калькулювання собівартості: позамовний та нормативний. За їх використання можна виявити резерви зниження собівартості через порівняння даних планової та фактичної калькуляції.

М. Г. Чумаченко [13] акцентує увагу на методах обліку витрат, які застосовуються в США: облік витрат за замовленнями і облік за процесами. Він зазначає, що особливістю позамовного методу є те, що у разі виконання великих замовлень для кращого контролю їх поділяють на субзамовлення, з виконанням яких здійснюється калькулювання продукції. Цей метод обліку витрат називається багаторазовим позамовним методом. Окрім цього методу, М. Г. Чумаченко виокремлює також ще два – груповий позамовний (укрупнення замовлень, які є однорідними, проте виконуються для різних замовників) та система обліку робіт з комплектування (роботи розподіляють на два етапи: виготовлення деталей та їх комплектування). Особливостями попроцесного методу в США є те, що він схожий з попередільним методом (застосовується в Україні) і включає три варіанти обліку витрат: послідовне їх нарощування (після кожного процесу відповідно до технології), паралельне накопичення (паралельно виконуються кілька процесів) і послідовне нарощування витрат з їх включенням на проміжні продукти. Що стосується системи стандарт-кост, то такий метод може використовуватися з методами обліку витрат за замовленнями та за процесами. Система обліку витрат директ-костинг базується на розподілі загального розміру собівартості на постійні та змінні витрати.

А. Ш. Маргуліс [8] акцентує увагу на тому, що основною метою системи позамовного обліку є правильне віднесення на окремі

замовлення прямих матеріальних витрат, прямої заробітної плати і накладних витрат, оскільки у підприємств, особливо виробничого типу, виникають проблеми щодо віднесення таких витрат до замовлення, на яке вони фактично були витрачені. Щодо попроцесного методу обліку витрат, то А. Ш. Маргуліс наголошує, що особливість цього методу полягає в тому, що основна увага приділяється розрахунку витрат на всю продукцію, виготовлену протягом певного періоду часу, на відміну від позамовного методу, де витрати розраховуються окремо за кожним замовленням.

А. О. Єфремова [4] визначає наявність таких альтернативних методів обліку собівартості, як нормативний метод або стандарт – кост, метод обліку неповної собівартості або директ – кастинг. Позамовний та попередільний методи вона відносить до способів калькулювання, розподіляючи їх на кілька комбінацій: позаповне калькулювання повної фактичної собівартості продукції; попередільне калькулювання повної фактичної собівартості продукції; позаповне калькулювання неповної фактичної собівартості продукції; попередільне калькулювання неповної нормативної собівартості продукції. Також А. О. Єфремова згадує про так званий котловий спосіб калькулювання, сутність якого полягає у тому, що у калькуляцію заносяться всі дані по витратах всієї продукції. Це є недоліком цього способу, оскільки облік не виконує своєї основної функції – інформаційної, бо не можна дізнатися суму витрат на окремий виріб або на окремо побудований житловий будинок.

І. А. Ламикін [6] пропонує попередільний, пофазний, нормативний та простий методи обліку. Слід зупинитися на простому методі обліку витрат, який використовується на підприємствах, які виготовляють один вид продукції, не мають незавершеного виробництва, а калькуляція собівартості зводиться до ділення суми на кількість одержаної продукції. Також цікавим є наявність пофазного методу обліку витрат, який найчастіше застосовують у рослинництві, де кожен вид робіт закріплений за окремим робочим періодом.

В. Ф. Палій [10] виокремлює нормативний і ненормативний методи обліку витрат. Під нормативним методом обліку витрат він пропонує розуміти попереднє визначення нормативних витрат за

операціями, процесами, об'єктами з визначенням в ході виробництва відхилень від нормативних витрат. Відповідно ненормативний метод полягає у визначенні фактичних витрат понесених на виробництво продукції.

На відміну від В. Ф. Палія, П. П. Новиченко [9] пропонує використовувати методи обліку витрат відповідно до способу групування витрат за окремими об'єктами: за переділами (попередільний), виробничих замовленнях (позамовний), видах продукції (за виробленою продукцією) і знеособлений метод за групами однорідних виробів і за продукцією та підприємства загалом (котловий метод). Метод за виробленою продукцією відрізняється від позамовного методу тим, що собівартість обчислюється, як середня величина витрат на виготовлення продукції протягом звітного періоду, а при позамовному методі собівартість кожного виробу має визначене значення. Ще одна суттєва різниця між цими методами полягає в тому, що метод з виробленої продукції застосовується в масовому виробництві, а позамовний – в індивідуальному.

В. А. Белобородова [1] також виокремлює позамовний метод, попередільний, нормативний, попроцесний методи обліку витрат та метод обліку витрат з виробленої продукції.

У процесі узагальнення тверджень окремих авторів спостерігаються окремі розбіжності у підходах до того, які методи необхідно включати до методів обліку і контролю витрат. Деякі з авторів до методів обліку витрат включають попередільний, попроцесний, позамовний, нормативний та інші методи; інші визначають вищезазначені методи як методи калькулювання; є такі, які до методів обліку витрат відносять метод нормативних витрат та фактичних витрат. Проте кожна точка зору заслуговує уваги, оскільки методи обліку витрат та методи калькулювання є взаємопов'язаними категоріями, саме це і приводить до наявності різних підходів щодо визначення їх структури.

Не применшуючи значимості досліджень науковців, логічно висловити власну точку зору про віднесення тих або інших складових до методів обліку витрат та до методів калькулювання. Виокремлення окремо методів обліку витрат на сьогодні не є

актуальне, оскільки ці методи обліку витрат переважно можна ототожнити з процесом визнання, оцінки та відображення операцій у первинних документах. Такі процеси строго регламентовані в облікових стандартах, вони типові для будь-яких способів групування і узагальнення витрат. Щодо методів калькулювання, то вони є розрахунком собівартості на основі окремих прийомів та способів. Відповідно, до методів калькулювання необхідно віднести методи, які передбачають складання калькуляцій, тобто попередільний, попроцесний, позамовний. З цього приводу слід навести думку, висловлену ще в 1984 р. Б. М. Литвином, М. С. Пушкарем та, О. С. Нарінським [7], що нормативний метод у діючих положеннях названий не зовсім точно, оскільки його не можна використовувати самостійно. Правильніше, якщо він буде використовуватися разом з позамовним, попередільним та попроцесним методами. Слід додати, що методи калькулювання витрат є основою визначення собівартості будівельної продукції на підприємстві, а використовуваний метод має бути зафіксований у внутрішньому документі (наприклад, положенні про облікову політику будівельного підприємства). На основі методу обліку витрат здійснюється їх відображення в бухгалтерському обліку.

Розглянемо детально кожен з методів обліку витрат та визначимо, який з них найкраще підійде для підприємств, що займаються будівництвом житла.

Позамовний метод у будівництві базується на індивідуальному характері виробництва. Цей метод може використовуватися під час будівництва житлового будинку за індивідуальним замовленням та проектом. Сутність позамовного методу полягає в тому, що витрати сумуються відповідно до замовлень або договорів і включають суму всіх витрат з початку і до кінця житлового будівництва. Серед недоліків позамовного методу – неможливість визначення собівартості робіт на різних етапах будівництва внаслідок зміни обсягу робіт.

Попроцесний метод використовують під час видобутку нерудних та інших будівельних матеріалів, тобто основною особливістю цього методу є поділ технологічного процесу на певні стадії.

Груповий диференційований метод полягає у диференціюванні об'єктів на однотипні об'єкти будівництва (житлові будинки, дитячі

садки, об'єкти культурного призначення) та масові роботи (земляні, бетонні, зварювальні роботи). Фактичні витрати в разі обрання такого методу розподіляються відповідно до об'єктів калькулювання. Недоліком цього методу є те, що можуть бути допущені неточності при виборі та віднесенні того чи іншого об'єкта до групи однотипних об'єктів чи масових робіт, внаслідок чого втрачається сенс в обрахунку собівартості, оскільки метод стає аналогічним котловому методу, де всі витрати на всі об'єкти по підприємству загалом зводяться в один документ.

Нормативний метод і система «стандарт-кост» передбачає створення і використання на будівельному підприємстві системи норм і нормативів, на основі яких складаються калькуляції нормативної собівартості робіт. Слід зауважити, що фіксуються також витрати понад норму чи нижче норми, тобто фактичні витрати. Проте можна використовувати для сумування фактичних витрат і фактичний метод. Також існує ще один метод – змішаний, суть якого полягає в тому, що прямі витрати в обліку використовуються як за фактичного методу, а накладні розподіляються за середнім коефіцієнтом розподілу.

Калькулювання повної собівартості, де всі витрати включаються до собівартості продукції, називається «абсорбшн-костинг» і є аналогічний до котлового методу. В систему калькуляції «директ-костинг» включаються лише змінні витрати, а постійні витрати списуються на зменшення прибутку звітного періоду. Останній метод доцільно використовувати в діяльності будівельного підприємства лише при індивідуальному будівництві житла, де не встановлюється ціна на будинок, а береться винагорода лише за виконані роботи.

Варто згадати й інноваційні системи калькуляції, до яких необхідно віднести: «АВ-костинг» (калькулювання за функціями, видами діяльності), «тагет-костинг» (калькулювання за заданими параметрами), «кайзер-костинг» (калькулювання на основі постійного удосконалення), калькулювання за останньою операцією (використовується в системі «точно в строк»), калькулювання за стадіями життєвого циклу.

Найбільш придатним методом обліку і контролю витрат у житловому будівництві можна вважати комбінування методу, що базується на позамовному методі калькулювання (відповідно до

договору та замовлення), груповому диференційованому та нормативному (відповідно до норм та нормативів) методах. Об'єктом обліку витрат і об'єктом калькулювання можуть виступати окремі підрозділи: підрядні договори між будівельною фірмою і замовниками. Диференційований підхід означає, що загальні замовлення мають бути розділені на більш детальні сегменти, конкретні об'єкти на будівельному майданчику чи види робіт за локальними кошторисами. Поєднання позамовно-диференційованого методу з нормативним посилює роль оперативного контролю за використанням ресурсів на різних етапах виконання будівельно-монтажних робіт – матеріалів і будівельних конструкцій на етапі їх відпуску на будівельні ділянки, робочої сили під час складання нарядів на відрядну чи акордну оплату, будівельної техніки під час оформлення замовлення на неї та фактичному використанні в процесі виконання робіт.

Необхідно наголосити на взаємозв'язку собівартості та ціни на житловий будинок, оскільки собівартість є основою встановлення ціни. Неврахування витрат на будівництво в ціні може призвести до збитку підприємства. Загальновідомо, що витрати підприємства відшкодовуються за рахунок двох власних джерел: собівартості і прибутку. Через собівартість мають відшкодовуватися витрати підприємства, що забезпечують просте відтворення усіх чинників виробництва; предметів, засобів праці, робочої сили і природних ресурсів. Оскільки ціна формується на основі собівартості, а собівартість розраховується із застосуванням методів калькулювання витрат, то вважаємо за доцільне дослідити процес ціноутворення в житловому будівництві.

На сьогодні в Україні діє Закон України «Про ціни і ціноутворення» [86], ухвалений 21 червня 2012 р., яким визначено основні засади цінової політики. Законом регулюються також відносини, що виникають у процесі формування, встановлення та застосування цін, а також здійснення державного контролю (нагляду) та спостереження у сфері ціноутворення.

У більшості галузей економіки України, у тому числі й будівельній, діє принцип вільного ціноутворення, встановлений ст. 11 Закону України «Про ціни і ціноутворення». Його суть полягає у

тому, що вільні ціни встановлюються суб'єктами господарювання самостійно за згодою сторін на всі товари, крім тих, щодо яких здійснюється державне регулювання цін.

У цьому нормативному акті наводяться основні терміни, серед яких «ціна» та «ціноутворення».

Під ціною слід розуміти виражений у грошовій формі еквівалент одиниці товару. Інакше кажучи ціну можна охарактеризувати як певну суму грошових коштів, яку необхідно сплатити за побудований житловий будинок або квартиру у житловому будинку. Водночас ціноутворення є процесом визначення рівня ціни товару та встановлення ціни.

Підрядник зобов'язаний здійснювати будівництво та пов'язані з ним будівельні роботи відповідно до проектної документації, що визначає обсяг і зміст робіт та інші вимоги, які ставляться до робіт та до кошторису, що визначає ціну робіт.

Особливості ціноутворення в будівництві обумовлені специфікою будівельної продукції: її індивідуальністю, складністю, залежністю від природно-кліматичних умов, великим розміром витрат. Ціноутворення в будівництві має індивідуальний характер: ціна кожного виду будівельної продукції визначається на основі кошторису (калькуляції). У ціні враховується вплив природно-кліматичних чинників, регіональних відмінностей в економічних умовах, особливості конкретних видів будівельної продукції.

У будівництві існує таке поняття як договірні ціни, тобто грошова сума коштів, яку повинен сплатити замовник найнятій будівельній організації за виконану нею роботу.

Ю. В. Суровцева зазначає, що ринок будівельної продукції дуже своєрідний: будівельна продукція прив'язана до конкретного місця і має визначене призначення.

Отже, продукція будівництва отримує суспільне ухвалення до моменту реалізації. Під час формування ціни на будівельну продукцію відсутній елемент конкуренції продавців тому, що ще до початку будівництва між замовником та підрядником складається договір підряду на будівництво об'єкта. Крім того, ціна – це категорія як продавця, так і покупця, а кошторисна вартість – це категорія замовника (покупця) і виконує тільки одну функцію – планово-

облікову. Розрізняють три види договірних цін: тверді, динамічні та періодичні [12, с. 278].

Тверді договірні ціни незмінні на весь обсяг будівництва. Вони не уточнюються та встановлюються для будівництва тривалістю до 1,5 року. Винятком можуть бути такі випадки: замовник змінює в процесі будівництва проектні рішення, які призводять до зміни обсягів робіт і вартісних показників; у процесі будівництва в проектній документації та інвесторських кошторисах виявлені помилки, що не могли бути виявлені на стадії тендерної пропозиції і складання договірної ціни, а підрядник не є виконавцем проектно-кошторисної документації; виникають форс-мажорні обставини, що не можуть бути передбачені сторонами під час укладання договору (контракту).

Динамічні договірні ціни є відкритими і можуть уточнюватися протягом усього терміну будівництва, але не частіше одного разу на рік. Водночас уточнюється вартість матеріально-технічних ресурсів. Динамічні договірні ціни уточнюються також і у випадках, передбачених для уточнення твердих договірних цін.

Періодичні договірні ціни встановлюються відкритими і мають елементи як динамічної, так і твердої договірної цін. Особливість такої ціни полягає в тому, що на обсяги робіт, заплановані на визначений період (річний план), встановлюється тверда договірна ціна (фіксована частина ціни). Формування і застосування фіксованої частини періодичної договірної ціни здійснюється за правилами, як для твердої договірної ціни [2].

Згідно з Концепцією інтегрування систем ціноутворення держав – учасниць СНД і впровадження інноваційних методів визначення вартості будівництва на всіх стадіях інвестиційно-будівельного процесу [5] існують три основні методи визначення вартості будівництва (рис. 3.13).

Сучасна система ціноутворення в будівництві, в тому числі й житловому, переважно базується на витратному підході, тобто в основі ціни на будівельну продукцію покладаються кошторисні витрати на виконання робіт з врахуванням коефіцієнтів, норми рентабельності та деяких інших чинників.

Рис. 3.13. Основні методи визначення вартості будівництва

Відправною точкою під час встановлення цін на житло мають бути витрати і методи обрахунку вартості за витратним підходом (рис. 3.14).

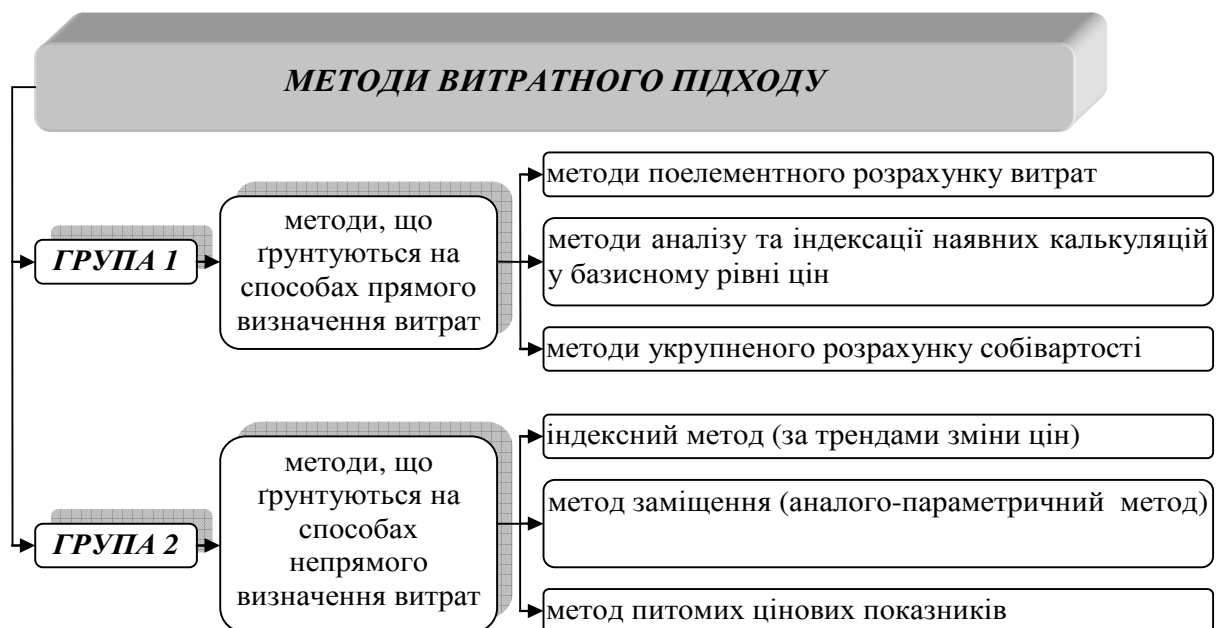

Рис. 3.14. Методи витратного підходу залежно від стадії реалізації інвестиційно-будівельного процесу та наявності вихідної інформації

Як видно з рис. 3.14, існує дві групи методів визначення витрат. Методи, які ґрунтуються на способах прямого визначення витрат,

передбачають, що витрати розраховуються на основі суми фактичних витрат на будівництво з урахуванням певних чинників (нормативного прибутку, поточного рівня цін тощо). Особливістю методів, що ґрунтуються на способах непрямого визначення витрат, є те, що для визначення ціни враховується вартість аналогічних будівель та споруд (метод заміщення), зміни цін на ринку житлового будівництва (індексний метод), а також впливу певних показників, таких як потужність, продуктивність (метод питомих цінових показників).

Сутність методу поелементного розрахунку витрат полягає в послідовному калькулюванні витрат усіх ресурсів на будівництво об'єкта з розбивкою їх за економічними елементами або статтями витрат з урахуванням нормативного прибутку підрядника. Цей метод застосовують для визначення вартості житлових та інших будівель, споруджених за індивідуальними замовленнями. Прикладом може слугувати житловий будинок, оціночна вартість якого за поелементного розрахунку визначається підсумовуванням прямих матеріальних витрат, витрат на оплату праці, на амортизацію машин та обладнання, яке використовується при будівництві, витрат на управління, організацію та обслуговування будівельного виробництва.

Сутність методу аналізу та індексації наявних калькуляцій у базисному рівні цін полягає у визначенні вартості через індексування за економічними елементами витрат або статтями витрат. Такий метод є прийомом приведення старої ціни (вартості) об'єкта до рівня поточних цін за допомогою коригуючих індексів. Зазвичай індексують основні групи витрат, які формують собівартість об'єкта будівництва.

Метод укрупненого розрахунку собівартості полягає у визначенні вартості будівельної продукції шляхом розрахунку повної собівартості будівництва за укрупнених нормативів (відносних чи питомих показників витрат будь-яких виробничих ресурсів чи інших видів затрат на одиницю головного чинника) виробничих витрат з нормативним прибутком підрядника.

Метод заміщення, або аналого-параметричний метод базується на принципі заміщення і полягає в підборі об'єктів, аналогічних оцінюваному за корисністю та функціями. Цей метод дає змогу на підставі відомих вартостей і техніко-економічних характеристик

об'єктів-аналогів розраховувати вартість оцінюваного об'єкта. Використовуючи метод заміщення варто оперувати таким поняттям, як «вартість заміщення», під якою розуміють вартість будівництва за поточними цінами на дійсну дату оцінювання будівлі чи споруди із корисністю, еквівалентною корисності об'єкта оцінювання, але із використанням сучасних матеріалів, нових стандартів і обґрунтованих рішень.

Індексний метод полягає у визначенні вартості за трендами зміни цін. Метод питомих цінових показників зводиться до розрахунку вартості на основі питомих цінових показників, тобто показників вартості, що припадають на одиницю головного ціноутворюючого параметра (продуктивності, потужності тощо).

Для формування вартості будівельної продукції з позиції витратного підходу ставиться припущення, що витрати на будівництво об'єкта в сукупності з ринковою вартістю земельної ділянки, на якій знаходиться цей об'єкт, є основним орієнтиром обґрунтованої ринкової ціни будівництва. У багатьох випадках застосування методів витратного підходу єдиноможливе. Укрупнена схема застосування витратного підходу для формування вартості будівництва відображена на рис. 3.15.

В економічній літературі і практиці ціноутворення зустрічаються й інші трактування наведених методів витратного підходу. Втім, витратний підхід під час формування вартості будівельної продукції переважає у національних системах ціноутворення в державах – учасницях СНД [5]. Нормативними правовими і технічними документами з ціноутворення у будівництві передбачаються такі методи, що ґрунтуються на способах прямого визначення витрат: базисно-індексний, ресурсний, ресурсно-індексний. Ці методи доволі добре розроблені та апробовані як з практичної, так і з теоретичної точки зору і не потребують кардинальної зміни. Втім, використання тільки наведених методів забезпечує врахування інтересів однієї зі сторін – підрядника. Крім того, застосування методів витратного підходу, що ґрунтуються на способах прямого визначення витрат, можливо на стадії завершення розроблення проектної документації, коли вже відомі обсяги виконуваних робіт на об'єкті, витрати основних видів ресурсів.

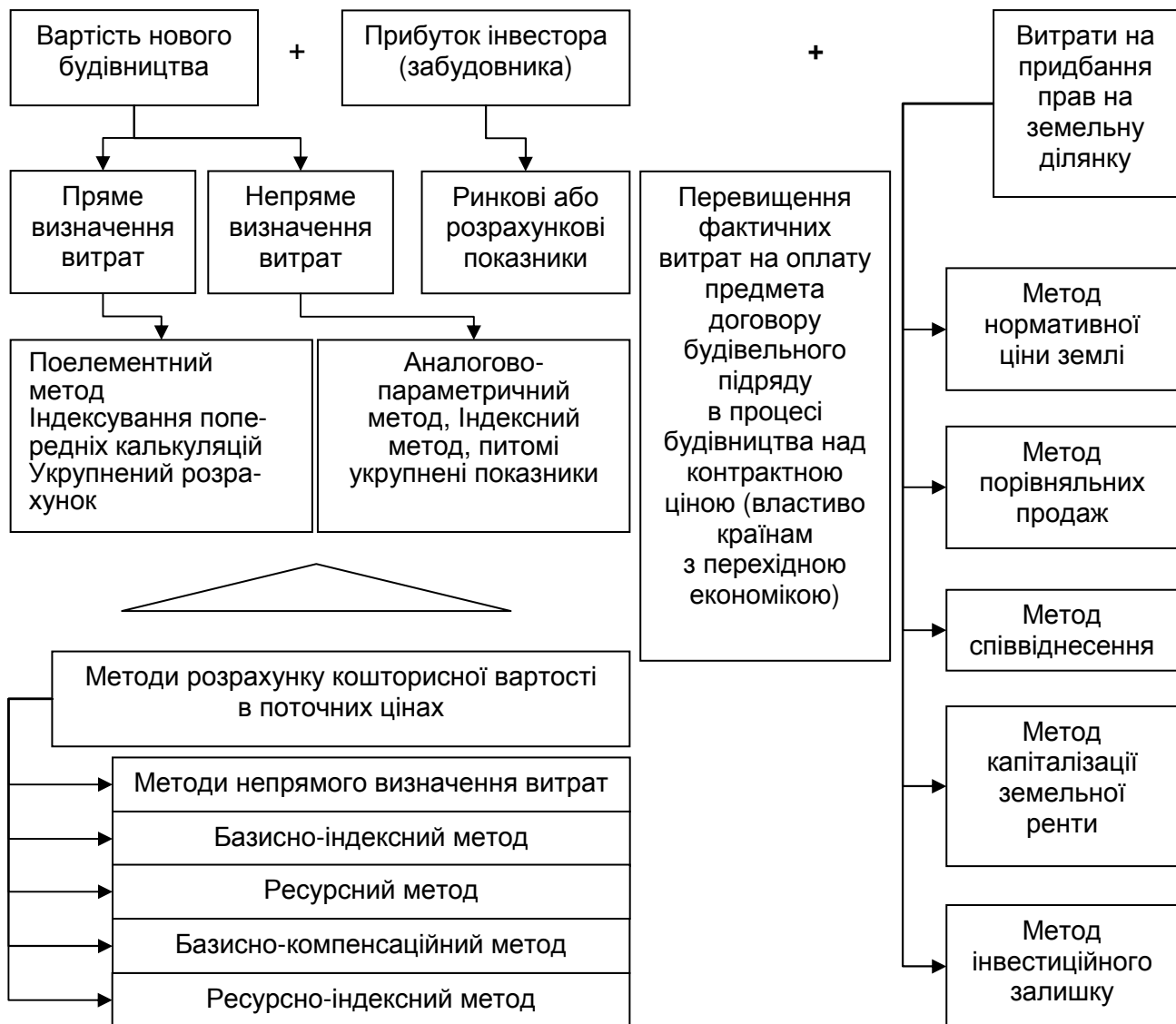

Рис. 3.15. Схема застосування витратного підходу для оцінки вартості будівельної продукції

Отже, в будівельній галузі, як і в будь-якій іншій, ціна формується на основі собівартості, а собівартість визначається з використанням методів калькулювання. Зазвичай у будівництві використовують метод, що базується на замовленнях з визначенням у кошторисі нормативних витрат. Ціна у будівництві житла фіксується в договорі за домовленістю сторін і базується насамперед на собівартості будівництва, враховуючи й інші системні та несистемні чинники.

Література

1. Белобородова В. А. Калькуляция себестоимости продукции в промышленности : учеб. пособ. / В. А. Белобородова, А. П. Чечета, В. Т. Слабинский, Г. Д. Вербов. – [2-е изд., перераб. и доп.] – М. : Финансы и статистика, 1989. – 279 с.
2. ДБН 2000 – Правила визначення вартості будівництва (ДБН Д.1.1-1-2000), затверджені наказом Державного комітету будівництва, архітектури і житлової політики України від 27.08.2000 р. № 174.
3. Дмитренко А. В. Методи обліку витрат у будівництві / А. В. Дмитренко // Коммунальное хозяйство городов. – 2003. – № 52. – С. 119–124.
4. Ефремова А. А. Себестоимость: от управленческого учета затрат до бухгалтерского учета расходов / Ефремова А. А. – М. : Вершина, 2006. – 208 с.
5. Концепції інтегрування систем ціноутворення держав – учасниць СНД і впровадження інноваційних методів визначення вартості будівництва на всіх стадіях інвестиційно-будівельного процесу від 10.09.2010. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/997_m67
6. Ламыкин И. А. Учет затрат и калькуляция сельскохозяйственной продукции / И. А. Ламыкин. – М. : Статистика, 1980. – 168 с.
7. Литвин Б. М. Учет затрат и калькулирование себестоимости в строительстве / Литвин Б. М., Пушкарь М. С., Наринский А. С. – М. : Финансы и статистика, 1984. – 125 с.
8. Маргулис А. Ш. Учет производства и калькуляция в промышленности США / под. ред. А. Ш. Маргулиса. – М. : Финансы, 1966. – 239 с.
9. Новиченко П.П. Учет и калькулирование себестоимости продукции в важнейших отраслях промышленности / П. П. Новиченко. – М. : Экономика, 1970. – 191 с.
10. Палий В. Ф. Основы калькулирования / В. Ф. Палий. – М. : Финансы и статистика, 1987. – 288 с.

11. Римар Г. А. Ціноутворення в Україні: стан та перспективи розвитку / Г. А. Римар // Наукове видання Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. – 2012. – Вип. 1 (22). – С. 302–307. – (Серія: «Бухгалтерський облік, контроль і аналіз»).

12. Суровцева Ю. В. Синергетичні підходи до систем ціноутворення будівельної продукції в умовах ринку / Ю. В. Суровцева // Комунальне господарство міст. – 2008. – № 85. – С. 277–281. – (Серія «Економічні науки»).

13. Чумаченко Н. Г. Учет и анализ в промышленном производстве США / Н. Г. Чумаченко. – М. : Финансы, 1971.

РОЗДІЛ 4.

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО РЕФОРМУВАННЯ ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ ПАСИВІВ ПІДПРИЄМТВА

4.1. Облік кругообороту власного капіталу: проблемні аспекти

Аналізуючи структуру власного капіталу будь-яких підприємств відразу помітно, що вона формується хаотично. Наприклад, співвідношення між статутним і резервним капіталом може становити від 1:0 до 1:16, а власний капітал доволі часто є від'ємною величиною, що суперечить економічній теорії щодо пропорційності його складових. Отже, формування власного капіталу у вітчизняній теорії й практиці бухгалтерського обліку та звітності не є виваженим. Оскільки забезпечити обґрунтоване формування власного капіталу можна тільки за умови, що воно базується на достовірній обліково-аналітичній інформації. Дослідження цієї проблеми є важливим як з наукового, так і практичного погляду.

На сьогодні на підприємствах досі не забезпечується якісне формування власного капіталу зумовлене недоліками методології бухгалтерського обліку, яка відірвана від надбань економічної теорії, в тому числі й методики аналітичної інтерпретації його складових. Навіть незважаючи на повторне уведення категорії «капітал» у термінологію бухгалтерського обліку й звітності, виокремлення відповідних статей розділу I «Власний капітал» у «Балансі» ф. № 1, прийняття Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності», далі обходять глибинний зміст цієї категорії, обмежуючись надто стислим, а тому й недостатньо глибоким визначенням: «Власний капітал – частина в активах підприємства, що залишається після

вирахування його зобов'язань», незважаючи на подальші неузгодження. Наприклад, Бетге Йорг указує, що капітал – «це різниця між сумами активів та зобов'язаннями організації за мінусом доходів майбутніх періодів [2, с. 63], а в п. 6 Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання» зазначено: «З метою бухгалтерського обліку зобов'язаннями визначаються ... доходи майбутніх періодів».

У підручниках з теорії бухгалтерського обліку вказується, що рахунок статутного капіталу – пасивний, однак на практиці не все так однозначно. Це підтверджує відомий російський вчений Я. Соколов: «Цікаво відмітити, що такий здавалось би типово пасивний рахунок, як Статутний фонд, помилково названий зараз Статутним капіталом, у дійсності активно-пасивний. Це витікає з теорії і підтверджується практикою (коли сума вилучення засобів підприємства перевищує суму статутного фонду – капіталу). Теоретично це значить, що власники винні підприємству, а не підприємство власникам, як у звичайному випадку» [3, с. 496].

Необхідно зазначити, що у теорії бухгалтерському обліку донині немає ясності щодо місця такої основоположної категорії, як капітал. Причому загалом діапазон тлумачень доволі широкий – від визнання суми капіталу заборгованістю підприємства перед власниками: «Капітал представляє собою сукупність часток власників: частки акціонерів – акціонерний капітал» [4, с. 143] – так звана фінансова концепція, до діаметрально протилежного розуміння капіталу за фізичною концепцією як джерела формування активів підприємства, котрі уособлюють саме цю власність: «Облік капіталу ґрунтується на концепції джерела» [5, с. 65]; «Капітал ... джерело формування активів підприємства» [6, с. 123] чи поєднання двох різних концепцій (фінансової й фізичної): «Капітал ... є власним джерелом відтворення активів та відображає обсяг прав власників» [7, с. 8].

Окрім того, існує марксистська економічна концепція визначення капіталу як сукупності виробничих відносин капіталістичного способу виробництва, за яких засоби праці, гроші тощо є знаряддям експлуатації, привласнення частини чужої неоплаченої праці [1, с. 154] та юридична: «Капітал відображає обсяг прав та інтересів

власника фірми» [9, с. 301]; «Капітал ... є законовстановленим розміром прав власника до підприємства» [8, с. 159–160].

З позицій практики ці концепції мало що дають, бо на рахунках четвертого класу, де відображають господарські операції з формування капіталу, жодної з них застосувати не можна, а тим більше пояснити необхідність для цього декількох окремих рахунків, оскільки якщо визнати, що власний капітал – це частина в активах підприємства, що залишається після вирахування його зобов'язань, як це стверджується у вітчизняному положенні (стандарті) бухгалтерського обліку, то взагалі жодних рахунків для його облікового відображення непотрібно, оскільки мова йде про розрахункову величину – результат загальновідомого математичного рівняння:

$$A - Z = K, \quad (1)$$

де А – актив;

З – зобов'язання;

К – капітал.

Бо маючи сальдо за рахунками класів I «Необоротні активи»; II «Запаси»; III «Кошти, розрахунки та інші активи» – з одного боку, і сальдо за рахунками класів V «Довгострокові зобов'язання», VI «Поточні зобов'язання» – з іншого, легко вирішити наведене вище рівняння, не здійснюючи облікових процедур за низкою рахунків з обліку витрат і доходів, щоби переконатись, що сума сальдо рахунків четвертого класу «Власний капітал» вийде тотожною з результатом математичного розв'язку. Враховуючи це, необхідно віднайти мотивацію такого ускладнення Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. Звісно, найпростішим поясненням може бути наслідування традиції, тим більше, що не тільки попередні плани рахунків містили рахунки призначені для обліку капіталу, але й у зарубіжних країнах без них не обходяться. Отже, причина виокремлення рахунків капіталу інша, і тут варто звернути увагу на те, що взагалі: «Поява рахунка капіталу означала виникнення подвійної бухгалтерії, і не випадково ді Піетро називав цей рахунок наріжним каменем всієї облікової системи» [3, с. 73]. Такий підхід є недостатньо методологічно обґрунтованим, особливо з урахуванням думки, яку висловив В. Палій у кінці ХХ ст.:

«Бухгалтерський облік виник і розвивався як інструмент обліку капіталу ... предметом бухгалтерського обліку є капітал ..., його переміщення і трансформація у процесі кругообороту, включаючи приріст чи зменшення в результаті господарської діяльності» [10, с. 55]

Якщо в простому обігу вартість товарів на противагу їх споживчій вартості діставала в кращому разі самостійну форму грошей, то тут вона раптом виступає як самозростаюча, як саморухома субстанція, для якої товари і гроші є тільки форми [1, с. 154]. Якщо слово «гроші» замінити на «капітал», тоді зникає будь-яке протиріччя з тлумаченням: «Кругооборот капіталу – безперервний рух капіталу, в якому він послідовно перетворюється з однієї форми на іншу і робить повний кругооборот з приростом» [11, с. 260], що відповідає визначенню «самозростаюча субстанція» – за термінологією К. Маркса, який водночас уживав визначення для такого самозростання – «додаткова вартість». У результаті виходить, що дві різні одиниці виміру: споживна вартість і вартість, якщо послуговуватись обліковою термінологією, притаманні одній і тій самій субстанції. Проте тверда налаштованість у будь-який спосіб довести теорію додаткової вартості завадила К. Марксу викласти кругооборот капіталу на «взірці староіталійської бухгалтерії», хоч він і прагнув до цього.

Водночас власний капітал будь-якого підприємства поділяється на основний і оборотний, а в процесі виробництва перший неминуче перетворюється в другий через процес зносу основних засобів, а потім капітал через виручку (доходи) стає частиною грошей. Проте, як зазначив К. Маркс: «Між усіма засобами виробництва, які діють на підприємстві, існує не тільки відоме якісне, але й певне кількісне співвідношення, тобто пропорційність розмірів. Ці речові відносини і пов'язані з ними відносини вартості факторів, які входять у продуктивний капітал, визначають той мінімальний обсяг, який повинен бути досягнути для того, щоб його можна було перетворити, як приріст виробничого капіталу, в додаткову робочу силу чи тільки в перші» [1, с. 79].

Зокрема, трансформація основного капіталу в оборотний відображається за кредитом рахунка 13 «Знос (амортизація)

необоротних активів», а потім за дебетом рахунків з обліку витрат діяльності і через рахунки готової продукції, доходів коштів і т. д. врешті-решт частина оборотного капіталу знову перетворюється в основний – як витрати за дебетом рахунка 15 «Капітальні інвестиції». На практиці неминучою є різна тривалість обороту капіталу насамперед тому, що у процесі інвестування капітал може надовго затриматись у виробництві. Отже, виникає потреба забезпечити якомога коротший шлях оборотного капіталу в основний і навпаки, щоб досягти максимально короткого періоду обороту власного капіталу загалом.

Рахунок 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал» разом з іншими рахунками розділу 4 «Власний капітал» не дає можливості отримати системну й систематизовану інформацію про кругообіг капіталу. З урахуванням цього необхідно забезпечити виокремлення у Плані рахунків бухгалтерського обліку субрахунків «Статутний капітал (основний)» та «Статутний капітал (оборотний)», що дозволить відстежувати трансформацію основного і оборотного капіталу й активно впливати завдяки такій інформації на його формування.

Література

1. Маркс К. Твори / Маркс К., Енгельс Ф. – Політвидав України. – Т. 23. – 1963. – 847 с.
2. Бетге Йорг. Балансоведение / Йорг Бетге ; (пер. с нем. научн. ред. В. Д. Новодворский. – М.: Бухгалтерский учёт, 2000. – 264 с.
3. Соколов Я. В. Бухгалтерский учёт: от истоков до наших дней : учебн. пособие для вузов. / Соколов Я. В. – М. : Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с.
4. Хендриксен Е. С. Теория бухгалтерского учёта / Хендриксен Е. С., Ван Бреда М.Ф.; (пер. с англ., под ред. Я. В. Соколова). – М.: Финансы и статистика, 2000. – 453 с.
5. Велш Г. А. Основи фінансового обліку / Г. А. Велш, Д. А Шорт ; (пер. з англ. О. Мінін, О. Ткач). – К. : Основи, 1997. – 943 с.

6. Бухгалтерський облік на сільськогосподарських підприємствах : підручник / за ред. М. Ф. Огійчука. – К. : Вища освіта, 2003. – 294 с.

7. Канцуров О. О. Облік власного капіталу в сільськогосподарських підприємствах : автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.04. «Бухгалтерський облік, аналіз і аудит» / О. О. Канцуров. – К.: Інститут аграрної економіки УААН, 2000. – 20 с.

8. Кипарисов Н. А. Теория бухгалтерского учёта / Н. А. Кипарисов. – [5-е изд.]. – М. – Л. : Госпланиздат, 1940. – 294 с.

9. Нидлз Б. Принципы бухгалтерского учёта / Нидлз Б., Андерсен Х., Колдуэл Д.; пер. с англ., под ред. Я. В. Соколова. – [2-е изд.]. – М. : Финансы и статистика, 1997. – 496 с.

10. Палий В. Ф. О предмете бухгалтерского учёта / В. Ф. Палий // Бухгалтерский учт. – 2006. – №5. – С. 55–58.

11. Мочерний С. В. Економічна теорія : посібник для студентів / Мочерний С. В. – К. : Видав. центр «Академія», 1999. – 592 с.

4.2. Ідентифікація природного капіталу як нового об'єкта бухгалтерського обліку в умовах його концептуальної перебудови

На сучасному етапі глобалізаційних процесів в економіці розширюється коло проблем, які має вирішувати бухгалтерський облік. Зважаючи на галузеву різноманітність вітчизняної економіки та наявність широкого спектра специфічних особливостей функціонування підприємств різної галузевої приналежності, виникає необхідність перегляду концептуальних основ бухгалтерського обліку з метою удосконалення будови підсистем обліку усіх сфер економічної діяльності.

Природний капітал в Україні є вагомим джерелом національного багатства та значним потенціалом формування благ економіки загалом. Слід зазначити, що природний капітал займає частку більше 20% у світовій економіці, що свідчить про актуальність та гостру необхідність дослідження проблематики врахування цього виду капіталу у складі загального капіталу як окремих підприємств, так і держави загалом.

Нині існує невідповідність між практикою та наукою. Ліс, земля, вода на сьогодні є одними з основних об'єктів економіки. З огляду на це в цивілізованих країнах названим об'єктам приділяється значна увага в політиці, в економіці, в питаннях оподаткування. Зокрема, в Польщі освоюють фондовий ринок для форм господарювання, що займаються саме вирощуванням лісу, але однією з основних умов виходу на фондовий ринок є капіталізація усіх ресурсів підприємства.

Відомо, що управління такими видами господарювання, як наприклад, вирощування лісу, потребують довгострокових інвестицій, тобто виникає необхідність висвітлювати інформацію щодо цих ресурсів у Балансі та здійснювати облік їх стану й динаміки. На цьому шляху виникає невідповідність цим практичним потребам як у вітчизняній, так і в міжнародній методології – відсутність чіткого регулювання обліку природного капіталу. Цей факт породжує низку неузгодженостей та проблем, що потребують негайного вирішення та усунення.

Про природний капітал ідеться у працях Л. С. Гриніва, М. А. Деркача, І. В. Замули, М. Ф. Костеля, Н. М. Малюги. Проведений нами аналіз досліджень зазначених учених показав, що більшість вчених-економістів розглядають природний капітал лише з точки зору природокористування або невід'ємної частини національного капіталу.

Проте варто зазначити, що в процесі діяльності підприємств провідних галузей вітчизняної економіки, таких як сільське та лісове господарство, формується та використовується притаманний їм специфічний вид капіталу, що є основним джерелом ресурсів та активів, який можна визначити як «природний капітал».

Природний капітал науковцями та вченими трактують багатогранно. В. І. Вовк вважає, що природний капітал – це фонд, який продукує потік природних ресурсів і послуг [1]. Запасом природних виробничих ресурсів називає природний капітал В. Г. Герасимчук [2]. Т. В. Кривик розкриває суть природного капіталу як капіталу, який використовує «первинні компоненти» [3, с.190].

Призначення природного капіталу вбачається у використанні для виробничих цілей [4]. Д. М. Колотило знаходить призначення природного капіталу у використанні як засобу праці, джерела енергії безпосередньому споживанні [5, с. 286].

Зокрема, Л. Г. Мельник виокремлює основні характеристики природного капіталу, а саме здатності приносити дохід та сприяння створенню матеріальних багатств [6, с. 142]. О. В. Кривень вважає, що природний капітал як сукупність наземних екологічних систем є вихідним капітальним активом, з якого ресурси залучаються у господарський [7, с. 7].

Н. М. Малюга та І. В. Замула відносять природний капітал до складу нефінансових невироблених економічних активів та характеризують його як складову національного багатства [8, с. 67].

Вважаємо, що землі та лісові масиви необхідно віднести до складу природного капіталу підприємств, оскільки вони є невід'ємним джерелом активів, що дасть змогу врахувати увесь наявний потенціал підприємств і галузі загалом.

У напрямку дослідження землі як об'єкта обліку вагомий внесок вніс В. М. Жук, вважаючи, що розвиток галузевого бухгалтерського обліку потребує негайного відображення найбільш значимого в аграрній економіці активу – земельного капіталу, який має стати в основі нової парадигми розвитку бухгалтерського обліку в аграрному секторі економіки [9, с. 36]. Серед дослідників цієї проблеми й Ю. С. Бездушна, В. М. Метелиця [10]. В їхніх дослідженнях обґрунтована необхідність запровадження стандарту з обліку земель.

Тому, враховуючи усю специфіку та склад капіталу, на наш погляд, необхідним стає впровадження цієї категорії як повноцінної частини капіталу підприємств лісової галузі та сільського господарства з подальшим введенням відповідних бухгалтерських рахунків для його обліку.

На наш погляд, природний капітал слід трактувати як сукупність природних компонентів, що у контексті самовідновлюючої та саморегулюючої функції приводить до отримання ресурсів (природних ресурсів, біологічних активів та ін. лісових ресурсів). Також природний капітал слід поділити на дві категорії, а саме: первинний природний капітал (той, що даний одразу), та нагро-

маджений природний капітал (той, що нагромаджується в ході діяльності підприємств).

Для відображення інформації щодо стану та динаміки розміру природного капіталу доцільно запровадити субрахунок до синтетичного рахунка 40 «Зареєстрований (пайовий) капітал»: 405 «Первинний природний капітал» та аналітичний рахунок до рахунка 41 «Капітал в дооцінках» – 4141 «Нагромаджений природний капітал» Порядок обліку на запропонованих рахунках схематично зображено на рис. 4.1.

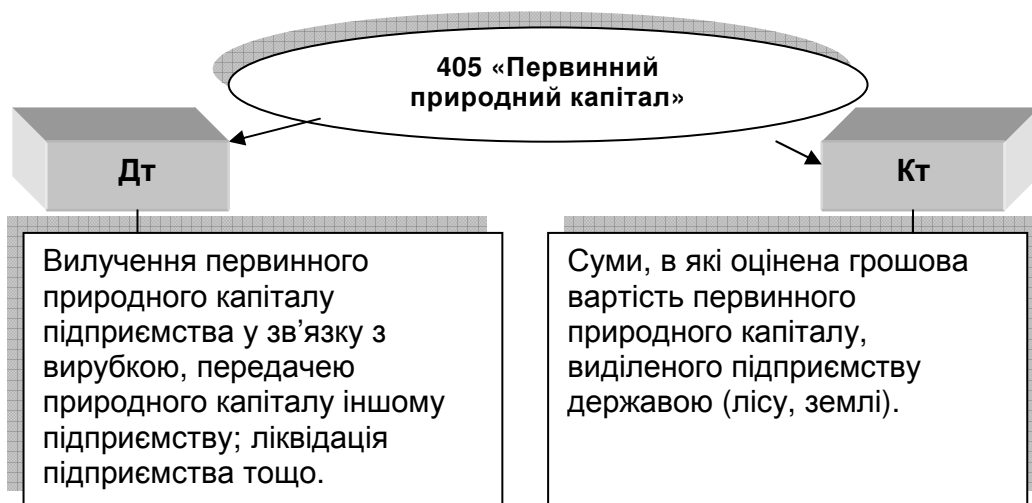

Рис. 4.1. Схема організації обліку первинного природного капіталу

З рис. 1 видно, що на субрахунку 405 «Первинний природний капітал» можна узагальнювати суми вартості виділеного державою природного капіталу (ліс, земля) на момент заснування підприємства за кредитом. А суми вилучення природного капіталу у зв'язку із передачею природного капіталу іншому підприємству; злиття підприємства з іншим підприємством; ліквідація підприємства – за дебетом. Шляхом порівняння кредитового та дебетового обігу субрахунка 405 «Первинний природний капітал» можна визначити суму зменшення первинного природного капіталу, з метою своєчасного проведення заходів щодо його стабілізації та підтримки, що необхідно для існування та діяльності підприємства.

Таким чином, за кредитом аналітичного рахунка 4141 «Нагромаджений природний капітал» узагальнюється інформація

про збільшення природного капіталу. Відповідно, про зменшення природного капіталу – за дебетом субрахунка (рис. 4.2).

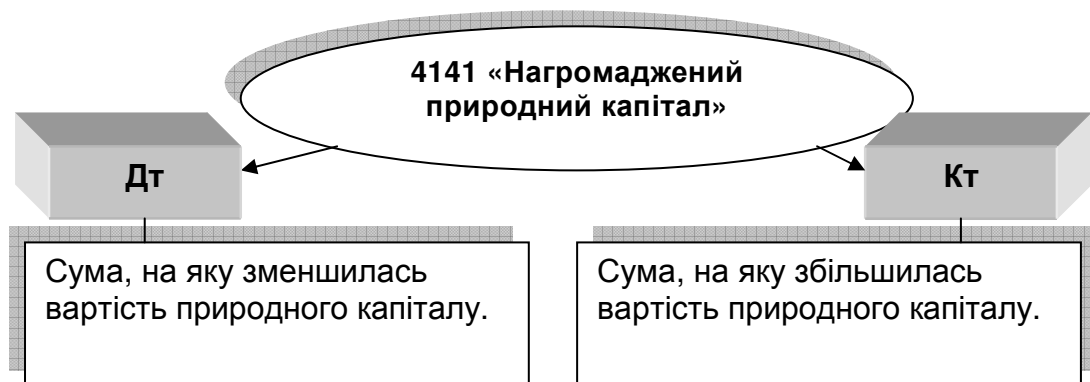

Рис. 4.2. Схема організації обліку нагромадженого природного капіталу

Порівнюючи кредитовий і дебетовий обіги, визначаємо суму приросту природного капіталу підприємства. Це дасть змогу підприємствам виділяти природний капітал, його приріст та сприятиме отриманню оперативної бухгалтерської інформації щодо його стану та динаміки й призведе до підвищення рівня контролю та ефективності управлінських рішень. Щодо вилучення природного капіталу, запропоновано аналітичний рахунок до субрахунка 453 «Вилучений капітал», а саме 4531 «Вилучення природного капіталу». З урахуванням зазначених пропозицій облік природного капіталу схематично зображено на рис. 4.3.

Результатом використання природного капіталу є також, на нашу думку, біологічні активи. На наш погляд, біологічні активи мають таку суть: є активом; здатні приносити дохід у результаті їхньої експлуатації; можуть самовідтворюватись; біологічний актив визначається активом, якщо можна визначити його достовірну вартість.

Виходячи з наведених вище ознак, вважаємо, що біологічні активи є результатом експлуатації природного капіталу. Їх взаємозв'язок можна виразити так (рис. 4.4.)

Зміну справедливої вартості біологічних активів на дату балансу відображають проведеннями: збільшення Д-т 16, 21 К-т 710; зменшення Д-т 940 К-т 16, 21.

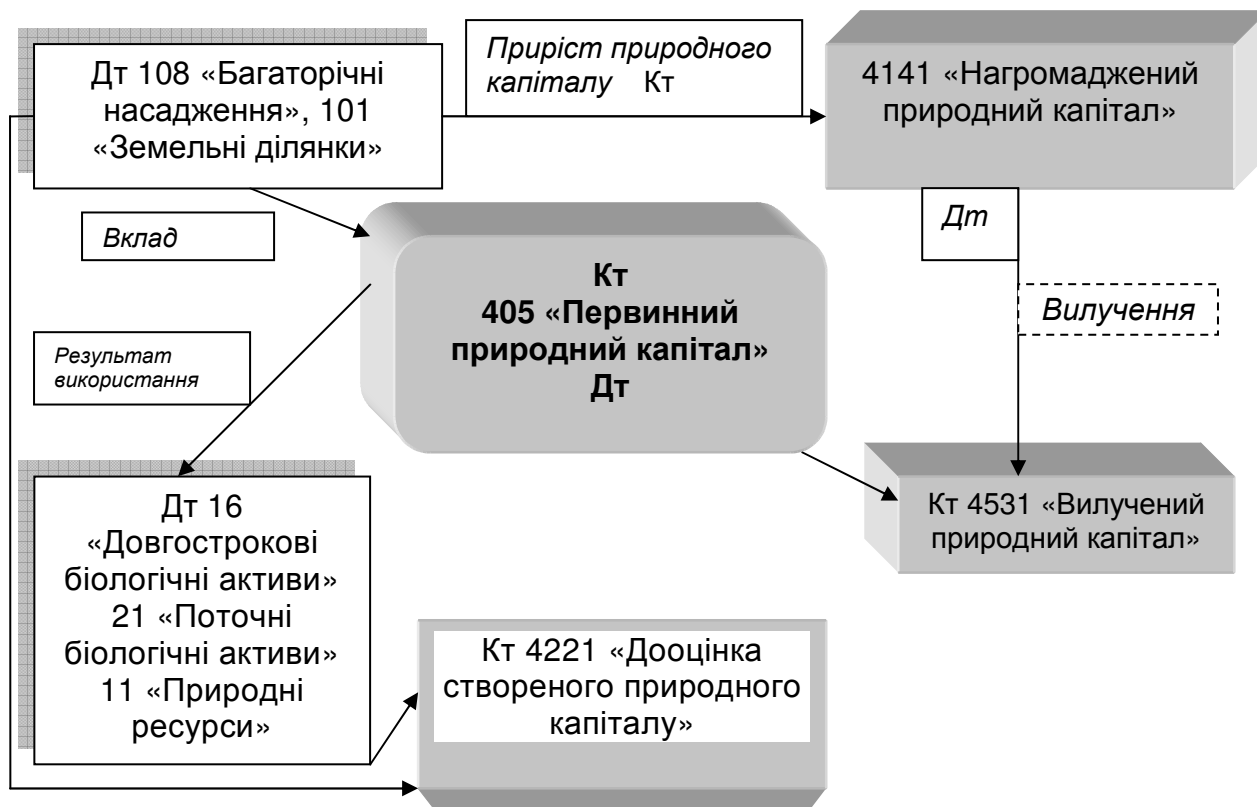

Рис. 4.3. Схема обліку природного капіталу

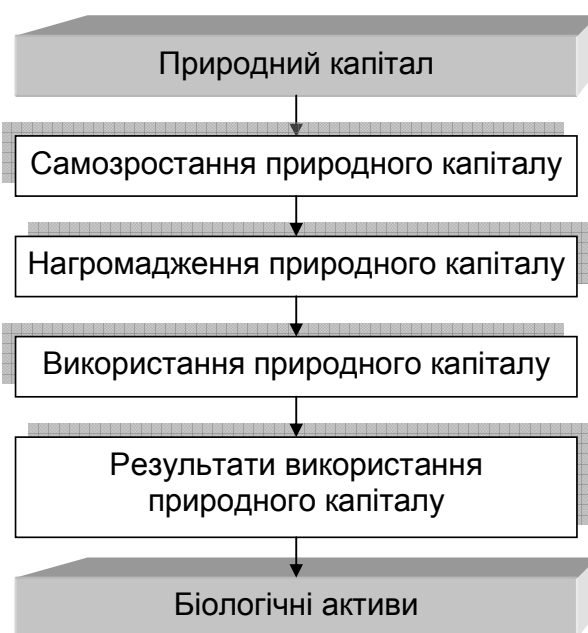

Рис. 4.4. Взаємозв'язок природного капіталу та біологічних активів

Оскільки додаткові біологічні активи – це біологічні активи, одержані в процесі біологічних перетворень і, на наш погляд, є додатковим збільшенням (зменшенням) природного капіталу під-

приємства, вважаємо, що доцільніше різницю між вартістю біологічних активів, оцінених за справедливою вартістю та витратами, пов'язаними з біологічними перетвореннями, розцінювати як збільшення (зменшення) додаткового капіталу підприємства.

Зміну вартості біологічних активів на дату балансу слід відобразити бухгалтерськими проведеннями:

- збільшення Д-т 16, 21 К-т 4221;
- зменшення Д-т 4221 К-т 16, 21.

З огляду на це на рис. 4.5. зображено кореспонденцію рахунків з обліку біологічних активів як частини нагромадженого природного капіталу.

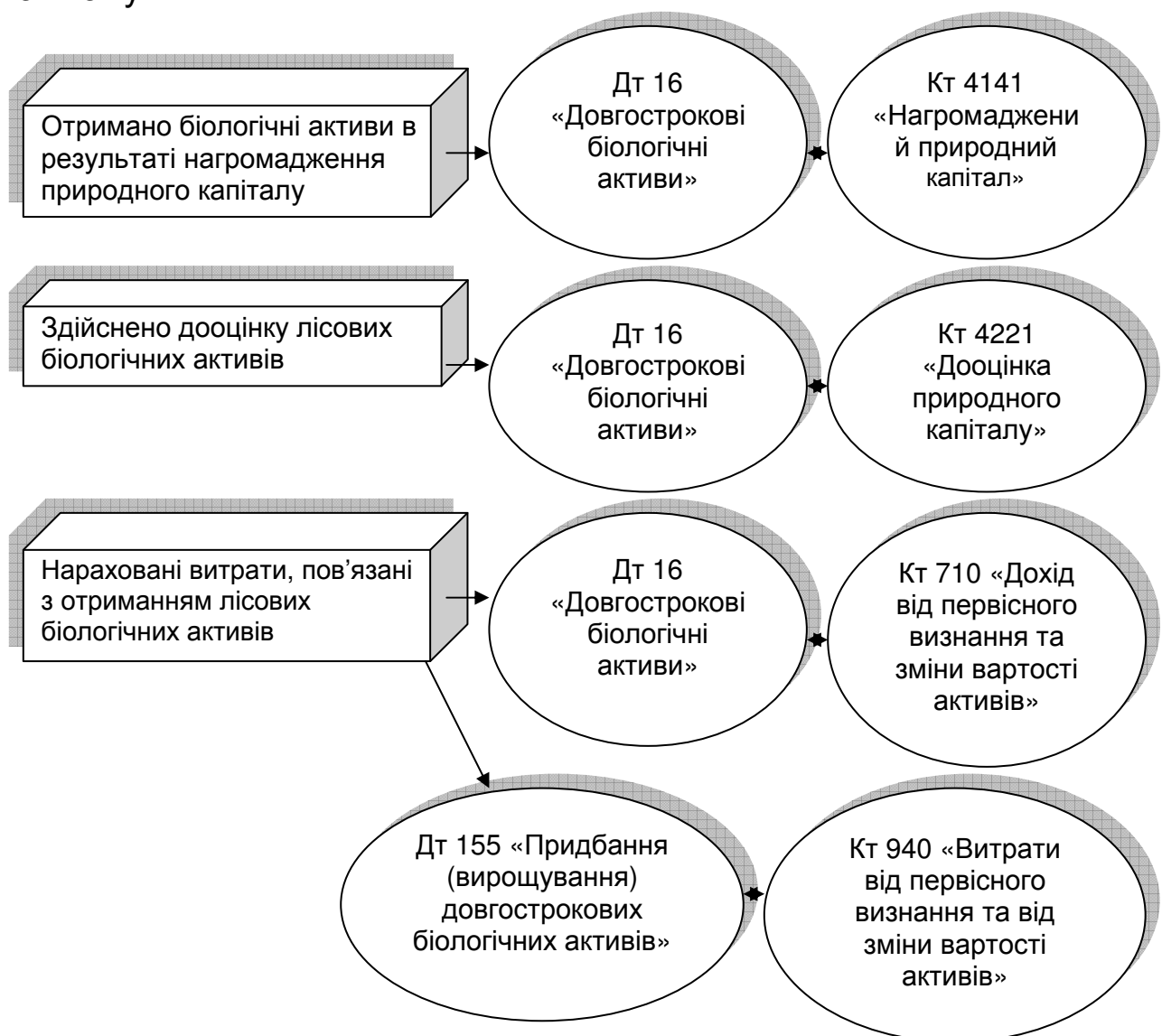

Рис. 4.5. Облік збільшення вартості лісових біологічних активів як частини нагромадженого природного капіталу

Таким чином, підприємства аграрного сектору врахуватимуть усі складові власного капіталу та його динаміку, що позитивно вплине на управління ним та ефективне функціонування підприємства загалом.

Тому саме в умовах тотальних змін та реформ необхідно врахувати усі вимоги сучасного функціонування економіки. Основні виклики постають саме перед побудовою бухгалтерського обліку як основи інформаційного забезпечення управління. Природний капітал постає об'єктом, облік якого є першочерговим завданням, оскільки є передумовою збереження та примноження національного багатства держави.

Література

1. Вовк В. І. Екологічна економіка від доктрини до політики [Електронний ресурс] / В. І. Вовк. – Наукові записки НаУКМА. – 2004. – С. 65–73. Том 29. Біологія та екологія. – Режим доступу : <http://www.clubofrome.org.ua>.
2. Герасимчук В. Г. Економічна складова сталого розвитку: діагностика, стратегія, ефективність [Електронний ресурс] / В. Г. Герасимчук. – Режим доступу : <http://www.netreferata.com/ukr/referat-5193.html-36k>.
3. Кривик Т. В. Еколого-економічна ефективність використання земельних ресурсів / Т. В. // Кривик Міжнар. наук-практ. конф. магістрів та студентів «Облік і аудит : теорія, практика, перспективи» (Мелітополь, 17–19 черв. 2005 р.). – Мелітополь, 2005. – № 5. – 190 с.
4. Heather Clancy The case for natural capital accounting [E-Resource]. – 2013. – Access mode : <http://www.greenbiz.com/news/2013/02/19/case-natural-capital-accounting>.
5. Колотило Д. М. Екологія і економіка : навч. посіб. / Д. М. Колотило. – [вид. 2-ге, доп. і перероб.] К. : КНЕУ, 2005.– 576 с.
6. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник / Л. Г. Мельник. – [2-ге вид., випр. і доп.]. – Суми : ВТД «Універсальна книга», 2003. – 348 с.

7. Кривень О. В. Природний капітал в системі формування екологічно збалансованої економіки : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. економ. наук : спец. 08.01.01 – економічна теорія / О. В. Кривень. – Львів, 2006. – 21 с.

8. Малюга Н. М. Природний капітал : ідентифікація та бухгалтерський вимір / Н. М. Малюга, І. В. Замула // Вісник економічної науки України. – 2010. № 1. – С. 66 – 71.

9. Жук В. М. Рекомендації з організації обліку та оцінки земель на підприємствах АПК / В. М. Жук // Облік і фінанси АПК. – 2005. – № 3. – С. 35–42.

10. Метелиця В. М. Запровадження стандарту обліку земель сільськогосподарського призначення як інституту бухгалтерської професії / В. М. Метелиця // Бухгалтерський облік і аудит. – 2013. – № 3. – С. 27–33.

4.3. Інформаційне забезпечення та порядок проведення аналізу зобов'язань

На всіх стадіях господарського процесу персонал підприємства ухвалює певні управлінські рішення з метою забезпечення стабільного функціонування та отримання позитивних результатів господарської діяльності. Важливим сегментом прийняття управлінських рішень на мікроекономічному рівні є фінансово-економічний аналіз. Однією з його складових є аналіз зобов'язань. Значимість цього аналізу пов'язана насамперед з тим, що в момент виникнення зобов'язань підприємство отримує в розпорядження додаткові господарські засоби: по-перше, у власність підприємства переходять придбані активи, по-друге, підприємство користується на тимчасовій основі коштами, які повинно було б передати іншому контрагентові як компенсацію вартості таких активів, що може забезпечити додатковий прибуток підприємству. З огляду на це управлінський персонал має всебічно вивчати причини утворення зобов'язань, уміти визначити оптимальну їхню величину та структуру, вплив на фінансовий стан.

Питання методики аналізу зобов'язань підприємства, а також удосконалення його інформаційного забезпечення досліджували провідні вітчизняні та зарубіжні науковці. Вагомий внесок у

вирішення проблем з цієї ділянки аналізу зробили Ф. Ф. Бутинець, В. І. Головка, Л. А. Бернстайн, М. Д. Білик, З. В. Задорожний, А. М. Коваленко, М. Р. Ковбасюк, Я. Д. Крупка, Б. М. Литвин, Є. В. Мних, Т. І. Тесленко, М. Г. Чумаченко та інші. Проте окремі питання порядку проведення такого виду аналізу залишаються дискусійними.

Як показує статистика, зобов'язання займають доволі значну частку у джерелах утворення активів. Так, у підприємствах промисловості частка зобов'язань становила за станом на 01.01.2014 р. 61,5%, хоча вона знизилась на 4,2 пункти порівняно з 01.01.2011 р. Частка зобов'язань у джерелах утворення активів підприємств будівельної сфери значно вища, ніж у промисловості, що пояснюється специфікою фінансування їх господарської діяльності. За станом на 01.01.2011 р. ця частка становила 82,6%, а вже станом на 01.01.2014 р. зросла до 89,0% (рис. 4.6).

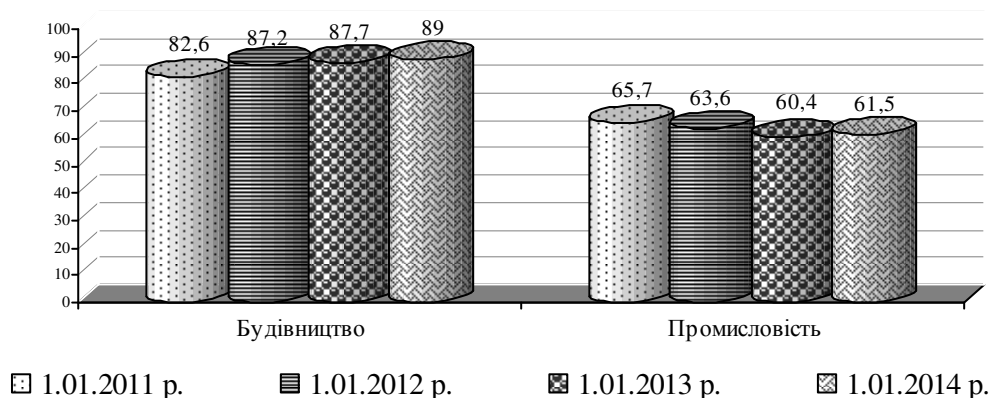

Рис. 4.6. Частка зобов'язань у структурі пасиву балансу різних галузей економіки протягом 2011–2013 рр., % [11].

Як видно з рис. 1, зобов'язання є важливим джерелом фінансування господарської діяльності підприємств, здійснюють суттєвий вплив на їх фінансовий стан, а тому потребують ефективного управління грошовими потоками, розрахунковими операціями тощо.

Метою аналізу зобов'язань є оцінка залученого капіталу підприємства і напрямків його розміщення та визначення впливу зобов'язань на фінансовий стан підприємства. Для досягнення мети в процесі аналізу зобов'язань необхідно вирішити такі основні завдання: визначення місця та ролі зобов'язань у господарській діяльності підприємства; вивчення складу та структури зобов'язань;

дослідження напрямків розміщення залученого капіталу й ефективності його використання; оцінка впливу зобов'язань на фінансовий стан підприємства.

Завдання аналізу зобов'язань не обмежуються наведеним вище переліком, оскільки, з одного боку, кожен аналітик може ставити свою мету і відповідно різні завдання для її досягнення, а з іншого – в процесі економічного та соціального розвитку перед аналізом можуть поставати як нові, так і посилюватися раніше висунуті завдання.

Для ефективного проведення аналізу зобов'язань він має відповідати таким вимогам:

- забезпечувати системний підхід (об'єкт дослідження – в цьому разі зобов'язання – розглядати як складну динамічну систему, яка складається з багатьох елементів, що певним чином пов'язані як між собою, так і з зовнішнім середовищем);

- бути оперативним (проводитися відразу після отримання звітності або інших важливих даних, які містять інформацію щодо зобов'язань, з метою оперативного попередження негативного впливу останніх на фінансовий стан підприємства);

- бути систематичним (проводитися постійно, оскільки зобов'язання значною мірою залежать від часового чинника і навіть протягом незначного відрізка часу може суттєво змінитися їхня структура, протермінованість);

- відповідати принципу пріоритетності (чинники, які впливають на об'єкт дослідження (зобов'язання), потрібно розглядати у порядку інтенсивності їхнього впливу на такий об'єкт);

- бути об'єктивним (достовірно відображати результати роботи підприємства);

- бути дієвим (ефективно впливати на результати діяльності суб'єкта господарювання);

- бути наочним (його результати мають бути зрозумілими та доступними для зовнішніх і внутрішніх користувачів);

- бути ефективним (результати аналізу зобов'язань мають виправдовувати затрати на його проведення).

Методика аналізу зобов'язань містить такі елементи: формулювання завдань і мети, з якою проводиться аналіз зобов'язань;

підбір системи показників, необхідних для здійснення такого аналізу, та визначення ступеня їхнього взаємозв'язку; визначення етапів проведення аналізу зобов'язань та вибір методів, способів і прийомів, які застосовуватимуть на кожному з них; підбір джерел інформації; вибір технічних засобів, які доцільно використати для обробки інформації; визначення порядку оформлення результатів аналізу; інтерпретація результатів аналізу та визначення ефекту від його проведення.

У науковій літературі не визначено єдиного підходу до порядку проведення аналізу зобов'язань. Причому зобов'язання з метою аналізу швидше оцінюються як одна зі складових капіталу підприємства, що є джерелом утворення активів, а не як його заборгованість, яка потребує оцінки природи утворення, термінів і джерел погашення.

Аналіз зобов'язань буде найбільш повним і результативним у разі його здійснення за такою схемою: аналіз структури та динаміки зобов'язань підприємства; оцінка оборотності кредиторської заборгованості; визначення ролі зобов'язань у формуванні капіталу підприємства; оцінка фінансової стійкості підприємства на основі аналізу структури власного капіталу і зобов'язань; аналіз фінансової рівноваги між активами підприємства та джерелами їхнього утворення; оцінка впливу поточних зобов'язань на величину показників ліквідності. Об'єднавши завдання й етапи проведення аналізу зобов'язань, можна отримати структурно-логічну схему послідовності його здійснення (рис. 4.7).

Для якісного проведення аналізу необхідно зібрати об'єктивну інформацію, яка стосується зобов'язань. Основним джерелом інформації для аналізу зобов'язань є фінансова звітність. У праці оцінювання фінансової звітності підприємства реалізується принцип дедукції, тобто рух від загального до часткового, що дає змогу відтворити історичну й логічну послідовність господарських операцій та оцінити величину їхнього впливу на фінансовий стан підприємства. У процесі аналізу необхідно врахувати, що інформація, наведена у фінансовій звітності, вже пройшла бухгалтерську і статистичну обробку. Необхідно також звернути увагу на суб'єктивність укладачів

фінансової звітності, обрану підприємством облікову політику (насамперед щодо оцінки зобов'язань).

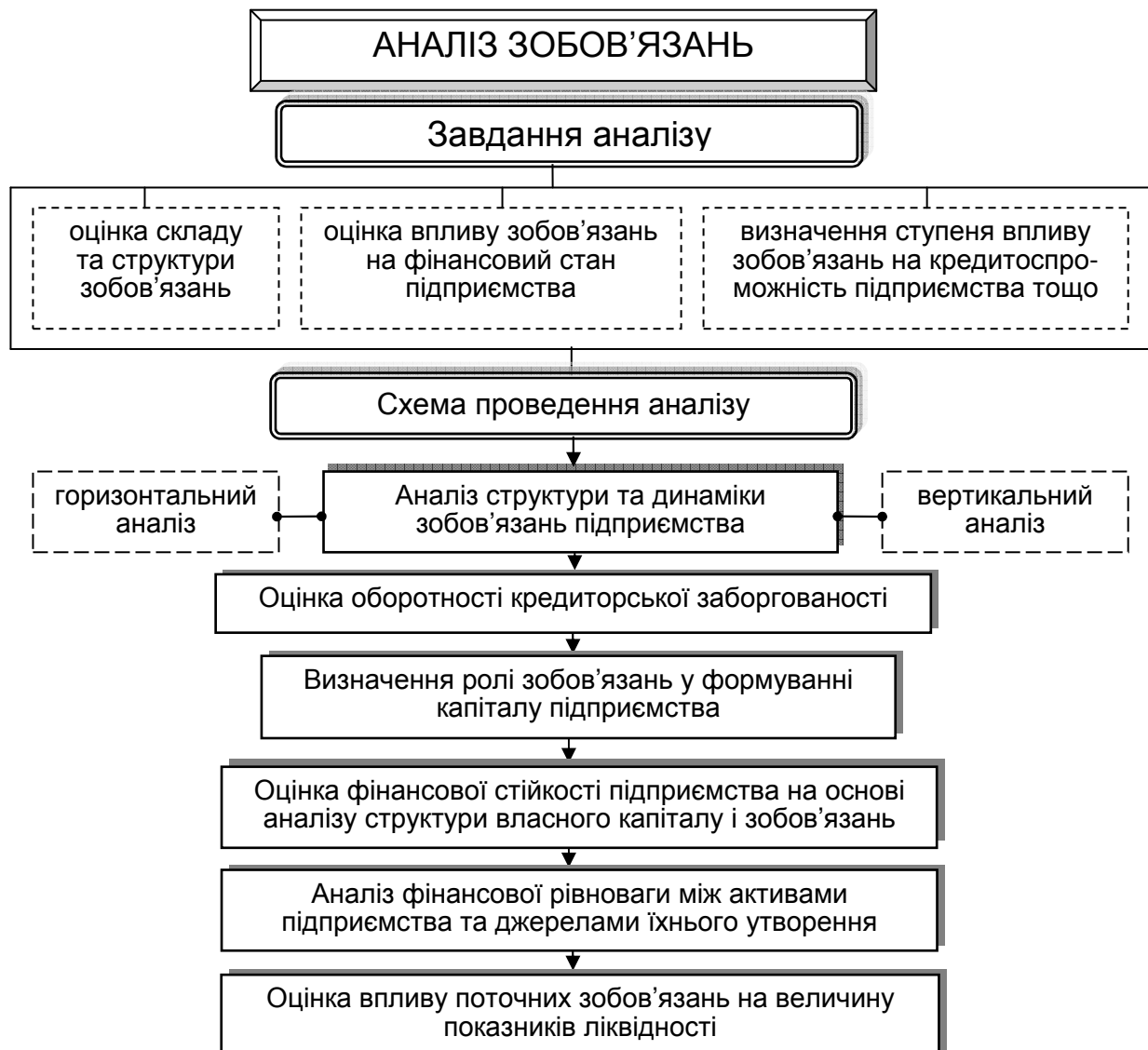

Рис. 4.7. Структурно-логічна схема послідовності здійснення аналізу зобов'язань

Окрім того, фінансова звітність не є цілком досконалою, до неї часто вносяться зміни, які з точки зору інформативності не завжди є позитивними. У Балансі (Звіті про фінансовий стан), форма якого регулювалася спочатку Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку (далі – П(С)БО) 2 «Баланс», а після втрати його чинності – НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [7], не чітко дотримується принцип його побудови, а саме: групування статей пасиву за терміном погашення. Цей недолік суттєво впливає на

результати аналізу зобов'язань. З назви окремих статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) не завжди легко можна чітко встановити їх зміст, оскільки не всі аналітики є фахівцями з бухгалтерського обліку. Окрім того, якщо в бухгалтерському обліку часто оперують поняттями: зобов'язання, доходи майбутніх періодів, забезпечення, цільове фінансування, то аналітики, як правило, використовують доволі вузький спектр термінів: позиковий капітал, кредиторська заборгованість, рідше – поточні й довгострокові зобов'язання. У процесі розрахунків різних показників упускають такі статті пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан), як доходи майбутніх періодів, забезпечення, не говорячи вже про новостворений розділ IV «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття». Оскільки основна роль звітності полягає у забезпеченні інформацією, то ця інформація має бути такою, щоб нею могли ефективно оперувати будь-які зацікавлені особи.

До лютого 2013 р. форма Балансу регулювалася П(С)БО 2 «Баланс». Тоді у Балансі зобов'язання були представлені у таких чотирьох розділах:

Розділ II. Забезпечення наступних витрат і платежів;

Розділ III. Довготермінові зобов'язання;

Розділ IV. Поточні зобов'язання;

Розділ V. Доходи майбутніх періодів.

Після набрання чинності НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» зобов'язання представлені у Балансі (Звіті про фінансовий стан) у трьох розділах:

Розділ II. Довгострокові зобов'язання і забезпечення;

Розділ III. Поточні зобов'язання і забезпечення;

Розділ IV. Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття.

На рис. 4.8 представлено схему перегрупування розділів Балансу (Звіту про фінансовий стан) у зв'язку з прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності».

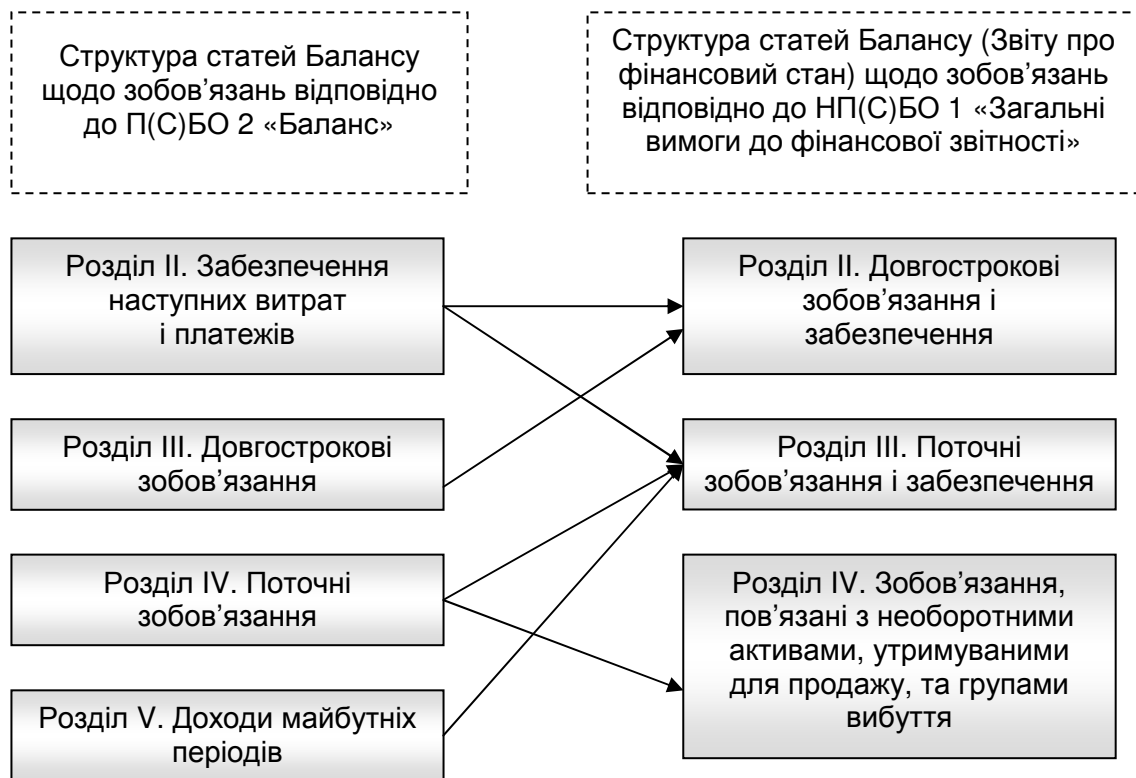

Рис. 4.8. Порядок відображення зобов'язань у Балансі (Звіті про фінансовий стан) до і після прийняття НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»

Щодо довгострокових зобов'язань, то як до, так і після прийняття НП(С)БО 1, слід відзначити низьку інформативність їх представлення у Балансі (Звіті про фінансовий стан). Нині такі зобов'язання розкриваються у статтях «Відстрочені податкові зобов'язання» (рядок 1500), «Довгострокові кредити банків» (рядок 1510), «Інші довгострокові зобов'язання» (рядок 1515). У період кризи, коли вітчизняний ринок цінних паперів розвинутий слабо, така низька інформативність II розділу пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) не створюватиме значні труднощі для користувачів фінансової звітності. Однак, вважаємо, в період високого розвитку економіки цей склад статей Балансу (Звіту про фінансовий стан) не задовольнятиме вимоги користувачів. Тому, на нашу думку, для розкриття у звітності інформації про довгострокові зобов'язання слід використовувати такі статті: «Довгострокові кредити банків»; «Довгострокові зобов'язання за векселями»; «Довгострокові зобов'язання за облігаціями»; «Довгострокові зобов'язання з оренди»; «Відстрочені податкові зобов'язання»; «Інші довгострокові зобов'язання».

Поточні зобов'язання представлені у Балансі досить розгорнуто, оскільки на вітчизняних підприємствах виникають більшість їх видів. Позитивним у новому Балансі (Звіті про фінансовий стан) є виділення окремим рядком 1621 заборгованості перед бюджетом з податку на прибуток. Така зміна підвищила інформаційну цінність цього звіту, оскільки користувачі фінансової звітності зможуть за даними Балансу оцінити рівень прибутковості підприємства.

Дискусійним залишається включення до розділу III «Поточні зобов'язання і забезпечення» доходів майбутніх періодів. До 1.01.2000 р. в Україні доходи майбутніх періодів відображались окремою статтею I розділу пасиву Балансу «Джерела власних та прирівняних до них коштів». З 1.01.2000 р. для обліку таких доходів у Балансі було виділено окремий розділ. З 07.02.2013 р. доходи майбутніх періодів перенесені до розділу «Поточні зобов'язання і забезпечення». Тепер вони відображаються у рядку 1665 перед рядком «Інші поточні зобов'язання». Таке відображення є доволі суперечливим, оскільки у П(С)БО 11 «Зобов'язання» [8] доходи майбутніх періодів не включені до складу поточних зобов'язань, а відображені окремим видом зобов'язань. В Інструкції про застосування Плану рахунків доходи майбутніх періодів представлені у класі 6 «Поточні зобов'язання», що посилює неоднозначність підходу до таких пасивів.

Хоча виділення доходів майбутніх періодів в окрему статтю є характерним для європейських країн, проте, вважаємо, найбільш вдалим було відображення таких доходів у складі власних джерел формування активів. Можливість такого відображення доходів майбутніх періодів припускає й американський науковець Л. А. Бернстайн: «Цілком очевидно, що характерною рисою таких статей є зобов'язання, хоча, як у випадку авансових платежів і роялті, вони можуть при виконанні визначених умов внести свій вклад у дохід компанії» [1, с. 182].

На нашу думку, якщо врахувати, що доходи майбутніх періодів становитимуть рано чи пізно частину доходу підприємства, то їх можна прирівняти до власного капіталу. Окрім того, такий вид пасивів не відповідає повною мірою критеріям визнання зобов'язань у частині вимоги зменшення економічних вигод у майбутньому

внаслідок їх погашення. У такому разі доходи майбутніх періодів не визнаються доходами лише через необхідність дотримання принципу нарахування та відповідності доходів і витрат. Тому їх доцільно відобразити в I розділі пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) «Власний капітал», перейменувавши його на «Власний та прирівняний до нього капітал».

Не менш цікавим є відображення в Балансі (Звіті про фінансовий стан) забезпечень наступних витрат і платежів. Згідно з раніше діючим П(С)БО 2 «Баланс» їх відображали у розділі II «Забезпечення наступних витрат і платежів» між розділами, які містять інформацію про власний капітал та довгострокові зобов'язання, натякаючи на їх довгостроковий характер та певну спорідненість з власним капіталом. З прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» забезпечення перестали існувати як окремий вид зобов'язань і їх у П(С)БО 11 «Зобов'язання» розділили на два види: один включили у склад поточних зобов'язань (поточні забезпечення), інший – у склад довгострокових зобов'язань (довгострокові зобов'язання). Водночас у новому Балансі (Звіті про фінансовий стан) забезпечення в назвах розділів II та III винесені за межі відповідно довгострокових та поточних зобов'язань: «Довгострокові зобов'язання і забезпечення», «Поточні зобов'язання і забезпечення». У Плані рахунків та Інструкції про його застосування і забезпечення вміщені в один клас з власним капіталом (клас 4 «Власний капітал та забезпечення зобов'язань»), наголошуючи на їх спорідненості.

Зазначимо, що сутність забезпечень є доволі неоднозначною. З одного боку, вони мають ознаки зобов'язань: характеризуються часом погашення, їх спричиняють минулі події, мають витратний характер, їх погашення ймовірно призведе до зменшення ресурсів, що втілюють у собі економічні вигоди. З іншого боку, забезпечення створюються за рахунок власного капіталу та на момент відображення їх у звітності відсутня ідентифікація суб'єктів заборгованості, тому вони мають спорідненість з власним капіталом. На нашу думку, забезпечення необхідно перенести до першого розділу пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан) «Власний та прирівняний до нього капітал», оскільки забезпечення є своєрідним акумулюванням власних коштів підприємства, виплата яких може і не відбутися.

З прийняттям НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» у Балансі (Звіті про фінансовий стан) з'явився новий розділ IV «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття». Такі зміни зумовило прийняття П(С)БО 27 «Необоротні активи, утримувані для продажу, та припинена діяльність». На основі наказу Міністерства фінансів України № 353 до Плану рахунків бухгалтерського обліку введено нові субрахунки:

286 «Необоротні активи та групи вибуття, утримувані для продажу»;

680 «Розрахунки, пов'язані з необоротними активами та групами вибуття, утримуваними для продажу» [9].

Введення таких субрахунків та відображення реалізації необоротних активів у складі іншої операційної діяльності викликало значні дискусії в наукових колах. Я. Д. Крупка зазначав, що внесені зміни щодо обліку реалізації необоротних активів мають певні суперечності, зокрема:

1) сучасний Баланс побудований за ознакою зростання ліквідності активів, а відображення в окремому розділі IV необоротних активів та груп вибуття порушує цей принцип;

2) для розрахункових операцій, пов'язаних з необоротними активами та групами вибуття, утримуваннями для продажу, відведено окремий рядок пасиву Балансу, однак за такими розрахунками зазвичай виникає дебіторська, а не кредиторська заборгованість;

3) як впливатиме на показники платоспроможності, ліквідності та ін. те, що розрахунки за необоротними активами, призначеними для продажу, відображують у складі поточних зобов'язань, а самі активи виведено в балансі за межі як необоротних, так і оборотних активів? [5, с. 28].

Ми цілком погоджуємося із зауваженнями науковця. Третю з вищезазначених проблем на законодавчому рівні було вирішено: виділено окремий розділ IV «Зобов'язання, пов'язані з необоротними активами, утримуваними для продажу, та групами вибуття». На нашу думку, доцільно було б замість введення нового розділу пасиву балансу ліквідувати III розділ активу «Необоротні активи, утримувані для продажу, та групи вибуття», перенісши його

інформацію у другий розділ активу Балансу «Оборотні активи». Тоді логічним буде перенесення даних з нововведеного четвертого розділу пасиву в окремий рядок розділу «Поточні зобов'язання та забезпечення».

Отже, дискусійність відображення в новому Балансі (Звіті про фінансовий стан) окремих розділів та статей вимагають внесення змін до НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності». Т. І. Тесленко запропонувала видозмінену структуру пасиву балансу, в якому б статті розміщувалися в порядку зростання строків погашення, що зумовлено наданням пріоритету кредиторам над власниками під час задоволення вимог щодо зобов'язань підприємства. Вона виокремила такі чотири розділи: розділ 1 «Поточні зобов'язання»; розділ 2 «Забезпечення наступних витрат і платежів»; розділ 3 «Довгострокові зобов'язання»; розділ 4 «Власний капітал» [12, с. 8].

На нашу думку, для обліку зобов'язань слід виділити два розділи «Довгострокові зобов'язання» та «Поточні зобов'язання», які доцільно розмістити в Балансі (Звіті про фінансовий стан) після розділу I. Це сприятиме чіткому відображенню боргів підприємства з огляду на терміни їх погашення, дасть змогу аналітикам здійснювати обґрунтовані розрахунки фінансового стану підприємства, а також поліпшить інформаційне забезпечення аналізу зобов'язань підприємства.

Оскільки фінансова звітність є інформаційно обмеженою, з неї не можна отримати дані про найбільш надійних постачальників, про банки, які надають кредити на вигідних умовах, про фактичні терміни сплати кожного з видів зобов'язань. Таким чином, під час аналізу зобов'язань рекомендується використовувати, крім звітності, й інші облікові дані, зокрема реєстри бухгалтерського обліку, первинні документи тощо. Це дасть змогу вивчити склад зобов'язань підприємства за різними класифікаційними ознаками. Дослідження насамперед потребують зобов'язання з точки зору їхньої вартості, місця виникнення, термінів погашення, виконанням умов погашення.

Для оцінки вигідності зобов'язань для підприємства їх слід поділити на основі вартості. Якщо суми заборгованості перед постачальниками та субпідрядниками, учасниками, за одержаними авансами є порівняно «дешевою» заборгованістю, то зобов'язання

за отриманими кредитами банків, векселями, виданими облігаціями спричинюють сплату відсотків. Заборгованість перед бюджетом з оплати праці не потребує сплати відсотків, проте її протермінування призводить до сплати значних штрафних санкцій, які можуть суттєво вплинути на фінансовий результат діяльності підприємства.

Особливу увагу в процесі аналізу слід приділити детальному поділу всіх видів зобов'язань на основі терміну погашення та визначенню суми зобов'язань, терміни погашення яких не дотримано. Оскільки у фінансовій звітності, як і в Примітках до неї, така інформація не наводиться, аналітику слід самостійно здійснювати збір даних для такого виду аналізу з реєстрів обліку і первинних документів.

Аналіз зобов'язань не буде повним без оцінки оборотності кредиторської заборгованості, яку здійснюють за даними Балансу (Звіту про фінансовий стан) та Звіту про фінансові результати (Звіту про сукупний дохід). Для цього використовуються такі показники:

1) коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості (коб. кр.зоб.), який визначається шляхом ділення суми закупівель на суму середньої кредиторської заборгованості:

$$k_{\text{кр.зоб.}} = \frac{\sum \text{Закупівель}}{\text{Середня кредиторська заборгованість}} \quad (1)$$

Коефіцієнт вказує, скільки разів виникає і погашається поточна заборгованість у підприємства протягом аналізованого періоду.

Зазначимо, що у вітчизняних науковців немає однозначної думки щодо складу знаменника у формулі 1. Якщо А. М. Коваленко пропонує враховувати лише суму кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги [13, с. 228], М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк і Н. Ю. Невмежицька – поточні зобов'язання [14, с. 164], то В. І. Головка, А. В. Мінченко, В. М. Шарманська для розрахунку цього коефіцієнта використовують суму всіх поточних зобов'язань, а також доходів майбутніх періодів [3, с. 155]. Вважаємо, що аналітик може використати будь-яку із зазначених методик розрахунку коефіцієнта оборотності кредиторської заборгованості залежно від окресленої мети та визначених цілей.

Також немає однозначності серед науковців щодо чисельника у формулі 1. Більшість з них для розрахунку коефіцієнта оборот-

ності кредиторської заборгованості використовують або виручку від реалізації, або собівартість реалізованих продукції, робіт, послуг. Проте погоджуємось з думкою Б. М. Литвина [6, с. 118], що для розрахунку цього коефіцієнта слід використовувати суму закупівель, оскільки вважаємо, що така методика розрахунку забезпечить більш точне значення оборотності кредиторської заборгованості;

2) тривалість обороту кредиторської заборгованості (Тоб.кр. заб.), що розраховується шляхом ділення середньої величини кредиторської заборгованості, помноженої на кількість днів в аналізованому періоді (як правило, 360), на суму закупівель:

$$T_{\text{об. кр. заб.}} = \frac{\text{Кредиторська заборгованість} \times 360}{\text{Сума закупівель}} \quad (2)$$

Цей коефіцієнт вказує на середній період сплати кредиторської заборгованості.

Аналіз тривалості обороту кредиторської заборгованості у динаміці дасть змогу аналітику зробити висновок щодо взаємовідносин підприємства з його контрагентами. Якщо цей показник з часом зменшився, то це може свідчити, з одного боку, про платоспроможність підприємства або отримання переваг за швидку оплату придбаних товарів, робіт і послуг (наприклад, отримання знижок), а з іншого – про небажання кредиторів відтермінувати платежі, що може бути пов'язане з ризиком несплати. Збільшення у динаміці тривалості обороту кредиторської заборгованості може означати, що у підприємства є проблеми з платоспроможністю або що воно затягує оплату кредиторської заборгованості з метою її використання як джерела фінансування.

Величину кредиторської заборгованості необхідно порівняти з величиною дебіторської. Негативним і поширеним для сьогодення є явище перевищення дебіторської заборгованості підприємства над кредиторською, що спричиняє нестачу фінансових ресурсів підприємства, призводить до його технічної неплатоспроможності. Тому на підприємствах необхідно формувати засади раціональної кредиторської політики та інкасації дебіторської заборгованості [2, с. 67].

Аналізуючи зобов'язання в динаміці, можна зробити висновок, що підприємство завжди має певну мінімальну суму кредиторської

заборгованості, якою користується фактично на постійній основі. Цю суму кредиторської заборгованості називають постійними пасивами. Російський вчений М. Л. Пятов вважає, що «...зобов'язання перед кредиторами, які належать до стійких пасивів, можуть бути прирівняні до власних джерел активів» [10, с. 50]. Таке розуміння стійких пасивів може суттєво вплинути на результати аналізу фінансової стійкості.

Управління зобов'язаннями має бути спрямоване на збільшення суми стійких пасивів, оскільки це дає підприємству можливість постійно користуватися засобами контрагентів. Проте таке твердження може бути дієвим за дотримання принципу безперервності, тобто базуючись на припущенні, що діяльність підприємства триватиме й надалі.

Сума стійких пасивів визначається як мінімальна сума кредиторської заборгованості згідно з даними бухгалтерського обліку за певний період:

$$k_{const} = \min (k_1, k_2, k_3 \dots k_n), \quad (3)$$

де k_{const} – сума стійких пасивів; $k_1, k_2, k_3 \dots k_n$ – сума кредиторської заборгованості за даними бухгалтерського обліку підприємства протягом періоду, за який розраховується сума стійких пасивів [10, с. 50].

Аналіз співвідношення власного капіталу і зобов'язань підприємства дає змогу оцінити його фінансову стійкість. Оцінювання фінансової стійкості дає можливість інвесторам, кредиторам визначити фінансові можливості підприємства з позиції тривалої перспективи. Як у вітчизняній, так і зарубіжній практиці не опрацьовано єдиного підходу до побудови відповідних алгоритмів оцінки фінансової стійкості, що пояснюється природною наявністю в аналітиків різних пріоритетів і упередженостей до тих чи інших показників.

Певні проблеми також виникають під час розрахунку показників фінансової стійкості. Характеризуючи методику визначення таких показників, науковці оперують поняттями «позиковий капітал», «позикові засоби», передбачаючи в їхньому змісті різні складові капіталу. На нашу думку, причиною таких неузгоджень є поки неповна відповідність методики аналізу національним Положенням (стандартам) бухгал-

терського обліку. На сучасному етапі більшість науковців не враховують вимоги цих нормативних документів, а для спрощення застосовують «стару» структуру звітності. Зокрема, з метою аналізу фінансового стану підприємства капітал останнього поділяють на власний та позиковий, а позиковий – на довготерміновий і короткотерміновий. Зокрема, В. І. Головка, А. В. Мінченко і В. М. Шарманська з метою розрахунку коефіцієнтів фінансової стійкості капітал підприємства поділяють на власні і позикові кошти, причому до перших зараховують власний капітал та забезпечення наступних витрат та платежів. До позикових коштів ці науковці зараховують довготермінові зобов'язання, поточні зобов'язання та доходи майбутніх періодів [3, с. 150]. М. Р. Ковбасюк у складі позикового капіталу передбачає забезпечення наступних витрат і платежів, довготермінові та поточні зобов'язання [4, с. 247].

Для визначення коефіцієнтів фінансової стійкості необхідно використовувати запропоновану структуру джерел утворення активів підприємства. Зокрема, до складу власного капіталу зараховувати, крім власного, ще й капітал, прирівняний до власного, тобто доходи майбутніх періодів і забезпечення, до зобов'язань (позикового капіталу) – довготермінові і поточні зобов'язання.

Оцінка фінансового стану підприємства з позиції короткотермінової перспективи здійснюється за допомогою показників його ліквідності та платоспроможності. Аналіз ліквідності дає змогу оцінити здатність підприємства погашати свої борги на певну дату. В результаті оцінки платоспроможності, крім вищеназваного, можна отримати інформацію про структуру кредиторської заборгованості та частку в ній протермінованої, можливість здійснення господарської діяльності після виплати всіх боргів, визначити платоспроможність підприємства на перспективу. Якщо ліквідність підприємства свідчить про наявність засобів для покриття боргів, то платоспроможність, окрім цього, характеризує якість таких засобів, що більш ґрунтовно розкриває фінансовий стан підприємства.

Таким чином, аналіз зобов'язань – доволі трудомісткий процес, який утруднюється недосконалістю інформаційної бази такого аналізу, дискусійністю методики розрахунку окремих показників, неоднорідністю трактувань і змістового наповнення понять «позиковий капітал», «зобов'язання». На основі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

1. Аналіз зобов'язань має відповідати таким вимогам: забезпечувати системний підхід, відповідати принципу пріоритетності, бути оперативним, систематичним, об'єктивним, дієвим, наочним, ефективним.

2. Аналіз зобов'язань доцільно здійснювати за такою схемою: аналіз структури та динаміки зобов'язань підприємства; оцінка оборотності кредиторської заборгованості; визначення ролі зобов'язань у формуванні капіталу підприємства; оцінка фінансової стійкості підприємства на основі аналізу структури власного капіталу і зобов'язань; аналіз фінансової рівноваги між активами підприємства та джерелами їхнього утворення; оцінка впливу поточних зобов'язань на величину показників ліквідності.

3. Аналіз зобов'язань буде ефективним у разі використання запропонованої структури джерел утворення активів підприємства. Зокрема, до складу власного капіталу слід зараховувати, крім власного, ще й капітал, прирівняний до власного, тобто доходи майбутніх періодів і забезпечення, до зобов'язань (позикового капіталу) – довготермінові і поточні зобов'язання. При цьому доцільно ліквідувати розділ IV пасиву Балансу (Звіту про фінансовий стан), перемістивши його дані у розділ III.

Література

1. Бернстайн Л. А. Анализ финансовой отчетности: теория, практика и интерпретация / Л. А. Бернстайн ; пер. с англ.; науч. ред. перевода чл.-корр. РАН И. И. Елисеева; гл. редактор серии проф. Я. В. Соколов. – М. : Финансы и статистика, 2003. – 624 с.

2. Букало Н. А. Ефективна система управління дебіторською заборгованістю, як основний фактор впливу на платоспроможність і ліквідність підприємства / Н. А. Букало, В. В. Лящук // Економічні науки. – 2014. – Вип. 11 (41). Ч. 2. – С. 64–69. – (Серія «Облік і фінанси»).

3. Головка В. І. Фінансово-економічна діяльність підприємства: контроль, аналіз та безпека: навч. посіб. / В. І. Головка, А. В. Мінченко, В. М. Шарманська. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 448 с.

4. Ковбасюк М. Р. Економічний аналіз діяльності комерційних банків і підприємств : навч. посібник / М. Р. Ковбасюк. – К. : Видав. дім «Скарби», 2001. – 336 с.

5. Крупка Я. Д. Про нормативно-правове регулювання обліку інвестиційної діяльності підприємств / Я. Д. Крупка // Бухгалтерський облік і аудит. – 2009. – № 3. – С. 23–29.

6. Литвин Б. М. Фінансовий аналіз в управлінні будівельним підприємством : науково-практ. посіб. для студентів економічних спеціальностей, фахівців і керівників підприємств / Б. М. Литвин, Г. І. Гугул. – Тернопіль : Економічна думка, 2003. – 166 с.

7. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.

8. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджене наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0085-00>.

9. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів Міністерства фінансів України з бухгалтерського обліку: наказ Міністерство фінансів України № 353 від 05.03.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0225-08>.

10. Пятов М. Л. Обязательства как категория бухгалтерского учета / М. П. Пятов // Бухгалтерский учет. – 2005. – № 17. – С. 44–50.

11. Структура балансу підприємств за видами економічної діяльності станом на 31 грудня 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

12. Тесленко Т. І. Облік і аналіз поточних зобов'язань / Т. І. Тесленко : автореф. дис. на здобут. наук. ст. к.е.н. – К.: Київський нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана, 2009. – 20 с.

13. Фінансова звітність та аналіз фінансового стану підприємства / за ред. А. М. Коваленко. – Дніпропетровськ : ВКК «Баланс-Клуб», 2007. – 240 с.

14. Фінансовий аналіз : навч. посіб. / М. Д. Білик, О. В. Павловська, Н. М. Притуляк, Н. Ю. Невмежицька. – К. : ТНЕУ, 2005. – 592 с.

4.5. Аудит поточних зобов'язань

Розрахункові відносини між підприємствами призводять до виникнення зобов'язань – як поточних, так і довгострокових. Для підтвердження достовірності відображення у звітності інформації про зобов'язання проводиться незалежна аудиторська перевірка.

Проведення аудиторської перевірки в Україні регламентується Законом України «Про аудиторську діяльність» [7] та Міжнародними стандартами контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі – Міжнародні стандарти аудиту (МСА)) [3], які підготовлені Міжнародною федерацією бухгалтерів.

Аудиторська палата України (далі – АПУ) своїм рішенням від 30 листопада 2009 р. встановила обов'язкове застосування суб'єктами аудиторської діяльності Міжнародних стандартів аудиту як Національних стандартів, починаючи з 1 січня 2010 р.

З часом до МСА було внесено низку суттєвих змін та доповнень, які вимагали перегляду і в Україні. У зв'язку з цим Аудиторська палата України, керуючись статтями 6 та 12 Закону України «Про аудиторську діяльність», затвердила для застосування при виконанні завдань з 1 травня 2011 р. як національні стандарти аудиту Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг видання 2010 р.

Нині діють 49 стандартів, які об'єднані у групи, кожна з яких містить стандарти, що визначають базові вимоги та підходи до проведення аудиту фінансової звітності (рис. 4.9).

Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг формують загальний підхід до проведення аудиту, масштаб перевірки, види звітів аудитора, питання методології та основні принципи, яких мають дотримуватись аудитори.

Окремого стандарту, яким регламентується аудит поточних зобов'язань немає, тому аудитори під час його проведення керуються загальними вимогами щодо проведення аудиту, наведеними у Міжнародних стандартах аудиту.

Питання методики проведення аудиту на основі Міжнародних стандартів аудиту піднімали у своїх працях такі зарубіжні науковці: Р. Адамс, Ф. Л. Дефліз, Г. Р. Дженік, А. Аренс, Дж. Лоббек, М. Готліб, Р. Додж, К. Друрі, Д. Робертсон, В. Д. Андрєєв, С. М. Бичкова, Н. М. Заваріхіна, С. В. Панкова, В. І. Подольський, В. П. Суйц.

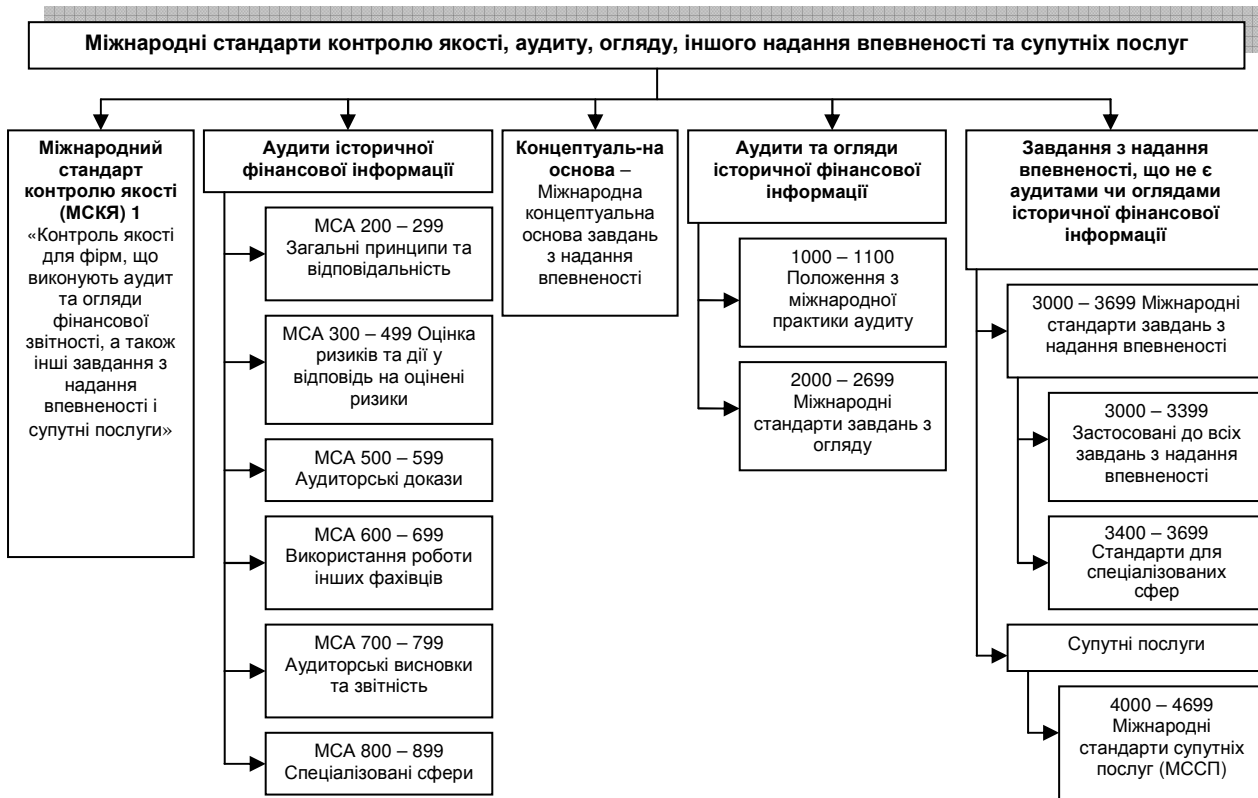

Рис. 4.9. Структура Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (видання 2010 року)

*Примітка. Сформовано автором на основі [3]

Найважливішими для вітчизняної практики є розробки та дослідження українських вчених щодо методики аудиту, зокрема М. Т. Білухи, Ф. Ф. Бутинця, Г. М. Давидова, Н. І. Дорош, О. А. Петрик, О. Ю. Редька, В. С. Рудницького, В. О. Шевчука, Б. Ф. Усача, Н. М. Проскуріної та ін.

У своїх працях зазначені науковці розглядають питання аудиту зобов'язань як одну зі складових аудиту розрахункових операцій, не приділяючи належної уваги зобов'язанням, зокрема поточним. Окремими розділами зустрічаються підходи до аудиту розрахунків з оплати праці та з бюджетом. Саме тому актуальними є дослідження та розробка методики аудиту поточних зобов'язань загалом та за їх видів.

У сучасних умовах господарювання та ведення аудиту за Міжнародними стандартами постійно виникають питання щодо достовірності облікової інформації. Завданням аудиту є оцінка інформації, наведеної у бухгалтерських документах та надання аудиторського висновку.

Аудит поточних зобов'язань є одним із напрямів аудиторської перевірки, який спрямований на оцінку системи бухгалтерського обліку та виявлення зловживань і помилок. Як уже зазначалося, спеціального стандарту, яким би регламентувався аудит поточних зобов'язань, немає, однак є Міжнародні стандарти аудиту, які регламентують окремі етапи аудиторської перевірки.

Проблема організації аудиторського процесу відображена в працях як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Найактуальнішим питанням, пов'язаним з організацією аудиту, є послідовність її проведення, тобто визначення етапів, стадій або фаз аудиторської перевірки.

Вивчення нормативної бази щодо визначення основних складових етапів аудиторської перевірки, як слушно зазначають Ю. А. Верига та М. М. Орищенко, дало змогу зробити висновок про те, що порядок проведення аудиторської перевірки не обґрунтовано на законодавчому рівні, тому аудитору чи аудиторській фірмі доводиться здійснювати власні розробки схем організації аудиторської перевірки, її етапи, враховуючи вимоги МСА, власні професійні судження та напрацювання. Вони також відзначають, що у МСА відсутній чіткий порядок проведення аудиторської перевірки, але цій проблемі присвячені деякі стандарти, котрі регулюють організаційні особливості аудиту [1, с. 117].

Процес аудиту зображати у вигляді окремих фаз не дуже коректно, зауважують І. М. Дмитренко та І. М. Белоусова, оскільки «фаза – це момент, окрема стадія під час розвитку і зміни будь-чого, а також саме положення, форма тощо в цей момент» [2, с. 85].

Слід погодитися із твердженнями І. М. Дмитренко, І. М. Белоусової та О. А. Петрик щодо поділу аудиторської перевірки на етапи, оскільки «термін «стадія» доречно застосовувати при визначенні періодів історичного розвитку, еволюції аудиту як науки та галузі діяльності» [2, с. 85; 5, с. 183].

Проведене дослідження вказує на відсутність єдиної думки щодо кількості і найменування етапів (стадій) аудиторської перевірки у літературних джерелах. Розглянувши етапи аудиторської перевірки, пропонуємо власний підхід до етапів проведення аудиту поточних зобов'язань (рис. 4.10).

Рис. 4.10. Етапи аудиторської перевірки поточних зобов'язань

*Примітка. Запропоновано автором

Першим етапом аудиторської перевірки поточних зобов'язань, як і загалом аудиторської перевірки, є підготовчий. Пропонуємо виділити у межах цього етапу два підетапи, зокрема попередню домовленість про дослідження об'єкта аудиту, тобто обмін листами та укладання договору. Перший підетап передбачає, що підприємство-замовник надсилає лист-пропозицію аудиторю з проханням провести аудиторську перевірку об'єкта, а аудитор – лист-зобов'язання про згоду на його проведення. На другому підетапі укладається договір між підприємством та аудиторською фірмою про проведення перевірки. У договорі зазначаються всі суттєві питання, які стосуються аудиторської перевірки.

Другий етап аудиторської перевірки поточних зобов'язань – планування аудиту. Планування є одним з найважливіших етапів процесу аудиту, тому що без складання плану аудитор може не врахувати усі важливі аспекти, що підвищує аудиторський ризик та може бути причиною висловлення неправильної думки про фінансову звітність.

Процес планування аудиту регламентують такі Міжнародні стандарти аудиту: 300 «Планування аудиту фінансової звітності», 315 «Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб'єкта господарювання і його середовища», 320 «Суттєвість при плануванні та проведенні аудиту», 330 «Дії аудитора у відповідь на оцінені ризики».

У МСА 300 «Планування аудиту фінансової звітності» розглядається відповідальність аудитора за планування аудиту фінансової звітності. Згідно з МСА 300 планування включає встановлення загальної стратегії аудиту для розробки плану аудиту. Під час планування аудиторської перевірки необхідно враховувати вимоги МСА 300. Вимоги до планування аудиту поточних зобов'язань відповідно до МСА 300, наведено на рис. 4.11.

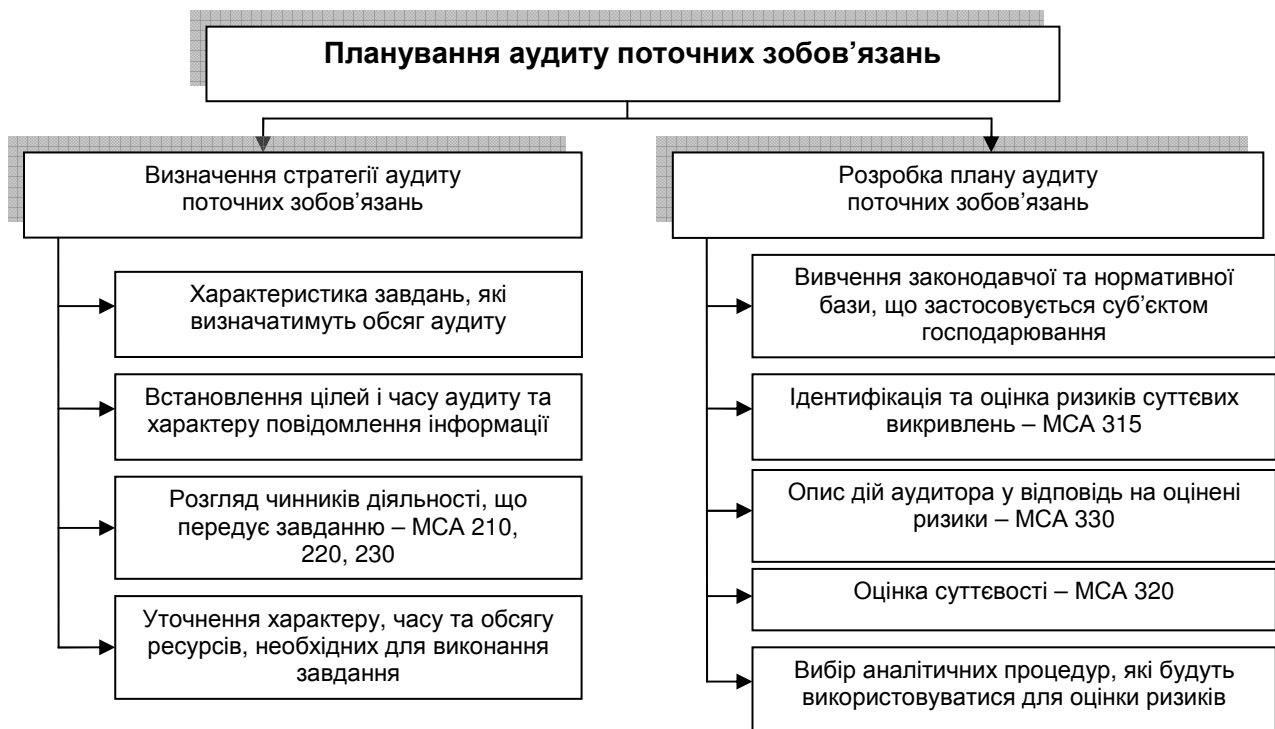

Рис. 4.11. Планування аудиту поточних зобов'язань відповідно до вимог МСА 300

*Примітка. Сформовано автором на основі [3]

Відповідно до МСА 300 на етапі планування мають бути складені такі документи: загальна стратегія аудиту та план аудиту. Якщо в процесі аудиторської перевірки виникатимуть зміни та доповнення до стратегії чи плану, то їх необхідно задокументувати і прикласти до основних документів.

Джерелами отримання аудиторських доказів є такі: внутрішні документи, що мають різний характер та отримані з різних джерел; інформація з джерел, які не залежать від суб'єкта господарювання (підтвердження від третіх осіб, звіти аналітиків, порівняльні дані про конкурентів); інформація, отримана аудитором особисто, за допомогою виконання аудиторських процедур.

У процесі збирання аудиторських доказів та залежно від мети проведення аудиторської перевірки виділяють аудиторські процедури отримання доказів. Для характеристики досліджуваних об'єктів аудиту варто скористатися МСА 530 «Аудиторська вибірка», МСА 505 «Зовнішні підтвердження» та МСА 230 «Аудиторська документація» [3].

Отримані в процесі аудиторської перевірки докази потрібно документувати, тобто відображати в робочих документах аудитора.

Своєчасна підготовка аудитором документів, забезпечує достовірну та оперативну інформацію для формування аудиторського висновку, відповідність проведеної перевірки вимогам міжнародних стандартів аудиту.

Результати проведеного дослідження міжнародних стандартів аудиту та практики їх використання дають можливість стверджувати, що процес аудиторської перевірки в тому вигляді, в якому він рекомендований міжнародними стандартами аудиту, не забезпечує встановлення логічної послідовності виконання процедур аудиту. Рекомендації, які відносяться до аудиторського процесу, зокрема порядок планування, оцінка ризиків та суттєвості, документування, види аудиторських доказів та аудиторські процедури, містяться в різних стандартах та потребують достатнього практичного досвіду аудиторів.

Аудит поточних зобов'язань передбачає перевірку дотримання правильності відображення в обліку методологічних засад формування інформації про поточну заборгованість підприємства перед іншими підприємствами й організаціями, а також розкриття інформації про них у фінансовій звітності.

Правильна та точна оцінка поточних зобов'язань проводиться на основі опрацювання договорів та документів, у яких підтверджується її зміна. Відповідно до П(С)БО 11 «Зобов'язання», поточні зобов'язання на дату балансу оцінюються за вартістю погашення [6]. У цьому випадку аудитору потрібно повторити процедуру класифікації зобов'язань для визначення правильності бухгалтерської оцінки.

Для забезпечення повноти перевірки І. В. Орлов пропонує поточні зобов'язання перевіряти за допомогою таких процедур: визначити за статтями фінансової звітності межі суттєвості; визначити, які саме суми відображені у фінансовій звітності та розглянути первинні документи та договори внаслідок яких вони виникли; за загальною кількістю прибуткових документів і сумою отриманих авансів сформувавши вибірку; шляхом запиту та підтвердження перевірити реальність існування контрагентів і суму залишку; визначити шляхом повторного проведення процедур результат операцій та необхідність їх відображення у фінансовій звітності [4, с. 199].

Розглянемо методику проведення аудиту поточних зобов'язань на основі такого виду поточних зобов'язань, як кредиторська заборгованість за товари, роботи, послуги, яка включає розрахунки з постачальниками та підрядниками і заборгованість за короткостроковими векселями виданими.

На підготовчому етапі аудиторської перевірки кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, обумовлюються умови щодо дослідження об'єкта аудиту і укладання договору. У договорі зазначаються всі суттєві питання, які стосуються аудиторської перевірки.

На етапі планування складають загальний план аудиту кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги. Загальний план проведення аудиторської перевірки кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги складається з таких розділів: планування і перегляд; тестування системи внутрішнього контролю; розрахунки з постачальниками та підрядниками; розрахунки з постачальниками, договори з якими укладено на 1 рік; розрахунки з постачальниками, які мали одиничний характер; заборгованість з терміном погашення до 1 року; заборгованість, термін погашення якої минув; короткострокові векселі видані; видані та погашені векселі; видані, але не погашені векселі; аудиторські процедури; підготовка аудиторського висновку (звіту); передача результатів аудиторської перевірки.

Для проведення аудиторської перевірки кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги аудитору після загального плану аудиторської перевірки необхідно скласти програму аудиту із зазначенням методів і прийомів, які будуть використовуватись для одержання аудиторських доказів.

Найважливішим об'єктом аудиторської перевірки кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги є розрахунки з постачальниками та підрядниками. Дослідження наукових праць із аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками дає змогу стверджувати, що багато авторів наводять завдання і послідовність аудиторської перевірки розрахунків з постачальниками та підрядниками, узагальнюючи їх разом з іншими поточними зобов'язання в одному понятті «кредиторська заборгованість», що негативно позначається на можливості застосування поданих ними рекомендацій. Також особливості має аудиторська перевірка розрахунків з постачальниками, яка проводиться у складі аудиту фінансової звітності. Актуальність розробки цієї методики аудиту щодо статей фінансової звітності обумовлюється переходом вітчизняної практики аудиту на Міжнародні стандарти аудиту.

Окремі питання аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками розкриті Я. А. Гончаруком, Н. М. Проскуріною, В. Я. Савченком, В. С. Рудницьким, а також знайшли узагальнення у публікаціях І. В. Орлова.

Однак у працях наведених авторів підходи до проведення аудиторської перевірки носять теоретичний, а не практичний характер і стосуються напрямів перевірки за окремими об'єктами обліку. У зв'язку з цим необхідно вдосконалити та узагальнити підходи до аудиту розрахунків з постачальниками і підрядниками.

Загальна організаційно-структурна модель проведення аудиту розрахунків з постачальниками і підрядниками наведена на рис. 4.12.

Метою аудиту розрахунків з постачальниками і підрядниками є перевірка правильності розрахунків з постачальниками за товари, роботи, послуги, дотримання законності проведених операцій, достовірність відображення у фінансовій звітності.

Метою аудиту розрахунків з постачальниками і підрядниками Н. М. Проскуріна визначає перевірку наявності та правильності оформлення первинних документів, що є підставою для записів за кредиторською заборгованістю; оцінку синтетичного й аналітичного обліку, правильність використання рахунків Плану рахунків; перевірку правильності розрахунків за кредиторською заборгованістю (оплата коштами, векселями). До об'єктів аудиту кредиторської заборгованості вона відносить елементи облікової політики, операції з обліку, записи в первинних документах, обліку і звітності [8, с. 370].

Рис. 4.12. Організаційно-структурна модель аудиту розрахунків з постачальниками і підрядниками

*Примітка. Розроблено автором

Вітчизняні науковці [8, с. 370; 4, с. 204] пропонують аудитору під час проведення перевірки розрахунків з постачальниками та підрядниками оцінювати систему внутрішнього контролю підприємства. Для цього проводять тести внутрішнього контролю за видами зобов'язань. Типові тести внутрішнього контролю кредиторської заборгованості доцільно наводити у робочому документі аудитора «Тести внутрішнього контролю щодо відображення в обліку кредиторської заборгованості», оскільки опитування відповідальних працівників на основі спеціально складених анкет – найпоширеніший метод отримання інформації про ефективність внутрішнього бухгалтерського контролю та є найдоступнішою процедурою отримання аудиторських доказів.

Розрахунки з постачальниками та підрядниками, як стверджує І. В. Орлов, є однією з ділянок обліку, де поряд з перевіркою правильності відображення операцій на рахунках обліку та відповідності критеріям визнання, необхідно перевірити легітимність операцій та їх документальне забезпечення [4, с. 202], оскільки,

саме документи підтверджують проведення операції. Відповідно до МСА 500 «Аудиторські докази» аудиторські докази, отримані у письмовій формі, які створені третіми особами, вважаються одними з найбільш надійних, проте процедура перевірки залишків на рахунках кредиторської заборгованості є найбільш складним і тривалим процесом.

При оцінці бізнесу клієнта аудиторю слід визначити загальну кількість постачальників. Якщо постачальників небагато, клієнт може бути залежним від них і відчувати на собі фінансовий тиск. Це один із чинників підвищення ризику шахрайства та помилок, який оцінюється на етапі планування аудиту. Також доцільно за допомогою аналітичних процедур з використанням методів фінансового аналізу визначити структуру заборгованості, суму простроченої заборгованості, наявність заборгованості, строк погашення якої завершується, визначити вплив зобов'язань на фінансовий стан та платоспроможність підприємства для оцінки можливості його безперервного функціонування.

На етапі отримання аудиторських доказів опрацьовуються джерела інформації щодо об'єкта аудиту, проводяться аудиторські процедури, оформляються робочі документи аудитора.

Для забезпечення аудиторської перевірки розрахунків з постачальниками та підрядниками відповідною робочою документацією І. В. Орлов пропонує використовувати дві відомості: Відомість контролю розрахунків з постачальниками та підрядниками, Відомість контролю наявності у підприємства заборгованості перед постачальниками і підрядниками.

Зокрема, перша – дасть змогу виявити найбільш типові для підприємства порушення щодо розрахунків з постачальниками та підрядниками, дасть змогу не допустити їх у майбутньому, а друга – дасть змогу визначити стан заборгованості підприємства перед своїми постачальниками і підрядниками із зазначенням причин їх виникнення, забезпечить виявлення найбільш поширених випадків виникнення такої заборгованості у підприємства та проведення заходів для недопущення їх у майбутньому [4, с. 210].

Робочий документ «Перелік втрачених основних постачальників» пропонують використовувати аудиторю І. М. Дмитренко

та І. М. Белоусова [2, с. 255]. Документ надасть інформацію про втрачених постачальників, очікувану та фактичну суму поставки, відхилення та причини припинення договірних відносин. Форми робочих документів аудитора, необхідні для перевірки, наводяться у програмі аудиторської перевірки кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги.

Оскільки виникнення кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги характеризується великою кількістю зовнішніх контрагентів, то для її аудиторської перевірки доцільно застосувати МСА 530 «Аудиторська вибірка» та 505 «Зовнішні підтвердження».

Проведення аудиторської вибірки передбачає дослідження бухгалтерських записів шляхом відбору певної кількості необхідних даних, які дадуть змогу достовірно оцінити всю сукупність, яка не охоплена дослідженням.

Здійснюючи вибіркове дослідження, аудитор керується принципом екстраполяції. Екстраполяція розглядається як процес поширення результатів перевірки вибірки на всю генеральну сукупність об'єктів, які перевіряються.

Етапами виконання вибіркової перевірки щодо кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги є: 1) відбір статей для тестування з метою одержання аудиторських доказів; 2) організація вибірки; 3) визначення обсягу вибірки; 4) відбір елементів вибірки; 5) здійснення аудиторської процедури; 6) аналіз результатів вибірки, характеру і причин будь-яких виявлених похибок та їх впливу на аудиторську перевірку; 7) оцінка результатів вибірки.

Окрім аудиторської вибірки аудиторі необхідно підтвердити заборгованість перед контрагентами. У цьому випадку варто скористатися МСА 505 «Зовнішні підтвердження», оскільки він регламентує порядок одержання аудиторських доказів від зовнішніх користувачів. Для отримання зовнішніх підтверджень аудиторі необхідно надіслати запит до підприємства щодо підтвердження заборгованості.

Найбільш поширеними об'єктами зовнішніх підтверджень є рух на поточних рахунках, позики, надані позикодавцями, залишки на рахунках кредиторської заборгованості. На достовірність аудиторських доказів, отриманих з використанням зовнішніх підтверджень, впливає компетентність, незалежність, відповідальність, знання підтверджувальних питань і об'єктивність респондентів.

Аудитор може застосовувати запити про позитивні підтвердження, які вимагають підтвердження у будь-якому випадку, або негативні, які вимагають підтвердження лише у випадку незгоди із вказаною інформацією, або їх поєднання. Позитивні запити можуть бути закритими, тобто без зазначення сум, які потребують підтвердження, або відкритими, у цьому випадку зазначаються суми, які необхідно підтвердити.

Щодо процедури проведення зовнішнього підтвердження, то аудитор повинен контролювати процес відбору контрагентів, яким надсилатиметься запит, складання та надсилання запитів про підтвердження та перевіряти чи отримано відповіді на всі подані запити. При отриманні підтверджень на запити особливу увагу потрібно звернути на відсутність відповідей на запит про позитивне підтвердження, достовірність отриманих відповідей, причини та частоту винятків. Процедура зовнішнього підтвердження завершується оцінюванням результатів підтвердження.

Провівши аудиторські процедури для одержання аудиторських доказів аудитор складає висновок щодо наявності кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги, належно оформлених первинних документів, достовірності відображення на рахунках бухгалтерського обліку та у фінансовій звітності, а також за необхідності про розкриття інформації у примітках до фінансової звітності.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Необхідність проведення аудиту поточних зобов'язань обумовлюється потребою у достовірній інформації про заборгованість підприємства перед кредиторами за отримані товари, роботи, послуги.

2. Методику аудиту поточних зобов'язань розкрито у розрізі кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги на таких етапах аудиторської перевірки: підготовчому, плануванні аудиту, отриманні аудиторських доказів та формуванні висновку аудитора.

3. Склад і зміст аудиторських процедур для перевірки кредиторської заборгованості за товари, роботи, послуги наведено у розробленій організаційно-структурній моделі проведення аудиту розрахунків з постачальниками та підрядниками. Її використання забезпечить послідовність проведення аудиту та отримання необхідної інформації. Виділення об'єкта, суб'єкта, джерел

інформації, аудиторських процедур та узагальнення результатів дозволить сконцентрувати увагу аудитора на ключових моментах аудиторської перевірки поточних зобов'язань та є основою для розробки методики аудиту за іншими видами поточних зобов'язань.

4. Робочі документи для проведення аудиторської перевірки поточних зобов'язань, враховуючи вимоги Міжнародних стандартів аудиту, допоможуть оперативно та своєчасно отримувати інформацію, проводити перевірку, виявити можливі порушення.

Література

1. Верига Ю. А. Резервування капіталу : облік, аудит та звітність : моногр. / Ю. А. Верига, М. М. Орищенко. – Полтава : РВВ ПУЕТ, 2011. — 177 с.

2. Дмитренко І. М. Аудит : діагностика безперервності діяльності підприємств : моногр. / І. М. Дмитренко, І. М. Белоусова. – Донецьк : Донец. нац. ун-т економіки і торгівлі ім. М. Туган-Барановського, 2010. – 320 с.

3. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.aru.com.ua/files/temp/Ukr-block_T1-2010.pdf.

4. Орлов І. В. Бухгалтерський облік і контроль зобов'язань суб'єктів господарювання: теорія і методологія : моногр. / І. В. Орлов ; Житомир. держ. технол. ун-т. – Житомир : ЖДТУ, 2010. – 400 с.

5. Петрик О. А. Аудит : методологія і організація : моногр. / О. А. Петрик. – К. : КНЕУ, 2003. – 260 с.

6. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 11 «Зобов'язання», затверджено наказом Міністерства фінансів України від 31.01.2000 р. № 20 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

7. Про аудиторську діяльність : Закон України від 22.04.1993 № 3125-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3125-12>.

8. Проскуріна Н. М. Процедурне забезпечення аудиту. Теорія та практика [Текст] : моногр. / Н. М. Проскуріна ; Нац. акад. статистики, обліку та аудиту. – К. : ДП «Інформ.-аналіт. агентство», 2011. – 739 с.

4.5. Організаційно-технологічні особливості будівництва і їх вплив на облік розрахунків зі страхування

Будівництво є окремою галуззю економіки і характеризується низкою організаційно-технологічних особливостей, що мають суттєвий вплив на організацію страхування цього виду діяльності та методичку бухгалтерського і внутрішньогосподарського обліку розрахунків за страхуванням. Значний внесок у дослідженні цієї проблеми зробили такі вчені-економісти, як В. В. Бабич, З. В. Задорожний, С. Я. Зубілевич, В. С. Мисаков, О. С. Нарінський, В. О. Осмяченко, О. В. Павелко, М. С. Пушкар, І. Чалий та інші.

Значну увагу розкриттю організаційно-технологічних особливостей будівництва приділено в роботах О. С. Нарінського. Характер будівельної продукції, на його думку, визначає особливості організації, економіки та технологічного прогресу будівництва як галузі:

1) рухомість будівельних організацій, їх підрозділів, трудових та матеріально-майнових ресурсів, що систематично переміщуються після завершення робіт з одних об'єктів на інші;

2) зміни в технологічному процесі і в організації виробництва, багатоваріантність проектів щодо характеру будівельного об'єкта, складу діючих засобів праці та умов зовнішнього середовища;

3) індивідуальний та дрібносерійний характер виробництва, зумовлений різними типами споруд і їх призначенням (наявність на одному і тому самому будівельному майданчику виробничих, житлових, складських та інших будівель і споруд);

4) тривалість виробничого циклу і наявність в ньому різних циклів та стадій ведення робіт у визначеній послідовності;

5) територіальна відокремленість об'єктів будівництва і транспортні зв'язки між ними;

6) залежність виробничого процесу від природних чинників, зокрема від кліматичних і метеорологічних умов, особливо в гідротехнічному і транспортному будівництві;

7) відокремлення будівельних функцій від основної діяльності підприємств інших галузей народного господарства;

8) кооперування різних виробництв у формі спільної роботи кількох підрядних організацій на одному і тому самому об'єкті будівництва, його зумовленість нерухомістю будівельної продукції, неподільністю будівельних об'єктів і короткочасністю виконання взаємопов'язаних спеціальних робіт [1, с. 19–20].

Вищенаведені особливості будівництва, на думку О. С. Нарінського, мають визначальний вплив на діяльність підприємств цієї галузі в організаційному, економічному і обліковому аспектах [1, с. 19–20].

Відмінності бухгалтерського обліку в будівництві від інших галузей економіки М. С. Пушкар пов'язує з особливостями в технології, ціноутворенні і специфіці структури управління. Для технологічного процесу, на його погляд, характерними є нерухомість об'єктів праці, тривалість виробничих циклів, велика питома вага незавершеного виробництва, часта зміна складу будівельних і монтажних робіт, що зумовлює різну працеемність робіт і структуру витрат на виробництво за місяцями [2, с. 7].

В. В. Бабич, Г. Кім, С. Я. Зубілевич характеризують особливості використання нормативного методу в будівництві і виокремлюють такі специфічні ознаки галузі:

1) територіальна закріпленість і неподільність будівельної продукції, індивідуальний та дрібносерійний характер виробництва:

2) постійне переміщення засобів праці і робітничих кадрів за об'єктами будівництва та періодичні перерви у виробничому процесі;

3) вплив на технологію виконання БМР призначення будівельних об'єктів, природних умов, складу парку будівельних машин і способу ведення робіт;

4) участь у створенні будівельної продукції замовників, проектно-пошукових організацій, генпідрядних і субпідрядних організацій;

5) особливості ціноутворення на будівельну продукцію [3, с. 7–9].

Подібні особливості будівельного виробництва виділяють також Б. М. Литвин [4, с. 144–146], П. А. Галузікський та І. Р. Фломенблїт [5, с. 5–71].

В. С. Мисаков організаційно-технологічні особливості будівництва поділяє за двома ознаками: виробничо-економічною та організаційно-

управлінською [6, с. 6–7]. До першої належать особливості процесу виробництва, предметів праці та робочої сили, а до другої – особливості об'єктів, органів, методів та засобів управління.

I. Чалий серед особливостей будівництва виділяє такі, які на його думку, зумовили необхідність затвердження окремого П(С)БО 18 «Будівельні контракти». До них належать:

- 1) період будівництва може тривати кілька звітних періодів;
- 2) покупець (замовник) відомий заздалегідь, і контрактну ціну можна завчасно з ним погодити;
- 3) у більшості випадків продавець-підрядник не може реалізувати продукцію (об'єкт будівництва) іншому покупцеві;
- 4) покупець (замовник) часто здійснює періодичні платежі в межах контрактної вартості як оплату процесу будівництва;
- 5) продукцію (об'єкт будівництва) виробляють не за місцем розміщення виробника-виконавця, а на окремій ділянці, вказаній замовником;
- 6) кінцева продукція (об'єкт будівництва), як правило, має доволі високу вартість [7, с. 42].

В. О. Осмятченко до особливостей будівництва відносить нерухомість будівельної продукції, різноманітність учасників будівельного процесу (складність виробничих зв'язків), здійснення робіт на відкритій місцевості, значну тривалість виробничого циклу, порядок обліку виконання БМР, особливий характер розрахунків за БМР, особливості продукції будівництва: її капіталомісткості, матеріаломісткості, багатодетальності та складності, варіантності, складності та тривалості процесу проектування, а також виокремлює таку особливість, як існування великих залишків незавершеного виробництва. За його словами, результатом тривалості робочого періоду й одночасного ведення робіт на багатьох об'єктах у будівництві утворюються великі залишки незавершеного виробництва. Тому виникає потреба у його точній оцінці і відображенні в обліку, а також у розподілі витрат між незавершеним будівництвом і готовою будівельною продукцією [8, с. 37–41].

О. В. Павелко підтримує його позицію щодо необхідності розподілу витрат між залишками незавершеного виробництва і готовою продукцією, їх точної оцінки та належного відображення в

обліку будівельних підприємств. Проте, беручи до уваги те, що незавершене виробництво виникає в процесі різних виробництв, виокремлювати його як специфічну ознаку будівництва вважає не доцільним. Серед організаційно-технологічних особливостей будівництва науковець виокремлює ті, з якими, на її думку, найчастіше стикаються учасники будівельного процесу, і які мають найбільший вплив на методику відображення в обліку доходів та витрат за будівельними контрактами та здійснення їх контролю. Серед них:

- 1) значна тривалість процесу будівництва;
- 2) нерухомість будівельної продукції за постійного переміщення засобів праці і робітників за об'єктами будівництва;
- 3) різноманітність учасників будівельного процесу;
- 4) залежність від природних чинників;
- 5) територіальна розгалуженість об'єктів будівництва [9].

З. В. Задорожний до основних організаційно-технологічних особливостей будівельного виробництва відносить:

- 1) нерухомість будівельної продукції;
- 2) переважно індивідуальний та дрібносерійний характер виробництва;
- 3) залежність від природних чинників;
- 4) участь у будівництві багатьох учасників;
- 5) рухомість структурних підрозділів, будівельної техніки і самих будівельних організацій;
- 6) довготривалість будівництва;
- 7) територіальна розпорошеність об'єктів;
- 8) різні способи ведення робіт [10, с. 112].

Такі ж особливості будівництва, що мають вплив на організацію обліку, виділяє Я. Д. Крупка [11, с. 13].

З. В. Задорожний розвиває ідеї О. С. Нарінського та інших економістів, що досліджували особливості будівельного виробництва, і характеризує їх вплив на внутрішньогосподарський облік, його організацію та методику, оскільки цей аспект залишається поза увагою багатьох економістів.

А. В. Дмитренко [12], Р. Назарбаєва [13] та П. С. Рогожин [14] серед організаційно-технічних особливостей будівництва виокремлюють більш високий ступінь ризику порівняно з іншими галузями, що підкреслює необхідність страхування у цій сфері економіки.

Проаналізувавши вищенаведені структури організаційно-технологічних особливостей будівництва, можна стверджувати, що вони характеризують загальні підходи до обліку витрат, доходів, а також до способів ціноутворення у будівництві. У разі страхування будівельної продукції це відображається на визначенні її собівартості, яка складає страхову суму договору страхування, суму страхових виплат, і від якої залежить розмір страхових внесків будівельних підприємств. Щодо впливу технологічних особливостей будівництва на організацію обліку розрахунків за страхуванням, то такі питання в науковій літературі не досліджувалися.

Розвиваючи ідеї економістів, які досліджували особливості будівельного виробництва, охарактеризуємо їх вплив на організацію та методикку обліку розрахунків за страхуванням (рис. 4.13).

Із рис. 4.13 видно, що значний вплив на облік розрахунків за страхуванням будівництва мають такі його організаційно-технологічні особливості:

- 1) вищий ступінь ризику порівняно з іншими галузями;
- 2) залежність від природних чинників;
- 3) нерухомість будівельної продукції;
- 4) індивідуальний та дрібносерійний характер виробництва;
- 5) участь у будівництві багатьох учасників;
- 6) рухомість структурних підрозділів, будівельної техніки і організацій;
- 7) довготривалість строку будівництва;
- 8) різні способи ведення робіт.

Будівництво є складним технологічним процесом. Воно потребує значних матеріальних, технічних та трудових ресурсів. Це призводить до виникнення підвищеної небезпеки для працівників на будівельних майданчиках, на прилеглих територіях та для сусідніх об'єктів. Ушкодження або знищення об'єкта будівництва, майна і техніки будівельної організації, завдання шкоди життю, здоров'ю та майну третіх осіб призводить до значних фінансових збитків для будівельних підприємств.

Це викликає необхідність купівлі страхових полісів для забезпечення страхового покриття великої кількості об'єктів та учасників будівельного процесу з метою запобігання додаткових витрат, що можуть суттєво вплинути на рентабельність проекту та призвести до порушення строків будівництва.

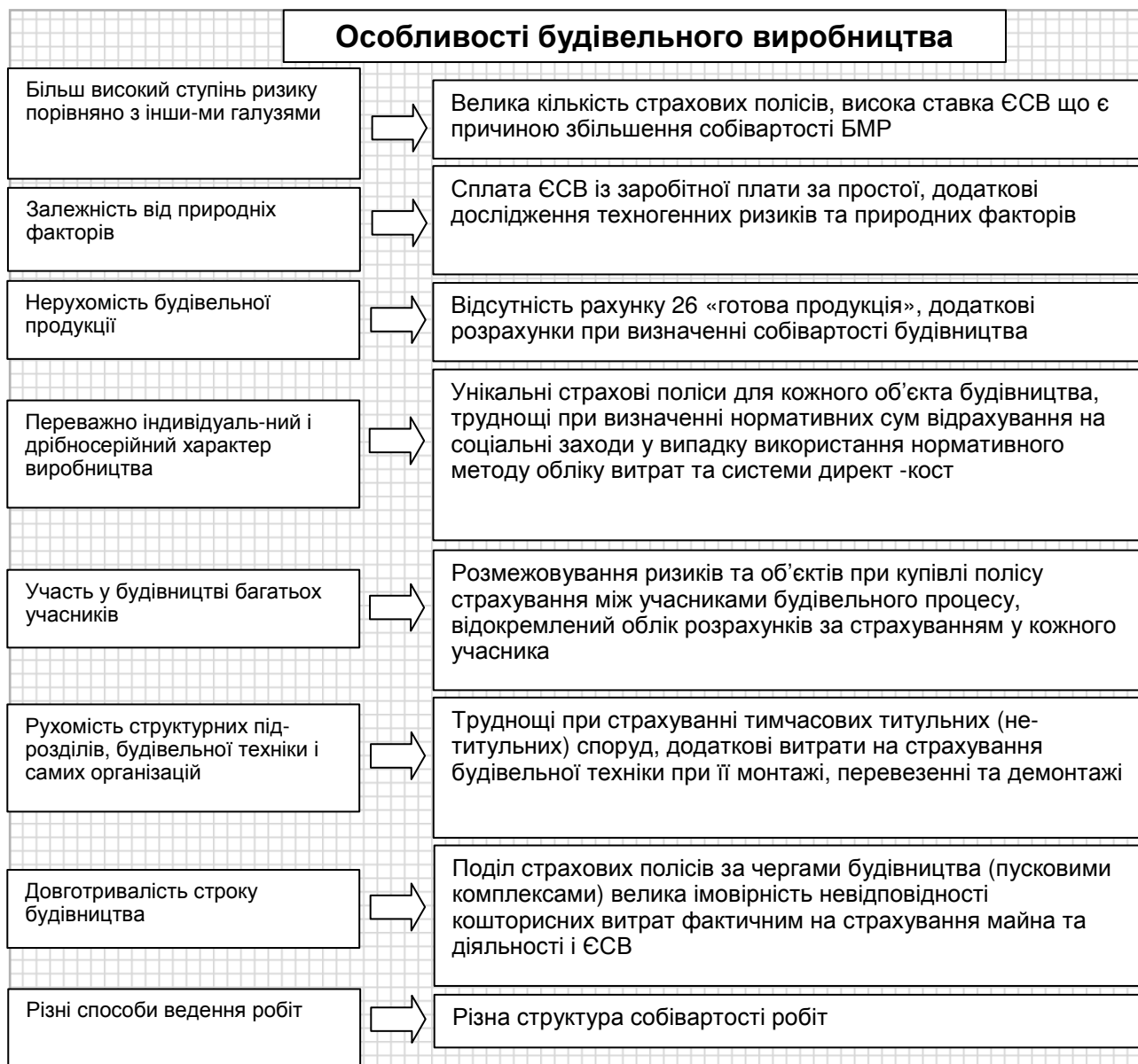

Рис. 4.13. Організаційно-технологічні особливості будівництва та їх вплив на організацію обліку розрахунків за страхуванням

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності» № 237 підприємствам будівельної галузі присвоюють 52 клас ризику з 67 можливих [15], що свідчить про вищий ступінь ризику порівняно з іншими галузями. Чим вищий клас професійного ризику підприємства, тим вища ставка єдиного соціального внеску, який суб'єкти господарювання сплачують з основної, додаткової заробітної плати, та інших заохочувальних та компенсаційних виплат працівникам, за винятком тих, які не відносять до фонду

оплати праці (наприклад, допомога з тимчасової непрацездатності, вихідна допомога тощо). Це має своє відображення у частині обліку розрахунків за соціальним страхуванням.

Щодо страхування майна та діяльності будівельних підприємств, а також індивідуального страхування їх працівників, то купівля полісів на такі види страхування призводить до збільшення витрат операційної діяльності підприємства та до зростання собівартості будівельної продукції.

Процес виробництва та готова продукція у будівельній галузі безпосередньо залежать від природних чинників. Негативний їх вплив на будівельний процес призводить до псування будівельних матеріалів та обладнання, простоїв будівельної техніки, неефективного використання робочого часу тоді, коли сприятливі погодні умови підвищують якість і темпи будівельно-монтажних робіт.

Виконання будівельно-монтажних робіт залежить від погодних умов, опадів та температури повітря. Низькі температури (нижче -25 °C) перешкоджають використанню певних розчинів, а опади та вітри можуть призвести до зупинки робіт на будівельному майданчику, оскільки при швидкості 12 м/с і більше дії підйомних механізмів обмежуються. Зливи викликають затоплення територій будівельних майданчиків та перешкоджають виконанню підземних та наземних робіт. Туман, зменшуючи рівень видимості, перешкоджає роботі будівельних механізмів та працівників.

Крім того, погодні умови впливають не лише на будівельно-монтажні роботи, а й на готові збудовані споруди. Підвищена вологість повітря призводить до руйнування стін у разі, коли не передбачена гідроізоляція, корозії металоконструкцій, якщо не виконано покриття ґрунтовими фарбами. Вологість ґрунту впливає на стійкість фундаменту і може призвести до руйнування споруд. Затяжні дощі можуть підвищити рівень ґрунтових вод, а це має негативний вплив на підземну частину будівель.

Залежність будівництва від природних умов впливає на витрати на виробництво будівельної продукції і структуру ціноутворення у будівництві. У контрактну ціну об'єкта будівництва включають додаткові витрати на будівельні роботи у зимовий період, пов'язані з очищенням території будівельних майданчиків від снігу та води, з підігрівом розчину тощо, та в літній період, коли температура

перевищує 27°C. При розробці нормативів витрат і ціни на будівельну продукцію враховують непередбачені витрати. У разі, коли їх не закладають у ціну та нормативи, то розробляють кодифікатори відхилень від нормативів чи стандартів. Такі кодифікатори слід використовувати при розрахунку страхової суми при страхуванні майна та діяльності будівельних організацій.

За поганих погодних умов, коли роботи під відкритим небом вести неможливо, в будівельних підприємствах виникають додаткові витрати на оплату праці робітникам за період простою не з їх вини. У частині загальнообов'язкового державного соціального страхування це призводить до додаткових витрат на сплату ЄСВ з заробітної плати працівників за період простою.

У разі вибору ризиків, від яких страхують будівництво і які вказують у договорі страхування, слід враховувати сонячну радіацію, температуру ґрунту, атмосферні явища (грози, туман, ожеледь) та інші кліматичні умови того регіону, де здійснюють спорудження об'єкта будівництва. Наприклад, страхуючи будівництво гідротехнічних споруд, слід враховувати гідрологічні характеристики та прогнози такі, як обсяги повеней, рівень води в річках і водосховищах тощо. Страхуючи будівництво, в процесі якого використовують хімічні речовини, слід зауважити розміщення будівельних майданчиків, з метою недопущення або обмеження їх негативного впливу на довкілля, особливо при страхуванні будівництва в населених пунктах.

Такі дослідження дозволять врахувати усі ризики, що можуть бути спричинені природними чинниками на тому чи іншому об'єкті будівництва. Це дозволить обрати відповідний поліс страхування та забезпечити потрібне страхове покриття будівельного підприємства.

Продукцією будівельної галузі є будівлі, споруди, які в момент виробництва і після здачі їх в експлуатацію залишаються на місці виробництва. Вони не підлягають здачі на склад чи відвантаженню покупцям, як це відбувається у промисловості, а момент виробництва продукції здебільшого збігається з моментом її реалізації. В синтетичному обліку будівельних підприємств не використовують рахунків 26 «Готова продукція» та 25 «Напівфабрикати власного виробництва». Це впливає і на організацію розрахунків за страхуванням, оскільки загальну вартість об'єкта будівництва, який страхують, можна визначити лише в момент завершення робіт.

Переважно індивідуальний та дрібносерійний характер будівельного виробництва спричинює труднощі у веденні обліку розрахунків за страхуванням майна та діяльності, оскільки кожен будівельний проект характеризується певним рівнем уніфікації і стандартизації. Залежно від виду споруди, типу будівництва і спеціалізації виконуваних будівельно-монтажних робіт змінюється технічне оснащення процесу будівництва і виникає необхідність у залученні спеціалізованих кадрів (висотні роботи, будівництво колій тощо). Це унеможлиблює використання ідентичних страхових полісів для кількох об'єктів будівництва. Крім того, як показує практика, ефект від впровадження великої кількості страхових полісів часто значно менший, ніж витрати на здійснення страхування. Винятком може бути лише будівництво за типовими проектами, частка якого в галузі, за словами З. В. Задорожного, останнім часом значно зменшилася, оскільки забудовники навіть у житловому будівництві віддають перевагу виконанню робіт за індивідуальними проектами [10, с.114].

Крім того, у будівництві можуть виникати труднощі під час визначення нормативних сум відрахування на соціальні заходи у випадку використання нормативного методу обліку витрат та системи директ-кост.

У процесі будівництва беруть участь багато учасників. Основними учасниками будівельного процесу є такі: замовник, забудовник, підрядник, інвестор, інженерна організація, проектна організація, кожен з яких виконує свої функції. Проте бувають випадки, коли їх функції можуть бути об'єднані, наприклад замовник може виступати забудовником, інвестором і навіть інженерною організацією. Крім того, специфіка будівельної галузі полягає у тому, що на кожен вид виконуваних робіт будівельна організація відповідно до Державних будівельних норм України (ДБН) повинна мати дозвіл на виконання будівельно-монтажних робіт в органах Державного архітектурно-будівельного контролю (ДАБК) – Ліцензію [16]. Тому розрізняють будівельні організації ті, що виконують загальні будівельні роботи, такі як «Будівництво будівель» (КВЕД 41.1 – 41.20) та «Будівництво споруд» (КВЕД 42.1 – 42.99), та ті, які здійснюють «Спеціалізовані будівельні роботи» (КВЕД 43.1 – 43.99). Це приводить до того, що до процесу будівництва може залучатися велика кількість спеціалізованих будівельних компаній.

Кожен учасник будівельного виробництва здійснює відокремлений облік витрат на страхування. На діяльність генпідрядної організації впливають різні чинники, зокрема несвоєчасне або неякісне виконання робіт субпідрядниками, а вартість робіт останніх включається в собівартість продукції у складі інших прямих витрат. Це слід враховувати, визначаючи собівартості об'єкта будівництва, яку зараховують як страхову суму під час страхування майна. Щодо страхування діяльності, то укладаючи договір страхування, слід чітко розмежовувати ризики та об'єкти кожного учасника будівельного процесу.

Об'єктом договору страхування діяльності може бути відповідальність перед учасниками будівельного процесу, а також ризики невиконання останніми умов договорів на надання послуг, поставку матеріалів, виготовлення конструкцій тощо. Суму такого полісу слід розраховувати залежно від вартості послуг чи матеріальних цінностей, яку будівельна організація сплатила контрагенту. Їх облік ведуть на рахунках 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками» та 685 «Розрахунки з іншими кредиторами».

Ще однією особливістю будівництва є те, що здійснюється воно протягом тривалого періоду. Це суттєво впливає на організацію страхування та його облік. Згідно з Правилами визначення вартості будівництва, затверджених наказом Держбуду України від 27 серпня 2000 р. № 174, у ціну будівельної продукції включаються витрати на покриття ризиків всіх учасників будівельного процесу та витрати, пов'язані з інфляційними процесами. У разі будівництві об'єкта терміном більше одного року встановлюється динамічна договірна ціна, в яку можна вносити зміни [17].

Згідно з П(С)БО 18 «Будівельні контракти», якщо запланований термін виконання робіт менше року, доцільно укласти контракт з фіксованою ціною, при тривалості будівництва понад одного року підрядним організаціям слід укласти контракти за ціною «витрати плюс», що передбачають повернення витрат і погодженого прибутку. В такому разі витрати від інфляційних процесів будуть відшкодовані.

Для ефективного страхового покриття та для достовірного визначення вартості об'єкта, термін будівництва якого планується понад один рік, доцільно страхувати окремі черги будівництва (пускові комплекси).

Будівельні організації можуть виконувати роботи одночасно на кількох об'єктах, що, здебільшого, розташовані на значній відстані один від одного. У зв'язку з цим виникає необхідність у перевезенні працівників до місця роботи. Чинним законодавством передбачено обов'язкове страхування транспортних засобів. Витрати на таке страхування включаються в собівартість робіт у складі загально-виробничих витрат.

Доцільно виділити ще одну особливість будівництва – різні способи ведення робіт. Вона має значний вплив на організацію обліку розрахунків за страхуванням оскільки будівельні підприємства, виконуючи роботи за договором, можуть виступати в ролі підрядника та замовника, при здійсненні капітальних інвестицій у спорудження об'єктів, що є їх власними основними засобами та іншими необоротними матеріальними активами. Це викликає складності у визначенні собівартості об'єкта будівництва, який підлягає страхуванню. Було б доцільно, аби страхувальником при здійсненні будівництва різними способами виступав забудовник, оскільки він найбільше заінтересований у якісному виконанні робіт.

За словами О. В. Харламової, специфіка будівельної діяльності полягає в галузевих особливостях технології виробництва, організаційно-правових формах діяльності, системі бухгалтерського обліку й оподаткування. А зростання обсягів будівництва призводить до ускладнення обліково-аналітичних процесів у підприємствах будівельної галузі. Це впливає на методику їх аудиту. У зв'язку з цим науковець пропонує виділяти специфічний вид аудиту – аудит будівельних організацій [18].

З огляду на це, як особливість галузевого аудиту слід розглядати аудит страхування будівництва, оскільки саме цей вид контролю є процесом зменшення інформаційного ризику для користувачів інформації, учасників виробничого процесу та процесу страхування, якими виступають засновники, власники, інвестори, замовники, підрядники, забудовники, головні компанії та їх філіали, набувачі об'єктів незавершеного будівництва.

Під час аудиту проводиться експертиза, за результатами якої формується кваліфікований висновок про якість страхових послуг, відповідність розміру фактично затрачених коштів на страхування будівництва тим затратам, котрі були заплановані. Саме аудит страху-

вання будівництва зводить до мінімуму ризик від некваліфікованого і неповного страхового захисту об'єктів страхування, дає змогу виявляти дефекти застрахованих об'єктів та комплексів робіт, оцінювати збитки, нанесені робітниками та учасниками будівельного процесу.

Закордонні страхувальники у своїй практиці часто використовують подібні види страхових полісів, а відтак підписують стандартні договори страхування. В Україні стандартів, що використовуються чи могли би бути використані кількома суб'єктами господарювання при підписанні договорів страхування не існує. Незважаючи на те, що вітчизняні страхові компанії використовують однакові або подібні назви договорів (договір страхування майна, Автокаско і т. п.), їх зміст у разі страхування одного і того самого об'єкта суттєво відрізняється.

Крім того, досить часто укладення договорів здійснюється через страхових агентів та брокерів, які недостатньо обізнані у специфіці діяльності будівельних підприємств.

На практиці це відображається неповним страховим покриттям, неточним трактуванням об'єкта договору страхування, а збиток страхувальника у разі настання страхової події може бути зумовлений причиною, що підлягає стандартному виключенню, передбаченому умовами договору.

Саме тому актуальним є проведення аудиту договорів страхування будівництва, передусім для юридичних осіб, які страхують у великих обсягах своє майно, працівників, відповідальність та діяльність загалом. Це дозволить враховувати організаційно-технологічні особливості будівництва, оптимізувати витрати на здійснення його страхування та забезпечить своєчасне відшкодування страхових сум.

Будівництво є доволі ризикованим видом діяльності, а страхування – ефективним та рентабельним способом управління його ризиками. Воно дозволяє оптимально об'єднати інтереси учасників страхового процесу та забезпечує стабільне економічне зростання добробуту будівельних підприємств. Тому великого значення набуває інформаційна система розрахунків за страхуванням, що базується на даних обліку.

Своєчасне, повне та достовірне відображення розрахунків за страхуванням в обліку будівельних підприємств посилює захисні функції страхування та підвищує стабільність роботи суб'єктів господарювання.

Література

1. Наринский А. С. Калькулирование собестоимости продукции в строительстве / А. С. Наринский. – М. : Финансы, 1976. – 160 с.
2. Пушкарь М. С. Бухгалтерский учет в строительстве: учебник / М. С. Пушкарь. – Львов: Вища школа, 1984. – 272 с.
3. Бабич В. В. Нормативный метод в сельском строительстве / В. В. Бабич, Г. Ким, С. Я. Зубилевич. – К. : Урожай, 1988. – 144 с.
4. Литвин Б. М. Фінансовий аналіз в управління будівельним підприємством: наук.-практ. посіб. [для студ. екон. спец., фахівців і керівників підприємств / Литвин Б. М., Гугул Г. І. – Тернопіль : Економічна думка. – 2003. – 164 с.
5. Галузинский П. А. Нормативный учет в строительном производстве / П. А. Галузинский, И. Р. Фломенблит. – [издание 2-е, перераб. и доп.]. – К.: Будівельник, 1970. – 156 с.
6. Мисаков В. С. Функционально-стоимостной анализ в строительстве / В. С. Мисаков. – М. : Финансы и статистика, 1986. – 144 с.
7. Чалий І., Момот Т. Метод ступеня завершеності: практичні аспекти застосування в будівництві / І. Чалий, Т. Момот // Баланс. – 2001. – № 28 (413). – С. 45–48.
8. Осмятченко Л. Концепція організації обліку виконаних будівельно-монтажних робіт / Л. Осмятченко, В. Осмятченко // Бухгалтерський облік і аудит. – 2006. – № 3. – С. 37–41.
9. Павелко О. В. Вплив організаційно-технологічних особливостей будівництва на побудову системи обліку та контролю доходів і витрат : [Електронний ресурс] / О. В. Павелко – Режим доступу: http://sonatta.pl.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=222:174-27-2000-&catid=29:prozak&Itemid=37
10. Задорожний З. В. Внутрішньогосподарський облік у будівництві / З. В. Задорожний – Тернопіль : Економічна думка. 2006 – 336 с.
11. Крупка Я. Д. Облік в будівництві: підручник / Я. Д. Крупка, З. В. Задорожний, Р. О. Мельник. – К. : Знання, 2008. – 631 с.
12. Дмитренко А. В. Облік і аналіз витрат у будівництві : дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : 08.06.04 / Дмитренко Алла Василівна. – К., 2006. – 280 с.

13. Назарбаєва Р. Особливості обліку капітальних інвестицій / Р. Назарбаєва // Будівельна Бухгалтерія : у 4 кн. – Книга 1 / [під загальною ред. І. Назарбаєвої]. – К. : Бліц–Інформ, 2005. – С. 146–155.
14. Рогожин П. С. Економіка будівельних організацій / П. С. Рогожин, А. Ф. Гойко. – К. : Видав. дім «Скарби», 2001. – 448 с.
15. Про затвердження Порядку визначення класу професійного ризику виробництва за видами економічної діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України « від 8 лютого 2012 року № 237// [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/237-2012-%D0%BF>
16. Державні будівельні норми України: [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://technical.moy.su/publ/budivelni_normi_ta_pravila/dbn_a_3_1_5_96_p_1_p_2/2-1-0-7
17. Про затвердження Правил визначення вартості будівництва (ДБН Д. 1.1-1-2000): Наказ Державного комітету будівництва, архітектури та житлової політики України від 27 серпня 2000 р. № 174: [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://sonatta.pl.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=222:-174-27-2000-&catid=29:prozak&Itemid=37
18. Харламова О. В. Пропозиції щодо врахування галузевих особливостей аудиту будівельних організацій: [Електронний ресурс] / О. В. Харламова – Режим доступу : <http://eprints.kname.edu.ua/31667/1>

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Зеновій-Михайло Васильович **ЗАДОРОЖНИЙ**, Ярослав Дмитрович **КРУПКА**,
Ірина Ярославівна **ОМЕЦІНСЬКА**, Ростислав Володимирович **РОМАНІВ**,
Наталія Василівна **ГУДЗЬ**, Наталія Володимирівна **МУЖЕВИЧ**,
Павло Никифорович **ДЕНЧУК**, Ірина Ярославівна **НАЗАРОВА**,
Володимир Васильович **МУРАВСЬКИЙ**, Юлія Анатоліївна **СУДИН**,
Лілія Тарасівна **БОГУЦЬКА**, Олександр Михайлович **КУНДЕУС**,
Євгенія Костянтинівна **КОВАЛЬЧУК**, Валентина Миколаївна **ПАНАСЮК**,
Марія Василівна **ДЕРІЙ**, Наталія Степанівна **КОСТИШИН**,
Володимир Ярославович **ФАРІОН**, Світлана Михайлівна **ГАЛЕЩУК**,
Олег Антонович **ШЕВЧУК**, Інна Василівна **МЕЛЬНИЧУК**,
Катерина Анатоліївна **ЯГМУР**, Ігор Євгенович **ДАВИДОВИЧ**,
Галина Адамівна **РИМАР**, Наталія Володимирівна **ЖЕЛЕЗНЯК**,
Тетяна Акадіївна **ЯКОВЕЦЬ**, Анна Татдждіївна **САФАРОВА**,
Уляна Володимирівна **ІВАНЕЧКО**

«КОНЦЕПЦІЯ РОЗВИТКУ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ, АНАЛІЗУ ТА АУДИТУ В УКРАЇНІ»

Монографія

Редактор: **Інна Калачик**
Комп'ютерна верстка: **Ольги Слимач**
Дизайн обкладинки: **Марії Одобецької**

Підписано до друку 16.12.2015 р.
Формат 60x84 ¹/₁₆. Гарнітура Times.
Папір офсетний. Друк на дублікаторі.
Умов. друк. арк. 18,6. Облік.-вид. арк. 18,8.
Зам. № М002-15. Тираж 300 прим.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців ДК № 3467 від 23.04.2009 р.

Віддруковано у видавничо-поліграфічному центрі ТНЕУ «Економічна думка»
46004 м. Тернопіль, вул. Львівська, 11
тел. (0352) 47-58-72
E-mail: edition@tneu.edu.ua